

АНОТАЦІЯ

Тинська І. І. Державне підприємництво в системі управління національною економікою. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2017.

Державне підприємництво розглянуто як поліфункціональний елемент національної економіки, для якого характерна дуальність соціально-економічної природи, відсутність завершеного концептуального обґрунтування його місця, ролі та призначення в сучасній інституційній архітектоніці. Зазначене сукупно зумовило виникнення плуралізму наукових поглядів щодо визначення: структури державного сектору; меж і сфер поширення впливу держави; функціонального, цільового та об'єктного навантажень державного підприємництва в системі управління національною економікою. З метою усунення виявлених суперечностей вирішено такі завдання: доповнено класифікацію причин виникнення державного підприємництва за Р. Барром групою глобалізаційно-інтеграційних передумов; здійснено компаративний аналіз цільової зорієнтованості діяльності державного та приватного підприємництва з виокремленням спільних і відмінних рис; удосконалено визначення поняття «державне підприємництво», сутнісні ознаки якого за автором полягають у розумінні його як унікального інституційного явища, багатогранної складової системи управління національною економікою і процесу інституційних перетворень; уточнено співвідношення між елементами понятійно-категоріального апарату середовищ підприємницької та управлінської діяльності держави; розроблено (на основі узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду) критеріальну базу для класифікації господарських одиниць, що формують склад державного сектору економіки та становлять фундамент державного підприємництва.

Як підсистему управління державне підприємництво обґрунтовано за теоріями та концепціями, які пов'язують його існування з різними аспектами суспільного буття. Напрямки використання механізму державного підприємництва визначено як

різновекторні, що пояснює поділ його функцій на власні (комерційні/некомерційні) та делеговані (загальні/специфічні), серед множини яких найбільш пріоритетні представлені у вигляді «дерева цілей» і пов'язані із забезпеченням реалізації економічної політики держави, управлінням діяльністю державних господарських одиниць та розпорядженням об'єктами державної власності.

Кількісні та якісні характеристики державного підприємництва як мобільного елемента національної економіки зазнають систематично змін, глибина яких залежить від інтенсивності протікання флуктуаційних процесів. Констатовано, що активна приватизація в 1990-х рр. є одним із основних чинників, що визначили сучасний стан державного підприємництва та зумовили диференціацію країн за рівнем соціально-економічного розвитку, зважаючи на відмінності у мотивах та моделях її проведення у зазначений період. Корпоратизація (разом з комерціалізацією), націоналізація, реорганізація державних господарських одиниць, як і рентоорієнтована поведінка суб'єктів управління, також значною мірою вплинули на сучасний стан державного підприємництва.

Встановлено, що структурно-інституційній реформі в Україні властиві неефективність схем її проведення (через зтяжний характер структурно-інституційних перетворень, неналежний фінансовий супровід, відсутність мотивації у реформаторських кадрів), що відтермінувало становлення державного підприємництва як рушійної сили держави для забезпечення економічного зростання країни, вчергове відновивши ініціативи щодо максимальної оптимізації масштабів державного сектору у складі національної економіки.

Набули подальшого розвитку методика та інструментарій дослідження державного підприємництва, що сприяло виробленню авторського алгоритму розкриття визначених у дисертаційній роботі мети і завдань, дало змогу удосконалити методичні підходи щодо забезпечення комплексності аналізу місця державного підприємництва в системі управління національною економікою.

Позиціонування державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі здійснено крізь призму параметрів, що визначають питому вагу державного сектору у складі економіки як його фундаментальної складової на основі методики Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України. Для врахування впливу фактора часу та усунення виявлених недоліків, її доповнено методом визначених інтегралів і алгоритмом розрахунку значень вагових коефіцієнтів параметрів. Це дозволило уточнити значення кінцевої результуючої, ідентифікувати сектори (галузі), де позиції «підприємницької держави» сильні, а також виявити її слабкі сторони, що пов'язано з низькою вартістю активів, недостатнім обсягом капітальних інвестицій чи отриманого чистого прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг). Доведено, що показник питомої ваги кількості суб'єктів господарювання державного сектору найменшою мірою впливає на масштаби його присутності у структурі національної економіки, а тому не повинен розглядатись як основна причина неефективності підприємницької та управлінської практик держави. Виявлені особливості секторально-галузевого поширення державного підприємництва можуть становити критеріальну базу для об'єктивізації управлінських рішень органів державної влади та основу для здійснення прогностичних оцінок щодо подальшого розвитку національної економіки.

Державне підприємництво ідентифіковано як складову підсистему організаційно-правових форм і методів в межах системи управління національною економікою та охарактеризовано за складовими економічної політики і функціями держави, виконання яких делегується його суб'єктам. Результати проведеного аналізу підтвердили, що державне підприємництво має визначальне значення у реалізації структурно-інституційної, інвестиційно-інноваційної та соціальної політик, тоді як інституційний внесок у регіональну (висновок зроблено на основі виявлених алокаційних ефектів від концентрації державних підприємств та їхньої приватизації із застосуванням матричного підходу), фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, цінову й антимонопольну – потребує внесення суттєвих коректив.

В умовах активізації процесів корпоратизації суб'єктів державного підприємництва та інтернаціоналізації економічних відносин увагу зосереджено на корпоративній участі держави у підприємницькій діяльності. З огляду на переважання малих та середніх за розміром пакетів акцій, структура корпоративних прав держави є недосконалою. Ще одним проблемним аспектом визначено низький рівень якості корпоративного управління, особливо у державному банківському секторі, який

не забезпечує достатньою мірою виконання державою її завдань як кредитора, гаранта повернення вкладених коштів та інвестора. Незадовільним залишається рівень активності корпоративних структур у проходженні процедури лістингу, що сповільнює процес капіталізації вітчизняного ринку цінних паперів. Обмеженість статистичної інформації ускладнює можливість порівняння результативності корпоративної та унітарної субскладових державного сектору економіки.

На основі проведених науково-теоретичних та емпіричних розвідок зроблено висновок про відсутність завершеного концептуального обґрунтування інституційної ролі державного підприємництва у системі управління національною економікою, що зумовило необхідність визначення стратегічних орієнтирів і векторів його модернізації, зокрема у секторально-галузевому, територіально-просторовому, структурно-інституційному, організаційно-управлінському і часовому вимірах. Здійснено прогностичну оцінку присутності державного підприємництва у секторах (галузях) національної економіки на період до 2020 р. для виокремлення серед них локомотивів економічного розвитку України за участі держави як підприємця. Запропоновано авторський алгоритм ідентифікації регіонів, де державне підприємство продукує якісні зміни для прискорення кластеризації і «smart» спеціалізації їхнього розвитку з подальшою ретрансляцією здобутого досвіду на суміжні території. Наведено характеристику основних положень стратегічних документів, що визначають перспективи розвитку національної економіки і прямо чи опосередковано пов'язані з підвищенням ефективності використання механізму державного підприємництва для забезпечення регуляторно-управлінської діяльності держави. Застосування кореляційного аналізу дозволило виокремити фінансово-бюджетний, інвестиційно-інноваційний та соціальний напрямки удосконалення інституційного впливу державного підприємництва, які розглядаються як найбільш проблемні, та розробити пропозиції з метою підвищення соціально-економічної ефективності функціонування макроекономічної системи. В контексті цього стверджується про його спроможність створювати новачі цінності на комерційних та соціальних засадах, доцільним є об'єднання знань, зусиль та навичок усіх учасників соціально-економічних

відносин для відновлення міжсекторної взаємодії в контексті соціалізації державного підприємництва з використанням моделі «penta-helix».

Зазначено, що реально оцінити внесок державного підприємництва у реалізацію економічної політики та управлінських функцій держави практично не можливо через прогалини в існуючому методичному забезпеченні та обмеженість інформаційно-аналітичної бази дослідження. З метою нівелювання впливу ідентифікованих недоліків здійснено такі заходи: запропоновано формульне вираження оцінки результатів інституційного впливу державного підприємництва; розроблено пропозиції з удосконалення управління процесами створення, функціонування та реорганізації суб'єктів державного підприємництва (наголошується на необхідності перегляду приватизаційної доктрини, активізації корпоративізації державних підприємств, комерціалізації державних організацій та інституцій, поширення практики реалізації проектів у рамках державно-приватного партнерства, адаптації інноваційних управлінських методик до потреб вітчизняного державного сектору); сформовано перелік показників, публічне представлення яких забезпечить прозорість і відкритість управлінського процесу; створено матрицю прийняття варіативних управлінських рішень щодо вибору оптимального варіанту проведення інституційних перетворень, яку доповнено авторським алгоритмом визначення «зон комфорту» та «зон ризику» діяльності державних господарських одиниць у поєднанні з моделлю «чотирьох дій», яка дозволяє своєчасно реагувати на проблеми операційного характеру та прогнозувати майбутні кризові стани. Їхня послідовна реалізація разом з ребредингом державного підприємництва як системоутворюючого елемента національної економіки сприятиме його кінцевому утвердженню у сучасній інституційній архітектоніці та усуненню скептицизму щодо конкурентоздатності суб'єктів господарювання держави в умовах ринку.

Сформульовані у дисертаційній роботі положення, рекомендації та висновки мають наукову, методичну і практичну цінність, а також визначені: логікою характеристики закономірностей розвитку державного підприємництва у системі управління національною економікою та актуальними проблемами у цій сфері;

результатами емпіричної оцінки його інституційного внеску у функціонування макроекономічної системи; обсягом опрацьованих наукових праць і нормативно-правових документів з окресленої проблематики.

Ключові слова: державне підприємництво, державний сектор, державні господарські одиниці, система управління національною економікою, економічна політика держави, інституційні перетворення.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тинська І. І. Структура власності та її трансформація в економіці регіонів. Механізми реалізації регіональної структурної політики: моногр. / Мельник А. Ф., Лаврів Л. А., Васіна А. Ю. [та ін.]; за заг. наук. ред. проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Розд. 2, п. 2.4. С. 105–125 (0,89 д. а.).

2. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво в умовах трансформації управління національною економікою. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2014. Вип. 2. С. 7–19 (0,96 д. а.) (особистий внесок автора: встановлено причини відсутності єдності наукових позицій щодо трактування сутності поняття «державне підприємництво», охарактеризовано окремі сфери державного втручання) (0,48 д. а.).

3. Тинська І. І. Державне підприємництво як наслідок реформування відносин власності в Україні та за кордоном в 90-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 7. (Ч. 2). С. 89–93 (0,53 д. а.).

4. Тинська І. І. Роль держави у створенні корпоративного сектору в Україні. *Наука молода: збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 22. С. 41–49 (0,70 д. а.).

5. Tynska I. I. The entrepreneurial state as new economy necessity. *Australian Journal of Education and Science*. The University of Sydney. 2015. No. 2 (16). P. 200–205 (0,34 д. а.).

6. Тинська І. І. Державне підприємництво у формуванні та використанні фінансових ресурсів України: економіко-аналітична діагностика. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2016. № 1 (Т. 24). С. 71–78 (0,62 д. а.).

7. Тинська І. І. Декомпозиція масштабів державного підприємництва у складі національної економіки: галузевий зріз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1 (49). Т. 1. С. 75–81 (0,63 д. а.).

8. Tynska I. I., Melnyk A. F. Genesis of state entrepreneurship in Ukraine and the world: from privatization till internationalization. *Journal of European Economy*. 2017. Vol. 16. № 1 (60). P. 86–109 (1,22 д. а.) (особистий внесок автора: обґрунтовано проблему відсутності єдиної критеріальної бази зарахування господарських одиниць до складу суб'єктів державного підприємництва на основі аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду; розроблено матрицю створення нової вартості й генерування новаційних цінностей державним підприємництвом відповідно до комерційних і соціальних засад діяльності) (0,61 д. а.).

9. Тинська І. І. Алокаційний ефект суб'єктів державного підприємництва для розвитку національної економіки: методичні та прикладні аспекти. *Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання*. 2017. Вип. 10. С. 131–138. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/25.pdf (0,66 д. а.).

10. Тинська І. І. Стратегічні орієнтири та напрями модернізації державного підприємництва. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 55–59 (0,49 д. а.).

11. Tynska I. I. The fluctuation of state entrepreneurship: theoretical and empirical evidence. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House. 2017. P. 146–149 (0,29 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

12. Тинська І. І. Державне підприємництво: роль та значення в управлінні національною економікою. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: зб. тез доп. XI Міжнар.*

наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 13–14 лют. 2014 р.). Тернопіль: Вектор, 2014. С. 234–235 (0,10 д. а.).

13. Тинська І. І. Держава і підприємництво: аналіз наукових поглядів Джона Гелбрейта. *Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 16–17 трав. 2014 р.). Ужгород: Гельветика, 2014. С. 89–91 (0,23 д. а.).

14. Тинська І. І. Проблема визначення правосуб'єктності державних підприємств в законодавстві України. *Ринкові економічні механізми сталого розвитку: інноваційне та фінансове забезпечення*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 9–10 трав. 2014 р.). Дніпропетровськ: Гельветика, 2014. С. 96–98 (0,21 д. а.).

15. Тинська І. І. Приватизація як фактор зміни інституційного середовища на державному рівні. *Формування моделі розподілу влади «центр – місцевість»: теорія і практика*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 9–10 жовт. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. С. 189–191 (0,14 д. а.).

16. Тинська І. І. Інститут власності як основа розвитку економіки регіонів України. *Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 трав. 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 1. С. 34–37 (0,22 д. а.).

17. Тинська І. І. Особливості трансформації структури власності в Тернопільській області. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Вишнівець, 20–21 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 263–266 (0,16 д. а.).

18. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво як інструмент забезпечення збалансованого конкурентного розвитку національної економіки. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: зб. матеріалів доп. Всеукр. наук. internet-конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 29 трав. 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 80–82 (0,1 д. а.) (особистий внесок автора: визначено особливості

формування функціонального навантаження державного підприємництва з врахуванням ринкових засад ведення господарської діяльності) (0,05 д. а.).

19. Тинська І. І. Досвід проведення приватизаційної реформи в Росії та можливості його імплементації у вітчизняну практику. *Перспективи стабільного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8 трав. 2015 р.). У 3 ч. Ужгород: Гельветика, 2015. Ч. 1. С. 83–85 (0,19 д. а.).

20. Tynska I. I. The Role of State-owned Enterprises in Economy Development Nowadays. *The 3rd International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics*: proceeding of abstracts and papers (on CD-ROM) by Istanbul Aydin University and Industrial Management Institute Pioneer in Management Service (Istanbul, Nov 6, 2015). Istanbul, 2015 (0,23 д. а.).

21. Тинська І. І. Державне підприємство як системоутворюючий фактор регіонального розвитку. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Збараж, 18–19 жовт. 2016 р.). Тернопіль – Збараж: Крок, 2016. С. 340–343 (0,17 д. а.).

22. Тинська І. І. *Європейська інтеграція і Україна: радикальні економічні реформи*. Двадцята міжнар. наук. конф. (Тернопіль – Бодрум, 13–27 верес. 2016 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 19 (0,05 д. а.).

ANNOTATION

Tynska I. I. State Entrepreneurship within the Governance Framework of the National Economy. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics by specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2017.

State entrepreneurship is considered as a multidimensional and polyfunctional component of the national economy characterized by the dual socio-economic nature, and a

lack of complete conceptual rationale of its mission, role and involvement in the current institutional architectonics. The above-outlined issues have cumulatively led to the pluralism of academic opinions in regards to conceptualization of: the structure of the public sector; boundaries and spheres of the state's influence; functional, target and object assignments of state entrepreneurship within the governance framework of the national economy. In order to eliminate the identified contradictions the following tasks are fulfilled: the classification of reasons for establishing state entrepreneurship, developed by R. Barr, is supplemented with a set of globalization and integration prerequisites; a comparative analysis of target activities of state and private entrepreneurship is carried out together with the description of both common and distinctive features; a definition of the concept of «state entrepreneurship» is clarified, and it is viewed as a unique institutional phenomenon, a multidimensional element within the governance framework of the national economy and in the process of institutional transformations; a correlation between components of the conceptual and categorical framework of environment where the state performs its entrepreneurial and managerial activities is specified; based on the combining of foreign and domestic practice a criteria framework is developed for the classification of economic entities which form the public sector and constitute the backbone of state entrepreneurship.

As a subsystem of governance, state entrepreneurship is considered and rationalized on the basis of theories and conceptual studies that link expanding and shrinking its spheres of influence with various aspects of social life. There are multiple ways of promoting state entrepreneurship, and therefore its responsibilities can be divided into direct (commercial/non-commercial) and delegated (common/distinctive) ones. The most priority ones are presented in the form of a «tree of objectives». The responsibilities are fulfilled through state entrepreneurship for achieving the following goals: implementing economic policies of the state; exercising governance over public sector entities and other state institutions; managing state property objects.

State entrepreneurship is described as a mobile component of the national economy, whose quality and quantity indicators are constantly changing, depending on the intensity of fluctuations, and, consequently, its agents are viewed as adaptive state-owned entities that perform their activities even under uncertain conditions. It is determined that the

privatization policies, which were actively implemented in the 1990s, are among the major factors contributing to the current status of state entrepreneurship and leading to differences between countries in levels of social and economic development dependent on reasons for privatization and its models applied within the specified period. Corporatization (together with commercialization), nationalization, reorganization of state entities as well as rent-seeking behavior of governance entities have also shaped the framework of state entrepreneurship.

The structural and institutional reform in Ukraine is weakened by implementation of inefficient schemes, protracted nature of institutional transformations, poor financial backing and a lack of motivation among reformers. All of these have resulted in distortions of state entrepreneurship and delays in converting it into a driving force of the state for further economic growth, which is why scale-optimization processes in the public sector have been revitalized nowadays.

Methodologies and tools for researching state entrepreneurship are further elaborated. They facilitate a research algorithm developed by the author for meeting the study objectives and provide an opportunity to comprehensively analyze the current status of state entrepreneurship within the governance framework of the national economy.

The positioning of state entrepreneurship in the sectoral and industrial dimension is described through the state sector sizing indicators on the basis of the methodology, developed by the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. The methodology is supplemented with methods of calculating definite integrals and weight coefficients of parameters influencing the share of the public sector within the national economy. This made it possible to ensure the reliability of the final resultant and to identify the sectors (industries) where the positions of the 'entrepreneurial state' are strong, as well as to identify weaknesses, which are associated with low asset value, lack of capital investment or net profit from sales of products (works, services). It is proved that the share of economic entities in the public sector has the lowest impact on the public sector presence within the national economy and should not be considered as a major source of inefficient entrepreneurial and governing activities of the state. The identified characteristics showing sectoral and industrial presence of state entrepreneurship can serve

as a criteria basis for implementing managerial decisions of government authorities and forecasting further development of the national economy.

State entrepreneurship is considered as a component in the subsystem of institutional and legal ways and methods within the governance framework of the national economy, and it is described by constituent elements of economic policies and functions of the state, which are delegated to its entities. The findings of the analysis prove that state entrepreneurship plays a crucial role in advancing institutional, investment, innovative and social policies, while the institutional contribution to regional (conclusion is based on matrix approach in order to define allocation effects of concentration and privatization of state-owned enterprises) financial, budget, monetary, price, antimonopoly and competitive policies require significant adjustments.

Taking into consideration the processes of intensifying corporatization of state-owned entities and internationalization of economic relations, a particular attention is paid to state participation in corporate governance of entrepreneurship. Given the prevalence of small and medium-sized stock portfolios, the structure of its equity rights is imperfect. A poor quality of corporate governance is claimed to be one more problematic aspect, particularly in the public banking sector, which does not adequately fulfill its functions as a creditor, guarantor of return on investment and investor. The extent of participation of corporate entities in listing procedures is unsatisfactory, which does not provide sufficient capitalization of the domestic stock market. A lack of information on the effectiveness of the corporate sub-constituent of the public sector complicates its comparison with the unitary one.

Based on the theoretical and empirical research, a conclusion is reached that there is no clear conceptual framework for rationalizing the institutional role of state entrepreneurship, which has made it urgent to identify strategic guidance and directions of its involvement in the governance of the national economy, particularly those concerned with sectoral, industrial, territorial, spatial, institutional, organizational, managerial and temporal dimensions. Forecasts of presence of state entrepreneurship in sectors and

industries of the national economy up to 2020 are carried out, with pinpointing those which have the potential for being drivers of Ukraine's economic growth. An algorithm is developed by the author for identifying regions where state entrepreneurship produces qualitative changes for accelerating clusterization and «smart-specialization» of their development with the subsequent transmission of acquired experience to nearby territories. The study also provides summaries of the strategic documents that highlight growth prospects for the national economy, and are directly or indirectly linked with harnessing the efficiency of state entrepreneurship in order to ensure regulatory and governance functions of the state. By applying correlation analysis, it becomes possible to put forward proposals on increasing the institutional impact of state entrepreneurship on socio-economic efficiency of macroeconomic system in financial, innovation, investment and social directions as the most problematic. It is suggested about state entrepreneurship ability to generate innovative values on a commercial and social basis and considered reasonable to consolidate knowledge, efforts, and skills of all the economic and social agents with the aim of socializing state entrepreneurship, revitalizing inter-sectoral interactions based on the «penta-helix» model.

It appears to be virtually impossible to evaluate the contribution of state entrepreneurship to implementing economic policies and economic governance functions due to the limitations of the current methodology and a lack of information and analytical data. In response to these deficiencies, the following measures are proposed: a formula for estimating results of institutional impact of state entrepreneurship is suggested; ways to strengthen management tools for establishment, operation and reorganization of state-owned entities are identified (revising the privatization doctrine, advancing corporatization and commercialization of state-owned enterprises and institutions, promoting projects within state-private partnership, adapting innovative managerial methods to the needs of the domestic public sector); a set of indicators is designed, whose public disclosure will ensure transparency and openness of the governance; a matrix for making variable managerial decisions in the course of institutional transformation is developed and supplemented with the author's algorithm for defining «comfort zones» and «risk zones» of state-owned entities' activities in conjunction with the four-operation model, which makes it possible to

respond to tasks of operational nature or forecast future crisis situations. The progressive implementation of the measures and rebranding of state entrepreneurship viewed as an institutional backbone of the national economy will contribute to strengthening state entrepreneurship within the current institutional architectonics and eliminating skepticism about its competitiveness in the market-driven economy.

The suggestions, recommendations, and conclusions formulated in the thesis have academic, methodological, and practical benefits, and are supported by characteristics of state entrepreneurship development within the governance framework of the national economy and plenty of urgent problems to be solved in this sphere, empirical estimation of its institutional impact on macroeconomic system functioning, survey of research studies and regulatory documents on the issue.

Key words: state entrepreneurship, public sector, state-owned entities, governance framework of national economy, state's economic policy, institutional transformations.

List of publications

Academic papers with research findings presented in the thesis:

1. Tynska I. I. The structure of ownership and its transformation in the economy of regions. *Tools for implementation regional structural policy*: monograph (ed. prof. A. F. Melnyk), Ternopil: TNEU. 2015. Chapter 2, Paragraph 2.4. P. 105–125 (0,89 of the printed sheet).

2. Tynska I. I., Melnyk A. F. State entrepreneurship under conditions of transforming the governance of the national economy. *The Herald of Ternopil National Economic University*. 2014. Issue 2. P. 7–19 (0,96 of the printed sheet) (author's personal contribution: the reasons of scientific disagreement on explaining the essence of state sector as a category are defined, some spheres of state intervention are described) (0,48 of the printed sheet).

3. Tynska I. I. State entrepreneurship as a result of reformation of ownership relations in Ukraine and abroad in the 90s of the 20th century. *Scientific Herald of Kherson State University: Economic Science*. 2014. Issue 7. P. 89–93 (0,53 of the printed sheet).

4. Tynska I. I. The role of the state in creating a corporate sector in Ukraine. Young

science: a collection of research papers of young scientists of Ternopil National Economic University. 2015. Issue 22. P. 41–49 (0,70 of the printed sheet).

5. Tynska I. I. The entrepreneurial state as new economy necessity. *Australian Journal of Education and Science*. The University of Sydney. 2015. No. 2 (16). P. 200–205 (0,34 of the printed sheet).

6. Tynska I. I. State entrepreneurship in the collection and application of financial resources of Ukraine: economic and analytical assessment. *Economic analysis: a collection of research papers*. 2016. No. 1 (Volume 24). P. 71–78 (0,62 of the printed sheet).

7. Tynska I. I. Scale decomposition of state entrepreneurship within the national economy: industry-specific dimension. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University: Economics*. 2017. Issue 1 (49). Volume 1. S. 75–81 (0,63 of the printed sheet).

8. Tynska I. I., Melnyk A. F. Genesis of state entrepreneurship in Ukraine and the world: from privatization to internationalization. *The Journal of European Economy*. 2017. Volume 16. No. 1(60). P. 86–109 (1,22 of the printed sheet) (author's personal contribution: the problem of single criteria framework absence for identification state entrepreneurship entities, based on foreign and domestic practices analysis, is substantiated; the matrix of new value creation and innovative issues generation by state entrepreneurship on the commercial and social basis is created) (0,61 of the printed sheet).

9. Tynska I. I. Allocation effect of state entrepreneurship entities for the national economy development: methodological and applied aspects. *Economics and Society: electronic academic journal*. 2017. Issue 10. P. 131–138. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/25.pdf (0,66 of the printed sheet).

10. Tynska I. I. Strategic benchmarks and directions for modernizing state entrepreneurship. *Black Sea Economic Studies*. 2017. Issue 18. P. 55–59 (0,49 of the printed sheet).

11. Tynska I. I. The fluctuation of state entrepreneurship: theoretical and empirical evidence. *Economic and social development of Ukraine in the 21st century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House. 2017. P. 146–149 (0,29 of the printed sheet).

Published papers of approbatory character:

12. Tynska I. I. State entrepreneurship: the role and importance in the governance of the national economy. *Economic and social development of Ukraine in the 21st century: the national vision and challenges of globalization*: a collection of abstracts of the 11th International scientific and practical conference of young scientists (Ternopil, February 13–14, 2014). Ternopil: Vector. P. 234–235 (0,10 of the printed sheet).

13. Tynska I. I. State and entrepreneurship: analysis of John Galbraith's views. *The current issues of economy and management of modern Ukraine*: a collection of abstracts of the International research and practical conference (Uzhhorod, May 16–17, 2014). Uzhhorod: Helvetica. 2014. P. 89–91 (0,23 of the printed sheet).

14. Tynska I. I. The problem of determining the legal personality of state-owned enterprises in the legislation of Ukraine. *Market economic mechanisms for sustainable growth: innovative and financial support*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference (Dnipropetrovsk, May 9–10, 2014), Dnipropetrovsk: Helvetica. 2014. P. 96–98 (0,21 of the printed sheet).

15. Tynska I. I. Privatization as a factor of changing the institutional environment at the state level. *Formation of the «centre-region» model for power distribution: theory and practice*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference (Ternopil, October 9–10, 2014). Ternopil: Krok. 2014. P. 189–191 (0,14 of the printed sheet).

16. Tynska I. I. Ownership as a basis for economic growth of Ukraine's regions. *Trends of economic growth of Ukraine under conditions of instability*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference (Kyiv, May 29–30, 2015), Kyiv: NGO «Kyiv economic research centre», Part 1, P. 34–37 (0,22 of the printed sheet).

17. Tynska I. I. Specific features of transforming the structure of ownership in Ternopil region. *The development of regions and communities in the context of administrative and territorial reform: prospects and threats*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference «Ninth regional and municipal reading» (Ternopil, October 20–21, 2015). Ternopil: Krok. 2015. P. 263–266 (0,16 of the printed sheet).

18. Tynska I. I., Melnyk A. F. State entrepreneurship as a tool for providing a balanced competitive growth of the national economy. *Sectoral asymmetries in the*

growth of the national economy: tools for overcoming in the face of new challenges and factor restrictions: a collection of abstracts of the Ukraine-wide research Internet-conference with international participation (Ternopil, May 29, 2015). Ternopil. 2015. P. 80–82 (0,10 of the printed sheet) (author's personal contribution: the peculiarities of state entrepreneurship functional assignments with counting on market principles of economic activities providing are determined) (0,05 of the printed sheet).

19. Tynska I. I. Practice of the privatization reform in Russia and the ways of its implementation into the national practice. *Prospects for sustainable growth and economic and economic security in Ukraine and its regions*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference (Uzhhorod, May 8, 2015), Uzhhorod: Helvetica. 2015. Part 1. P. 83–85 (0,19 of the printed sheet).

20. Tynska I. I. Role of State-owned Enterprises in Economy Development Nowadays. *The 3rd International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics (ICNDBM2015)*: Proceeding of abstracts and papers (on CD-ROM) by Istanbul Aydin University and Industrial Management Institute Pioneer in Management Service (Istanbul, Nov 6, 2015). Istanbul. 2015 (0,23 of the printed sheet).

21. Tynska I. I. State entrepreneurship as a systemically important factor of regional growth. *Trans-regional cooperation in the national and international dimensions*: a collection of abstracts of the International scientific and practical conference «The tenth anniversary regional and municipal reading» (Ternopil –Zbarazh, October 18–19, 2016), Ternopil–Zbarazh: Krok. 2016. P. 340–343 (0,17 of the printed sheet).

22. Tynska I. I. *European integration and Ukraine: radical economic reforms*. The twentieth international scientific conference (Bodrum, Turkey, September 13–27), Ternopil: TNEU. 2016. P. 19 (0,05 of the printed sheet).

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади розвитку державного підприємництва в системі управління національною економікою.....	12
1.1. Соціально-економічна природа державного підприємництва та теоретичне обґрунтування необхідності його існування.....	12
1.2. Державне підприємництво як системний елемент управління національною економікою.....	31
1.3. Державне підприємництво як процес інституційних перетворень.....	46
Висновки до розділу 1.....	62
Розділ 2. Системний аналіз участі державного підприємництва в управлінні національною економікою.....	65
2.1. Методика та інструментарій дослідження державного підприємництва в системі управління національною економікою.....	65
2.2. Аналіз присутності державного підприємництва в секторах національної економіки України.....	79
2.3. Оцінка впливу державного підприємництва на реалізацію функцій та складових економічної політики держави.....	99
2.4. Корпоративна участь держави у підприємницькій діяльності.....	126
Висновки до розділу 2.....	143
Розділ 3. Модернізація механізмів інституційної участі державного підприємництва у розвитку національної економіки.....	145
3.1. Стратегічні орієнтири та вектори інституційної участі державного підприємництва в системі національної економіки.....	145
3.2. Модернізація інституційного впливу державного підприємництва на соціально-економічну ефективність функціонування макроекономічної системи.....	165
3.3. Удосконалення управління процесами створення, функціонування та реорганізації суб'єктів державного підприємництва.....	184
Висновки до розділу 3.....	202
Висновки.....	205
Список використаних джерел.....	209
Додатки.....	231

ВСТУП

Актуальність дослідження. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку України в умовах нестабільного макроекономічного середовища потребує ідентифікації ролі та місця державного підприємництва в системі управління сучасною національною економікою. Посилення тиску глобалізаційно-інтеграційних чинників свідчить про ущільнення міжнародних взаємозв'язків, активізацію перебігу світогосподарських процесів, загострення проблеми національної безпеки країни, необхідність удосконалення інституційного впливу державного підприємництва на реалізацію економічної політики та управлінських функцій держави, підвищення конкурентоздатності державних підприємств у глобальній площині, проведення аргументованої приватизації об'єктів державної власності. Відтак, різновекторність накопичених за тривалий період проблем вимагає дотримання системного підходу при виконанні комплексу реформ, запланованих урядом на найближчу перспективу, які прямо чи опосередковано пов'язані з державним підприємництвом і відкривають унікальні можливості для його перетворення не тільки в ефективну підсистему підприємництва, а й в дієву підсистему управління національною економікою.

З огляду на зазначене доцільним є продовження наукових досліджень для забезпечення позитивного ефекту від використання механізму державного підприємництва та його мультиплікації у майбутньому. Теоретичні основи сутності державного підприємництва розкрито у працях таких вітчизняних науковців: Г. Аніловська, І. Біла, І. Боярко, С. Гасанов, А. Гуменюк, О. Дейнека, Н. Дєєва, О. Длугопольський, Я. Жаліло, М. Кічурчак, В. Козюк, А. Мельник, М. Мельник, О. Молдован, Т. Нецора, О. Пасхавер, Н. Петришина, М. Шашина, М. Шкільняк, Особливостям його становлення як складової інструментарію держави присвячені наукові доробки зарубіжних учених, серед яких: У. Алієв, П. Амстронг, А. Афонсо, Є. Балацький, А. Берле, Ф. Браулт, Дж. Б'юкенен, А. Вагнер, Дж. Гелбрейт, С. Кікері, Р. Масгрейв, М. Мацукато, П. Нунненкамп, В. Парето, Дж. Стіглер, В. Танзі, Ф. Фукуяма, Ф. Шерер. Незважаючи на значимість висловлених

теоретичних висновків і практичних рекомендацій зазначених представників економічної науки, спостерігається відсутність єдності у підходах до тлумачення державного підприємництва як економічного поняття та при формуванні його цільового, функціонального й об'єктного навантажень, потребують оновлення методика та інструментарій дослідження. Перспективи подальшого розвитку державного підприємництва є розмитими, що разом з іншими проблемними аспектами становить сукупність суперечностей, які вимагають системної діагностики та зумовили вибір теми дисертаційної роботи, дали змогу здійснити формування об'єкта і предмета дослідження, постановку його мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету, зокрема тем: «Бенчмаркінг процесів регіонального розвитку Польщі, Словаччини, Болгарії та України» (державний реєстраційний номер 0115U002336), у якій здійснено компаративний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду інституційних перетворень, визначено сфери поширення державного підприємництва; «Модернізація механізмів реалізації регіональної структурної політики» (державний реєстраційний номер 0112U007884), в якій здійснено оцінку механізмів реалізації структурної політики у секторі державного підприємництва економіки регіону, вдосконалено діючу методика діагностики його присутності у територіально-просторовому вимірі.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-концептуальних, теоретико-методичних і прикладних засад використання багатоаспектного потенціалу державного підприємництва, а також розробка пропозицій, які сприятимуть модернізації його інституційної участі у розвитку національної економіки на сучасному етапі.

Відповідно до мети у дисертаційній роботі визначені такі теоретичні, науково-методичні та практичні завдання:

– розкрити соціально-економічну природу державного підприємництва та генезис наукової думки щодо трактування його цільового, функціонального й об'єктного навантажень з метою вибору теоретичної бази дослідження;

– охарактеризувати державне підприємництво як елемент системи управління національною економікою в контексті конкретизації його ролі у забезпеченні суспільних потреб і національних інтересів;

– з’ясувати особливості трансформації державного підприємництва як процесу інституційних перетворень для виявлення обставин, що зумовили його сучасний стан;

– поглибити методичку й інструментарій дослідження державного підприємництва у системі управління національною економікою з метою усунення виявлених прогалин;

– діагностувати присутність державного підприємництва у секторах (галузях) національної економіки для виявлення сильних і слабких сторін держави як підприємця;

– проаналізувати вплив державного підприємництва на реалізацію основних складових економічної політики та управлінських функцій держави для забезпечення комплексності його характеристики як підсистеми управління національною економікою;

– оцінити корпоративну участь держави у підприємницькій діяльності з метою вдосконалення сфери корпоративного управління;

– сформувати стратегічні орієнтири і вектори модернізації державного підприємництва в системі управління національною економікою для підвищення його ефективності як складової сучасної інституційної архітектури;

– запропонувати шляхи удосконалення інституційного впливу державного підприємництва на розвиток та функціонування макроекономічної системи країни;

– розробити пропозиції щодо впорядкування процесів створення, функціонування та реорганізації суб’єктів державного підприємництва для підвищення їхньої мобільності й адаптивності до змін середовища функціонування.

Об’єктом дослідження є процес становлення, розвитку і трансформації державного підприємництва в системі інститутів управління національною економікою.

Предмет дослідження – теоретико-методичні та організаційно-прикладні аспекти проявів державного підприємництва в системі управління національною економікою.

Методи дослідження. В процесі дослідження використані загальнонаукові й спеціальні методи наукового пізнання, зокрема: теоретичне узагальнення, порівняння і морфологічний аналіз (для формування понятійно-категоріального апарату та аналізу інформаційно-фактологічного забезпечення інституційної спроможності державного підприємництва); системний (для концептуального обґрунтування місця державного підприємництва в системі управління національною економікою), компаративний (для виявлення відмінностей між зарубіжною і вітчизняною практикою реалізації прав власності держави; масштабами присутності державного підприємництва в межах секторів (галузей) національної економіки), кластерний (для оцінки внеску державного підприємництва у розвиток регіонів), структурний та кореляційний (для об'єктивізації пропозицій щодо модернізації інституційної участі державного підприємництва у розвитку національної економіки) види аналізу; контент-аналіз (для деталізації інформації про окремі функціональні одиниці державного підприємництва і суб'єкти управлінської діяльності); сукупність статистичних методів (для характеристики державного підприємництва на основі акумульованої інформаційно-аналітичної бази); методи графічного та економіко-математичного моделювання (матричний, визначених інтегралів, кутових коефіцієнтів: для виконання завдань, передбачених емпіричною складовою дослідження).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у обґрунтуванні теоретико-концептуальних засад позиціонування державного підприємництва в системі управління національною економікою, а також наданні практичних рекомендацій щодо напрямків його реформування. У дисертаційній роботі отримані такі положення і результати, які мають наукову новизну:

вперше:

– розроблено концептуальну модель утвердження державного підприємництва в сучасній інституційній архітектоніці управління національною

економікою, яка базується на дуальності його соціально-економічної природи та поліфункціональності, враховує структурні особливості і включає: стратегічні орієнтири та вектори подальшого розвитку в секторально-галузевому, територіально-просторовому, структурно-інституційному, організаційно-управлінському і часовому вимірах; поетапний ребрендинг державного підприємництва як системоутворюючого елемента; міжсекторну взаємодію; інформаційно-аналітичну та критеріальну бази, «зони комфорту» та «зони ризику» діяльності державних господарських одиниць як складові механізму прийняття управлінських рішень щодо забезпечення ефективних інституційних перетворень. Застосування такої моделі дозволить прогнозувати масштаби присутності державного підприємництва в межах національної економіки, конкретизувати сфери впливу, оптимально поєднати соціальні й комерційні цілі діяльності, посилити його значимість у системі управління національною економікою;

удосконалено:

– понятійно-категоріальний апарат дослідження, зокрема запропоновано трактування дефініції «державне підприємництво» у таких трьох ракурсах: 1) як інституційне явище, що проявляється у вигляді різновекторної діяльності суб'єктів економічної діяльності, активи яких повністю або частково перебувають у державній власності; 2) як інструмент регуляторно-управлінського впливу держави, що застосовується в або поза рамками державного сектору економіки; 3) як процес інституційних перетворень, який передбачає прийняття органами державної влади управлінських рішень щодо створення, реорганізації чи ліквідації його функціональних одиниць. На відміну від існуючих, авторське визначення забезпечує усунення ототожнення його змістового наповнення із суміжними поняттями і дає змогу уточнити співвідношення між елементами підприємницького та управлінського середовищ діяльності держави;

– класифікацію суб'єктів державного підприємництва, якою передбачено їхній поділ на первинні (державні унітарні підприємства, державні господарські товариства (з державною часткою в статутному капіталі розміром понад 50,0%), державні організації (установи, заклади), інші державні інституції) й похідні

(державні підприємства, що належать до складу або формують господарські об'єднання) види. Вона відрізняється від поширених тим, що: а) її основу становлять зарубіжний досвід і такі критерії, як ступінь державного втручання в управлінський процес, цільова спрямованість, функціональне призначення, організаційно-правова форма діяльності та володіння правом власності; б) є підґрунтям для уточнення складу господарських одиниць, які формують структуру державного сектору (в розрізі унітарної й корпоративної субскладових) і фундамент державного підприємництва;

– теоретико-методичні засади визначення характеру інституційного впливу державного підприємництва у територіально-просторовому вимірі, що, на відміну від існуючих, полягають у використанні: матричного підходу, котрий забезпечує розмежування регіонів у межах чотирьох квадрантів залежно від рівня концентрації державних підприємств та ступеня їхнього залучення до реалізації приватизаційних ініціатив; поетапного алгоритму визначення алокаційного ефекту суб'єктів державного підприємництва для імплементації кластерного підходу в процес розробки стратегій розвитку регіонів і регіональної економічної політики;

– науково-методичні підходи до формування моделі прогнозування секторально-галузевого поширення державного підприємництва, яка ґрунтується на порівнянні попередніх практик із застосуванням методу визначених інтегралів для встановлення переважаючих тенденцій. Їх реалізація, на відміну від використовуваних методик, передбачає також розрахунок кутових коефіцієнтів параметрів, що визначають масштаби державного сектору у складі економіки на період до 2020 р., графічну інтерпретацію отриманих результатів та класифікацію досліджуваних секторів (галузей) відповідно до виявлених перспектив, що підвищить ефективність стратегування державного підприємництва у майбутньому;

набули подальшого розвитку:

– класифікація передумов виникнення державного підприємництва за Р. Барром (містить історичну, фінансову, доктринальну і технічну групи), яка доповнює зазначену версію глобалізаційно-інтеграційними передумовами, до яких віднесено: ущільнення соціально-економічних взаємозв'язків між країнами;

посилення впливу транснаціональних компаній; нарощення темпів науково-технічного прогресу та інтенсифікацію процесу міждержавного трансферу технологій; необхідність забезпечення національної безпеки;

– наукові підходи щодо розмежування функцій державного підприємництва, які відповідають авторському баченню його соціально-економічної природи і передбачають виокремлення власних (комерційних та некомерційних) й інших функцій (делегованих: загальних та специфічних), що, на відміну від решти класифікацій, забезпечує уточнення його функціонального навантаження і може використовуватись при визначенні пріоритетів діяльності на основі процедури цілепокладання з формуванням «дерева цілей»;

– теоретико-методичні засади прийняття рішень суб'єктами управління щодо здійснення інституційних перетворень у рамках державного підприємництва на основі матричного підходу та моделі «чотирьох дій», які відмінні від поширених тим, що сприятимуть більшій виваженості їхніх дій завдяки формуванню вихідних умов і шкали оцінки відповідності їм (умовам), а також можливих варіантів вирішення поставленого завдання;

– науково-методичні підходи до оцінки внеску державного підприємництва у реалізацію економічної політики держави за її складовими, суть яких поряд з вже існуючими полягає у: виокремленні підприємницького та управлінського аспектів інституційного впливу; забезпеченні її емпіричного опису через інтегральне вираження з використанням розробленої автором формули і кореляційний аналіз взаємозв'язку між результатами функціонування державного підприємництва й відповідними макроекономічними показниками; усуненні виявлених прогалин у моніторингу використання державою механізму державного підприємництва в управлінських цілях.

Практичне значення отриманих результатів. Сформовані автором пропозиції щодо модернізації інституційної участі державного підприємництва в управлінні національною економікою, які мають наукову, методичну та практичну цінність, використані: Комітетом Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва у законопроектній діяльності, пов'язаній з

удосконаленням внеску державного підприємництва у розвиток секторів національної економіки і реалізацію основних складових економічної політики держави (довідка № 04-30/14-726/295392 від 07.12.2016 р.); Комітетом Верховної Ради України з питань європейської інтеграції при врахуванні у законопроектній роботі поданих зауважень і рекомендацій для забезпечення ефективності державного підприємництва в умовах збільшення глобалізаційно-інтеграційних викликів (довідка № 04-17/16-1566 (287219) від 29.11.2016 р.); Управлінням стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради в контексті практичного застосування методики та інструментарію дослідження ролі державного підприємництва у забезпеченні регіонального розвитку при редагуванні Стратегії розвитку м. Тернополя до 2025 р. (довідка № 216/2 від 22.05.2017 р.); відділом охорони здоров'я Виноградівської районної державної адміністрації Закарпатської області в контексті адаптації рекомендацій інформаційно-консультаційного характеру з метою усунення бюджетних правопорушень у сфері державних закупівель (довідка №01-18/106 від 23.06.2016 р.); Тернопільським національним економічним університетом при викладанні дисциплін «Методологія та організація наукових досліджень» і «Державне та регіональне управління» (довідка №126-27/1911 від 22.09.2017 р.).

Особистий внесок дисертанта. Представлені у дисертації наукові результати та наукова новизна отримані автором особисто. Із наукових праць, виконаних у співавторстві, використано тільки власні напрацювання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційної роботи були представлені та обговорені на таких міжнародних і всеукраїнських (з міжнародною участю) наукових та науково-практичних конференціях: «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2014 р.); «Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України» (м. Ужгород, 2014 р.); «Ринкові економічні механізми сталого розвитку: інноваційне та фінансове забезпечення» (м. Дніпропетровськ, 2014 р.); «Формування моделі розподілу влади «центр – місцевість»: теорія і практика» (м. Тернопіль, 2014 р.); «Розвиток регіонів

та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози» (м. Тернопіль, 2015 р.); «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів» (м. Ужгород, 2015 р.); «New Directions in Business, Management, Finance and Economics» (м. Стамбул, 2015 р.); «Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності» (м. Київ, 2015 р.); «Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень» (м. Тернопіль, 2015 р.); «Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах» (м. Тернопіль – м. Збараж, 2016 р.); «Європейська інтеграція і Україна: радикальні економічні реформи» (м. Тернопіль – м. Бодрум, 2016 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 22 наукові праці загальним обсягом 9,10 д. а. (особисто автору належать 7,96 д. а.), зокрема: 1 підрозділ у колективній монографії, 8 статей у наукових фахових виданнях (з них 4 внесені до реєстру міжнародних наукометричних баз), 1 публікація у періодичному виданні іншої держави (Австралія), 1 стаття в іншому виданні, 11 тез доповідей за матеріалами конференцій різних рівнів.

Структура та обсяг роботи. Дисертація загальним обсягом 269 сторінок складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 227 найменувань на 21 сторінці та 21 додатка на 40 сторінках. Основний текст дисертації, який містить 28 рисунків і 30 таблиць, викладено на 196 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

1.1. Соціально-економічна природа державного підприємництва та теоретичне обґрунтування необхідності його існування

Державне підприємство як багатогранне інституційне явище виникло у результаті економічних трансформацій суспільства (існувало до становлення ринкової економіки), будучи індикатором їхньої ефективності. Пройшовши через періоди згорання та розширення сфер діяльності, все ж стабільно слугувало матеріальною базою держави, забезпечуючи безперебійне виконання покладених на неї функцій, та засобом для якнайшвидшої ідентифікації суспільних потреб. Через флуктуаційні процеси навколо нього, систематично змін зазнавали цільове, функціональне й об'єктне навантаження, що зумовило неоднозначність трактування його соціально-економічної природи, скомпрометувало авторитет як підсистеми підприємництва та підсистеми управління економікою.

Упродовж тривалого проміжку часу значна частина управлінської еліти, науковців (плюралізм думок авторитетних учених простежується від класичного до кейнсіанського підходів (дод. А)) та представників сфери бізнесу скептично ставилася до ролі державного підприємництва в економіці (особливо у сучасних реаліях) з огляду на попередньо накопичений негативний досвід функціонування суб'єктів економічної діяльності держави (починаючи з XVI ст.), якому протиставлялась історія успішного становлення приватного підприємництва.

Питання дієвості впливу державних інструментів на перебіг економічних процесів належать до траєкторії наукових інтересів А. Сміта (аргументація ідеї «невидимої руки» держави), К. Ерроу та Ж. Дебре (вважали, що державне регулювання має бути «дозованим») [217; 223, с. 97–98]. Вони висвітлюються у спільних наукових

напрацюваннях Дж. Стігліца з Б. Грінвальдом (виокремили фактор обмеженості реалістичної інформації та проблему трансакційних витрат, які негативно впливають на здатність ринку забезпечувати Парето-ефективний стан) та з С. Гроссманом (зауважили, що власники фірм можуть переслідувати досягнення різновекторних цілей, що призводить до розпорошення капіталу) [65, с. 22; 63, с. 619–620; 151, с. 165].

Англійський економіст Дж. Кейнс запевняв, що капіталістичні ринки потребують постійного державного регулювання, а Х. Мінський вказав на фінансову недовговічність капіталізму через періодичні кризи у фінансовому секторі [223, с. 98; 211, с. 118]. На думку П. Нунненкампа, для ефективного функціонування економіки потрібен чіткий розрахунок кількісної пропорції між державними та приватними підприємствами відповідно до їхнього внеску у формування ВВП [211, с. 188–189]. Щодо цього в 1987 р. Д. Саппінгтон і Дж. Стігліц запропонували формулу успішної приватизації як дієвого способу реалізації соціальних цілей держави на тих самих умовах, за яких ринок залишається збалансованим [151, с. 429; 217; 223, с. 98].

Не менш важливим є внесок державного підприємництва у підтримку державної фінансової спроможності реалізовувати покладені на неї функції, що відображено у наукових працях Р. Масгрейва та Дж. Б'юкенена як основоположників теорій суспільного вибору та суспільних фінансів [70; 156, с. 13–14; 162, с. 76]. Перший розглядав державу як максимізатора бюджетних доходів (в контексті тріади її функцій: розміщення, розподіл і стабілізація), що активно використовує механізм фіскального федералізму [66]. З такою позицією не погоджувався його опонент Дж. Б'юкенен, який порівняв її з Левіафаном, котрий першочергово реагує на потреби політичної еліти [15, с. 47; 156]. Як стверджує Х. Аньган, в еру тетчеризму та рейганізму саме неефективність і корумпованість державних підприємств, збитки яких покривалися з державного бюджету та підривали фінансову стабільність країн, зумовили масштабні трансформаційні перетворення [223, с. 97].

Сьогодні окреслена проблематика є складовою наукових праць Л. Клейна, К. Охмає, Т. Фрідмана, Ф. Фукуями, Дж. Гелбрейта, які відзначають роль державного підприємництва у продукуванні інновацій [23; 184; 202; 223, с. 98]. Представником

сучасної плеяди економістів є також М. Маццукато, яка ввела у широкий науковий обіг поняття «підприємницька держава» («entrepreneurial state») й охарактеризувала її як таку, що спроможна не тільки виправляти, а й активно створювати ринки майбутнього, опираючись на інноваційну політику (як приклад наводить досвід США у створенні Кремнієвої долини) [207]. Отже, економісти лише з часом погодилися із твердженням Й. Шумпетера про державу як ідеального інноватора [192, с. 9].

Сучасний етап продовження наукових розвідок щодо визначення статусу держави як суб'єкта економіки пов'язаний із проектуванням її господарської діяльності в площину процесів глобалізації й транснаціоналізації. Японський теоретик К. Охмас (ідеолог бізнес-моделі «3C's») оголосив про завершення ери існування національних держав [203, с. 5]. Відомий журналіст і соціолог Н. Кляйн (автор книги «Ні логотипу» («No Logo»)) пояснила це тим, що окремі підприємства сьогодні акумулюють більший бюджет, ніж певні країни [202; 223, с. 98–99]. Як стверджує Г. Петерс, під впливом глобалізації держава передає частину своїх функцій на субнаціональний рівень або делегує їх наднаціональним утворенням. Інший теоретик-практик сьогодення Ф. Фукуяма означив сучасний етап економічного розвитку як демократичний капіталізм [223, с. 99]. Водночас І. Бреммер вказав на взаємопереплетення інтересів держави та ринку, хоча перша (держава) має значно більший управлінський інструментарій для здійснення вирішального впливу на перебіг економічних процесів [223, с. 99].

Поділяючи наведені вище думки, зазначимо, що державне підприємництво має у розпорядженні всі визначальні фактори (згідно з моделлю Ф. Харрода та Е. Домара, ними є капітал і людський ресурс, тоді як Р. Солоу зараховує до цього переліку також технології) для забезпечення економічного зростання, а тому його роль у стимулюванні прогресивних соціально-економічних перетворень очевидна [223, с. 98].

Аналіз широкого спектра наукових праць і поглядів провідних учених дав змогу зробити висновок, що причини виникнення державного підприємництва у різних країнах світу суттєво відрізняються. Найбільш детально їх розглянув Р. Барр, виокремивши такі основні групи: історичні; фінансові; технічні; доктринальні [11, с. 375]. Кожна із них забезпечує загальне розуміння щодо того, за яких обставин

відбулося становлення державного підприємництва як структурного елемента економіки, однак не охоплює тенденцій, властивих світогосподарським процесам сьогодні. Це зумовило доцільність розширення зазначеної класифікації сукупністю глобалізаційно-інтеграційних чинників, відповідно до яких роль держави як підприємця та управлінця посилюється у зв'язку з: активізацією соціально-економічних зв'язків між країнами; зростанням впливу транснаціональних компаній; нарощенням темпів НТП й інтенсифікацією міждержавного обміну технологіями; необхідністю збереження національної безпеки. З огляду на це державне підприємництво слід розглядати не лише в економічній, соціальній, політичній, а й глобальній площинах.

Авторську позицію аргументовано, опираючись на працю провідного спеціаліста з глобальної економіки М. Кастельса «Інформаційна доба: економіка, суспільство і культура», котрий назвав економіку сьогодення інформаційною (характерна для Китаю, Індії та США), в якій держава є ініціатором та рушійною силою забезпечення прогресивних змін [47, с. 129]. Вчений не заперечував державної участі в економіці, а, навпаки, наголошував на появі нових форм її втручання в економічні процеси з допомогою політичного механізму. Такі обставини суттєво змінили систему державного управління національною економікою, що надає актуальності поглядам прихильників ліберальних і неоліберальних ідей, які схильні вважати, що глобалізація вимагає повернення державі статусу «нічного сторожа», скоригованого відповідно до нових викликів екзо- та ендогенного походження.

Державне підприємництво виникло у XVI–XVII ст. у період формування капіталізму на етапі початкового нагромадження капіталу. Згодом унаслідок ускладнення соціально-економічних відносин між суб'єктами економіки його функціональне навантаження зросло, надавши державі, крім регуляторно-управлінських повноважень, додаткову відповідальність як: роботодавцю; власнику державного майна, виробнику та постачальнику суспільних благ/послуг; одержувачу бюджетних коштів і розпоряднику власних фінансових ресурсів;

заощаджувачу/позичальнику; інвестору; інноватору та мотиватору змін; гаранту повернення вкладених коштів для іноземних/вітчизняних інвесторів.

Як результат, враховуючи багатогранність державного підприємництва, провали ринку, проблему обмеженого доступу до інформації, високі трансакційні витрати, необхідність безперервного забезпечення населення суспільними благами, відсутність досконалої конкуренції та інші явища сучасної глобальної й національних економік, науковці з різним ступенем ліберальних поглядів фактично визнали необхідність участі держави в економіці.

Незважаючи на довготривале існування державного підприємництва, спроби здійснити його концептуальне обґрунтування як елемента системи управління економікою зазнали краху, що підтверджують створені Японією та країнами колишнього СРСР концепції держави-підприємця як каталізатора проактивних, гнучких, своєчасних та децентралізованих дій уряду, котрі так і не набули подальшого практичного використання [223, с. 98].

Найчастіше державне підприємництво розглядають у контексті загальної ідеології підприємництва [6, с. 173–174; 13, с. 178–180; 23; 28, с. 38–60; 36, с. 26–55]. Застосування одних і тих самих теоретико-методичних підходів до характеристики призначення економічно активної держави та приватного підприємця є не зовсім коректним. Це пов'язано з тим, що державне підприємництво, як і приватне, зазнає впливу типових проблем і загроз, проте можливості щодо їхнього вирішення відрізняються. Якщо держава працює на довгострокову перспективу, то представники приватного бізнесу не завжди готові ризикувати. У Китаї щодо цього існує таке прислів'я: коли приватний сектор відступає, державний займає наступальну позицію [223, с. 113; 220]. Зважаючи на це, державна підприємницька діяльність активізується за невизначених перспектив та відсутності будь-яких гарантій на успіх нововведень, що впроваджуються.

Істинність цих зауважень підтверджують дослідження експертів організації «PwC», які дійшли висновку, що у приватному підприємстві категорію «сервіс» розуміють як сукупність видів економічної діяльності з метою отримання прибутку, а в державному вбачають її суть у спрямуванні наявних ресурсів для

якнайширшого задоволення суспільних потреб, формування дохідної частини державного бюджету, надаючи комерційній вигоді другорядне значення (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Баланс цілей державного та приватного підприємництва*

*побудовано автором на основі [203, с. 19].

Поряд з існуючими відмінностями, державне підприємництво, з одного боку, постійно взаємодіє з приватним, переймаючи його ініціативу там, де воно становить загрозу соціальному добробуту суспільства (будучи страховиком, що гарантує забезпечення суспільних потреб на належному рівні навіть за несприятливих обставин). З іншого боку, держава приймає рішення про зміну власника чи організаційно-правової форми діяльності державних господарських одиниць, відкриваючи можливості для приватного сектору зайняти нові (або вивільнені) економічні ніші.

Базуючись на тезах праць провідних науковців світу, доцільно зазначити, що держава володіє необхідним потенціалом для налагодження тісної взаємодії між державним і приватним підприємництвом, за якої новації будуть продукуватися

неперервно, стимулюватимуть до позитивних структурних змін й економічного процвітання, незважаючи на розбіжності у трактуванні цілей і шляхів їхньої реалізації. Проблема полягає в тому, що вона не завжди розподіляє та використовує його ефективно, зокрема через відсутність оптимального співвідношення між комерційними та некомерційними функціями суб'єктів господарювання держави.

Якщо між державним і приватним підприємництвом можна провести чітку лінію розмежування, то з іншими суміжними поняттями («державне виробництво», «державний сектор», «державна власність» та «державне підприємство») виникають певні незрозумілості та ототожнення їхнього змістового наповнення [6; 173; 13, с. 173–180; 14, с. 7–8; 28, с. 58–80; 33, с. 10–16].

Одним із перших спробу встановити логічну послідовність формування організаційно-правових форм господарювання зробив У. Алієв. Загалом вона має такий вигляд: «власність (форма, види) – підприємство (форма, види) – підприємництво (форма, види)» [1, с. 10–18]. Адаптувавши її до завдань дослідження та дещо розширивши, сформовано наступну залежність: «державні ресурси → державна власність → державне підприємство → державний сектор → державне підприємництво → публічний сектор → суспільний сектор», елементи якої співвідносяться між собою як часткове та ціле. Дотримуючись розробленого алгоритму, розглянемо понятійно-категоріальний апарат середовища підприємницької та управлінської діяльності держави (за винятком публічного та суспільного секторів, в межах яких державне підприємництво позиціонується як одна із складових, рис. 1.2).

З метою реалізації власних і делегованих державою повноважень державне підприємництво отримує у розпорядження певний обсяг економічних ресурсів, а державна власність (державне майно і корпоративні права, якими держава володіє, користується і розпоряджається в загальнонаціональних інтересах) є підґрунтям для: відтворення ринкових інститутів; забезпечення економічного розвитку на засадах інноваційності (бюджетне фінансування) та соціальної зорієнтованості (інвестування у людський капітал); збереження навколишнього середовища і національної безпеки; підтримки національних товаровиробників, продукція яких

виготовляється для експорту в умовах всезростаючої конкуренції у світових масштабах (рис. 1.2).

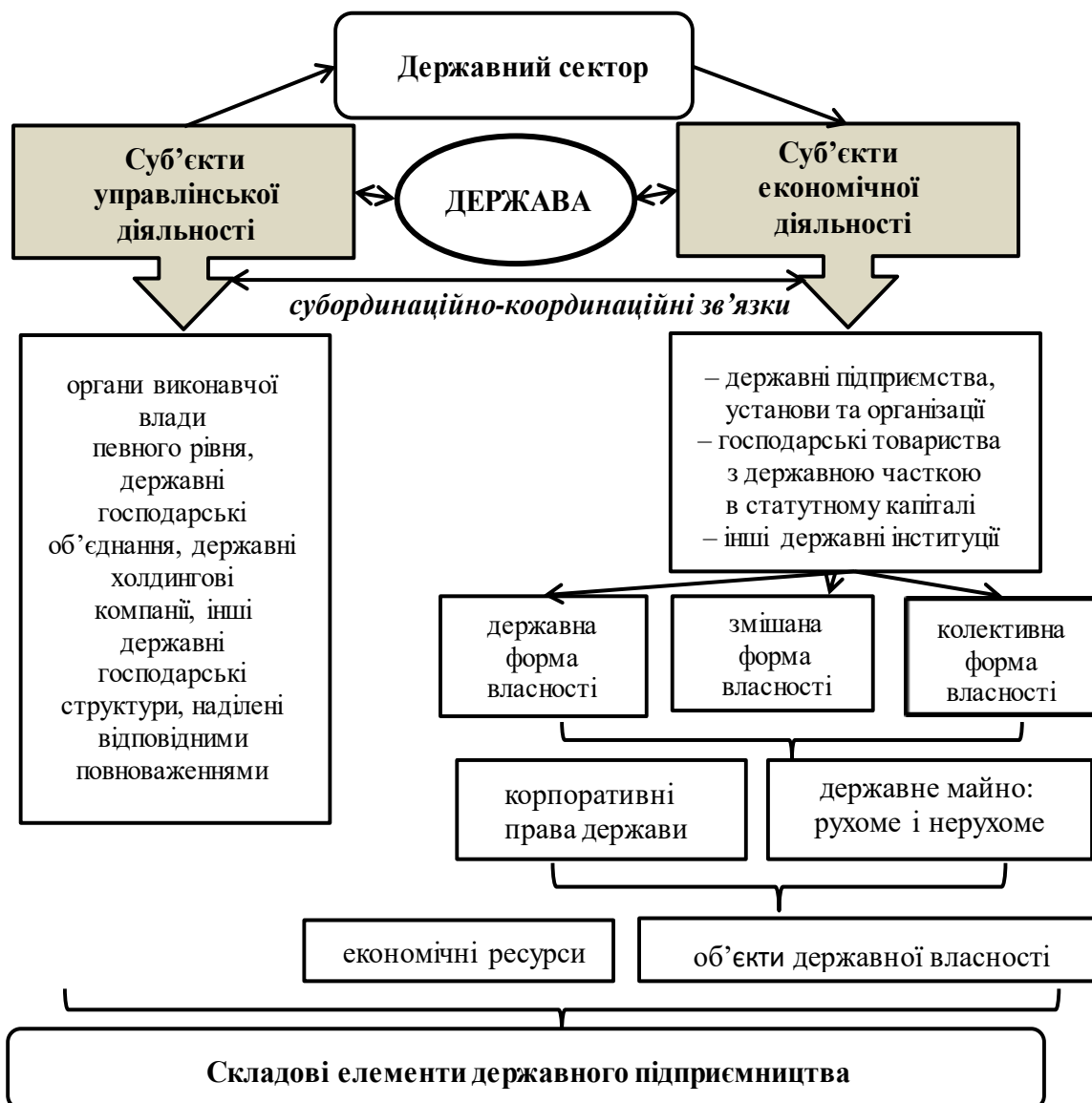

Рис. 1.2. Співвідношення елементів понятійно-категоріального апарату середовища підприємницької та управлінської діяльності держави*

*розроблено автором.

Однією із функціональних одиниць державного підприємництва є державне підприємство. Прихильники ліквідаційної концепції стверджують, що воно неспроможне стати ефективним та конкурентоспроможним учасником ринкових відносин, з чим категорично не погоджуються представники ідеї комерціалізації

суб'єктів державного підприємництва, які, аргументуючи це їхньою адаптивністю до змін середовища функціонування, розглядають зазначені господарські структури як рівноцінних партнерів приватних компаній у рамках сучасної ринкової економіки.

Базовою щодо трактування терміна «державне підприємство» вважається теорія, запропонована німецьким економістом Р. Ліфманом у праці «Теорія форм підприємництва», в якій виокремлено три групи державних інституцій: суспільні утворення (мають підтримувати макроекономічну стабільність, функціонуючи незалежно від економічних умов (державний апарат, військовий сектор, поліція)); суспільні господарства (суб'єкти господарської діяльності, які реалізують свої товари за цінами, що покривають витрати на їхнє виробництво (телеграф, пошта, центральний банк, комунальні установи)); суспільні підприємства (комерційні господарські одиниці, основу яких становить суспільне майно) [6, с. 174–175].

Такому поділу протиставляється класифікація С. Уера, що охоплює таких три групи-сфери: 1) дефіцитне господарство (товари та послуги надаються на безоплатній основі або за цінами, нижчими за собівартість (дороги, музеї, певні види комунальних послуг); 2) господарювання з відшкодуванням реальних витрат (пошта, телефон, телеграф, система державного заощадження і страхування, водогони); 3) прибуткове господарство (шахти, залізниці, електро- та газопостачання) [6, с. 174].

Відмінність між двома підходами полягає в тому, що положення С. Уера ґрунтуються винятково на прибутковому інтересі, тоді як Р. Ліфман намагається не обмежуватись грошовим зиском і позиціонує державне підприємство як засіб для якнайширшого задоволення суспільних потреб.

Інший зарубіжний вчений А. Фернандеш поділяє державні підприємства на: прибуткові, що здатні покривати власні затрати та інвестувати у розвиток виробництва; з позитивним балансом, які без державної допомоги не в змозі удосконалювати виробничий процес; збиткові, фінансово залежні від держави [200, с. 66–68]. Відштовхуючись від цього, можна виокремити державні господарські одиниці, що функціонують на засадах самоокупності, частково або повністю фінансуються державою.

Одними із перших трактування категорії «державне підприємство» запропонували спеціалісти Європейського центру державних підприємств, акцентуючи увагу на ролі держави як власника активів, і автори Директиви Комісії економічного товариства від 25 червня 1980 р., які визначили її регулятором умов функціонування власних господарських одиниць [51, с. 11–12]. Обидва бачення правдиві, хоча не є цілісними, оскільки відображають відокремлено підприємницький та управлінський напрямки діяльності держави, які доцільно розглядати комплексно з огляду на їхню компліментарність.

Зважаючи на відсутність уніфікованої класифікації суб'єктів державного підприємництва, їх умовно можна поділити на два види: первинні та похідні (рис. 1.3).

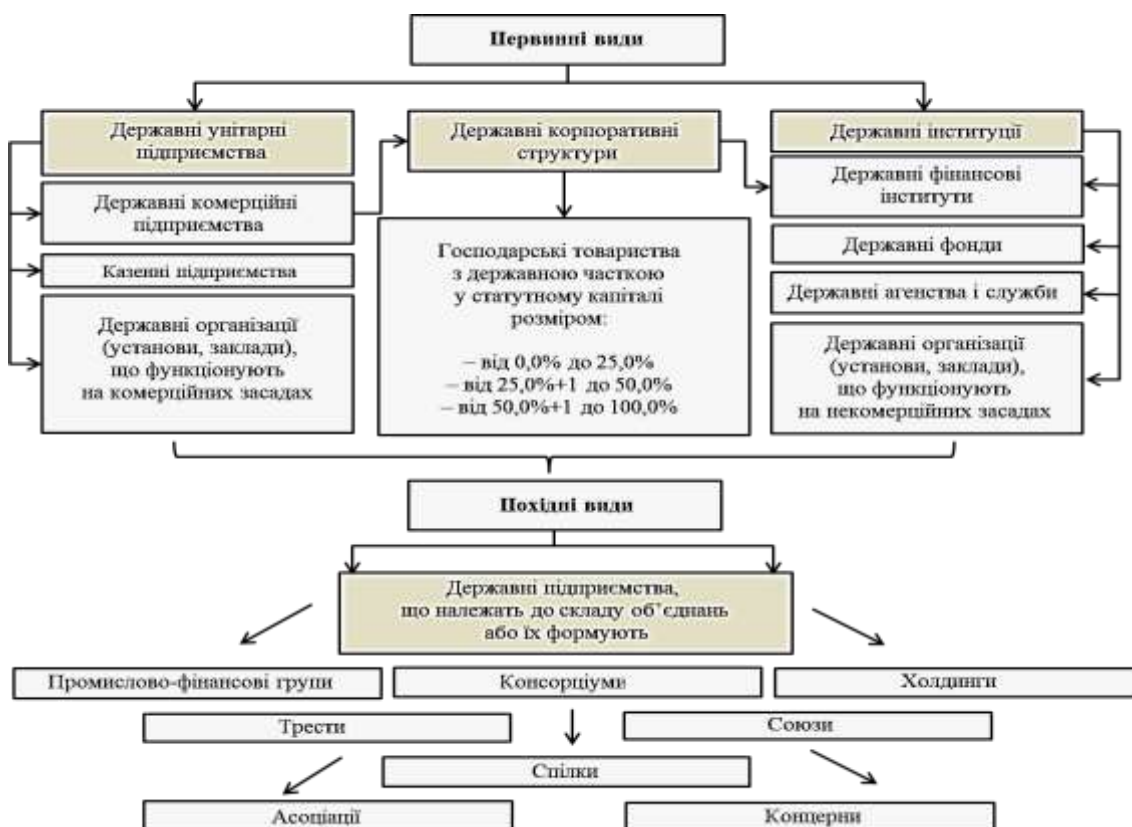

Рис. 1.3. Класифікація видів суб'єктів державного підприємництва*

*розроблено автором з урахуванням зарубіжного досвіду.

Основою класифікації є критерії, виокремлені за результатами моніторингу наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, а саме: ступінь державного втручання в управлінський процес (О. Віссаріонов, І. Федорова, В. Базилевич і

Р. Барр); цільова спрямованість (С. Уери, А. Фернандеш, В. Савченко і А. Шулус); функціональне призначення (Р. Ліфман, С. Юрій, А. Венедиктов і М. Чечетов); організаційно-правова форма діяльності та володіння правом власності (Р. Нарішкіна, У. Алієв, В. Мозолін, М. Кулагіна і Дж. Стігліц) [1; 7; 11; 19; 21; 61; 63; 142; 151; 188; 223].

До первинних видів слід зарахувати державні унітарні підприємства, державні корпоративні структури і державні інституції, які повністю або частково перебувають у державній власності.

Серед сукупності господарських товариств окреме місце належить державним банкам, які поділяються на системо- та несистемоутворюючі, де участь держави в статутному капіталі: 1) обмежена: Австрія, Польща, Швейцарія, Німеччина; 2) широко представлена: Китай, Росія, Індія, Бразилія, Франція, Аргентина, Таїланд, Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Тайвань, Румунія; 3) розглядається як вимушена міра (наприклад, для подолання затяжної фінансово-економічної кризи): Іспанія, Україна, Фінляндія, Латвія, Угорщина, Чилі, Мексика, Аргентина, Єгипет, Мавританія, Танзанія, Південна Корея [52].

Більшість державних інституцій виконує специфічні функції та є своєрідним проявом державного підприємництва. Як в Україні, так і у розвинутих країнах, за останні кілька років широко практикується державне володіння частками у статутних капіталах господарських товариств із допомогою державних пенсійних фондів, державних фінансових фондів і фондів з управління активами (вихід на міжнародний ринок закріпив за ними статус управлінських інструментів макрорівня), корпорацій із реструктуризації та кредиторів розвитку.

Похідні види суб'єктів державного підприємництва свідчать про еволюцію первинних і охоплюють державні господарські об'єднання, окремі державні підприємства, що належать до їхнього складу (холдинги, концерни, промислово-фінансові групи, трести, союзи) (рис. 1.3).

Дискусійним питанням є визначення структури державного сектору економіки. Державна служба статистики України згідно з даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ) фіксує такі види

підприємств і організацій, які формують його склад (основу класифікації становлять критерії «інститут власності» та «організаційно-правова форма ведення господарської діяльності»): державні та казенні підприємства, господарські товариства (в яких розмір державного пакета акцій перевищує 50,0%) [35]. Законодавчо неузгодженим досі залишається зарахування до нього (складу) державних організацій (установ, закладів). Дотримуємося тієї позиції, що вони відповідають усім вимогам (функціонують на основі державної форми власності, фінансуються з державного бюджету, провадять діяльність як на комерційних засадах, так і з метою досягнення соціальних цілей) для отримання відповідного статусу.

Відштовхуючись від форми власності як основоположного критерію, державний сектор можна умовно поділити на дві субскладові: унітарну (охоплює державні та казенні підприємства, державні організації (установи, заклади)) та корпоративну (становить сукупність господарських товариств, в яких держава володіє часткою статутного капіталу), що визначають особливості реалізації прав власності держави. Це дає змогу уточнити структурні особливості державного підприємництва, фундамент якого становить державний сектор, а також сукупність інших державних інституцій, для яких комерційна вигода не є пріоритетною ціллю діяльності.

Здебільшого у звітах провідних світових статистично-аналітичних служб/організацій (ОЕСР, PwC, IBRD, IDA, РВ та ін., що займаються збором статистичних даних та проводять аналітичні дослідження) відображається інформація про такі три типи державних суб'єктів економічної діяльності [196; 202; 212; 213; 221; 222; 227]: 1) державні підприємства (SOE), а саме: корпоративні утворення, 100,0% акцій яких належать державі; акціонерні товариства або партнерські утворення іншого типу, в яких держава володіє понад 50,0% акцій; корпорації, де держава має право визначального впливу при прийнятті важливих рішень; 2) підприємства з державними інвестиціями (SIE): держава є винятковим бенефіціаром, а її частка у статутному капіталі становить не менш як 10,0% (лістингова або нелістингова компанія; корпорація, створена відповідно до вимог чинного законодавства (statutory corporation)); 3) підприємства, що частково

перебувають у державній власності (PSOE): корпоративні товариства, в яких держава володіє пакетом акцій розміром від 10,0%+1 до 50,0% [223, с. 100–101].

За рейтингом The Forbes Global–500 та The Forbes Global–2000 державними є підприємства, понад 50,0% активів котрих перебуває у власності держави [201, с. 1739–1740; 206; 223, с. 100–101]. У країнах-членах ОЕСР до них зараховують державні утворення, управління якими здійснюється централізовано, зокрема: акціонерні підприємства з державною часткою у статутному капіталі понад 50,0%, що пройшли чи проходять процедуру лістингу; акціонерні лістингові компанії з часткою власності держави менш як 50,0%; підприємства, засновані урядом на основі статуту одноосібно чи спільно з іншими держателями акцій; квазікорпорації.

У зарубіжній науковій літературі суб'єкти державного підприємництва представлені різними назвами: державні корпорації; державні комерційні підприємства; компанії, діяльність яких пов'язана з державою; напівдержавні компанії; публічні корпорації з державним капіталом; підприємства, діяльність яких спонсорується державою; статутні корпорації [215; 223, с. 101].

Огляд міжнародної практики дав змогу зробити висновок, що найбільш типовими критеріями, які застосовуються при ідентифікації суб'єкта ринку як державної господарської одиниці, є такі [203, с. 8–9; 215; 221, с. 7–9; 223, с. 101]:

– модель реалізації прав власності держави та управління її об'єктами (дуальна, децентралізована та централізована);

– рівень володіння: наприклад, у Швеції 74,0% державних підприємств (охоплюють 30,0% зайнятих і формують 40,0% доходів), а в Німеччині – 82,0% (забезпечують 62,0% доходів) перебувають в управлінні муніципалітетів; у Єгипті та Канаді, навпаки, до державного сектору не належать компанії, підпорядковані місцевим органам влади;

– тип власності, що використовується як класифікаційна ознака у Фінляндії, Панамі, Малаві, Україні. У Великобританії та Австралії державні підприємства, щодо яких будуть вчинені дії з передачі права власності, не розглядаються як структурні елементи державного сектору;

– частка ринку (сектору, галузі) береться до уваги у Франції, де фундамент державного сектору формують природні монополії та квазікорпорації;

– розмір або виключно показник кількості зайнятих, що є базовими ознаками секторального розподілу в Індії. В більшості випадків до державних зараховують великі за розміром підприємства;

– статус на фондовому ринку та наявність частки держави у статутному капіталі господарських товариств. У міжнародній практиці перевага надається лістинговим компаніям, а також господарським суб'єктам, що перебувають на стадії проходження процедури лістингу. Розмір пакета акцій визначає ступінь державного втручання в управлінський процес.

З огляду на наведене вище для зарахування суб'єктів економічної діяльності до складу функціональних одиниць державного підприємництва слід застосовувати загальні (закріплення за відповідним органом державної влади; секторальна (галузева) належність; стратегічне значення для країни; кількість зайнятих; бюджетоутворююча роль; соціальна чи комерційна зорієнтованість) та специфічні критерії (форма власності; участь держави у статутному капіталі та призначенні членів правління; спосіб заснування), які також дозволяють розмежувати їх між субскладовими державного сектору (унітарною або корпоративною).

Поняття «державний сектор» як складова понятійно-категоріального апарату підприємницької та управлінської діяльності держави поширене у наукових працях багатьох зарубіжних і вітчизняних учених, на основі аналізу яких виділено основні підходи до його трактування [6; 8; 9; 13; 15; 21; 31; 33; 50; 61; 65; 67; 81; 141; 142; 193; 194]:

1) базується на баченні державного сектору як доповнення приватного з метою компенсації ринкових провалів (Є. Аткинсон, Дж. Стігліц, В. Мандибурра, О. Длугопольський);

2) ґрунтується на визнанні державного сектору як структурної складової національної економіки, щодо якої держава здійснює регуляторно-управлінську діяльність (С. Мочерний, А. Мельник, Н. Абдуллаєв, Я. Корнаї, С. Панчишин, З. Ватаманюк, Д. Медведєв, О. Головінов, О. Дейнека, Т. Нецора);

3) визначає державний сектор як множину господарських одиниць державної форми власності, що підпорядковуються органам виконавчої влади різного рівня (Є. Ставровський, В. Кучеренко, В. Карпова, Є. Кузнецов, О. Кухар, О. Віссаріонов, І. Федорова, М. Шкільняк, М. Шашина);

4) характеризує державний сектор як середовище державного втручання у процеси виробництва для забезпечення населення достатнім обсягом суспільних благ і раціонального розпорядження вичерпними національними ресурсами (К. Макконел, С. Брю, Дж. Б'юкенен, Є. Балацький, Р. Масгрейв, В. Парето, Л. Якобсон, П. Єщенко, Б. Кваснюк, О. Бірюков, В. Кравченко, С. Лапіна, Н. Лелюшина).

У Системі національних рахунків (The System of National Accounts (SNA)) та міжнародній практиці використовується поняття «публічний сектор» («public sector»), яким охоплено: генеральний уряд, публічні нефінансові та квазікорпорації, публічні фінансові інституції [215; 223, с. 102]. Служби з ведення статистики у державному секторі (The Manual on Public Sector Statistics) зараховують до нього сукупність підприємств, що функціонують на основі державної власності та контролюються (регулярно чи епізодично) органами виконавчої влади.

Державний сектор в економічній літературі (С. Мочерний, А. Мельник, М. Мельник, Н. Петришина, С. Лапіна, Н. Лелюхіна, Г. Аніловська, І. Біла, В. Студентов, Є. Балацький, В. Савченко, Є. Столярова та ін.) і в нормативно-правовій базі (в т. ч. України) позиціонується здебільшого як багатoproфільна господарська діяльність держави з виробництва матеріальних благ і надання послуг (виконання робіт) учасникам соціально-економічних відносин [6; 10; 13; 61; 68; 69; 71; 89].

Беручи до уваги поширені у науковій практиці визначення цього поняття, розглядаємо його як середовище взаємодії господарських одиниць держави (суб'єктів економічної діяльності первинних і похідних видів) та органів державної влади (суб'єктів управлінської діяльності), що є підґрунтям для функціонування державного підприємництва.

Доцільно зазначити, що в окремих випадках спостерігається зведення суті державного підприємництва до державної участі у виробничих процесах, яке є лише одним із його проявів (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Наукові підходи до трактування поняття «державне підприємництво»*

Науковці	Визначення
А. Мельник	Організаційно-господарська діяльність державних підприємств з виробництва матеріальних благ та надання послуг, порядок створення державою власних підприємств, планування та управління їхніми формами.
С. Лапіна, Н. Лелюхіна	Особливий вид підприємницької діяльності, який здійснюється в межах державного сектору економіки і пов'язаний з участю державних підприємств у виробництві та збуті товарів (робіт, послуг).
Г. Аніловська	Діяльність, що базується на повній або частковій державній власності, спрямована на реалізацію загальносуспільних цілей.
І. Біла, Н. Петришина	Особлива форма загальнодержавної ініціативи й ефективного господарювання, що передбачає спрямування капіталу та зусиль держави для забезпечення національних інтересів.
Г. Калетнік, А. Мазур, О. Кубай	Господарська або інша підприємницька діяльність державних підприємств із виробництва матеріальних благ та надання послуг (виконання робіт) приватним підприємствам і населенню.
В. Студентов	Участь держави у виробництві товарів та послуг, відмінних від здійснення державного управління і забезпечення підтримки правопорядку в суспільстві.
А. Самійленко	Сукупність інститутів, засобів, що використовуються для організації процесу виробництва товарів і послуг державними підприємствами.
Є. Балацький	Підприємства (установи, організації), структуру та напрямки діяльності яких визначає держава.
Є. Ясін, А. Шулуєв, В. Савченко,	Не розглядають державне підприємництво як повноцінного суб'єкта підприємницької діяльності.
Ю. Осипов	Об'єднує риси приватного та суспільного підприємництва.
Є. Столярова	Діяльність рентабельних та низькорентабельних державних підприємств щодо виконання суспільних обов'язків у різних секторах економіки на мікро-, мезо- та макрорівні.
Х. Фейгенбаум	Державна прерогатива в ситуаціях, коли трансакційні витрати є значними.
Л. Мельник, В. Плаксінко, Ю. Скірко	Господарська діяльність державних підприємств, що виробляють матеріальні блага та надають послуги, необхідні для розвитку економіки (засоби виробництва перебувають у державній власності, а комерційні цілі не є визначальними).

*сформовано автором на основі [6; 9; 13; 61; 67; 70; 84; 89; 152; 155; 194; 199].

Згідно із широким підходом, термін «державне підприємництво» означає, що в державному секторі функціонують виробничі одиниці, які перебувають у власності держави, під її безпосереднім контролем здійснюють не тільки виробництво товарів та послуг, а й виконують сукупність інших управлінських функцій. Вузкий підхід характеризує державне підприємництво як спосіб підвищення ефективності державної виробничої діяльності, забезпечення її матеріальної та вартісної

збалансованості при одночасному зростанні загальної норми прибутку (за умови ефективного використання його механізму).

Узагальнення існуючих визначень поняття «державне підприємництво» (табл. 1.1) дало змогу ідентифікувати проблему відсутності єдності наукових поглядів у трактуванні його сутнісних характеристик і виявити, що державний сектор є більш теоретично обґрунтованою економічною категорією. Це зумовило необхідність уточнення змісту цієї дефініції, яка у дослідженні представлена як невід’ємний елемент національної економіки, соціально-економічна природа котрого проявляється у трьох ракурсах: як інституційне явище, що передбачає різновекторну діяльність суб’єктів економічної діяльності, активи яких повністю або частково належать державі; як інструмент регуляторно-управлінського впливу держави, що застосовується в або поза межами державного сектору економіки; як процес інституційних перетворень, що полягає у прийнятті органами державної влади управлінських рішень щодо створення, реорганізації чи ліквідації його функціональних одиниць.

Отже, можна стверджувати, що державне підприємництво виходить за межі державного сектору, а використання його механізму активізується в результаті субординаційно-координаційної взаємодії суб’єктів управлінської та економічної діяльності. Його феноменальність та виняткова особливість полягають у спроможності впроваджувати макроекономічні цілі мікроекономічними методами.

Державне підприємництво має забезпечувати суспільство як змішаними, так і квазісуспільними благами [50, с. 76–84]. В першому разі воно компенсує провали ринку та незацікавленість приватного сектору у випуску певних товарів та послуг, а в другому – виконує державні функції. Серед множини чинників, які виправдовують необхідність його існування як складової економіки за сучасних умов, виокремлено такі: ефекти масштабу та синергії; мережевий тип виробництва; імплементація кластерного підходу в галузево-просторовий розвиток регіональної економіки; створення раціонального співвідношення між безкоштовними та платними благами.

Як підтверджує світовий досвід, державне підприємництво допустиме тією мірою, за якої спостерігається підвищення конкурентоздатності національної

економіки, зростання макроекономічних показників і загальносуспільного благополуччя. Здебільшого воно поширене у системоутворюючих (агропромисловий комплекс, транспорт, інфраструктура), капітало- та наукомістких секторах (галузях) (нафтова, хімічна, електроенергетична, металургійна, машинобудівна). Його суб'єкти є природними монополіями, в окремих випадках мають стратегічно важливе значення, виконують численні метрополійні функції (адміністративно-політичну; економічну; інноваційно-креативну; комунікаційну; культурно-інформаційну), забезпечують досягнення комерційних і соціальних цілей, залежать від бюджетного фінансування, або забезпечують свої матеріальні потреби самостійно. З огляду на окреслені особливості та відповідно до поглядів А. Мельник, державне підприємство поширене у таких сферах: безпосередньої підприємницької діяльності; обумовленої наявністю державної власності; державного контролю; соціальній [67, с. 223].

Як стверджує У. Баумоль, прийнято розрізняти продуктивне, непродуктивне і деструктивне підприємство. Оцінюючи характер зумовлених сучасним державним підприємством змін, кожне із них має реальне вираження й перебуває у прямій залежності від ефективності державного управління економічними процесами [74, с. 11; 90]. Державі, з одного боку, відведена роль творця макроекономічної політики, а з іншого – самостійного гравця з власною програмою дій, що отримало якнайповніше вираження у державному підприємстві як інституційному феномені сьогодення. Воно, як і будь-яка інша соціально-економічна реальність, видозмінюється, насамперед завдяки модифікації усталених (первинних) форм функціонування та появі нових (похідних, як наприклад, мульти- та транснаціональні компанії), які відображають сукупність багатосторонніх господарських відносин. Жодне із завдань держави не може бути виконане на рівні окремого підприємства чи державної установи, а лише за умов взаємовигідної співпраці, яку здатний забезпечити механізм державного підприємства.

Результати проведених наукових пошуків свідчать, що традиційне вузьке трактування його соціально-економічної природи поступово змінюється розширеною версією, яка ґрунтується на розумінні державного підприємства як: інструмента управління економікою; міжгалузевої організаційно-господарської діяльності

державних господарських одиниць; порядку створення, реорганізації та ліквідації державною підприємницьких утворень, процесу планування і прогнозування їхньої діяльності; чинника формування конкурентоспроможності економіки та довіри партнерів у зовнішньоекономічних відносинах; сегмента економіки, структура якого періодично зазнає змін; індикатора для здійснення оцінки соціально-економічного поступу за результатами інституційних перетворень; координатора зусиль суспільства з охорони та збереження навколишнього довкілля, закладів соціальної інфраструктури (транспорт, зв'язок, освіта, культура, охорона здоров'я); учасника процесу ціноутворення на галузевих ринках; регулятора народногосподарської кон'юнктури та стимулятора структурних реформ.

Незважаючи на це, утвердженню держави як повноцінного учасника економічних відносин і державного підприємництва як елемента системи управління економікою перешкоджають: феномен м'яких бюджетних обмежень (the soft budget constraints); проблема «безбілетника» (the free-rider problem: об'єкти державної власності належать усім членам суспільства, а тому жоден із них не несе індивідуальної відповідальності за здійснення регуляторної діяльності, оскільки кінцеву вигоду отримують усі без винятку споживачі суспільних благ); тиск політики державного капіталізму та державного соціалізму; наявність конфлікту, спровокованого протистоянням прихильників державного етатизму і антиетатизму, вираженого джефферсонівсько-гамільтонівським парадоксом (суть полягає в ідеологічному протистоянні двох груп населення: джефферсоніанців, які відстоюють ідею мінімізації державної присутності в економічній діяльності, і гамільтоніанців, котрі, навпаки, захищають її проактивну позицію); неефективність використання країнами «третього світу» державного підприємництва як базового елемента реалізації стратегій економічного прориву; глобальна соціально-економічна та політична нестабільність [168, с. 7–19; 223, с. 114–115].

Розглянувши державне підприємництво як багатогранне інституційне явище, необхідно надалі уточнити його місце, роль та значення як підсистеми управління.

1.2. Державне підприємництво як системний елемент управління національною економікою

Якщо державне підприємництво як підсистема підприємництва виникло ще за неринкових умов ведення господарської діяльності, то як підсистема управління економікою почало розглядатись відносно недавно (наприкінці XIX ст.), коли держава та громадянське суспільство перестали ототожнюватись. Його феноменальність полягає в тому, що будучи інструментом, з допомогою якого держава здійснює регуляторний вплив на економічні процеси та їхніх учасників, одночасно є об'єктом, що відчуває на собі її (держави) управлінський ефект безпосередньо, підтверджуючи цим дуальність власної соціально-економічної природи.

Як зазначалось у п. 1.1, пошук відповідей на питання щодо необхідності, меж та форм державної участі в економіці досі триває (відсутність визначеної ефективної пропорції між державним втручанням в економічні процеси та ринковим механізмом саморегулювання є однією із причин диференціації країн за рівнем розвитку). Відповідно до закону Вагнера, збільшення розміру державного сектору провокує зростання видатків та обсягу боргових зобов'язань держави. Такої позиції дотримується Є. Балацький, вказуючи на її істинність у довгостроковій перспективі, однак численні емпіричні спроби довести чи спростувати це твердження не дали однозначного результату [8, с. 85–97; 9, с. 27–30]. Зазначену залежність описує крива Армі-Рана, яка включає точку Скаллі як максимально допустиму норму державних витрат у розмірі 23,0%, досягнення котрої свідчить про необхідність обмеження експансії державного сектору. Опираючись на правило «золотої пропорції», масштаби державного сектору повинні знаходитись в межах 38,0%–62,0% [8, с. 80–85]. Відтак не існує чітких рекомендацій щодо оптимального значення показника питомої ваги державного сектору у складі економіки, як і щодо того, в яких секторах (галузях) підприємницька діяльність держави є доцільною.

Зважаючи на багатогранність державного підприємництва, виокремити одну теорію чи концепцію, яка б повністю відображала його сутність, неможливо. З огляду на це, воно розглядається крізь призму вчень, за якими позиціонується як елемент

системи управління національною економікою, що пов'язано з необхідністю:

- 1) концептуального обґрунтування ролі держави як учасника економічних процесів;
- 2) формування державних фінансів і налагодження виробництва суспільних благ;
- 3) визначення шляхів забезпечення структурно-інституційних перетворень та формування полюсів економічного зростання у секторально-галузевому та територіально-просторовому вимірах;
- 4) врахування факту посилення впливу глобалізаційно-інтеграційних викликів, тенденцій до регіоналізації світової економіки та децентралізації влади.

Жодна з концепцій держави, яка хоча б певною мірою дозволяє пояснити ідеологію державного підприємництва як системного елемента з управління економікою, не існує сьогодні в чистому вигляді¹. Серед їхньої множини доцільно виокремити теорію етатизму (державний капіталізм, державний інтервенціонізм, державний соціалізм), представники (Е. Гідденс, Б. Беквіт, Р. Хейлброннер, В. Коннор, С. Джолос) якої наголошують на необхідності удосконалення управлінської діяльності держави з допомогою механізму державного підприємництва як найбільш ефективного способу забезпечення контрольованого розвитку економіки, утворення ринку праці, формування засад ціноутворення і стандартів управлінської поведінки [32; 33; 139, с. 128–129; 143, с. 14; 224, с. 200–205]. В окремих випадках високий рівень концентрації активів у державній власності зберігався свідомо з метою регулювання присутності іноземного капіталу в секторах (галузях) економіки та захисту національної безпеки. На сучасному етапі відбувається відродження ідей етатизму, оскільки у недалекому майбутньому прогнозується утворення могутніх міст-держав, які контролюватимуть геополітичну та економічну ситуацію в світі.

¹Основні концепції держави: теорія солідаризму (Л. Дюгі); теорія держави загального благоденства (Дж. Кейнс); теорія плюралістичної демократії (Г. Ласкі, М. Дюверже, Р. Дарендорф, Р. Ален); теорія еліт (Г. Моска, В. Парето); теорія неоелітаризму або елітарної демократії (Х. Ласуел, Д. Сарторі, Г. Зейглер); теорія конвергенції (Р. Арон, Д. Гелбрейт, П. Сорокін, Я. Тінберген); технократична доктрина (Т. Веблен, Г. Скот, Ф. Тейлор, Г. Саймон, Д. Бел, Б. Беквіт, Ж. Бжезінський); ідеї анархізму та етатизму (М. Штірнер, П. Ж. Прудон, М. Бакунін, П. Кропоткін, Г. Моска, А. де Токвіль); теорії правової та соціальної держави (Т. Тілтон, Н. Ферніс, В. Намчук, В. Гойтман); теорія викликів соціального середовища М. Олсона; закон А. Вагнера про експансію публічного сектору; теорія «нафтової плями» Л. Мізеса; гіпотеза технологій Боумоля; теорія забезпечення економічного розвитку Ф. Гершенкорна; концепція Р. Армі щодо оптимального розміру держави; теорія помірного державництва В. Гумбольдта [7; 32; 54; 140; 143].

Цілісне концептуальне обґрунтування теорії державного управління національною економікою належить М. Веберу, який виокремлює її суспільно-політичний (відображає загальні закономірності та важливі ідейно-політичні параметри системи державного управління), організаційно-структурний (характеризує особливості організаційної структури державного управління) та структурно-функціональний аспекти (розкриває суть механізму реалізації управлінських функцій) [6, с. 173–179].

Становлення державного підприємництва як елемента системи управління національною економікою частково описують теорії публічних фінансів (фінанси державних інституцій є самостійною ланкою фінансової системи), суспільних благ, інституціоналізму, прав власності та трансакційних витрат. Причину появи інституту державних фінансів Р. Масгрейва вбачає у необхідності фінансового забезпечення спроможності держави виконувати покладені на неї функції (алокаційну; дистрибутивну; стабілізаційну; розподільчу), керуючись нормативним (визначає, якими мають бути дії уряду, щоб функціонування державного сектору забезпечувало зростання суспільного добробуту) та позитивним (пропонує розглядати фактичні наслідки дій уряду, які піддаються впливу екзогенних чинників та політичному тиску, а тому кінцеві результати не відповідають планованим) підходами при трактуванні її ролі в економіці [66].

Важливий внесок у дослідження системи державних фінансів належить одному з основоположників теорії суспільного вибору Дж. Б'юкенену. Він вказує на те, що держава зобов'язана забезпечувати індивідів тими суспільними благами, які приватний сектор нездатний або незацікавлений надавати («держава, що виробляє»), та захищати конституційні права громадян («держава, що захищає») [15, с. 46–47].

Залежність між функціями держави, системами фінансів (наголошує на видатковому принципі її побудови) та оподаткування виявив Дж. Стігліц, зазначивши, що наявність природних монополій (зважаючи на «ефект масштабу», що позитивно впливає на зменшення витрат для виробництва одиниці продукції) є достатньою підставою для державного втручання в економіку [151]. В цьому аспекті слід звернути увагу на теоретичні напрацювання структуралістської школи економіки промислового

підприємства, зокрема парадигму Дж. С. Бейна «структура–поведінка–ефективність» та теорію галузевої організації Е.С. Мейсона, що її пояснює [82]. Відповідно до їхніх положень, економічна ефективність залежить від взаємовідносин між покупцями та продавцями, характер яких продиктований структурою ринку та економічною політикою держави. У середині ХХ ст. необхідність у державній підприємницькій та управлінській діяльності була обумовлена існуванням провалів ринку і негативних екстерналій (найпоширенішими «симптомами» ринкових невдач є підвищення рівня безробіття, зростання споживчих цін та зменшення обсягів промислового виробництва).

Згідно з теоріями гнучкої спеціалізації (Ч. Ф. Сейбл), полюсів зростання (Г. Мюрдаль, А. Хіршман, Ф. Перру), індустріальних дистриктів (А. Маршалл), інноваційного розвитку (Й. Шумпетер), а також кластерної теорії (М. Портер), які становлять основу агломераційної економіки, держава використовує державне підприємництво з метою надання вибіркової підтримки секторам (галузям) і територія, що підтверджують постулати концепції міжнародної конкурентоспроможності [82].

Тенденції до автономізації, регіоналізації та децентралізації влади були зафіксовані одним із засновників теорії інформаційного суспільства Дж. Нейсбітом у 1980-х рр. Науковець встановив, що глобалізація як мегатренд дає змогу створювати локальні переваги (зазначене становить основу так званого «парадоксу Нейсбіта») [80, с. 34]. Вона активізує інтернаціоналізацію виробничо-господарської діяльності, утворення потужних транснаціональних компаній та одночасно посилює вплив міжнародних неурядових організацій. Зворотньою стороною цих процесів є поглиблення диференціації країн за рівнем економічного розвитку та якістю життя населення, що примножує загрози щодо виникнення глобальних катастроф, обмеження демократії громадськості та загострення проблеми соціальної стратифікації суспільства. Зазначені аргументи зумовили виникнення альтернативних течій, серед яких популяризація набуває альтерглобалізм (концептуальні ознаки якого простежуються у наукових доробках А. Етціоні, М. Грановера, М. Кастельса, Р. Свєрберга).

Відштовхуючись від економічної теорії регулювання Дж. Стіглера, державне управління національною економікою слід розглядати як цілеспрямований, організуючий, регулюючий та контролюючий вплив держави на соціально-економічні

процеси (явища) в особі її органів і посадових осіб з метою забезпечення потреб суспільного розвитку [150].

Доцільно доповнити окреслене визначення, вказавши на системний характер державної управлінської діяльності, що є своєрідним проявом колективної взаємодії учасників соціально-економічних відносин і передбачає наявність таких трьох підсистем: 1) організаційно-правових структур; 2) соціально-економічних явищ і процесів; 3) організаційно-правових форм і методів (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Позичювання державного підприємництва як складової системи управління національною економікою*

*розроблено автором.

Комплексна характеристика складових системи державного управління національною економікою сприяє ідентифікації державного підприємництва як невід'ємного елемента інструментарію держави (належить до підсистеми 3), практичне застосування (місце перетину підсистем у зоні 4, що є підсистемою соціально-економічних відносин) якого відбувається тоді, коли підсистема 1 реагує на сигнали підсистеми 2. Це відповідно потребує залучення підсистеми 3 для отримання бажаного результату та позитивного соціально-економічного ефекту (рис. 1.4).

Унікальність управлінського механізму держави полягає у його здатності через ланцюг «потреби–цілі–рішення–дії–результат» миттєво розпізнавати і своєчасно реагувати на сигнали (в цьому випадку державне підприємництво розглядається як їхній індикатор), що надходять від суспільства.

Кожна країна світу, незважаючи на територіальне розташування, політичний устрій або рівень соціально-економічного розвитку, має власну історично сформовану систему управління національною економікою, яка враховує дію об'єктивних економічних законів, характер суспільних відносин у конкретний історичний період, наявність продуктивних сил, ступінь інтегрованості країни у світове економічне співтовариство.

Велике значення надається моделі реалізації функції держави як власника активів. На сьогодні найбільш поширені такі [196; 223, с. 101–102]:

1) дуальна (подвійна), оскільки управління державною власністю здійснюють одне з центральних міністерств і галузеве відомство. Поширена у Туреччині, Італії, Швейцарії, Греції, Мексиці, Кореї, а також додатково виконує роль «тимчасового майданчика» для країн, що перебувають на стадії переходу до централізованої моделі, як у випадку з Австрією, Австралією, Францією та Великобританією;

2) децентралізована (секторальна), за якої управлінські повноваження розподілені між багатьма профільними органами влади як спадок від командно-адміністративної системи економіки в окремих країнах (постсоціалістичних, в т. ч. Україні). Для неї характерні значні недоліки, хоча позитивний ефект від її використання є реальним, зокрема у Німеччині;

3) централізована, в межах якої об'єкти державної власності підконтрольні одному міністерству чи холдинговій компанії/агентству. З точки зору експертів Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вона є еталонною, що підтверджує практичний досвід Данії, Польщі, Бельгії, Норвегії, Швеції, Нідерландів та Іспанії.

Українська модель економічного розвитку, що визначає управлінську поведінку держави, побудована на концептуальних, однак полярних за суттю підходах державного соціалізму, державно-монополістичного і народного капіталізму. Її інституційна основа сформована під впливом стихійних сил, з огляду на що відсутнім є спеціалізований

орган управління об'єктами державної власності, а роль державного підприємництва як регуляторно-управлінського важеля держави залишається не повністю визначеною. Крім органів виконавчої влади (центральных і місцевих) та державних комітетів, управління державними господарськими одиницями здійснюють господарські структури різногалузевого спрямування (багатосуб'єктне управління), що дозволяє якнайкраще врахувати специфіку діяльності кожного з них. Однак це свідчить також про розпорошеність управлінської відповідальності щодо забезпечення звітності й обліку об'єктів державної власності, які розглядається суб'єктами управління як додаткове функціональне навантаження.

Одним із важливих моментів є те, що саме еволюція функцій держави (їх примноження та ускладнення) стала одним з основних чинників утвердження державного підприємництва як підсистеми управління. У Доповіді Світового Банку «World Development Report» (1997 р.) їх поділено на декілька груп: мінімальні (забезпечення суспільної корисності, оборони і порядку, підвищення соціальної захищеності населення, надання гарантій здійснення права власності); проміжні (освіта, збереження навколишнього середовища, регулювання монополізму, соціальне страхування, фінансове регулювання); активні (перерозподіл капіталу, індустриальна політика) [18, с. 65–66; 178, с. 45]. На основі досвіду різних країн О. Молдаван виокремлює інфраструктурну функцію держави [78, с. 53–59]. Поряд з цим Я. Жаліло, беручи до уваги особливості сучасної держави, пропонує деталізувати її бюджетну функцію відповідно до таких управлінських напрямків: фіскальний; регулюючий; структурний; стимулюючий [36].

Суб'єкти державного підприємництва, крім власного функціонального навантаження, виконують делеговану державою місію, яка передбачає підпорядкування їхньої діяльності загальносуспільним інтересам, що свідчить про його поліфункціональність як елемента системи управління національною економікою. До складу першого (здебільшого відображають його особливості як підсистеми підприємництва) зараховано комерційні (спільне, що об'єднує з приватним підприємствами) і некомерційні (пов'язані з реалізацією обов'язків держави як роботодавця та гаранта забезпечення добробуту населення, створення умов для

різнобічного розвитку людського капіталу) функції. Виконання державних повноважень розкриває потенціал державного підприємництва як підсистеми управління та відбувається під контролем органів державної влади. До переліку делегованих функцій належать загальні (ресурсна; безпекова; екологічна; бюджетна; інвестиційна; постачальницька; комунікативна; управлінська; соціальна) та специфічні (структурна; інноваційна; оборонна; стратегічна; метрополійна; глобалізаційна; інтегративна).

Крізь призму приватних підприємств розглядають функції державних господарських одиниць Р. Вакуленко та І. Логінова, стверджуючи, що їхня першочергова мета полягає не в отриманні доходу, а у вирішенні нагальних соціально-економічних завдань. Для країн із соціально орієнтованою ринковою економікою їхній перелік розробив В. Федоренко, визначивши серед них такі: 1) створення робочих місць; 2) послаблення циклічних коливань в економіці; 3) утримання інфраструктурних галузей і контроль за цінами на товари/послуги; 4) забезпечення обороноздатності країни; 5) наповнення державного бюджету [155, с. 27].

За соціал-демократичною доктриною управлінські рішення урядових структур спрямовані на соціалізацію бюджету, підвищення якості та рівня життя населення (характерна для країн Скандинавського півострова та Європейського Союзу). Зорієнтованість на здійснення економічного прориву визначає на першому місці покращення значень макроекономічних показників і підвищення конкурентоспроможності підприємств незалежно від форми власності (східно-азіатські «країни-тигри»). Нетиповими є ситуації, за яких домінантне становище має одна з державних функцій (як оборонна у Північній Кореї та Ірані) [78, с. 11].

Держава відіграє двозначну роль у функціонуванні державного підприємництва: одночасно вона є суб'єктом підприємницької діяльності (організатором виробництва, розподілу, обміну та споживання продукції або послуг) і регулятором умов, за яких вона здійснюється (розробником та законодавцем поведінкових трендів). Одним із проявів її безпосереднього впливу на економічні процеси з використанням механізму державного підприємництва є управління державним сектором (полягає у визначенні його функціонального, цільового та об'єктного навантажень) і діяльністю державних господарських одиниць, розпорядження об'єктами державної власності (рис. 1.5).

Управління державним сектором економіки		
<ul style="list-style-type: none"> – Участь у реалізації складових економічної політики та функцій держави, планів стратегічного розвитку країни; – забезпечення економічного зростання країни і збалансованого розвитку її регіонів, секторів (галузей) на засадах інноваційності та соціальної зорієнтованості; – підвищення конкурентоспроможності державних підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках; – фінансування та розвиток сфер з пролонгованим ефектом; – розгляд можливості створення мережевої економіки, кластеризації регіонального розвитку, широкого запровадження державно-приватного партнерства; – формування раціональних структурних пропорцій між державним та приватним секторами; – покращення позиції країни в міжнародних рейтингах, її інвестиційної привабливості та надійності як бізнес-партнера; – стимулювання експортоорієнтованої діяльності; – завершення реформи відносин власності та сприяння становленню просучасної системи державного управління національною економікою; – збереження національної безпеки в умовах інтенсифікації глобалізаційно-інтеграційних процесів; – формування матеріальної бази держави для виконання повного спектра її функцій, погашення боргових зобов'язань; – розширення фінансового ринку країни, підвищення рівня його капіталізації та структури представлених на ньому цінних паперів; – удосконалення управлінської культури в межах державного сектору. 	<p>Управління діяльністю суб'єктів державного підприємництва</p> <ul style="list-style-type: none"> – Формування функціонального, цільового та об'єктного навантажень з врахуванням особливостей організаційно-правових форм ведення господарської діяльності; – складання фінансових і стратегічних планів діяльності з огляду на особливості секторально-галузевої належності та характер алокаційного ефекту для розвитку економіки регіонів; – гарантування своєчасності подання звітності та відкритого доступу до даних; – визначення обсягів виробництва, необхідних для задоволення суспільних потреб; – призначення керівництва та участь у створенні наглядових рад; – управління кадровим потенціалом і створення системи мотивації менеджменту; – відрахування частини чистого прибутку до державного бюджету згідно з встановленими нормативами; – нарахування дивідендів на частку держави у статутному капіталі господарських товариств; – надання фінансової допомоги та санаційної підтримки за необхідності; – прийняття рішення про введення тимчасової адміністрації з подальшим оголошенням державного підприємства банкрутом; – аналіз результатів фінансово-господарської діяльності та прийняття рішень щодо підвищення її ефективності; – впровадження інноваційних підходів і використання науково-технічних розробок у практичній діяльності; – встановлення партнерських зв'язків з іншими суб'єктами економічної діяльності. 	<p>Управління об'єктами державної власності</p> <ul style="list-style-type: none"> – Забезпечення відкритості, повноти та прозорості обліку об'єктів державної власності; – визначення переліку суб'єктів управлінської діяльності, на балансі яких знаходяться профільні/непрофільні активи держави; – встановлення порядку володіння, користування і розпорядження об'єктами державної власності, його законодавче затвердження; – моніторинг і контроль за ефективністю використання об'єктів державної власності; – надання об'єктів державної власності в оренду, лізинг, заставу, концесію; – удосконалення практики реалізації корпоративних прав держави; – прийняття ефективних рішень щодо роздержавлення/націоналізації об'єктів державної власності, списання державного майна; – розгляд доцільності передачі об'єкта з державної у комунальну власність; – збереження об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для країни і не підлягають приватизації; – адаптація здобутків передових світових практик щодо організації управління об'єктами державної власності (інтелектуальною і земельною власністю держави, її корпоративними правами).

Рис. 1.5. Основні вектори застосування державного підприємництва як елемента системи управління економікою*

*розроблено автором.

Державне втручання у функціонування державних підприємств, організацій та інших інституцій здійснюється з метою впливу на такі сфери: зайнятість населення; реалізація проектів з високим ступенем ризику; підтримка місцевих товаровиробників, постачальників матеріалів та комплектуючих для державних підприємств; вирівнювання економічного розвитку регіонів; гарантування цілісності відтворювального процесу в період циклічних коливань; ініціювання структурно-інституційних змін в економіці; утримання соціальної інфраструктури; забезпечення науково-технічного прогресу.

Проведений аналіз зарубіжних практик підтверджує, що управління діяльністю суб'єктів державного підприємництва виявляється також у [17; 20; 184; 211; 212]:

– визначенні оптимальної структури капіталу державних господарських одиниць та забезпеченні їхньої рентабельності (determining an optimal capital structure): в більшості країн світу формування цих завдань належить до компетенції менеджменту підприємства під наглядом уповноважених урядових осіб чи установ на основі законодавчо затверджених рекомендацій;

– розробці вимог до норм віддачі вкладених коштів (establishing rate-of-return requirements): в такому разі перед державними господарськими одиницями може виникнути проблема нерозмежованості комерційних і некомерційних цілей діяльності;

– формуванні політики виплати дивідендів (setting dividend level): завдання полягає в тому, щоб забезпечити своєчасність їхнього нарахування відповідно до розміру частки держави у статутному капіталі господарських товариств. Таке завдання має двозначне підґрунтя, адже, якщо визначена сума буде зависокою, то комплексна реалізація цілей державного підприємства стає малоімовірною, а якщо недостатньою, то в конкурентному протистоянні на ринку більш вигідну позицію займатиме приватна компанія;

– забезпеченні прямої державної підтримки (providing direct state support) як своєрідної компенсації за виконання делегованої державою місії.

За результатами практичних напрацювань щодо реалізації дивідендної політики можна виокремити такі групи країн: обсяг виплачених дивідендів обговорюється

здебільшого на генеральних зборах і враховується при складанні плану діяльності підприємства (Чилі, Чехія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Угорщина); рівень дивідендних виплат є попередньо визначеним відповідно до особливостей організаційно-правового статусу державного підприємства (Канада, Ізраїль, Корея, Великобританія, Польща); сума дивідендів до оплати встановлюється у відсотковому відношенні до розміру чистого прибутку державного підприємства (Ірландія (30,0% від чистого прибутку), Литва (не менше 7,0% за звичайною акцією і не більше 80,0% від загального доходу фірми, або не більше 50,0% річного прибутку), Норвегія, Нідерланди (40,0% від чистого прибутку), Словенія (1/3 чистого прибутку)); формують політику виплати дивідендів спільно з урядом на основі оптимальної структури капіталу державного підприємства (Нова Зеландія, Швеція, Австралія) [209, с. 17–18; 219, с. 164–168; 212; 213].

На основі зазначеного вище можна стверджувати, що суб'єкти державного підприємництва керуються як нормами діючого законодавства, так і ринковими правилами ведення господарської діяльності. Слід зазначити, що вони систематично піддаються подвійному регуляторно-управлінському впливу: з одного боку, його здійснює держава, а з іншого – безпосередньо їхній менеджмент (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Управлінський та інформаційний ресурси як визначальні чинники функціонування суб'єктів державного підприємництва*

*розроблено автором.

В середовищі функціонування державного підприємництва відбувається неперервний обмін інформацією, від повноти якої залежить адекватність оцінки ефективності підприємницької та управлінської діяльності держави (рис. 1.6). Результатом взаємодії є такі варіації прийняття управлінських рішень щодо формування структури капіталу державних підприємств [211; 212; 213]: 1) менеджмент державних підприємств несе повну відповідальність в межах чинного законодавства (Німеччина, Словенія, Литва); 2) наглядова рада, беручи за основу урядові рекомендації та вимоги, формує структуру капіталу підприємства (Австралія, Ірландія, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Нова Зеландія, Україна); 3) коректування структури капіталу відбувається через участь уповноваженого представника держави у загальних зборах керівництва фірми (Чехія, Фінляндія, Польща, Великобританія); 4) наглядова рада розробляє структуру капіталу, яка затверджується централізовано (Канада, Чилі, Естонія, Угорщина, Італія, Ізраїль, Японія).

Функціональне навантаження державного підприємництва виявляється через функції держави та державних господарських одиниць. Відповідно до традиційного підходу, розробленого спеціалістами Європейського центру державного підприємництва у 1961 р., його склад становлять: диверсифікований підхід до секторально-галузевого розвитку економіки (підтримка галузей, непривабливих для приватного підприємця, охоплених кризою, або стратегічно важливих); вирівнювання диспропорцій регіональної економіки; екологізація підприємницької діяльності [89, с. 73–80].

Найбільш вичерпний перелік функцій державного підприємництва сформований колективом науковців під керівництвом А. Мельник, яким враховано наведене вище і доповнено такими пунктами: недопущення монополізму; розвиток інноваційного потенціалу країни через інвестування у сфери з пролонгованим ефектом; створення позитивного іміджу серед зарубіжних партнерів як економічно стабільної та сильної держави [67, с. 222–231].

Опосередкована участь держави в економіці здійснюється через залучення механізму державного підприємництва до реалізації складових економічної політики, деталізованих у табл. 1.2.

Ідентифікація значимості державного підприємництва у реалізації економічної політики держави відповідно до її складових*

Складові економічної політики	Внесок державного підприємництва у реалізацію економічної політики держави:	
	підприємницький аспект	управлінський аспект
політика структурно-інституційних перетворень	зміна форми власності та керівництва; санація, оздоровлення та реструктуризація державних господарських одиниць; підвищення їхньої інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності; продаж непрофільних активів; спеціалізація господарської діяльності	удосконалення структури державного сектору; покращення макропропорцій; збалансування виробничих потужностей; модернізація інституційного забезпечення управління економікою, активізація регіонального розвитку
бюджетна політика	раціональне та цільове використання бюджетних коштів; участь у державних закупівлях; своєчасне затвердження фінансових планів діяльності	наповнення державного бюджету; оптимізація видатків держави; налагодження механізму прозорого здійснення державних закупівель, реалізації державних інвестиційних та інноваційних проєктів
податкова політика	отримання податкових пільг; відрахування частини чистого прибутку, дивідендів та інших обов'язкових платежів до державного бюджету	законодавче узгодження питання оподаткування суб'єктів державного підприємництва; підвищення якості бюджетного контролю, передбачення ймовірності виникнення фіскальних ризиків
грошово-кредитна та цінова політики	отримання кредитів та розміщення депозитів на рахунках державних банків; участь у торгах на фондовому ринку; нівелювання негативного впливу коливання курсу валют і знецінення національної валюти	активізація інвестиційної діяльності держави; відновлення довіри потенційних інвесторів; стримування інфляційних коливань; активізація трансакцій через державний ринок цінних паперів; централізоване формування та реалізація цінової політики державних монополій
інвестиційно-інноваційна політика	модернізація виробничого процесу; проведення маркетингових досліджень; комерціалізація кінцевих результатів науково-дослідної діяльності та інтернаціоналізація інноваційної продукції	надання гарантій інвесторам; забезпечення зростання наукоємності ВВП; сертифікація продукції, захист прав інтелектуальної власності
антимонопольно-конкурентна політика	перехід на міжнародні стандарти ведення звітності; здійснення регулярного аудиту незалежними організаціями; прозоре виконання державних замовлень та закупівель	регулювання проявів державного монополізму; боротьба з корупцією; усунення тіньових схем діяльності; прозоре проведення приватизації
зовнішньоекономічна політика	експортна орієнтація виробництва; представлення інтересів держави на міжнародних ринках, зокрема через діяльність транснаціональних компаній	збереження національної безпеки; формування іміджу країни як надійного бізнес-партнера; захист вітчизняних товаровиробників в умовах всезростаючої конкуренції
соціальна політика	гідна та своєчасна оплата праці; дотримання гендерної рівності; забезпечення соціальних гарантій	розвиток людського капіталу; регулювання ринку робочої сили; розвиток соціальної інфраструктури
екологічна політика	розробка і впровадження екологічно- та енергозберігаючих технологій у виробничий процес; розвиток екоменеджменту	встановлення екологічних норм і нормативів; введення санкцій за їхнє порушення; створення екологічних фондів

*розроблено автором.

Сучасне бачення державного підприємництва як інструмента держави з управління національною економікою формується під впливом тенденцій і процесів, до переліку яких належать: розвиток наддержавних інтеграційних систем з управлінсько-регуляторним призначенням, що пов'язано з інтенсифікацією глобалізаційних процесів; поширення практики встановлення партнерських відносин між державним та приватним секторами; зростання ролі державних господарських одиниць у глобальному вимірі. Практично в кожній країні світу виникає проблема щодо формування функціонального, цільового та об'єктного навантажень державного підприємництва, що зумовлено відсутністю чіткого розуміння повноважень держави як власника активів, регулятора економічних відносин і учасника підприємницької діяльності. Існують також проблеми із розмежуванням соціальних і комерційних функцій суб'єктів державного підприємництва (в т. ч. на законодавчому рівні).

Як засвідчує аналіз вітчизняної та світової практик, беззаперечним є внесок державного підприємництва у забезпечення структурно-інституційних перетворень, планових заходів інвестиційно-інноваційної, соціальної, екологічної та зовнішньоекономічної складових економічної політики держави, тоді як його бюджетоутворююче значення у сучасних умовах має другорядне значення. За оцінками дослідників окресленого питання (А. Васиної, А. Мельник, М. Мельник, Н. Петришиної, Г. Аніловської та ін.), основними проблемними моментами державного підприємництва є такі: невідповідність фінансових можливостей і функціонального навантаження його суб'єктів; постійна нестача інвестиційних ресурсів для оновлення виробничих потужностей; закріплення у державній власності непрофільної інфраструктури, низьколіквідних активів та малих за розміром пакетів акцій; висока соціальна відповідальність; збереження технологічно розірваних циклів виробництва на великих державних підприємствах, що призводить до формування неконкурентних цін та їхньої збиткової діяльності [6; 89; 67; 71, с. 131; 72, с. 22].

При дослідженні державного підприємництва як елемента системи управління національною економікою важливим є ранжування його цілей відповідно до пріоритетності їхньої реалізації, яке в дослідженні здійснено з використанням методу «дерева цілей» (рис. 1.7).

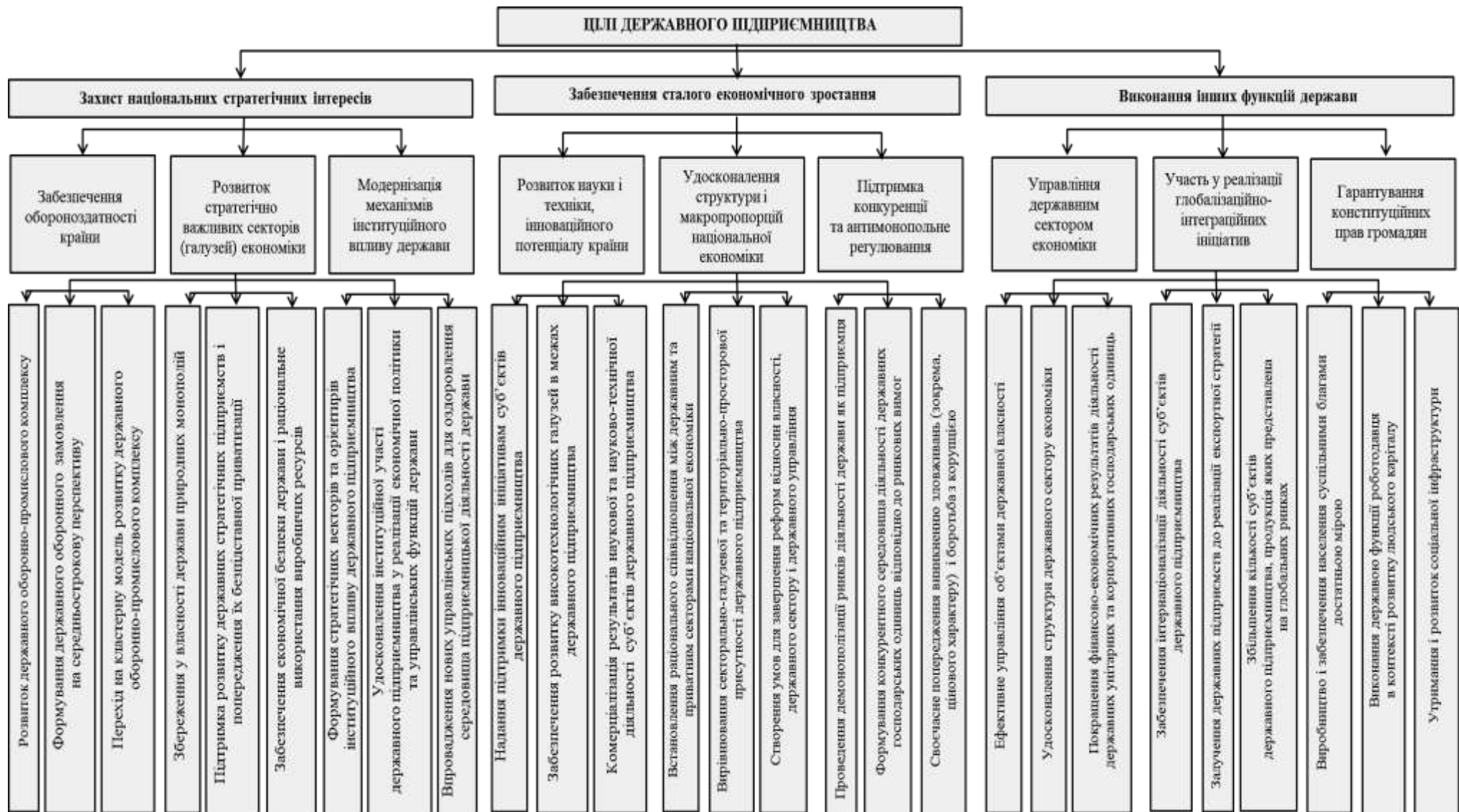

Рис. 1.7. «Дерево цілей» державного підприємництва в системі управління національною економікою*

*розроблено автором.

Сукупність названих обставин є підґрунтям для розгортання флуктуаційних процесів навколо державного підприємництва, що актуалізує необхідність його дослідження як процесу інституційних перетворень.

1.3. Державне підприємництво як процес інституційних перетворень

Державне підприємництво як один із найбільш мобільних елементів економіки є об'єктом структурно-інституційних перетворень, які впливають на зміну його кількісно-якісних характеристик. Однією із причин започаткування країнами реформацій у 1990-х була необхідність відтворення пропорційності (забезпечення адекватного до реальної ситуації співвідношення між державним та приватним сектором) і стабільності економічного розвитку через коректування секторальних та просторових (збільшення кількості «точок економічного зростання») особливостей розподілу акумульованого державою підприємницького потенціалу, її управлінського ресурсу. Перегляд відносин власності як обов'язкова складова трансформаційної перебудови економіки (для багатьох країн Міжнародний валютний фонд та Світовий банк визначили приватизацію та відхід від моделі командної економіки одними із базових вимог до виконання для отримання фінансової допомоги¹⁾) передбачає не лише продаж об'єктів державної власності та удосконалення управлінської практики державного менеджменту, а й формування конкурентоспроможного державного сектору економіки (в умовах глобалізації та регіоналізації) в інтересах суспільства з відповідним інституційним забезпеченням впроваджуваних змін.

В міру розгортання світогосподарських процесів надмірне втручання держави у соціально-економічні процеси розглядалось як стримуючий фактор на шляху до лібералізації економічних відносин, обмеження бюрократизму та державного монополізму, розвитку приватного підприємництва. На практиці

¹Ці постулати закладено у змісті Вашингтонського консенсусу, положення якого сьогодні визнано неактуальними і застарілими.

більшість урядових реформаційних команд виявились не готовими до радикальних дій (Україна не була винятком), що призвело до таких викривлень очікуваних результатів, як: необґрунтоване зменшення частки державної власності; переростання державного монополізму в приватний; отримання слаборозвинутими інститутами надмірно широких повноважень; відтермінування утвердження державного підприємництва як складової інституційної архітектури з управління національною економікою.

Значний внесок у дослідження окреслених проблем зробив Ф. Фукуяма, створивши матрицю, квадранти якої відображають варіанти реакції системи державного управління на структурно-інституційні зміни (рис. 1.8).

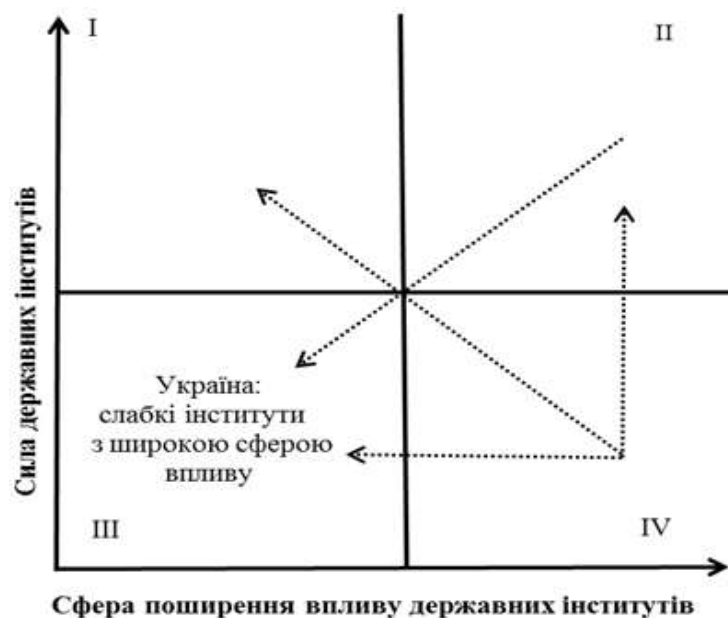

Рис. 1.8. Матриця державності та ефективності за Ф. Фукуямою*

*адаптовано автором на основі [184, с. 33–37].

Квадрант I описує ситуацію, за якої державний вплив на соціально-економічні процеси обмежений, а державні інститути працюють результативно; у квадранті II спектр державних функцій є різновекторним, а їхнє виконання – ефективним; квадрант III характеризує країни із слабким державним апаратом, не здатним виконати покладені на нього завдання; квадрант IV засвідчує факт відсутності достатнього інституційного забезпечення для повноцінного виконання покладених на державу функцій. Ініційовані трансформаційні перетворення в

Україні забезпечили часткові структурні зрушення, що у матричній площині відповідає її положенню в межах квадранта III, хоча відповідно до досвіду європейських країн рекомендованим є перехід у квадрант II (рис. 1.8).

Результати узагальнення світової практики засвідчили, що країни з розвинутим інституційним базисом здатні більш успішно протистояти зовнішнім викликам, їхня антикризова стратегія є продуманою, а суспільство – згуртованим (цей факт обґрунтовує Р. Дані, який встановив наявність сильного взаємозв'язку між якістю інститутів та успішним подоланням кризи у 1970-х рр. («нафтовий шок»)). В інших країнах, де коливання макроекономічної політики порушує збалансованість економічної системи, інституційній компоненті властиві численні недоліки, тому навіть незначні кризові явища дестабілізують економіку (висновок зроблено на основі тверджень А. Дайрона, С. Джонсона, Дж. Робінсона, Ю. Чайхароена).

Ідея атракторів (полягає у переході із «зони тяжіння» періоду адміністративно-планової економіки в іншу, характерну для ринкового типу організації економічного розвитку, що потребує реалізації сукупності різнопланових заходів (лібералізації, приватизації, демократизації, переходу до нової фінансової політики)), описана вченим А. Варшавським у контексті теорії катастроф на основі набору чинників (лібералізація цін; приватизація; висока вартість кредитів для суб'єктів економічної діяльності), котрі зумовлюють появу розбіжностей в інституційному забезпеченні розвитку економіки, особливо реального сектору як її визначальної складової [78, с. 18]. Окремі країни в період активних реформацій ігнорують необхідність дотримання принципу комплексності, піддаючи економіку шоківому потрясінню через неготовність економічної системи освоїти масштаби всіх змін та нововведень. Замість прогресивного інституційного базису виникають «викривлення» у вигляді диспропорційної концентрації суб'єктів господарювання в окремих регіонах, секторах (галузях), нерівномірного розподілу бюджетних та інвестиційних ресурсів, поглиблення диференціації територій за рівнем соціально-економічного розвитку. Останнє питання висвітлюють праці Е. Маркузена, який розробив

типологізацію просторової організації підприємств, виокремивши: нові маршалові індустріальні регіони (промислові дистрикти); райони типу «центр-мережа» (підприємництво розвивається навколо кількох головних корпорацій, що належать до одного або кількох секторів, утворюючи агломерації); промислові платформи (в їхніх межах функціонують дочірні компанії та філіали великих корпорацій, транснаціональних компаній); державоорієнтовані райони (структуруюча роль відводиться суб'єктам економічної діяльності держави); райони змішаного типу [95, с. 34].

Територіально-просторовому виміру структурно-інституційних перетворень присвячені наукові напрацювання як вітчизняних (М. Мельник, А. Мельник, А. Гуменюк, О. Білоус, Д. Лук'яненко, В. Чижикова), так і зарубіжних (Р. Мартін, П. Сандей, Дж. Джейкобс, Ф. Перру, А. Маршалл, М. Портер) учених-економістів, які досліджують явища метрополізації, кластеризації, регіональної спеціалізації, розміщення продуктивних сил, урбаністичного зростання як наслідок змін, які вони продукують [2; 25, с. 120–138; 32]. Такий підхід є виправданим, так як взаємодія між елементами соціально-економічної системи регламентується сукупністю визначених інститутів. Жоден з них не може бути усунений без відповідної заміни на основі конкурентного порівняння і вибору найбільш прийняттого варіанта. З огляду на це необґрунтоване «списання» державного підприємництва як інституційного елемента економіки може привести до непередбачуваних наслідків.

На думку В. Полтеровича, трансформаційно-реформаційні періоди супроводжуються кризою, зниженням рівня економічної активності та деінституціоналізацією [175, с. 10]. Якщо вибір і кількість інститутів виявились нерациональними, система мультиплікативно відтворюватиме їхні неефективні стани, поки не виникне черговий імпульс до модернізації інституційного базису. Іншої позиції дотримується М. Олсон, який вважає, що трансформації руйнують першочергово групи спеціальних інтересів, а ті з них, що збереглися, завжди тяжіють до збереження старих інститутів серед вже сформованих нових (опір старої системи) [73]. Нова макрогенерація найчастіше появляється у періоди

спаду виробництва, який у подальшому змінюється економічним підйомом, що триває до наступного кризового стану. Гіпотезу щодо залежності набору інститутів від вигоди певних груп інтересів висловив В. Вольчик, що у ситуації з Україною має практичне підтвердження [5, с. 175].

З науково-практичної точки зору до обґрунтування започаткування реформ підійшов Нобелівський лауреат Г. Саймон. За основу пояснень науковець взяв таких три припущення: 1) намагання підприємств максимізувати прибуток на ринку для встановлення Парето-ефективного стану; 2) прагнення власників активів компаній збільшити їхню вартість; 3) забезпечення конкурентним ринком умов для виконання комерційних цілей суб'єктів господарської діяльності [223, с. 97]. На думку вченого, нереалізованість будь-якого з них у реальних умовах зумовлювала початок трансформаційних процесів в економіці (в т. ч. приватизацію).

На особливу увагу заслуговує теорія контрактів, ідеологами якої є Е. Дітон та Ж. Тіроль, що сприяє максимальному наближенню інтересів держави та бізнесу (дозволяє згладжувати проблему несумісності інтересів учасників міжсекторної взаємодії), що включає ідеї інституціональної та інформаційної економіки, відображених у наступних моделях: асиметрії інформації; «принципал-агент» конфлікт; інформаційних сигналів; морального ризику; неповних контрактів [56]. Певний її зв'язок простежується з теорією економічних механізмів Л. Гурвіча, Е. Маскіна і Р. Маєрсона (має міждисциплінарне значення, оскільки охоплює ряд теорій: галузевих ринків, аукціонів та приватизації, фірм і контрактів, суспільного вибору, імплементації.), яка дозволяє визначити переваги та недоліки вільного ринку у порівнянні з регульованим, пояснює за яких умов можна усунути інформаційний бар'єр між інститутами економіки та моральний ризик як стратегічне обмеження, що вимагає додаткових стимулів для вирішення поставленого завдання [57].

Невід'ємною складовою інституційних перетворень є реформа відносин власності (у багатьох розвинутих країнах світу проводилася паралельно з реформою децентралізації влади і включає два пособи реалізації: з та без зміни

форми власності), для здійснення якої органам державної влади потрібно прийняти рішення щодо: реструктуризації, реорганізації (розукрупнення) та ліквідації суб'єктів господарювання держави; передачі (відчуження) об'єктів державної власності (повністю або окремих структурних підрозділів) до сфери управління іншого органу або до статутного капіталу господарських товариств; здачі державного майна в оренду, лізинг, під заставу; укладення договорів про спільну діяльність з іншими учасниками економічної діяльності (державно-приватне партнерство, формування регіональних кластерів та інших об'єднань мережевого типу); зміни керівництва суб'єктів державного підприємництва та імплементації нових управлінських підходів; продажу об'єктів державної власності шляхом їхньої приватизації або відкликання приватизаційної пропозиції з метою запобігання непрозорій реалізації державних активів; повернення державі статусу власника активів, якими неефективно розпоряджається новий власник.

Різні країни світу використовують процеси роздержавлення (приватизацію/корпоратизацію) і націоналізації (дала змогу сформувати основну масу суб'єктів державного підприємництва та реанімувати їхній фінансово-економічний стан, особливо у повоєнний період) для досягнення конкретних соціально-економічних цілей, що є причиною зміни обставин реалізації прав держави щодо володіння, користування і розпорядження активами (переважали тенденції з володіння-розпорядження або володіння-користування державним майном) (табл. 1.3).

Насамперед перегляд відносин власності пов'язаний із процесами роздержавлення, що передбачають перехід об'єктів права власності з державного у приватне (колективне) розпорядження з метою відновлення втраченої мотивації до праці, посилення стимулів для зростання ефективності виробництва, підвищення якості управління виробництвом і забезпечення цілеспрямованого капіталовкладення. Відповідно державою, з одного боку, мають бути обґрунтовані підходи та критерії щодо реалізації приватизаційної політики, а також оптимальний склад і розмір державного сектору як очікуваний результат. З іншого боку, до неї підвищуються суспільні вимоги як до власника активів, а отже, особливого значення набуває діяльність держави як управлінця.

Порівняльна характеристика націоналізації та роздержавлення як основних методів реалізації реформи відносин власності*

Націоналізація	Роздержавлення
Мета і цілі	
Структурна перебудова економіки для відновлення макропропорцій та конкурентоспроможного розвитку; підвищення ефективності діяльності підприємств, окремих галузей, територій, економіки загалом; примноження доходів державного бюджету та оздоровлення системи державних фінансів; вирішення соціальних проблем; залучення іноземних інвестицій і формування інституту ефективного власника; сприяння розвитку сфер із пролонгованим ефектом.	
Збереження підприємств виробничої та соціальної сфер, які мають стратегічне (містоутворююче) значення для національної безпеки; захист споживачів від зловживань, до яких може призвести перебування у приватній власності природних монополій та стратегічних державних підприємств; відновлення контролю над діяльністю фінансових установ з метою подолання корупції; створення додаткових робочих місць, забезпечення гідної оплати праці та інвестування у розвиток людського капіталу; утримання соціальної інфраструктури за рахунок бюджетних коштів; продукування інноваційної продукції, ініціатором створення якої є держава; запобігання провалам ринку у сферах, непривабливих для приватного бізнесу, проте важливих для забезпечення суспільного добробуту.	Підвищення ефективності діяльності підприємств, що виставляються на продаж; сприяння демонополізації національної економіки і становленню соціально орієнтованої ринкової економіки; подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи; поширення приватної ініціативи в секторах (галузях), охоплених здебільшого суб'єктами державного підприємництва; подолання негативних алокаційних ефектів від нерівномірного розподілу економічного потенціалу держави як підприємця; оптимізація масштабів державного сектору для вивільнення управлінського ресурсу, що нераціонально поглинався; зменшення бюджетних витрат на підтримку збиткових державних підприємств, які не мають визначального впливу на обсяги вироблених суспільних благ; мобілізація фінансових ресурсів для вирішення нагальних поточних проблем загальносуспільного значення (покриття бюджетного дефіциту, погашення державного боргу); формування нових інституцій для забезпечення економічного зростання на засадах ефективності та інноваційності.
Об'єкти	
Приватні та раніше приватизовані підприємства, які підлягають націоналізації (підлягають поверненню в державну власність).	Майно підприємств, цехів, виробництв, дільниць, інших підрозділів, які є єдиними (цілісними) майновими комплексами; об'єкти незавершеного будівництва («законсервовані»); акції (частки, паї), що належать державі у майні господарських товариств та інших об'єднань.
Способи реалізації	
Конфіскація майна, яке є власністю фізичних або юридичних осіб, на користь держави (з можливим відшкодуванням його вартості); на добровільних засадах: за ініціативою фізичних або юридичних осіб, які є власниками майна.	Викуп об'єкта приватизації (в т. ч. за альтернативним планом); викуп майна, зданого в оренду; продаж на аукціоні, за комерційним і некомерційним конкурсом (включаючи відтермінування платежу); продаж акцій публічних акціонерних товариств (на конкурсній основі, фондових біржах); безоплатна передача (здебільшого об'єктів соціально-культурного та незавершеного виробництва).

*сформовано автором на основі [14; 22; 41; 141; 163; 165; 167; 191].

Приватизація розглядається як спосіб розподілу факторів виробництва у всіх сферах суспільного відтворення та як підґрунтя для становлення приватного сектору. Експерт Світового банку Ч. Грей охарактеризував її як процес виникнення нових інститутів [216, с. 33]. Німецькі економісти розвинули цю тезу і стверджують, що приватизація дає можливість приватним підприємцям отримати пільги, присвоїти державні інвестиції, якими користувалися підприємства, будучи у власності держави. Освоюючи їхні ніші діяльності, приватні власники, крім того, що збільшують загалом частку недержавного сектору, отримують практично налагоджене виробництво і кваліфіковану робочу силу.

Як складову соціальної революції трактують приватизацію О. Пасхавер, Є. Суїменко та В. Тарасенко, оскільки йдеться про перерозподіл працівників між секторами (галузями) національної економіки і підприємствами різних організаційно-правових форм власності [86].

Не заперечуючи визначального значення приватизації в системі інституційних перетворень, доцільно розглядати її також як: прояв державного підприємництва відповідно до трактування його соціально-економічної природи; спробу уряду змусити приватний сектор діяти в суспільних інтересах (передача права власності відбувається за визначених державою умов); один із механізмів проведення радикальних соціально-економічних перетворень; інструмент реалізації довгострокової політики держави з управління розвитком економіки.

У приватизаційній політиці України був і залишається донині домінуючим фіскальний підхід, оскільки продаж державних об'єктів розглядається першочергово як джерело наповнення державного бюджету. Ризики такої політики перебувають у двох площинах: по-перше, в умовах недостатніх бюджетних доходів приватизаційні надходження є джерелом покриття бюджетного дефіциту і матеріальною основою для забезпечення функціональної спроможності держави; по-друге, безсистемне залучення до процесу приватизації стратегічних та прибуткових господарських одиниць становить реальну загрозу для економіки, національної безпеки та добробуту населення.

Проблемним аспектом залишається порівняння результатів роздержавлення в розрізі країн, оскільки, як зазначалось у п. 1.1, не існує єдиного критеріального підходу зарахування суб'єктів господарювання до складу державного сектору економіки. Детальний аналіз приватизаційних практик країн світу дає змогу стверджувати, що кожна з них у різний період переслідувала власні цілі, для чого використовувала індивідуальний набір етапів, методів та форм їхнього досягнення. Це пояснює той факт, чому стартові умови в одних з них забезпечили швидкість і глибину перетворень, тоді як в інших, навпаки, призвели до викривлення первісного бачення кінцевої результуючої¹.

Згідно з широким підходом серед моделей приватизації виокремлюють такі: масову (Чехія, Росія, Грузія, Казахстан, Вірменія, Болгарія, Словенія); платну (через аукціон); інсайдерську, яка заснована на купівлі активів державних господарських одиниць їх співробітниками (Польща, Румунія, Словенія, Хорватія); мажоритарну, якою передбачено встановлення одноразового контролю зі сторони зовнішнього власника (Угорщина, Естонія); змішану (державно-приватну), що дозволяє державі зберегти контроль над природними монополіями та окремими підприємствами (країни Центральної та Східної Європи); соціально орієнтованої власності, за якої частина акцій розміщується серед працівників підприємства, а решта переходить у розпорядження соціальних фондів (Хорватія, Македонія, Словенія); «case-by-case», що передбачає передачу об'єкта приватизації стратегічному інвестору і сприяє підвищенню ефективності корпоративного управління створеними за результатами приватизації акціонерними товариствами (Великобританія, Чилі) [202; 204, с. 5–7; 210, с. 375; 217; 218].

¹Приватизація стала логічною складовою трансформаційних процесів, що розгорнулися в 1990-х рр. Напередодні, у 1989 р. Португалія, Іспанія, Нідерланди та Іспанія анонсували початок роздержавлення об'єктів державної власності. У 1993 р. Італія, Португалія і Туреччина прозвітували про завершення першого етапу реформи з оптимізації меж державного сектору. В цей час Бельгія, Греція, Ірландія, Україна лише розпочинали формування приватизаційної політики з урахуванням здобутого досвіду перелічених вище країн. Це свідчить про постійне зміщення географічних центрів приватизаційної активності [202; 223].

Відповідно до вузького підходу розрізняють західну (грошову) і східну (безгрошову) моделі приватизації. Суть першої полягає у поетапній підготовці об'єкта державної власності до продажу ефективному власнику: спочатку державне підприємство перетворювали у структуру корпоративного типу, а лише згодом відбувалась реалізація акцій на конкурентних засадах через проведення аукціонів на фондовому ринку. На противагу західній моделі, в країнах Центральної та Східної Європи приватизація проходила з дотриманням трьох принципів: швидко, масово і безоплатно [218].

Незважаючи на багатогранні оцінки приватизаційних процесів, їхні характеристики не є вичерпними. З огляду на це запропоновано використовувати класифікацію, вихідними критеріями якої є «передумови ініціаціювання змін» та «мета проведення», з врахуванням яких виокремлено такі моделі:

1) приватизація в розвинутих країнах (США, Канада, Великобританія, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Португалія), де відбулося швидке становлення ринкової економіки, що потребувало упорядкування її структурних елементів, у т. ч. за рахунок зменшення кількості суб'єктів державного підприємництва;

2) приватизація в країнах Центральної та Східної Європи (Болгарія, Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Румунія, Словенія, Хорватія, Сербія і Чорногорія), для яких характерна не настільки розвинута ринкова економіка, як у попередній моделі, проте реалізація євроінтеграційних намірів включала проведення оптимізації масштабів державного сектору;

3) приватизація у пострадянських країнах (Латвія, Литва, Естонія, Україна, Росія, Білорусія, Молдова, Грузія, Азербайджан), в яких вона стала інструментом щодо подолання кризових явищ в економіці та способом якнайшвидшої мобілізації необхідного обсягу фінансових ресурсів, що дало змогу обмежити державний монополізм, проте не вирішило більшості соціально-економічних проблем;

4) приватизація у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Китай, Японія, Південна Корея та В'єтнам), де відбувся перехід до ринкового

господарювання в умовах збереження політичного верховенства правлячої (комуністичної) партії. Створення приватного сектору супроводжувалось активним залученням іноземного капіталу, але без всеохоплюючої приватизації об'єктів державної власності, що свідчить про здатність держави як підприємця пристосуватись до ринкових умов ведення господарської діяльності.

У країнах Західної Європи найбільш популярними визначено такі способи приватизації: продаж державних активів (повний або частковий) приватним юридичним та фізичним особам (продавались навіть прибуткові підприємства, як у разі зі сталеварнями в Кореї чи фірмами з електроенергетичної галузі в Європі); рекапіталізація державних підприємств за участі приватних інвесторів. Загалом суть тогочасної приватизаційної доктрини полягала у наступному: навіть будучи неефективною, приватизація дозволяє швидко згенерувати значні фінансові ресурси. Після завершення активного періоду приватизації країни Заходу можна умовно поділити на дві групи: з високо- та низькодиференційованою структурою державного капіталу. До першої належать Іспанія (державний капітал розміщений у 12 галузях економіки), Франція та Італія (у 8 галузях держава є власником активів), Австрія (у 10 галузях держава представлена як підприємець). Друга група охоплює території, де присутність держави в економіці обмежена 2–3 галузями, що характерно для США, Японії, Німеччини, Канади та Австралії [222; 216].

Країни Центральної та Східної Європи прагнули якнайшвидше отримати членство в Європейському Союзі (ЄС). У більшості з них на початковому етапі інституційних перетворень панувала ілюзія, що передача активів державних господарських одиниць приватним власникам відновить їхні виробничі потужності. Однак на практиці вони виявились неконкурентоздатними, будучи переобтяженими зайвою робочою силою, борговими зобов'язаннями та соціальними обов'язками. У зв'язку з цим були використані змішані способи приватизації, що поєднували грошові та безгрошові методи, співвідношення між якими змінювалось від країни до країни.

Постсоціалістичні країни Східної Європи та колишні радянські республіки Прибалтики переважно завершили інтенсивну приватизацію наприкінці 1990-х рр.

Іноземний капітал посів стратегічні позиції у секторах (галузях) національних економік, у результаті чого країни отримали значні стимули для розвитку. На початку 2000-х рр. їхні економіки визнано ринковими за характером, а в 2004 р. склад ЄС поповнили вісім колишніх соціалістичних держав – Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина та Словенія. У 2005 р. до них приєдналися Болгарія і Румунія. Факт євроінтеграції став для цих країн підтвердженням ефективної реалізації критичної маси структурно-інституційних перетворень, стрижнем яких була приватизація (дод. В).

У вітчизняних реаліях реформа відносин власності розтягнулась у часі, про що свідчать виокремлені у табл. 1.4 характеристики її етапів. Базуючись на висновках зарубіжних експертів, можна стверджувати, що приватизація «по-українськи» доволі схожа за схемою проведення до чеської, російської та болгарської моделей.

Таблиця 1.4

Основні характеристики етапів реформи відносин власності в Україні*

Етап	Основні характеристики
1987–1991 рр.	Здійснено перші спроби реформування відносин власності. Прийнято закони, що забезпечують правове регулювання підприємницької діяльності (Закон України «Про підприємництво», Закон України «Про власність», Закон України «Про цінні папери і фондову біржу»).
1992–1994 рр.	Передано у приватну власність 1008 підприємств. У державний бюджет надійшло 15,7 млн. грн. Забезпечено правове підґрунтя для проведення приватизації (Закон України «Про приватизацію майна державних підприємств», Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», Закон України «Про приватизаційні папери»). Налагоджено функціонування інститутів фінансового ринку.
1995–1998 рр.	Приватизовано 50,0 тис. об'єктів державної власності. В бюджет надійшло 492,4 млн. грн. Відбулося формування принципів та механізмів корпоративного управління. Засновано Українську асоціацію інвестиційного бізнесу та Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку.
1999–2004 рр.	Проведено індивідуальну грошову приватизацію, в результаті чого у бюджет надійшло 5478,2 млн. грн. Загострилася проблема корпоративного лобізму. Впроваджено інформаційне забезпечення обігу цінних паперів.
2005–2008 рр.	Ініційовано дебіюкратизацію державного сектору економіки шляхом корпоратизації великих підприємств. Прийнято Закон України «Про акціонерні товариства» в новій редакції. Кількість роздержавлених підприємств становила 475 об'єктів. Загальна сума надходжень до бюджету дорівнювала 143271,5 млн. грн.
2009–2011 рр.	Приватизація втратила темп. До державного бюджету надійшло 244122,9 млн. грн. Залучення іноземних інвесторів під час проведення приватизації та корпоратизації державних підприємств.
2012–2014 рр.	Відбулося сповільнення темпів приватизації та корпоратизації державних господарських одиниць при зростанні кількості укладених договорів оренди. Загострення геополітичної ситуації у світі та ескалація воєнного конфлікту з країною-сусідом. Зменшення довіри бізнес-партнерів, погіршення бізнес-клімату та фінансово-економічних результатів діяльності суб'єктів державного сектору економіки.
2015–2017 рр.	Розпочато перегляд приватизаційної доктрини, продовжено реалізацію реформ державного сектору та державного управління національною економікою в умовах посилення впливу глобалізаційно-інтеграційних процесів, прийняття ряду документів, що визначають стратегічні імперативи розвитку національної економіки на період до 2020–2030 рр.

*сформовано автором на основі [41; 168, с. 11; 172, с. 96–98; 179].

Як свідчать результати теоретико-емпіричних розвідок, державне підприємництво так і не стало локомотивом позитивних структурно-інституційних змін, що пов'язано з так званим «ефектом колії», який виник у 1990-х рр. унаслідок інерційного розміщення продуктивних сил державою, яке призвело здебільшого до отримання негативного алокаційного ефекту від збереження або продажу об'єктів державної власності. Провал реформи відносин власності пов'язаний з утворенням численних дрібних фірм як дочірніх компаній великих державних підприємств, які створили передумови для становлення олігархічно-кланової структури національної економіки. Активна корпоратизація сприяла формуванню корпоративної субскладової державного сектору і фондового ринку, однак у розпорядженні держави здебільшого залишились малі та середні за розміром пакети акцій, а процедуру лістингу пройшла відносно незначна кількість господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі.

Завдяки флуктуаційним процесам, що розгорнулись навколо державного підприємництва на початку 1990-х рр., коректування зазнали інші види структур економіки (секторальна; відтворювальна; регіональна; соціальна, технологічна і зовнішньоекономічна), що дозволило: обмежити прояви державного монополізму; розширити сфери реалізації приватної підприємницької ініціативи; забезпечити поширення змішаної форми власності; активізувати конкуренцію в середовищі діяльності підприємств усіх форм власності; перетворити вітчизняну економіку у відкриту та ринкову; розвинути фінансову інфраструктуру, ринки цінних паперів, праці та капіталу. Паралельно зі структурними перетвореннями спостерігалось становлення інституційного забезпечення управління національною економікою, елементами якого стали: інститут конкуренції; інститут підприємництва; інститут корпорації; інститут влади; інститут власності; інститут державно-приватного партнерства. Однак воно не набуло завершеного вигляду, що є одним із стримуючих факторів для досягнення сталого розвитку національної економіки.

Позитивним є той факт, що приватний сектор зайняв позиції у структурі національної економіки, а державна власність була збережена у таких стратегічно

важливих секторах: військово-промисловий і паливно-енергетичний комплекси, інфраструктурні галузі, соціальна та науково-дослідна сфери (їхні об'єкти фактично не виставлялися на продаж, зважаючи на ресурсомісткість і низьку привабливість таких активів для інвесторів).

Реальне реформування системи управління національною економікою в Україні розпочалось тільки у 2000-х рр. після аналізування минулих прорахунків, перелік яких охоплює такі основні з них: недотримання визначених часових меж проведення приватизації; порушення процедури відчуження та оренди державного майна як наслідок свідомого заниження його вартості; неефективність передприватизаційної підготовки державних підприємств; безпідставне внесення стратегічних та системоутворюючих господарських структур держави до списків на продаж; відірваність інституційних перетворень у державному секторі від інших реформ; відсутність реституції; надання пріоритету сертифікатній приватизації і «штучне» затягнення її в часі; низький рівень комерціалізації державних організацій (установ, закладів).

Приватизація, як і корпоратизація об'єктів державної власності, розглядається як первинна обставина виникнення у держави корпоративних прав. До вторинних належать такі: реприватизація; спадкування; викуп корпоративних прав; конфіскація; передача в державну власність частки статутного фонду суб'єктів недержавної форми власності через вторинний ринок цінних паперів. Оскільки не кожне державне підприємство може бути приватизованим, проте підлягає корпоратизації, слід розмежовувати моделі державного унітарного і корпоративного підприємства.

Пік популярності корпоратизації державних господарських одиниць припав на 1980-ті рр. (перші спроби створення корпорацій зафіксовано у такі періоди: 1496 р., 1599 р. – в Англії; 1601 р., 1604 р., 1611 р. – у Франції; 1729 р., 1734 р., 1735 р., 1750 р. – у Німеччині; кінець XIX ст. – в Україні, в т. ч. формування комерційних банків корпоративного типу (1868 р.)) і супроводжувався процесами поглинання та злиття підприємств, що створило передумови для появи транснаціональних компаній [25, с. 6–9; 44; 218].

На особливу увагу заслуговує досвід корпоратизації державних господарських одиниць в країнах світу, які, крім удосконалення структури корпоративних прав держави (позитивний вплив держави-акціонера у корпоративному секторі характерний для Марокко, Індії, Пакистану), впроваджували принципи корпоративного управління, розроблені ОЕСР. Деякі країни створили спеціалізовані органи з управління державною власністю в 1990-х рр. (В'єтнам (State Capital Investment Corporation), Філіппіни (the Government-Owned and Controlled Corporations Governance Act), Південна Африка (Department of Public Enterprises)) [211; 216]. У 1993 р. засновано «The Transparency International» для реалізації антикорупційних реформ, надання допомоги вузькоспеціалізованих експертів при формуванні державної антикорупційної політики та визначення місця країн у рейтингу сприйняття корупції, зокрема у публічному секторі економіки. В 1997 р. створено «The International Public Sector Accounting Standards Board» (IPSASB), метою діяльності якої є сприяння імплементації єдиних стандартів ведення фінансової звітності урядовими організаціями та державними підприємствами. Поряд з ними інші впливові міжнародні організації виявилися нездатними забезпечити кінцеве утвердження державного підприємництва в інституційній архітектоніці з управління економікою великої кількості країн, в т. ч. України.

Аналіз корпоративної участі держави в підприємницькій діяльності у вітчизняних реаліях засвідчив, що, на відміну від досвіду розвинутих країн світу, вона була більшою мірою неефективною через вплив таких чинників: нестабільна макроекономічна і політична ситуація; недосконалість схем акціонування та роздержавлення об'єктів державної власності; суперечливість норм і положень нормативно-правового забезпечення; низький рівень активності новостворених господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі на фондовому ринку; відставання від інших країн за показниками капіталізації ринку цінних паперів та кількістю компаній, що пройшли процедуру лістингу; несприятливе інвестиційне середовище; значна первинна «розпорошеність» акцій між акціонерами; необґрунтоване збереження державної власності у секторах

переважного поширення приватного підприємництва; нераціональне використання державного управлінського ресурсу; обмежена поінформованість суб'єктів підприємницької та управлінської діяльності. Наявні за цих умов тіньові схеми передачі державних пакетів акцій зацікавленим бізнес-групам та кількісне зростання акціонерних товариств випереджали формування корпоративної культури, затвердження її нормативно-правового регламентування (як приклад, проблемою залишається відчуження національними акціонерними (НАК) і державними холдинговими (ДХК) компаніями від свого імені державних пакетів акцій, права власності на які чітко невизначені, що створює можливості для зловживань з обох сторін) [88; 115].

Зазначимо, що комерціалізація, як і корпоратизація, є альтернативою приватизації державних господарських одиниць і доцільна в тих випадках, коли збереження контролю над ними залишається важливим фактором при виконанні державою підприємницької функції. Крім того, вона сприяє формуванню конкурентних засад функціонування в межах державного сектору економіки.

У сучасних умовах поширення набувають ініціативи щодо комерціалізації діяльності суб'єктів державного підприємництва, успішно проведеної в Китаї, країнах Центральної і Східної Європи, США, Великобританії, Новій Зеландії, Японії, Швеції, Німеччині, що розглядається як можливість деполітизації державної участі в соціально-економічних відносинах [173, с. 41–49]. В Україні цей процес не завершено досі (ним охоплено лише державні підприємства), а тому і надалі комерціалізація залишається актуальною для державних організацій (закладів, установ), інших державних інституцій. Спостерігається становлення інституту державно-приватного партнерства, що підтверджує подальшу інституалізацію розвитку національної економіки, необхідність постійного перегляду меж та сфер поширення впливу державного і приватного підприємництва. Його цільове призначення полягає у залученні в економіку приватних інвесторів та використанні альтернативних джерел фінансування, підвищенні якості товарів і послуг, застосуванні ефективних управлінських методик, відновленні міжсекторної взаємодії, соціалізації та модернізації

державного підприємництва при збереженні комерційної складової діяльності державних господарських одиниць.

Рентоорієнтована поведінка суб'єктів управління, які мають у підпорядкуванні об'єкти державної власності, позиціонується як надійне джерело забезпечення надходжень до бюджету, що дає змогу державі одночасно зберегти за собою право власності, заощадити кошти, що витрачаються на їхнє утримання, та отримати дохід у вигляді рентних платежів.

У підсумку за результатами структурно-інституційних перетворень у 1990-х рр. у більшості країн сформувалась економіка змішаного типу, а підприємства різних організаційно-правових форм адаптувались до функціонування в умовах ринкової економіки. За сучасних обставин інтенсивність приватизаційних процесів сповільнилася (це підтверджують дані звітів «The Privatization Barometer»), націоналізація проводиться у виняткових випадках, реструктуризація, корпоратизація і комерціалізація є найбільш поширеними методами трансформації державного підприємництва. Відповідно до цього доцільним є дослідження його сучасного стану та ефективності інституційної участі у розвитку національної економіки.

Висновки до розділу 1

Підбиваючи підсумки дослідження теоретико-методологічних засад розвитку державного підприємництва в системі управління національною економікою, доцільно зазначити про такі результати:

1. Ретроспективний аналіз наукових поглядів щодо ролі та місця державного підприємництва в системі управління економікою дав змогу виявити плюралізм позицій авторитетних учених світу у розумінні його соціально-економічної природи, що пояснює відсутність його концептуального обґрунтування як інституційного явища та неузгодженість функціонального, цільового та об'єктного навантажень. Зазначене також пов'язане з мінливістю

середовища існування державного підприємництва зумовила необхідність доповнення причин його виникнення, які сформував у групи Р. Барр (історичні; доктринальні; технічні; фінансові), сукупністю глобалізаційно-інтеграційних чинників, що враховують сучасні світогосподарські тенденції.

3. У процесі формування понятійно-категоріального апарату середовища підприємницької та управлінської діяльності держави ідентифіковано проблему ототожнення окремих понять (зокрема «державний сектор» і «державне підприємство»). З метою усунення цього недоліку їх розглянуто відокремлено та у взаємозв'язку, а змістове наповнення уточнено. Структуру державного підприємництва уточнено з допомогою визначення критеріїв (загальних і специфічних) зарахування господарських одиниць (організаційно-правові форми діяльності яких поділено на первинні та похідні) до його складу. На підставі цього у межах державного сектору виділено унітарну та корпоративну складові, які становлять основу для функціонування державного підприємництва як: інституційного явища; елемента системи управління економікою; процесу інституційних перетворень.

4. Обґрунтування державного підприємництва як підсистеми управління крізь призму концепцій і економічних теорій дозволило підтвердити дуальність його соціально-економічної природи, яка виявляється в одночасному виконанні ним ролей суб'єкта й об'єкта регуляторно-управлінського впливу держави. Особлива увага акцентується на поліфункціональності державного підприємства, суб'єкти якого, крім власних функцій (комерційних і некомерційних), виконують делеговані державою повноваження (загального та специфічного характеру), пріоритетність реалізації яких визначено з використанням методу «дерева цілей».

5. Державне підприємство, будучи об'єктом численних структурно-інституційних перетворень, що змінили його кількісні та якісні характеристики, є найбільш мобільним елементом національної економіки. Підсумки таких змін в розрізі країн світу є неоднозначними, про що свідчить аналіз матриці державності та ефективності за Ф. Фукуямою. Загалом саме трансформаційно-реформаційний

період у 1990-х рр. визначально вплинув на стан сучасного державного підприємництва. В Україні реформа відносин власності сприяла подоланню державного монополізму, однак не забезпечила ні становлення ефективного державного сектору, ні удосконалення механізму використання потенціалу державного підприємництва для продукування прогресивних соціально-економічних змін, а тому її реалізації триває. Як альтернатива роздержавленню та націоналізації набувають актуальності проведення комерціалізації діяльності суб'єктів державного підприємництва, сприяння становленню інституту державно-приватного партнерства та використання можливих вигод від здачі в оренду (лізинг, концесію) державного майна.

Основні результати дослідження опубліковані у наукових працях автора [160], [161] [163], [165], [166], [167], [168], [171], [172], [225].

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УПРАВЛІННІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

2.1. Методика та інструментарій дослідження державного підприємництва в системі управління національною економікою

В процесі написання дисертаційної роботи використано як фундаментальну (філософська), так і загальнонаукову методологію. Державне підприємництво розглядається крізь призму основних діалектичних принципів пізнання:

1) взаємозв'язку із зовнішнім середовищем (інтереси державного підприємництва та інших учасників соціально-економічних відносин перетинаються, що формує зону їхньої взаємодії та спільної відповідальності, передбачає розподіл можливих ризиків);

2) цілісності (державне підприємництво характеризується як сукупність державних господарських одиниць (унітарних і корпоративних), що діють на ринках праці, інвестицій, публічних послуг, цінних паперів, мають визначальний вплив на розвиток економіки);

3) детермінізму (пояснює причини та обставини виникнення державного підприємництва в контексті впливу різних чинників, окремі з яких відтермінували його утвердження як складової інституційної архітектури національної економіки);

4) розвитку (визначає особливості становлення, трансформації та функціонування державного підприємництва як структурного елемента національної економіки на основі аналізу вибірки показників у статистиці та динаміці).

Відповідно до зазначеного вище, державне підприємництво позиціонується як багатогранне інституційне явище, що зумовило необхідність поєднання таких методологічних підходів при проведенні його аналізу:

1) гносеологічного, основною метою застосування якого є: а) аналіз генезису наукових поглядів щодо трактування місця та ролі державного підприємництва в

системі управління національною економікою; б) ідентифікація причин та обставин його появи з виявленням закономірностей і перспектив подальшої модернізації;

2) компаративного, призначеного для пошуку відмінностей у практиці використання механізму державного підприємництва в управлінських цілях у вітчизняній та зарубіжній практиках, порівняння функціонального призначення діяльності суб'єктів державного та приватного підприємництва, проведення декомпозиційного аналізу масштабів державного сектору у складі національної економіки, дослідження особливостей концентрації державних підприємств за регіонами;

3) системного, який передбачає: по-перше, комплексний аналіз інституційного внеску державного підприємництва у розвиток національної економіки; по-друге, налагодження комунікаційних каналів для обміну інформаційними потоками між усіма учасниками соціально-економічних відносин;

4) міждисциплінарного для обґрунтування багатогранності та поліфункціональності державного підприємництва в системі управління національною економікою;

5) інституціонального, що полягає у вивченні особливостей державного підприємництва як структурного елемента національної економіки та її інституційної архітектоніки;

б) процесного, зорієнтованого на вибір найбільш оптимального варіанта проведення інституційних перетворень державного підприємництва з метою підвищення його ефективності та забезпечення загальносуспільних інтересів, покращення кількісно-якісних характеристик;

7) синергетичного, що дає змогу відстежити: наслідки інституційного впливу державного підприємництва на рівновагу макроекономічної системи (продукує мультиплікаційний, синергетичний та емерджентний ефекти); тенденції розвитку унітарної та корпоративної субскладових державного сектору у просторі та часі.

В рамках інституціонального підходу обґрунтовано дуальність соціально-економічної природи державного підприємництва: з одного боку, воно виступає у ролі інструмента держави, що дає їй можливість опосередковано брати участь в економічних процесах; з іншого боку, як сукупність державних господарських

одиниць різних організаційно-правових форм займає свою економічну нішу, умови ведення діяльності в якій визначаються централізовано. Дотримання такої позиції передбачає його розгляд як:

1) підсистеми в системі організації виробництва суспільних благ і послуг, завданням якої є задоволення першочергових потреб населення та загальнонаціональних інтересів;

2) підсистеми підприємництва, що охоплює визначену кількість суб'єктів господарювання держави з широкою «географією» секторально-галузевого та територіально-просторового поширення.

3) інституційного явища, концептуальне обґрунтування якого не має завершеного вигляду, зважаючи на численні суперечності щодо трактування його соціально-економічної природи;

4) елемента системи управління національною економікою, що проявляється через: реалізацію економічної політики держави, власних та делегованих функцій; формування стратегічних імперативів його розвитку; забезпечення диверсифікованого розвитку структури виробництва; цілеспрямований вплив на діяльність державних підприємств, організацій та інституцій; розпорядження правами власності держави; участь у реалізації економічної політики;

5) процесу створення державою власних господарських одиниць, що потребує наявності мережі суб'єктів, наділених управлінськими повноваженнями, в т. ч. щодо прийняття рішень про ініціювання інституційних перетворень.

Оцінка державного підприємництва як системоутворюючого елемента національної економіки вимагає також визначення його місця як підсистеми регіональної економіки та інструмента з втілення державної регіональної політики, що пов'язано з необхідністю: підтримки збалансованого розвитку регіонів через отримання позитивного алокаційного ефекту від концентрації державних підприємств; проведення реформи децентралізації влади, в т. ч. делегування управлінських функцій суб'єктам державного підприємства, що мають метрополійне значення; збереження у державній власності активів стратегічно

важливих підприємств для гарантування національної безпеки у кризові періоди; кластеризації регіонального економічного розвитку.

З огляду на зазначене запропоновано використовувати наступний алгоритм теоретико-емпіричного дослідження:

1) позиціювання державного підприємництва в секторах (галузях) національної економіки на основі (п. 2.2):

– структурно-компонентної та інституційної оцінок розвитку державного підприємництва крізь призму кількісної характеристики організаційно-правових форм діяльності його суб'єктів в статичі та динаміці, їхньої належності до виокремлених у процесі дослідження субскладових державного сектору економіки: унітарної та корпоративної;

– масштабування державного сектору у складі національної економіки (у статичі та динаміці) відповідно до положень наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №1466 «Про затвердження Методики визначення частки державного сектору у складі економіки» від 20.12.2012 р. у поєднанні з авторським баченням, що включає використання методу трапецій (визначених інтегралів) та розрахунок вагових коефіцієнтів набору параметрів;

– характеристики секторально-галузевого поширення 100 найбільш успішних державних підприємств, що становлять фундамент державного підприємництва та розглядаються як рушійна сила забезпечення економічного зростання країни;

2) оцінювання ефективності державного підприємництва з позиції його впливу на розвиток національної економіки за результатами реалізації таких складових економічної політики та управлінських функцій держави: структурної, фінансово-бюджетної, грошово-кредитної, кон'юнктурної (стабілізаційної), регіональної (із застосуванням матричного підходу, кластерного аналізу та з врахуванням впливу фактора часу), цінової, конкурентної, науково-технічної, соціальної, зовнішньоекономічної (п. 2.3);

3) багатофакторна оцінка участі держави в корпоративному секторі економіки в контексті характеристики діючих механізмів управління господарськими товариствами з державною часткою в статутному капіталі (п. 2.4);

4) визначення стратегічних орієнтирів та векторів модернізації державного підприємництва, які враховують сучасні світогосподарські тенденції та удосконалені управлінські підходів (розрахунок значень кутових коефіцієнтів¹ для виявлення характеру зміни присутності державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі та здійснення прогнозних оцінок; розробка алгоритму ідентифікації регіону-еталону, де потенціал державного підприємництва використовується найбільш ефективно; ребрендинг державного підприємництва як системоутворюючого елемента національної економіки; формування інформаційно-аналітичної та критеріальної баз дослідження) (п. 3.1);

5) виокремлення складових економічної політики держави (із застосуванням кореляційного аналізу), інституційний вплив державного підприємництва на реалізацію яких є суттєвим, що дасть змогу підвищити його ефективність як регуляторно-управлінського важеля держави (п. 3.2);

б) узагальнення результатів управлінської практики держави зі створення, функціонування та реорганізації суб'єктів державного підприємництва як способу уникнення помилок попередніх років у період активного реформування системи державного управління економікою (передбачає розробку матриці прийняття управлінських рішень, адаптацію моделі «чотирьох дій», визначення «зон ризику» і «зон комфорту» для діяльності державних господарських одиниць) (п. 3.3);

7) удосконалення практики державного управління унітарною та корпоративною субскладовими державного сектора з врахуванням актуальних світогосподарських тенденцій та вимог ринкового середовища (п. 3.1–3.3).

Аналіз державного підприємництва (найчастіше застосовуються показники запасів/потоків або абсолютні/відносні величини) за даними поточного періоду (в статистиці) має велику інформативність, проте не дає змоги об'єктивно оцінити його роль в економіці країни з огляду на вплив множини чинників, які в конкретний період є не закономірними, а випадковими величинами.

¹Метод кутових коефіцієнтів описується неvertically кривою $y=kx$, де $k \neq 0$ і $tg_{\alpha} = k$, що проходить через початок координат і визначається як тангенс кута нахилу (зміна положення координат у та x).

Відповідно до методичних вказівок Міністерства економічного розвитку і торгівлі України для усунення зазначеного недоліку використано такі відносні (річні) показники масштабів державного сектору: питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s); питома вага середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (p); питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v); питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a); питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки (i) [100]. Всупереч констатації рівнозначного впливу кожного з них на кінцеву результуючу (питому вагу державного сектору у складі економіки (z)), запропоновано визначити їхні вагові коефіцієнти з метою перевірки цього твердження, за винятком параметра (i), значення якого відомі лише за 2013–2016 рр., тоді як дослідженням охоплено 2005–2016 рр.

Відстеження зміщення пріоритетів держави щодо секторально-галузевої присутності державного підприємництва та визначення питомої ваги державного сектору у складі національної економіки як усередненої величини за останні одинадцять років потребує врахування впливу фактора часу у відповідних розрахунках, що дозволяє забезпечити використання методу трапецій (визначених інтегралів)¹ (у цьому разі 2012 р. не охоплений аналізом, оскільки дані у статистичних джерелах представлені за 9 місяців)². Його основу становить обчислення значень визначених інтегралів перелічених вище показників (s), (p), (v), (a) за умови, якщо первинний вигляд підінтегральної функції такий [16]:

$$\int_a^b f(x)dx; x \in (a, b), \quad (2.1)$$

$$\text{де } a = x_0 < x_1 < x_2 < \dots < x_{n-1} < x_n = b.$$

¹Метод трапецій (визначених інтегралів) використовується для обчислення значення визначеного інтеграла, тобто функція $f(x)$ апроксимується лінійною функцією через розбиття досліджуваного інтервалу інтегрування $[a, b]$ на n рівних відрізків. Графічна інтерпретація методу представлена у дод. И.

²За винятком таких видів економічної діяльності, дані про які за окремі роки відсутні, що пов'язано з неодноразовою зміною КВЕД за період 2005–2016 рр. До їхнього переліку належать: інформація та телекомунікації (it); професійна, наукова і технічна діяльність (nd); діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (da); мистецтво, спорт, розваги та відпочинок (ms).

Геометричний зміст визначеного інтеграла $f_x > 0$ дорівнює площі фігури S , обмеженої графіком функції $y = f(x)$, віссю абсцис і прямими $x = a$ і $x = b$.

Обираючи методику дослідження ефективності державного підприємництва, враховували якість та повноту інформаційно-аналітичного забезпечення з огляду на необхідність вивчення: стану обліку кількості суб'єктів державного підприємництва та відображення результатів їхньої діяльності; адекватності оцінки ефективності управління об'єктами державної власності (в т. ч. корпоративними правами); внеску державного підприємництва у реалізацію економічної політики та управлінських функцій держави.

Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки передбачає здійснення: 1) аналізу структури та динаміки: активів; дебіторської заборгованості; власного капіталу; зобов'язань; фінансових результатів; операційних витрат за економічними елементами; витрат; доходів; 2) аналізу дохідності активів; 3) факторного аналізу: валового і чистого прибутку (збитку); надходження та використання фінансових ресурсів 4) аналізу ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства; 5) аналізу виконання плану за: доходами; витратами; джерелами формування та надходження фінансових ресурсів; напрямками використання фінансових ресурсів; господарськими, географічними звітними сегментами; фінансовими коефіцієнтами; 6) аналізу розподілу чистого прибутку; 7) оцінки ефективності управління за фінансовими коефіцієнтами; 8) загальної оцінки ефективності управління підприємством; 9) аналізу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг); 10) аналізу реалізації основних видів продукції; 11) аналізу основних видів сировини; 12) аналізу співвідношення фінансових результатів, визначених у бухгалтерському обліку та за податковим законодавством; 13) аналізу витрат, пов'язаних зі сплатою податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджету та державних цільових фондів й інші відрахування [99]. Разом з тим, її практичне застосування обмежене через відсутність агрегованої фінансової звітності суб'єктів державного підприємництва (для унітарних і казенних підприємств, господарських товариств з державною часткою у статутному капіталу та державних природних

монополій), починаючи з 2013 р., а тому проведення такого аналізу можливе виключно для вибірки конкретних господарських одиниць.

Дані Єдиного державного реєстру підприємств і організацій України (ЄДРПОУ) є найбільш достовірним джерелом статистичної інформації про кількість господарських одиниць держави. Проте за станом на 1.01.2017 р. поза його реєстром перебувало 1,9 тис. юрид. осіб., які здебільшого закріплені за місцевими державними адміністраціями, Міністерством аграрної політики України (522 од.), Міністерством промислової політики України (329 од.), Міністерством освіти і науки України (252 од.), Міністерством охорони здоров'я України (223 од.), Міністерством енергетики та вугільної промисловості України (198 од.) [35; 41]. Поряд з уповноваженими державними органами влади, управління державними підприємствами, організаціями та інституціями можуть здійснювати окремі фінансові структури (банки, інвестиційні компанії), управлінські холдинги, спеціалізовані управлінські компанії, що свідчить про неефективність багатосуб'єктного управління у питаннях забезпечення їхньої звітності та обліку.

За умов недоцільності чи обмежених можливостей щодо використання фактографічного методу й експертних оцінок, доцільним є проведення функціонального (кількісно-якісного) аналізу і моніторингу діяльності суб'єктів державного підприємництва в контексті їхньої інституційної участі в управлінні національною економікою. Суть методу огортаючих даних (Data Envelopment Analysis – DEA) полягає в узагальненні показників діяльності економічного суб'єкта у системі, яку описують вхідні (x_1, x_2, \dots, x_n) та вихідні параметри (y_1, y_2, \dots, y_n) [12; 64]. Використання такої методики у дослідженні державного підприємництва в системі управління національною економікою має рекомендаційний характер, що пов'язано зі складністю розмежування одночасного впливу одних і тих самих чинників як на державні, так і недержавні підприємства за визначений період, а також з наявністю преференцій для функціональних одиниць державного підприємництва у певних сферах діяльності (зокрема з пролонгованим ефектом).

Нестача адекватної статистичної інформації ускладнює проведення аналізу й оцінки ролі державного підприємництва в національному вимірі, на рівні регіону чи сектору (галузі) економіки, у міжнародних порівняннях. Це зумовлено також тим, що у світовій практиці не існує єдиноприйнятих підходів до трактування дефініцій «державний сектор», «державне підприємництво», «державне підприємство», відсутня уніфікована міжнародна класифікація господарських одиниць, основу яких становить державне майно. З огляду на логіку емпіричного дослідження увагу зосереджено на оцінюванні регуляторно-управлінського впливу держави на діяльність суб'єктів державного підприємництва та обрано орієнтацію на цільову ефективність, яка має такий вигляд [32]:

$$E_c = \frac{C_f}{C_o}, \quad (2.2)$$

$$E_c = C_f \rightarrow C_o,$$

де C_f – фактичний результат;

C_o – очікуваний результат.

Аналіз функціонального навантаження державного підприємництва як системного елемента з управління національною економікою запропоновано здійснювати шляхом: а) виявлення чинників, що мають визначальне значення для зарахування його як елемента системи регуляторів розвитку національної економіки; б) розмежування власних і делегованих функцій; в) ідентифікації сильних та слабких сторін як підсистеми підприємництва та підсистеми управління економікою.

До основних чинників, що впливають на ступінь залучення механізму державного підприємництва для вирішення управлінських завдань держави, належать такі: модель економіки (директивна, ліберальна, змішана, соціально орієнтована); політика регулювання (дерегулювання); стан народногосподарської кон'юнктури; загрози економічній безпеці країни; ефективність інституційного впливу і його тривалість (постійний, перманентний); соціальні зобов'язання держави; рівень впливу; спосіб розміщення ресурсів.

Важливе значення надається структуроутворюючій ролі державного підприємництва, що зумовило необхідність використання індексного методу для визначення характеру змін (регресивних або прогресивних) у: питомій вазі державного сектору в складі національної економіки; показниках зайнятості в державному секторі економіки; розмірі чистого доходу від реалізації продукції; частці державних унітарних і корпоративних господарських одиниць у сумарній кількості суб'єктів господарювання; вартості активів держави (п. 2.3). Відповідні розрахунки здійснено за такою формулою [69, с. 71]:

$$I_t = \frac{P_t - P_0}{P_0} = \frac{M}{P_0}, \quad (2.3)$$

де I_t – індекс структурних зрушень у році t ;

P_t – значення показника в поточному році (2016 р.), скореговане на величину вагового коефіцієнта впливу на кінцеву результуючу за період 2010–2016 рр.;

P_0 – значення показника в базовому році (2005 р.), скореговане на величину вагового коефіцієнта впливу на кінцеву результуючу за період 2005–2010 рр.;

M – маса структурних зрушень у досліджуваному періоді.

Доповненням до спектра методик аналізу присутності державного підприємництва в національній економіці є територіально-просторова діагностика пропорційності алокації державних підприємств у регіонах України на основі статистичної оцінки їх кількісного представлення; аналізу процесу приватизації об'єктів державної форми власності у статичі та динаміці; класифікації регіонів відповідно до параметрів, що відображають зміну державної підприємницької активності у регіонах. Для цього використано матричний метод та кластерний аналіз (вихідними параметрами обрано питому вагу кількості роздержавлених і діючих державних підприємств у кожному регіоні за конкретний період, що дає можливість одночасно простежити динаміку і характер роздержавлення об'єктів державної власності, а також відображає зміщення алокаційних центрів концентрації досліджуваних господарських одиниць).

Вихідною інформацією для кластеризації є дані матриці спостережень, кожний рядок якої є значенням n ознаки одного з X об'єктів [12; 16; 198]:

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \cdots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \cdots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{s1} & x_{s2} & \cdots & x_{sn} \end{bmatrix}. \quad (2.4)$$

Її суть полягає у виявленні декількох підмножин (кластерів), об'єкти яких між собою подібні (описується одномодальною функцією щільності ймовірності $f(X)$). Зокрема, якщо S_i – i -й кластер, n_i – кількість об'єктів у ньому, $\bar{X}_{(i)}$ – центр ваги i -го кластера, то P_{lm} – відстань між класами l і m , що вимірюється:

а) за принципом найближчого сусіда ($\min(p58)$, $\min(p912)$, $\min(1315)$):

$$P_{lm}^{min} = \min_{X_i \in S_l, X_j \in S_m} d_{ij}; \quad (2.5)$$

б) за принципом далекого сусіда ($\max(p58)$, $\max(p912)$, $\max(p1315)$):

$$P_{lm}^{max} = \max_{X_i \in S_l, X_j \in S_m} d_{ij}; \quad (2.6)$$

в) за принципом середнього зв'язку (середнє арифметичне всіх можливих парних відстаней між представниками класів, які розглядають: $\text{mean}(p58)$, $\text{mean}(912)$, $\text{mean}(1315)$):

$$P_{lm}^m = \frac{1}{n_l n_m} \sum_{X_i \in S_l} \sum_{X_j \in S_m} d_{ij}; \quad (2.7)$$

г) за центрами ваги:

$$P_{lm} = d(\bar{X}_l, \bar{X}_m). \quad (2.8)$$

Як передбачається, практичне застосування такого аналізу дозволить виокремити метрополійні функції регіонів, які екстраполюються на державні підприємства, розташовані на їхній території, а його результати становитимуть базу для визначення алокаційного ефекту державного підприємництва загалом (п. 2.3). Таким чином досягається об'єктивізація обґрунтування важливості ролі держави як підприємця для реалізації регіональної політики та децентралізаційних ініціатив, зважаючи на системо-, місто-, агломераційно-, мережеутворююче значення її суб'єктів господарювання, яке упродовж тривалого часу ігнорувалось.

Діючі в Україні методики оцінки ефективності управління різновекторною діяльністю функціональних одиниць державного підприємництва затверджені на рівні держави відповідними нормативно-правовими документами, до яких належать: Порядок здійснення контролю за виконанням функцій з управління об'єктами

державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності (Постанова Кабінету Міністрів України №832 від 19 червня 2007 р.); Методичні рекомендації застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №253 від 15 березня 2013 р.); Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки (наказ Міністерства фінансів України №170 від 14 лютого 2006 р.); Порядок проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства (наказ Міністерства юстиції України №327/5 від 26 лютого 2013 р.); Порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації (наказ Міністерства фінансів України №49/221 від 26 січня 2001 р.) та інші [99; 102; 112]. Опираючись на них, визначальними чинниками при виборі методики оцінки результативності та ефективності державного підприємництва були мета і завдання дисертаційної роботи, певна відповідність яким простежується у факторній схемі Н. Моля, що базується на методиці «трьох Е» (економія, ефективність та продуктивність). Відповідно до неї, показник загальної суспільної ефективності має такий вигляд [32; 208]:

$$E_c = E_{ек} \times E_{еф} \times E_{пр}, \quad (2.9)$$

де $E_{ек}$ – коефіцієнт економії бюджетних ресурсів ($E_{ек} = Z/B$);

$E_{еф}$ – коефіцієнт економічної ефективності профінансованих заходів ($E_{еф} = V/Z$)

$E_{пр}$ – коефіцієнт соціальної продуктивності ($E_{пр} = E/V$);

B – обсяг витрачених бюджетних коштів;

Z – загальний обсяг витрат;

V – результат профінансованих державою заходів.

Відзначаючи переваги наведених вище методик, слід вказати, що їхнє використання не забезпечує повною мірою аналітичне підґрунтя для вирішення окреслених наукових завдань щодо удосконалення управлінської та підприємницької практик держави. З метою усунення виявлених недоліків доцільним є використання матричного підходу, що передбачає розробку матриці управлінських рішень, пошук «зон комфорту» та «зон ризику» для діяльності суб'єктів державного підприємництва на основі встановлення залежності між параметрами (інтегральними величинами), які визначають масштаби державного сектору у складі економіки (п. 3.3, рис. 2.1). Їхнє поєднання з моделлю «чотирьох дій» («усунути – зменшити – підняти – створити»), яка є складовою «стратегії блакитного океану» і передбачає реконструювання традиційних ціннісних наборів покупця, представлене як сучасна альтернатива існуючим підходам до управління господарськими процесами в межах державного підприємництва.

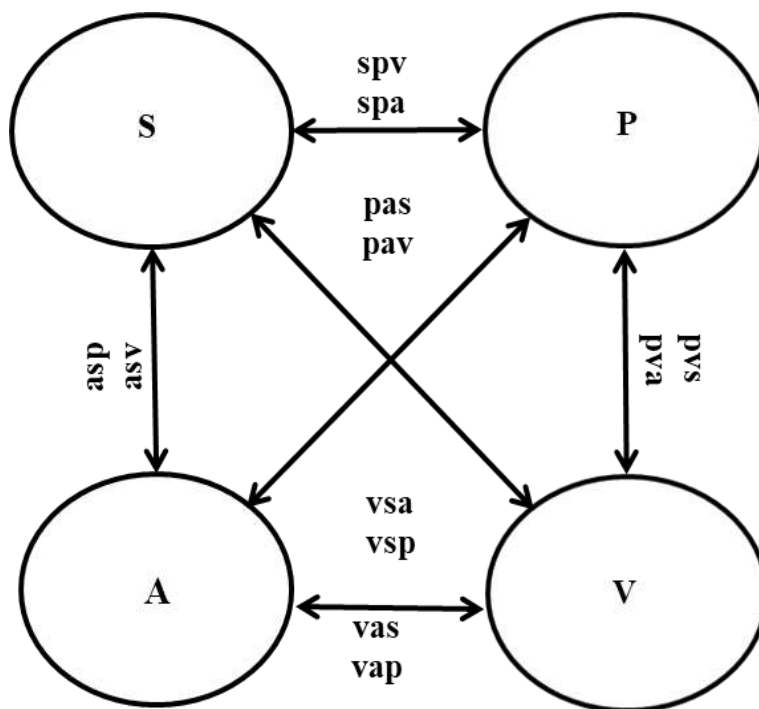

Рис. 2.1. Комбінації взаємозалежностей між показниками масштабів державного сектору*

*розроблено автором (представлено комбінації таких параметрів: питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s); питома вага середньої кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (p); питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v); питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a)).

Більшість економіко-математичних розрахунків та прогнозів зроблено з допомогою програмного засобу «MathCad15», який оснащений не лише текстовим і формульним редакторами, а й графічним, що забезпечило візуалізацію отриманих результатів дослідження. Вибір такої математичної системи зумовлений її універсальністю, наявністю понад сотні операторів та логічних функцій, призначених для розв'язання математичних задач різної складності, серед множини яких при проведенні дослідження застосовано наступні (дод. В) [16]:

1) функції інтерполяції та передбачення (Interpolation and Prediction):

– *cspline* (v_x, v_y) – вбудована функція для обчислення коефіцієнта сплайну $V_s = cspline(V_x, V_y)$;

– *interp* (v_s, v_x, v_y, x) – визначення функції, що інтерполює: $f(x) = interp(V_s, V_x, V_y, x)$;

2) функція сортування (Sorting):

– *csort* (A, n) – сортує стовпці матриці A так, щоб розмістити елементи стовпця n в порядку зростання (нумерація починається з 0);

– *sort* (v) – відновлення елементів вектора v в порядку зростання;

3) статистичні функції (Statistics):

– *corr* (A, B) – обчислення коефіцієнта кореляції елементів двох масивів розміром $m \times n$ A і B ;

– *mean* (v) – середнє значення вектора v (масиву);

4) функції роботи з векторами і матрицями (Vector and Matrix):

– *max* (v), *min* (v) – максимальне, мінімальне і середнє значення вектора v (масиву);

– *augment* (A, B) – формування матриці шляхом розміщення масиву B справа від масиву A (відбувається їх об'єднання);

– *submatrix* (A, i_r, j_r, i_c, j_c) – субматриця, що складається з елементів, що містяться в строках від i_r до j_r та стовпцях з i_c по j_c ;

– *matrix* (m, n, f) – матриця, в якій (i, j) -й елемент вміщає $f(i, j)$, де $i = 0, 1, \dots, m, j = 0, 1, \dots, n$;

5) функції апроксимації (Curve Fitting):

– *line* (v_x, v_y) – визначення векторів v_x і v_y , що містять коефіцієнти рівності регресії лінійного виду $a+bx$.

Враховуючи поліфункціональність державного підприємництва та необхідність його концептуального обґрунтування як елемента сучасної інституційної архітектури, актуальним є вирішення наступних завдань: уточнення функціонального та цільового навантажень; визначення пріоритетних сфер концентрації підприємницької діяльності держави в секторальному-галузевому і територіально-просторовому вимірах; вироблення компенсаторних механізмів в умовах обмеженої участі держави в економічних процесах; формування критеріальної бази для позиціонування державного підприємництва як індикатора успішного впровадження інституційних змін; визначення доцільності сучасних реформаций з огляду на соціально-економічну ситуацію в Україні та геополітичну нестабільність.

Сукупне використання запропонованих методик та інструментарію дослідження державного підприємництва в системі управління національною економікою забезпечить логічність та послідовність викладу матеріалу, достовірність і обґрунтованість отриманих результатів, завершеність і комплексність сформованих пропозицій, що сприятиме їх подальшому впровадженню у практичну діяльність органів виконавчої влади та менеджменту державних господарських одиниць.

2.2. Аналіз присутності державного підприємництва в секторах національної економіки України

Упродовж 25 років в Україні відбувається флуктуація державного підприємництва, зумовлена впливом чинників кон'юнктурного, системного та структурного характеру екзо- та ендогенного походження. Залежно від інтенсивності протікання реформаційних процесів та послідовності реалізації цілей, задекларованих державою у стратегічних документах, які зумовлюють

превалювання того чи іншого аспекту трансформаційної перебудови національної економіки, змінювалася кількісно-якісна характеристика суб'єктів державного підприємництва. Це дало змогу простежити траєкторію зміщення пріоритетів держави щодо присутності в тому чи іншому секторі (галузі) економіки та наслідки управлінських рішень органів державної влади для суспільства загалом.

За основу для проведення аналізу поширення державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі обрано Методику визначення частки державного сектору у складі економіки, розроблену Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, та представлені у ній показники (п. 2.1) [99]. Відповідно, емпірична компонента дослідження передбачає необхідність уточнення інформації щодо кількості його суб'єктів у структурі національної економіки. За станом на 1.01.2017 р. в ЄДРПОУ обліковувалось: 23,9 тис. юридичних осіб (1.01.2016 р. – 24,6 тис. юридичних осіб) у безпосередній власності держави; 526 господарських товариств з корпоративними правами держави (1.01.2016 р. – 548 од.); понад 1,0 млн. об'єктів державного майна (595,0 тис. об'єктів нерухомого майна державних підприємств, установ і організацій (1.01.2016 р. – 745,0 тис. од.); 534,8 тис. об'єктів державного майна, які не увійшли до статутного капіталу господарських товариств у процесі корпоратизації (505,7 тис. од.) та приватизації (29,1 тис. од.), проте залишилися на їхньому балансі (1.01.2016 р. – 440,4 тис. і 30,5 тис. об'єктів відповідно) [35; 41]. У 2005–2016 рр. сукупне число суб'єктів економічної діяльності держави зменшилось на 3733 од. (з 7752 од. у 2005 р. до 4019 од. у 2016 р.), а їхня питома вага у загальній кількості суб'єктів ЄДРПОУ – на 0,4% (з 0,8% у 2005 р. до 0,4% у 2016 р.) (дод. Д).

Окремою графою в ЄДРПОУ представлені казенні підприємства, зважаючи на особливий статус і регламентування кількості на законодавчому рівні відповідно до потреб держави як основного споживача виготовленої ними продукції (охоплюють стратегічно важливі та високотехнологічні господарські одиниці, серед яких: науково-дослідницькі та проектні центри, підприємства військово-оборонного значення, компанії фармацевтичної галузі, виробники

протезів і ортопедичних пристроїв, геологічні підприємства). Якщо у 2005 р. існувало 50 юридичних осіб такого типу, що еквівалентно 0,005% від загальної кількості суб'єктів ЄДРПОУ, то у 2016 р. – лише 33 од., або 0,003% від зареєстрованих підприємницьких утворень загалом (дод. Д) [35; 41]. Більш вагомою є питома вага державних організацій, яка у 2005 р. дорівнювала 2,1% (21462 од.) і до 2015 р. стабільно показувала спадну динаміку. У 2016 р. значення цього показника дещо зросло (на 0,1% порівняно з 2015 р.) і склало 12629 од., що рівнозначно 1,1% від кількості офіційно зареєстрованих юридичних осіб (дод. Д).

Масштаби державної присутності у корпоративному секторі вимірюються участю держави в статутному капіталі господарських товариств. У 2005 р. вона володіла пакетами акцій у 1405 корпораціях (0,1%), тоді як у 2016 р. їхнє число скоротилось до 548 од. (0,05%) [41]. Абсолютний показник зменшився значною мірою, а відносний на фоні скорочення загальної кількості суб'єктів господарської діяльності, починаючи з 2011 р., перебував на рівні 0,04%–0,05%.

За результатами аналізу абсолютних і відносних величин (дод. Д) встановлено, що саме унітарна субскладова (2016 р. – 96,8%) державного сектору становить основу державного підприємництва (рис. 2.2). Порівняно з нею корпоративна (2016 р. – 3,2%) є незначною, незважаючи на те, що за останні декілька років спостерігається активізація корпоратизаційних ініціатив навколо державних господарських одиниць (рис. 2.2).

На рис. 2.2 показано два варіанти співвідношення субскладових державного сектору, що пов'язано із неоднозначністю ситуації навколо вирішення конфронтаційного питання щодо зарахування державних організацій (установ, закладів) до його складу. Дотримуючись задекларованої у п. 1.1 позиції, в рамках дослідження вони розглядаються як вид унітарних господарських одиниць держави, хоча існує ймовірність набуття ними надалі змішаної або колективної форми власності, зважаючи на розгортання приватизаційних процесів, а також актуалізацію необхідності їхньої корпоратизації та комерціалізації.

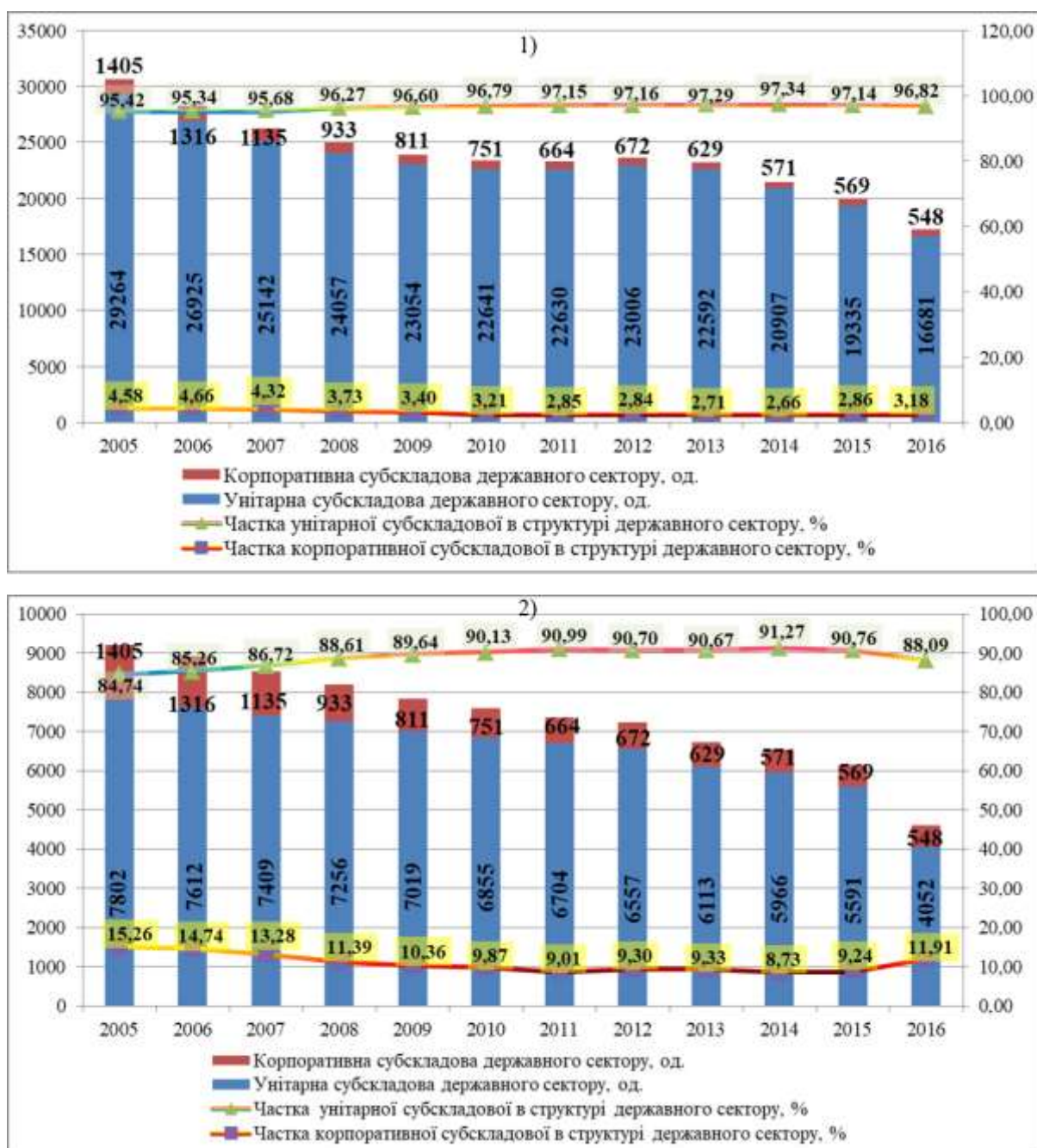

Рис. 2.2. Характеристика структури державного сектору за 2005–2016 рр. у динаміці та статичі*

*розраховано та побудовано автором на основі [24; 35; 41]: 1) з врахуванням державних організацій, установ і закладів як суб'єктів державного сектору економіки (авторське бачення); 2) без врахування державних організацій, установ і закладів (відповідно до останньої редакції Господарського кодексу України від 6 листопада 2017 р.).

Упродовж 2005–2016 рр. новим власникам передано 3654 об'єкти державної форми власності з подальшим створенням на їхній основі 92 акціонерних товариств [41]. Такі дані свідчать про те, що корпоратизація за результатами приватизації здійснюється

рідко (в середньому 1 корпорація із 40 приватизованих державних підприємств і організацій (установ, закладів)) (рис. 2.3).

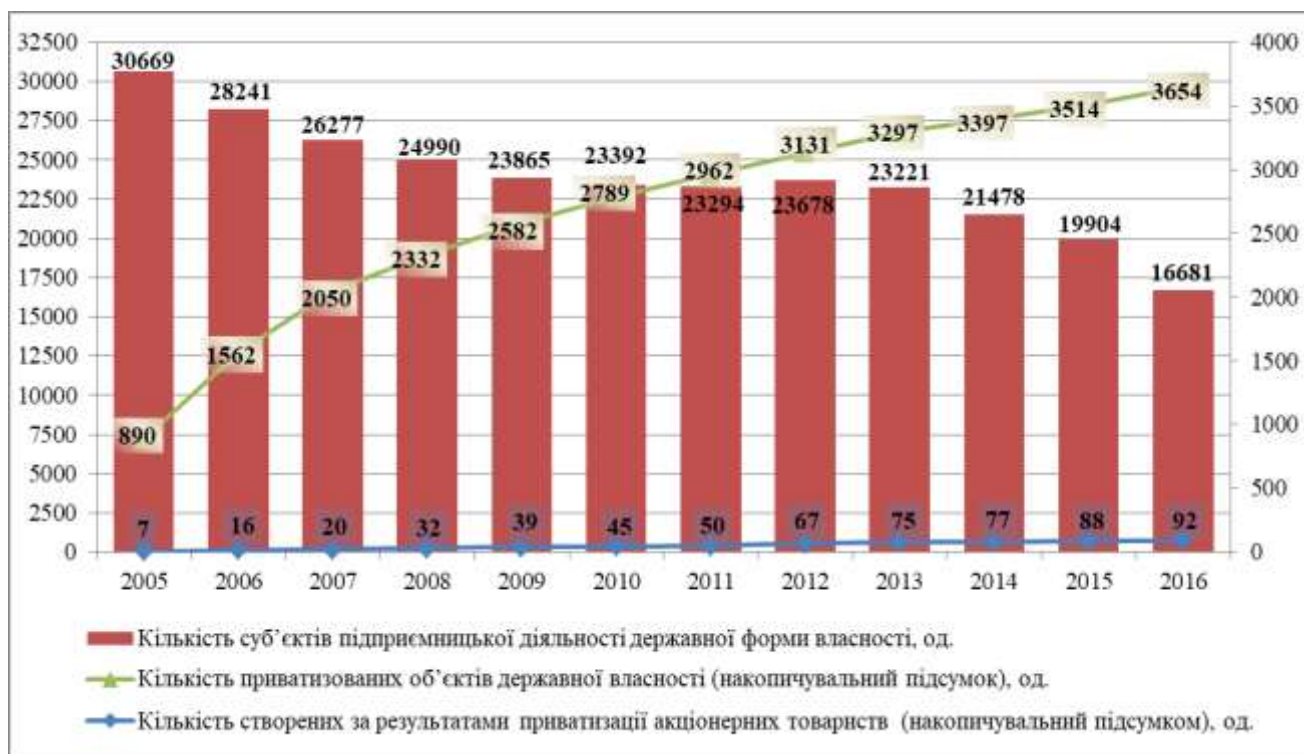

Рис. 2.3. Динаміка кількості створених акціонерних товариств як підсумок приватизаційних процесів за 2005–2016 рр.*

*розраховано та побудовано автором на основі [41].

Одним із основним чинників кількісної зміни показників присутності державного підприємництва у національній економіці є процеси структурно-інституційних перетворень. Загалом за період 1992–2016 рр. роздержавлено більше 130 тис. об'єктів, з яких у державній власності було 29465 од., або 22,7% від зазначеної кількості (в т. ч. 608 од. на території АР Крим) [41].

Всупереч численним стримуючим обставинам, динаміка розвитку організаційно-правових форм підприємництва підтверджує, що фактично «революційне» реформування відносин власності відбулося. Це відобразилось у скасуванні монополізму держави як власника активів і перетворенні основної маси державних підприємств у приватні. Насамперед зазначені зміни проявились через залучення приватного капіталу в ті сектори (галузі) економіки, які донедавна були повністю охоплені підприємницькою діяльністю держави, що

стало можливим завдяки реалізації демонополізаційної, лібералізаційної, структурної політик та втіленню ідеології конкурентоспроможної національної економіки. Проведений аналіз засвідчив наявність певних секторальних (галузевих) особливостей розміщення економічного потенціалу держави як підприємця в Україні (рис. 2.4).

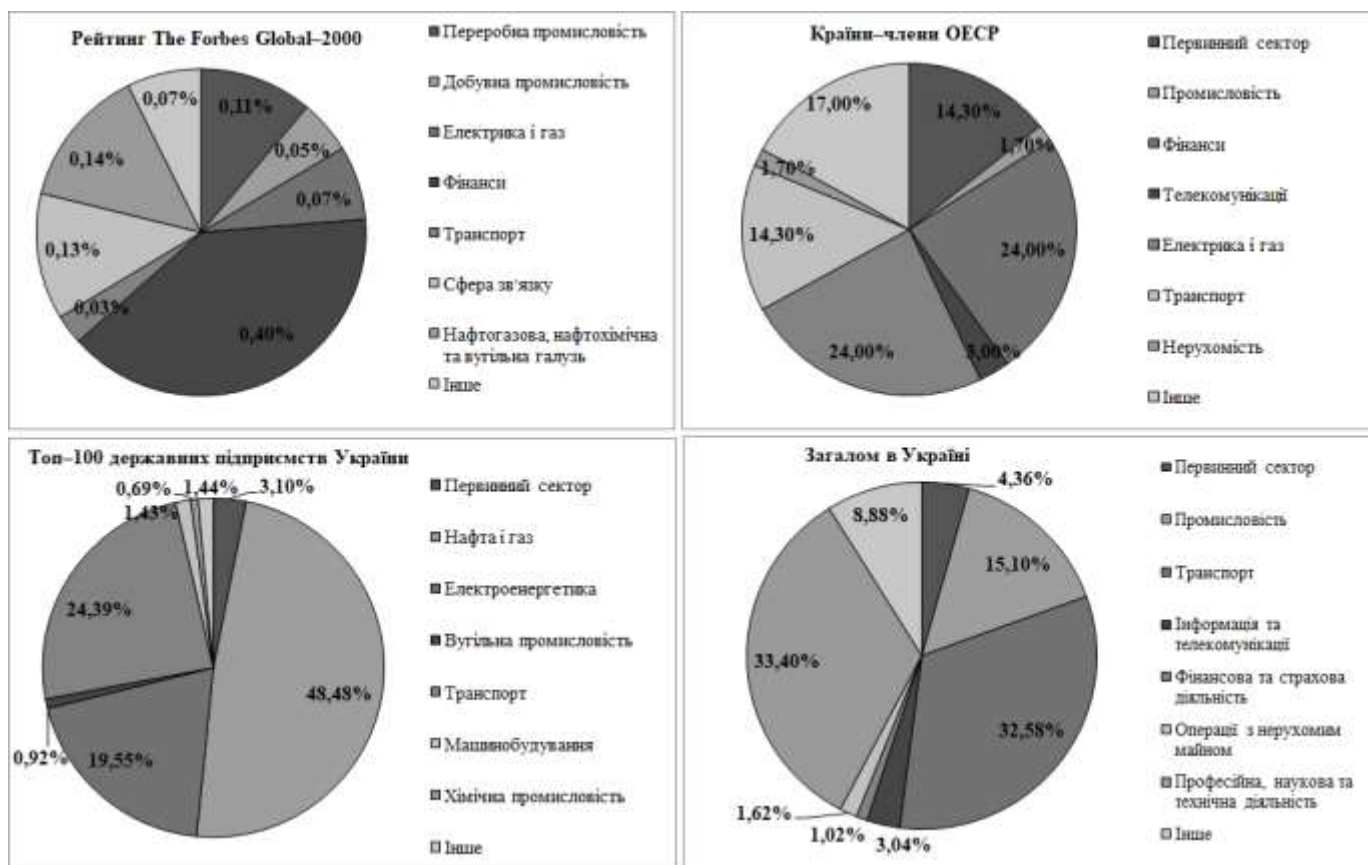

Рис. 2.4. Порівняння секторально-галузевого поширення державних підприємств у вітчизняній і зарубіжній практиках у 2015 р.*

*побудовано автором на основі [40; 41; 201; 206; 214].

На відміну від країн-членів ОЕСР і країн, компанії державної форми власності яких ввійшли до «The Forbes Global – 2000», основна частина Топ–100 державних підприємств України зосереджена у транспортній сфері та промисловості (відповідає тенденціям, властивим вітчизняному державному сектору загалом, який також широко представлений у сфері професійної, наукової та технічної діяльності) (рис. 2.4). Спільним для них є охоплення фінансової та транспортної сфер,

електроенергетики, однак такий аналіз базується лише на показнику балансової вартості активів держави, що робить його обмеженим.

За станом на кінець 2016 р. 94 найбільші державні компанії (у аналітичний огляд Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Топ-100 найбільших державних підприємств України» не внесено даних щодо 6 державних банків) отримали чистий прибуток у розмірі 26,4 млрд. грн. порівняно зі збитком, обсяг якого становив 53 млрд. грн. за результатами 2015 р. Загальна балансова вартість їхніх активів зросла на 22,8% відносно показника за 2015 р. Покращення фінансово-економічних результатів діяльності забезпечили здебільшого підприємства у нафтогазовій (22,5 млрд. грн.), електроенергетичній (4,9 млрд. грн.) та машинобудівній (5,1 млрд. грн.) галузях (НАК «Нафтогаз України» (22,5 млрд. грн.), КБ «Південне» (4,3 млрд. грн.), ДП «Адміністрація морських портів України» (3,9 млрд. грн.), ДП «Національна енергетична компанія «Укренерго» (3,0 млрд. грн.), ПАТ «Укргідроенерго» (2,2 млрд. грн.), інші (-9,5 млрд. грн.)) [40].

Контент-аналіз 100 державних підприємств (0,6% від загальної кількості суб'єктів державного підприємництва з урахуванням державних організацій (установ, закладів)), які належать до найбільш успішних (з огляду на їхні фінансово-економічні показники, дод. Ж), підтвердив, що лідируючі позиції вони займають у таких секторах (галузях) [50]:

– промисловість: ДП НАЕК «Енергоатом», ДП «НЕК «Укренерго», ПАТ «Укргідроенерго», ВАТ «Харківобленерго», ВАТ «Запоріжжяобленерго», ПАТ «Миколаївобленерго», ПАТ «Хмельницькобленерго», ПАТ «Центренерго», ДП «Регіональні електричні мережі», ДП НАЕК «Енергоатом»;

– нафто- і газотранспортна галузь: НАК «Нафтогаз України», ПАТ «Надра України», ДГП «Укргеофізика»;

– машинобудування (ринок залізничних вагонів, авіаційний ринок, ринок енергетичного машинобудування): ДП «Конструкторське бюро «Південне» ім. М. К. Янгеля», ПАТ «Турбоатом», ДП «Електроважмаш», ДП «Харківське державне авіаційне виробниче підприємство»;

– транспортна сфера: ПАТ «Укрзалізниця», УДППЗ «Укрпошта», Державне підприємство обслуговування повітряного руху України «Украерорух», ПАТ «Автомобільні дороги України», ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», ДП «МТП «Южний», ДП «Міжнародний аеропорт «Львів» ім. Данила Галицького, ДП «Чорноморський морський торговельний порт», ДП «Морський торговельний порт «Южний», ДП «Маріупольський морський торговельний порт»;

– харчова промисловість і сільське господарство: ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», ПАТ «Аграрний фонд», ДП «Укрспирт», ДП «Артемсіль», ДП «Конярство України», ДП «Центр сертифікації та експертизи насіння і садивного матеріалу», ДП «Державний резервний насінневий фонд України»;

– підприємства хімічної галузі: ПАТ «Одеський припортовий завод», ПАТ «Суміхімпром», ДП «Укрхімтрансміак», ДП «Науково-виробниче об'єднання «Павлоградський хімічний завод»;

– вугільна промисловість: ДП «Вугілля України», ДП «Селидіввугілля», ДП «Лисичанськвугілля», ДП «Львіввугілля», ДП «Волиньвугілля».

Щодо чисельної присутності підприємств державного сектору України, в 2016 р. найвищі показники їхньої концентрації визначено для: сільського, лісового та рибного господарств (1,2%); промисловості (1,2%); освіти (1,0%); транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (0,6%); охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (0,5%); тимчасового розміщення й організації харчування (0,5%). Для решти галузей їхня частка не перевищувала позначку 0,1–0,3% (табл. 2.1).

Окремо слід охарактеризувати присутність державного підприємництва у промисловості, яка є визначальною складовою національної економіки, де питома вага кількості державних господарських одиниць зменшилася з 2,2% у 2005 р. до 1,2% у 2016 р. Найбільшою вона була у добувній сфері: у 2005 р. – 4,5%, у 2016 р. – 3,1%. Якщо у переробній промисловості цей показник показував спадну динаміку (2005 р. – 1,6%, 2016 р. – 1,2%), то у галузі з виробництва та розподілу електроенергії, води і газу, навпаки, висхідну (2005 р. – 1,5%, 2016 р. – 2,9%) (дод. Е) [41].

Відповідно до 2005 р. і 2010 р. як базових періодів для здійснення порівняння, у 2016 р. кількісне представлення суб'єктів державного сектору у структурі національної економіки суттєво зменшилось. Починаючи з 2013 р., унаслідок дестабілізації фінансово-політичної ситуації та ескалації військово-політичного конфлікту на сході країни приватизаційні операції практично призупинились. Про це свідчить незмінність значень показників питомої ваги державних суб'єктів господарської діяльності в окремих секторах (галузях), насамперед таких: оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (0,1%); будівництво (0,2%); тимчасове розміщення й організація харчування (0,4%); фінансова та страхова діяльність (0,3%) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s) в 2005–2016 рр.*

№ з/п	Вид економічної діяльності	Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											Відхилення показника за 2016 р. від:	
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2005	2010
	Часовий період (t)													
	Усього (ua)	1,5	1,3	1,0	1,0	0,9	1,0	0,9	0,7	0,7	0,6	0,7	-0,8	-0,3
	у тому числі:													
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	3,7	3,7	3,6	3,7	3,8	4,2	1,7	1,3	1,3	1,2	1,2	-2,5	-3,0
2.	Промисловість (pr)	2,2	2,0	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6	1,4	1,3	1,2	1,2	-1,0	-0,4
3.	Будівництво (bd)	0,9	0,7	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	-0,7	-0,1
4.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів, (av)	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-0,2	0,0
5.	Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність (ts)	1,9	1,8	1,2	1,1	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,6	0,6	-1,3	-0,3
6.	Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	0,8	0,8	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	0,5	-0,3	-0,1
7.	Фінансова та страхова діяльність (fn)	0,6	0,3	0,3	0,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	-0,3	0,0
8.	Операції з нерухомим майном (nm)	2,4	1,9	1,5	1,4	1,3	1,3	1,2	0,3	0,2	0,2	0,3	-2,1	-1,0
9.	Освіта (os)	5,1	2,9	2,4	2,4	2,4	2,5	1,8	0,9	0,9	0,9	1,0	-4,1	-1,5
10.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)	2,0	1,4	1,0	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8	0,4	0,5	0,5	-1,5	-0,5

*сформовано автором на основі [91].

Однак наприкінці 2015 р. окреслилась тенденція до відновлення приватизаційних ініціатив (як передбачається, реформування державного сектора завершиться, коли його питома вага у складі економіки становитиме 6,0%), а тому кількісна характеристика державного сектору, як зазначалося, в подальшому зазнаватиме змін, що підтверджує затверджена урядом Дорожня карта реформи сектору державних підприємств «Triage» [153]. Вона представлена у вигляді переліку об'єктів державної власності, що підлягають: приватизації в 2017–2020 рр. (893 од.); закріпленню у державній власності (378 од., в т. ч. 15 стратегічно важливих підприємств); передачі в концесію (359 од.); ліквідації або реорганізації (1255 од.). Наводиться також список 364 об'єктів, матеріально-технічна база яких розташована в зоні воєнних дій, що обмежує їхню основну діяльність [153].

Загалом на період 2016–2017 рр. Фондом державного майна України (ФДМУ) запланована приватизація 296 підприємств, які функціонально належать до: машино- та приладобудування (48 од.); сільського господарства (57 од.); наукової діяльності (32 од.), енергетичної галузі (21 од.); транспортної сфери (12 од.); зв'язку (12 од.) [41].

Крім того, в 2016 р. збільшилась кількість стратегічних підприємств, які підлягають приватизації (транспортна галузь – 18 од.; сільське господарство – 27 од.; спиртова та виноробна галузь – 1 од.; наукова діяльність – 35 од.; виробництво кольорових металів – 1 од.; зв'язок – 1 од.; виробництво товарів – 2 од.; металургія – 2 од.; будівництво – 2 од.) [41; 105]. Стабільною до кінця 2017 р. вона буде в межах таких секторів (галузей): діяльність у сфері оборони (73 од.); паливно-енергетичний комплекс (27 од.); транспорт (51 од.); підприємства, що забезпечують розміщення і зберігання матеріальних цінностей державного резерву (24 од.); агропромисловий комплекс (61 од.); сфера телекомунікацій та зв'язку (43 од.); авіаційна та ракетокосмічна промисловість (15 од.); машинобудування (6 од.); металургія (8 од.); хімічний комплекс (8 од.); наукова діяльність (31 од.); сфера стандартизації, методології та сертифікації (6 од.); гідрометеорологічна діяльність (1 од.); промисловість будівельних матеріалів (2 од.); фінансово-бюджетна сфера (4 од.); харчова промисловість (1 од.); легка промисловість (1 од.); поліграфія (1 од.) [41; 105; 122].

Враховуючи роль державного підприємництва як роботодавця, на увагу заслуговує аналіз кількості зайнятих у державному секторі економіки. У 2005–2006 рр. на державних господарських одиницях робочими місцями забезпечено 21,0% працівників, проте з 2007 р. динаміка цього показника набула низхідного характеру (табл. 2.2). У середньому в період 2007–2016 рр. його значення знаходилось на рівні 15,0% (при зіставленні 2016 р. із 2005 р. частка працівників зменшилася на 5,6%, а порівняння 2016 р. і 2010 р. дало змогу визначити незначну різницю, що дорівнювала 0,1%) та коливалось у секторально-галузевому вимірі (скорочення зайнятих здебільшого охопило торговельну та фінансову сфери) (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (р) в 2005–2016 рр., %*

№ з/п	Вид економічної діяльності	Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											Відхилення показника за 2016 р. від:	
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2005	2010
	Часовий період (t)													
	Усього (ua)	21,0	21,0	15,4	15,3	15,6	15,5	14,9	15,6	15,1	15,8	15,4	-5,6	-0,1
	у тому числі:													
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	12,2	13,3	13,6	14,0	13,6	13,6	12,4	11,5	11,4	12,0	12,0	-0,2	-1,6
2.	Промисловість (pr)	18,9	19,7	15,8	16,3	17,0	16,6	18,2	15,1	15,2	15,7	14,8	-4,1	-1,8
3.	Будівництво (bd)	10,8	9,9	2,4	1,9	1,9	1,4	1,5	2,1	1,1	1,2	1,0	-9,8	-0,4
4.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av)	1,0	0,9	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,8	-0,2	0,4
5.	Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність (ts)	68,6	68,4	45,4	44,6	43,7	43,3	35,4	56,3	52,8	54,2	53,5	-15,1	-10,2
6.	Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	3,9	4,7	3,8	4,1	4,0	3,9	3,1	2,7	2,9	3,0	2,9	-1,0	-1,0
7.	Фінансова та страхова діяльність (fn)	22,0	17,5	1,3	1,2	1,2	1,3	1,3	1,0	0,7	0,6	0,4	-21,6	0,0
8.	Операції з нерухомим майном (nm)	19,3	15,9	12,9	12,3	11,7	11,8	11,8	1,5	1,5	1,4	2,6	-16,7	-9,2
9.	Освіта (os)	10,3	5,4	4,9	5,2	5,0	5,5	3,0	3,7	5,9	2,1	1,9	-8,4	-3,6
10.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)	9,5	11,2	9,7	9,7	10,2	8,8	7,9	7,3	2,4	1,5	1,9	-7,6	-6,9

*сформовано автором на основі [91].

За останні роки понад 50,0% працівників у транспортній сфері впродовж 2005–2016 рр. охоплені господарськими одиницями держави. Несуттєве коливання їхньої питомої ваги спостерігалось у сільськогосподарському комплексі (11,0%–12,0%) та

промисловості (в межах 15,0%), що свідчить про соціально важливий спектр присутності державного підприємництва як структурного елемента національної економіки (табл. 2.2).

Щодо зайнятості населення у промисловості варто зазначити, що питома вага кількості працівників суб'єктів економічної діяльності держави становила у 2016 р. 14,8% і порівняно з базовими 2005 р. і 2010 р. зменшилися на 4,1% і 1,8% відповідно. Найбільш інтенсивно вивільнення робочої сили відбувалось у добувній галузі (2007 р. – 46,2%, 2016 р. – 21,3%), відносно незначне скорочення було характерне для переробної промисловості (2007 р. – 10,3%, 2016 р. – 8,2%), тоді як у електроенергетичній сфері спостерігалось зростання чисельності працівників (2007 р. – 12,1%, 2016 р. – 45,3%) (дод. Е).

Важливим показником, що характеризує фінансово-економічну сторону функціонування державного підприємництва, є питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, який у 2016 р. дорівнював 11,0% (табл. 2.3).

Загалом по Україні в 2005–2016 рр. досліджуваний параметр (v) зазнавав постійних змін: у 2008–2011 рр. він показував зростаючу динаміку, тоді як у 2013–2014 рр. – спадну, а у 2015–2016 рр. – знову набув висхідного характеру. Найвище його значення у відносному вимірі зафіксовано у 2005 р. (12,7%), а найнижче – у 2007 р. (6,5%). Основним у формування загального обсягу чистого доходу від реалізації продукції був внесок державних господарських одиниць, що належать до промислової, фінансової та транспортної сфер економічної діяльності (табл. 2.3).

Як підтверджують результати компаративного аналізу показника (v) за 2016 р. з його значеннями у 2005 р. і 2010 р. (табл. 2. 3), питома вага чистого доходу досліджуваних суб'єктів за секторами (галузями) національної економіки скоротилась значною мірою (освіта: 2016 р. щодо 2005 р. – 7,8%; 2016 р. щодо 2010 р. – 3,5%; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги: 2016 р. щодо 2005 р. – 7,8%; 2016 р. щодо 2010 р. – 7,4%; торгівля: 2016 р. щодо

2005 р. – 3,1%; 2016 р. щодо 2010 р. – 0,6%), за винятком транспортної сфери (у 2016 р. досягнуто рівня дохідності за 2010 р.) і промисловості (виключно за рахунок виробництва і розподілу електроенергії, газу і води: 2007 р. – 33,7%, 2016 р. – 57,5%) (дод. Е).

Таблиця 2.3

**Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v)
в 2005–2016 рр., %***

№ з/п	Вид економічної діяльності	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											Відхилення показника за 2016 р. від:	
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2005	2010
	Часовий період (t)													
	Усього (ua)	12,7	11,2	6,5	7,8	9,7	9,2	10,1	9,2	8,9	11,4	11,0	-1,7	-1,8
	у тому числі:													
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	8,1	10,1	8,8	7,6	5,7	5,9	5,5	4,8	4,4	3,7	4,0	-4,1	-1,9
2.	Промисловість (pr)	13,1	16,5	10,6	11,3	12,7	11,2	13,8	12,8	16,7	17,5	16,8	3,7	5,6
3.	Будівництво (bd)	6,7	5,0	1,0	0,9	0,8	0,5	0,7	0,6	0,2	0,4	0,7	-6,0	0,2
4.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av)	4,0	3,0	1,2	1,3	1,5	1,5	1,3	0,9	0,7	0,5	0,9	-3,1	-0,6
5.	Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність (ts)	53,2	48,1	25,9	25,9	27,4	27,1	21,1	40,0	33,9	34,4	27,1	-26,1	0,0
6.	Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	4,8	5,4	4,5	4,9	4,5	4,3	2,8	1,8	1,5	1,3	1,5	-3,3	-2,8
7.	Фінансова та страхова діяльність (fn)	0,5	0,5	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4	0,6	0,5	0,3	-0,2	0,2
8.	Операції з нерухомим майном (nm)	48,4	35,1	22,4	33,8	39,6	41,9	43,4	0,6	0,5	0,1	1,3	-47,1	-40,6
9.	Освіта (os)	9,5	5,2	4,3	4,8	5,1	5,2	3,3	4,0	3,5	1,7	1,7	-7,8	-3,5
10.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)	8,9	10,9	10,0	8,8	9,6	8,5	7,3	5,8	1,4	1,1	1,1	-7,8	-7,4

*сформовано автором на основі [91].

Державне підприємство є менш ефективним у веденні господарської діяльності, ніж приватне, що пов'язано із неконтрольованим відчуженням державного майна, привласненням прибутків та систематичними флюктуаційними процесами, що

змінюють його кількісно-якісні характеристики і зумовлюють високий рівень витрат на управління об'єктами державної власності. Незважаючи на це, держава продовжує бути власником активів (необоротних і оборотних), питома вага середньої вартості яких у 2016 р. дорівнювала 18,6% і порівняно з 2005 р. і 2010 р. зросла відповідно на 1,3% і 8,1%, тобто у державному секторі економіки відбувається поступове відновлення ресурсного та матеріального забезпечення його суб'єктів (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (а) в 2005–2016 рр., %*

№ з/п	Вид економічної діяльності	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											Відхилення показника за 2016 р. від:	
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2005	2010
	Часовий період (t)													
	Усього (ua)	17,3	18,9	12,0	12,8	10,8	10,5	10,3	14,4	15,6	19,4	18,6	1,3	8,1
	у тому числі:													
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	8,5	9,0	7,8	8,3	6,9	6,2	5,0	3,9	3,0	1,9	0,9	-7,6	-5,3
2.	Промисловість (pr)	26,4	26,0	19,1	19,4	14,2	12,7	13,1	20,0	22,0	21,2	20,1	-6,3	7,4
3.	Будівництво (bd)	7,4	5,4	1,2	1,0	0,9	0,8	0,9	1,3	0,7	0,8	1,0	-6,4	0,2
4.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av)	5,0	3,5	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4	1,3	2,0	1,9	3,3	-1,7	1,8
5.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts)	47,2	59,7	32,9	41,6	34,1	33,1	28,5	51,2	46,5	44,4	38,9	-8,3	5,8
6.	Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	9,8	11,2	10,5	16,5	11,4	10,8	7,9	5,8	7,9	8,2	6,9	-2,9	-3,9
7.	Фінансова та страхова діяльність (fn)	0,8	2,0	1,5	1,3	0,8	0,7	3,5	4,6	1,3	1,3	0,4	-0,4	-0,3
8.	Операції з нерухомим майном (nm)	5,3	12,4	8,5	13,6	11,8	13,9	14,9	1,1	4,3	3,8	3,7	-1,6	-10,2
9.	Освіта (os)	4,6	6,8	1,9	5,1	3,4	3,4	2,3	4,3	4,6	1,6	1,3	-3,3	-2,1
10.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)	12,0	28,2	24,9	26,0	19,1	15,9	13,7	14,1	5,0	3,8	3,4	-8,6	-12,5

*сформовано автором на основі [91].

Найнижчі значення індикатора (а) характерні для господарських одиниць держави, які належать до соціальної сфери (освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги), що пояснює їхню інвестиційну непривабливість та небажання

приватних (в т. ч. іноземних) інвесторів вкладати кошти у низьколіквідні активи, починаючи з 1992 р. (табл. 2.4). Натомість у промисловості питома вага середньої вартості активів суб'єктів господарювання державного сектору (а) після довготривалого спадання упродовж 2007–2011 рр. почала зростати і в 2016 р. становила 20,1%. Такий результат отримано завдяки електроенергетичній сфері (2007 р. – 41,1%, 2016 р. – 72,9%), оскільки в добувній (2007 р. – 27,6%, 2016 р. – 3,9%) та переробній (2007 р. – 7,9%, 2016 р. – 6,0%) спостерігаються низхідні тенденції щодо зміни значення досліджуваного показника (дод. Ж).

Із 2013 р. у звітності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України почали розкривати інформацію про стан капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки (табл. 2.5). Слід зазначити, що їхня частка у 2016 р. склала 9,7% та у 2013–2016 рр. варіювала у межах $\pm 0,4$ –1,6%.

Таблиця 2.5

**Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання
державного сектору економіки в 2013–2016 рр., %***

№ з/п	Показник	Питома вага капітальних інвестицій суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %				Відхилення показника за 2016 р. від:		
		2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015
	Часовий період (<i>t</i>)	2013	2014	2015	2016	2013	2014	2015
	Усього (<i>ua</i>)	9,0	11,3	9,3	9,7	0,7	-1,6	0,4
	у тому числі:							
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)	4,0	2,7	3,0	1,9	-2,1	-0,8	-1,1
2.	Промисловість (<i>pr</i>)	12,0	20,2	19,9	20,3	8,3	0,1	0,4
3.	Будівництво (<i>bd</i>)	0,4	0,1	0,3	0,2	-0,2	0,1	-0,1
4.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	0,2	0,2	0,0	0,3	0,1	0,1	0,3
5.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	48,0	38,3	29,3	34,7	-13,3	-3,6	5,4
6.	Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	0,9	0,7	1,0	2,1	1,2	1,4	1,1
7.	Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	1,2	0,5	2,4	-	-	-	-
8.	Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	1,6	2,6	2,2	0,3	-1,3	-2,3	-1,9
9.	Освіта (<i>os</i>)	0,8	0,1	0,0	0,0	-0,8	-0,1	0,0
10.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	5,7	0,5	0,2	0,3	-5,4	-0,2	0,1

*сформовано автором на основі [91].

Як підтверджують дані табл. 2.5, характерною є нестача інвестиційних ресурсів з огляду на нестабільний характер їхніх надходжень, що найбільшою мірою властиво таким секторам (галузям) поширення державного підприємництва, як освіта, охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, будівництво і торгівля. Для порівняння, розвинуті країни більше інвестують у розвиток інфраструктури (2014 р.: чистий обсяг продажів (net sales): інфраструктура (6,0%), промисловість (13,0%), енергетика (81,0%); капітальні витрати (CAPEX): інфраструктура (6,0%), промисловість (26,0%), енергетика (68,0%)), тоді як країни, що перебувають у процесі трансформаційних змін, – в енергетичну сферу (чистий обсяг продажів (net sales): інфраструктура (3,0%), промисловість (13,0%), енергетика (84,0%); капітальні витрати (CAPEX): інфраструктура (4,0%), промисловість (17,0%), енергетика (79,0%)) [214].

Дослідження особливостей позиціювання державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі та характеру динаміки параметрів, що визначають межі присутності державного сектору у складі національної економіки, дає можливість стверджувати про нерівнозначність впливу кожного з них на кінцеву результуючу. Це зумовило необхідність перевірки висунутого припущення з допомогою визначення вагових коефіцієнтів показників (s), (p), (v), (a), значення яких представлені у табл. 2.6, тоді як алгоритм та хід розрахунків деталізовано у дод. 3.

Таблиця 2.6

**Таблиця результатів кореляційного аналізу вагомості впливу параметрів,
що визначали питому вагу державного сектору
у складі економіки в 2005–2016 рр.***

Показник	Коефіцієнт детермінації (R^2)	Значимість фактору (Q_n)
Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s)	$R_s^2 = 0,2$	$Q_s = 5,7\%$
Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (p)	$R_p^2 = 0,9$	$Q_p = 33,7\%$
Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v)	$R_v^2 = 0,7$	$Q_v = 27,1\%$
Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a)	$R_a^2 = 0,9$	$Q_a = 33,5\%$

*розраховано автором з використанням математичної системи «MathCad15» та вбудованих функцій «corr», «eigenvals».

Встановлено, що значимість показника питомої ваги кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s) порівняно з трьома іншими при масштабуванні державного сектору за досліджуваний період була найменшою (табл. 2.6). Надалі для обчислення питомої ваги державного сектору у складі національної економіки як усередненої величини використано уточнений варіант формули, наведеної у Методиці визначення частки державного сектору у складі економіки, яка має такий вигляд:

$$I_{Z_i} = \left(Q_s \int_a^b \frac{dI_s}{s} dt + Q_p \int_a^b \frac{dI_p}{s} dt + Q_v \int_a^b \frac{dI_v}{s} dt + Q_a \int_a^b \frac{dI_a}{s} dt \right), \quad (2.10)$$

де Q_n – ваговий коефіцієнт фактору, ($n = \overline{1,4}$);

I_{Z_i} – визначений інтегральний показник питомої ваги державного сектору у складі економіки;

I_s – визначений інтегральний показник питомої ваги кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s);

I_p – визначений інтегральний показник питомої ваги кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (p);

I_v – визначений інтегральний показник питомої ваги чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v);

I_a – визначений інтегральний показник питомої ваги середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a).

Формалізація виявлених недоліків діючої Методики визначення частки державного сектору у складі економіки здійснена на основі адаптації до завдань п. 2.2 методу визначених інтегралів та з урахуванням встановлених значень вагових коефіцієнтів набору параметрів, що характеризує його масштаби (табл. 2.6). Практичне застосування формули 2.10 забезпечило отримання усереднених величин відносних показників за період 2005–2016 рр. (з врахуванням впливу фактора часу), що сприяє формуванню цілісного бачення щодо зміщення пріоритетів держави як підприємця у секторально-галузевому вимірі (табл. 2.7).

**Інтегральні оцінки питомої ваги державного сектору у складі економіки
за 2005–2016 рр., %***

Показник	Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (I_s)	Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (I_p)	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (I_v)	Питома вага середньої вартості оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (I_a)	Питома вага державного сектору у складі економіки (I_z)
Значимість параметрів (Q_n)	$Q_s = 5,6\%$	$Q_p = 33,7\%$	$Q_v = 27,1\%$	$Q_a = 33,5\%$	$Q_n = 100,0\%$
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	2,4	12,5	6,1	5,2	7,8
Промисловість (pr)	1,6	16,5	14,2	19,1	15,8
Будівництво (bd)	0,3	2,7	1,3	1,6	1,8
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av)	0,1	0,6	1,4	2,2	1,3
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність (ts)	1,0	50,0	30,7	40,9	38,9
Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	0,6	3,4	3,2	9,3	5,2
Фінансова та страхова діяльність (fn)	0,3	3,3	0,3	1,7	1,8
Операції з нерухомим майном (nm)	1,0	8,6	22,6	8,8	12,0
Освіта (os)	1,9	4,7	4,1	3,8	4,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)	0,9	7,0	6,2	14,6	9,0
Загалом в Україні (ua)	0,9	16,0	9,5	14,1	12,7

*розраховано автором на основі даних табл. 2.1–2.4 та значень визначених інтегралів (дод. II).

Дані табл. 2.7. є критеріальною базою для групування секторів (галузей) національної економіки відповідно до встановлених особливостей присутності державного підприємництва в їхніх межах. Вони дають змогу ідентифікувати, де найбільшою мірою виявляється роль держави як роботодавця, в яких секторах (галузях) сконцентровані її виробничо-господарські потужності, а котрі потребують додаткового капіталовкладення, або доцільність збереження державної присутності в їхніх межах є сумнівною. З метою виявлення сильних і слабких сторін державного

підприємництва у секторально-галузевому вимірі на основі даних табл. 2.7 сформовано табл. 2.8

Таблиця 2.8

Характеристика секторально-галузевого поширення державного підприємництва за 2005–2016 рр.*

№ з/п	Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (<i>s</i>)	Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (<i>p</i>)	Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (<i>v</i>)	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (<i>a</i>)
1.	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)
2.	Освіта (<i>os</i>)	Промисловість (<i>pr</i>)	Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	Промисловість (<i>pr</i>)
3.	Промисловість (<i>pr</i>)	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)	Промисловість (<i>pr</i>)	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)
4.	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)
5.	Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)	Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)
6.	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	Освіта (<i>os</i>)	Освіта (<i>os</i>)	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)
7.	Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	Освіта (<i>os</i>)
8.	Будівництво (<i>bd</i>)	Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)
9.	Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	Будівництво (<i>bd</i>)	Будівництво (<i>bd</i>)	Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)
10.	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	Будівництво (<i>bd</i>)

*сформовано автором на основі даних табл. 2.7 у порядку спадання значень визначених інтегралів.

Використання методу трапецій (визначених інтегралів) для діагностики та аналізу присутності державного підприємництва в розрізі секторів (галузей) національної економіки дозволило виявити такі особливості проявів «підприємницької держави» (табл. 2.8):

– лідерами за рівнем концентрації суб'єктів господарювання державного сектору економіки є сільське, лісове та рибне господарства (2,4%), освіта (1,9%), промисловість (1,6%);

– найбільшою мірою роль держави як роботодавця реалізується у сферах: транспорту і зв'язку (50,0%), промисловості (16,5%) й сільськогосподарському комплексі (12,5%);

– висока дохідність від реалізації продукції суб'єктами державного сектору характерна для таких секторів (галузей): транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (30,7%); операції з нерухомим майном (22,6%); промисловість (14,2%);

– середня вартість активів держави була найвищою для державних господарських одиниць, що функціонують в межах: транспортної галузі, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (40,9%); промисловості (19,1); охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (14,6%);

– найнижчі значення всіх параметрів характерні для: будівництва; оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів; фінансової та страхової діяльності;

– найбільшою питома вага державного сектору була у сфері нерухомості, транспорту та зв'язку, а також промисловості.

Значення питомої ваги державного сектору у складі економіки впродовж 2005–2016 рр. перебувало на рівні, або вище 5,0% – 6,0% у таких секторах (галузях): промисловість; сільське, лісове та рибне господарства; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; операції з нерухомим майном; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність, тимчасове розміщення й організація харчування. Загалом очевидно, що державне підприємництво більшою мірою присутнє у третинному секторі, значно менше – у первинному і вторинному, що відповідає загальносвітовим тенденціям.

Проведений аналіз є неповним (пов'язано з недостатністю інформаційно-аналітичного забезпечення емпіричної компоненти дослідження, частою зміною КВЕД як причини неврахування у дослідженні певних секторів (галузей) національної

економіки (п. 2.1)), однак дозволив ідентифікувати проблеми, вирішення який потребує управлінського втручання держави: неупорядкованість реєстру юридичних осіб, що функціонують у межах державного сектору; недосконалість методичного забезпечення аналізу та оцінки проявів «підприємницької держави» у сучасному ринковому середовищі; недостатність інвестиційних ресурсів, низька вартість активів та збитковість діяльності господарських одиниць держави як її ознаки неефективності як підприємця та управлінця; необґрунтованість рішень щодо зменшення кількості державних підприємств, що розглядається як одна із трансформаційних пасток критичної маси запланованих на найближчу перспективу реформаційно-трансформаційних перетворень.

2.3. Оцінка впливу державного підприємництва на реалізацію функцій та складових економічної політики держави

Держава, формуючи економічну політику, через механізм державного підприємництва може брати (прямо чи опосередковано) участь в реалізації її складових (п. 1.2), виконуючи одночасно бенчмаркінгову функцію, що полягає у створенні еталонів управлінської діяльності та встановленні правил поведінки для всіх учасників соціально-економічних відносин. Такий підхід зумовлює необхідність дослідження державного підприємництва як підсистеми управління економікою в контексті його поліфункціональності.

Оцінка структуроутворюючої функції державного підприємництва побудована на розрахунку значень індексу структурних зрушень за показниками (s) , (p) , (v) , (a) , що характеризують масштаби державного сектору у складі економіки у секторально-галузевому вимірі з використанням формули 2.3 (п. 2.1). У цьому разі 2005 р. обрано як базовий, тоді як 2016 р. (поточний) відображає останні зміни, що відбулися. З метою уточнення кінцевих результуючих (як і у випадку з формулою 2.10) визначено вагові коефіцієнти значимості досліджуваних параметрів. Їхні значення, представлені у табл. 2.9,

дають змогу стверджувати про те, що за період 2005–2016 рр. питома вага державного сектора зменшилася на 1,5% (з 16,0% у 2005 р. до 14,5%, у 2016 р., а її середня величина за досліджувані 11 років становила 12,7%).

Таблиця 2.9

Основні показники структурно-інституційних перетворень у середовищі функціонування суб'єктів державного підприємництва, %*

Показник	Питома вага державного сектору у складі економіки у 2005-2016 рр. (<i>z</i>)	Абсолютний приріст (базовий) питомої ваги державного сектору у складі економіки (<i>z_a</i>)	Індекс структурного зрушення питомої ваги державного сектору у складі економіки (<i>I_z</i>)	Абсолютний приріст показника (<i>s_a</i>)	Індекс структурного зрушення показника (<i>I_s</i>)	Абсолютний приріст показника (<i>p_a</i>)	Індекс структурного зрушення показника (<i>I_p</i>)	Абсолютний приріст показника (<i>o_a</i>)	Індекс структурного зрушення показника (<i>I_o</i>)	Абсолютний приріст показника (<i>a_a</i>)	Індекс структурного зрушення показника (<i>I_a</i>)
Сільське, лісове та рибне господарство (<i>sg</i>)	7,8	-3,8	-41,0	-2,5	-67,6	-0,2	-1,6	-4,1	-50,6	-7,6	-89,4
Промисловість (<i>pr</i>)	15,9	-2,2	-11,9	-1,0	-45,5	-4,1	-21,7	3,7	28,2	-6,3	-23,9
Будівництво (<i>bd</i>)	1,8	-6,9	-88,8	-0,7	-77,8	-9,8	-90,7	-6,0	-89,6	-6,4	-86,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	1,3	-1,7	-51,3	-0,2	-66,7	-0,2	-20,0	-3,1	-77,5	-1,7	-34,0
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	38,9	-15,4	-28,7	-1,3	-68,4	-15,1	-22,0	-26,1	-49,1	-8,3	-17,6
Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	5,2	-2,2	-36,8	-0,3	-37,5	-1,0	-25,6	-3,3	-68,8	-2,9	-9,6
Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	1,8	-5,9	-94,2	-0,3	-50,0	-21,6	-98,2	-0,2	-40,0	-0,4	-50,0
Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	12,0	-23,2	-90,2	-2,1	-87,5	-16,7	-86,5	-47,1	-97,3	-1,6	-30,2
Освіта (<i>os</i>)	4,1	-6,5	-80,3	-4,1	-80,4	-8,4	-81,6	-7,8	-82,1	-3,3	-71,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	9,0	-7,7	-78,3	-1,5	-75,0	-7,6	-80,0	-7,8	-87,6	-8,6	-71,7
Загалом в Україні (<i>ua</i>)	12,7	-1,5	-9,6	-0,8	-53,3	-5,6	-26,7	-1,7	-13,4	1,3	7,5

*сформовано та розраховано автором на основі даних табл. 2.1–2.4, 2.7.

У розрізі секторів (галузей) національної економіки оптимізація масштабів державного сектору проводилась найбільш активно у будівництві ($I_{z_{bd}} = -88,8\%$), фінансовій та страховій діяльності ($I_{z_{fn}} = -94,2\%$), сфері операцій з нерухомим майном ($I_{z_{nm}} = -90,2\%$) і соціально зорієнтованій діяльності ($I_{z_{os}} = -80,3\%$; $I_{z_{oz}} = -78,3\%$). З огляду на значення індексу структурних зрушень пріоритетним для держави як підприємця залишається збереження присутності державного підприємництва у промисловості ($I_{z_{pr}} = -11,9\%$), транспортній сфері ($I_{z_{ts}} = -28,7\%$), тимчасовому розміщенні й організації харчування ($I_{z_{ha}} = -36,8\%$) (табл. 2.9).

Кількість господарських одиниць державного сектору скоротилась на 53,3% (починаючи з 2005 р., зменшення їхньої питомої ваги понад 50,0% було властиве більшості секторів (галузей), за винятком: промисловості ($I_{s_{pr}} = -45,5\%$); тимчасового розміщення та організації харчування ($I_{s_{ha}} = -37,5\%$); фінансової та страхової діяльності ($I_{s_{fn}} = -50,0\%$)). Це спричинило вивільнення робочої сили у розмірі 26,7%, що значною мірою відбулося у таких секторах (галузях) національної економіки: будівництво ($I_{p_{bd}} = -90,7\%$); фінанси і страхова діяльність ($I_{p_{fn}} = -98,2\%$); операції з нерухомим майном ($I_{p_{nm}} = -86,5\%$); освіта ($I_{p_{os}} = -81,6\%$); охорона здоров'я ($I_{p_{bd}} = -80,0\%$) (табл. 2.9).

Індекс структурних зрушень за показником (v) (питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт) суб'єктів господарювання державного сектору економіки) має від'ємне значення ($I_v = -13,4\%$) і свідчить про те, що у фінансовій сфері державне підприємництво не змогло реабілітувати свого авторитету, оскільки лише державні господарські одиниці у промисловості ($I_{v_{pr}} = 28,2\%$) примножили доходи від реалізації виробленої продукції (товарів, послуг). Натомість, позитивний результат отримано щодо показника (a) (питомої ваги середньооблікової вартості активів суб'єктів державного сектору), який упродовж 2005–2016 рр. зріс на 7,8%, хоча у секторально-галузевому вимірі його значення продовжувало зменшуватись. Якщо найменш інтенсивно знецінення активів держави відбувалось у транспортній сфері ($I_{a_{ts}} = -17,6\%$), то у

промисловості ($I_{Apr} = -86,5\%$) та сільському господарстві ($I_{Asg} = -89,4\%$), навпаки, – швидкими темпами (табл. 2.9).

Загалом можна стверджувати, що структурні зрушення у секторально-галузевій присутності державного підприємництва відбулися, однак їхні результати не забезпечили бажаного синергетичного ефекту для сталого розвитку національної економіки. Незважаючи на зменшення кількості суб'єктів господарювання державного сектору та їхніх працівників, розмір чистого доходу не збільшився, середньооблікова вартість активів зросла несуттєво, що свідчить про те, що кількісні зміни не продукують якісні.

Особливості секторального (галузевого) поширення державного підприємництва визначають характер його алокаційного ефекту на регіональному рівні як інституційного внеску у формування локальних переваг для розвитку національної економіки. Відповідно до цього побудовано матриці порівняння тенденцій, що відображають траєкторію зміщення центрів приватизаційної активності у територіально-просторовому вимірі з групуванням регіонів у межах чотирьох квадрантів за ознакою схожості (методика описана у п. 2.1) (дод. К, Л, М; рис. 2.5). У 2016 р. до приватизації було залучено 140 об'єктів державної власності, інформація про які представлена за регіонами, в той час як дані про кількість функціонуючих державних підприємств у досліджуваному вимірі відсутні, а тому 2016 р. упущений при проведенні структурних оцінок.

Якщо квадрант Iq охоплює регіони-лідери з високою кількістю переданих у приватну власність державних підприємств, то квадрант IVq – вибірку регіонів-аутсайдерів процесів інституційних перетворень у державному секторі. Квадранти IIq (регіони-споглядачі, де приватизація у 2005–2008 рр. проводилась пасивно, однак у 2013–2015 рр. ввійшла в активну фазу реалізації) і $IIIq$ (регіони-фоловери, які у 2013–2015 рр. сповільнили темпи продажу державних підприємств порівняно з 2005–2008 рр.) представлені регіонами (зараховані до категорії «нестабільних»), які змінювали своє положення у матричній площині залежно від значень вихідного параметра у конкретний проміжок часу (рис. 2.5, табл. 2.10).

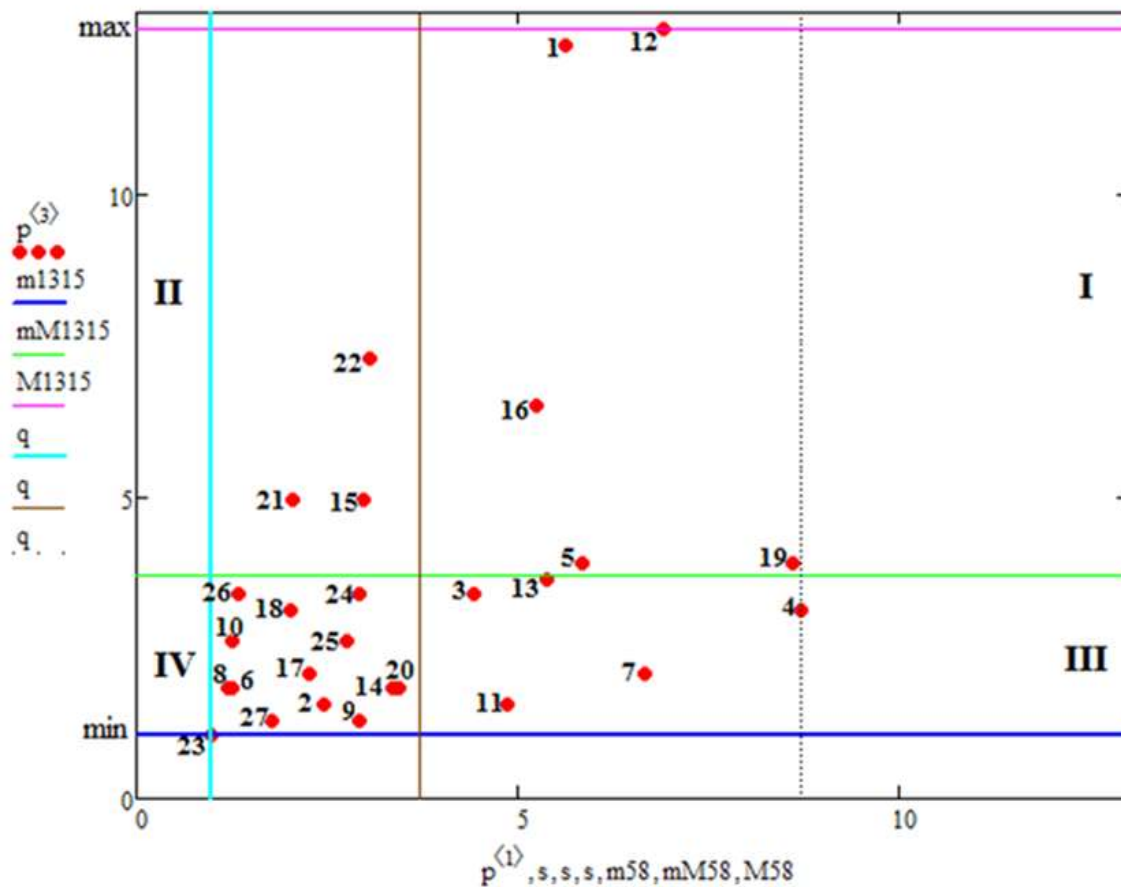

Рис. 2.5. Матриця порівняння приватизаційної активності регіонів*

*побудовано автором на основі даних наукового джерела [41; 136] з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «augment», «sort»;

** p_{58} , p_{1315} – виокремлені часові періоди: 2005–2008 рр. і 2013–2015 рр.;

$n = 1.27$ – кількість регіонів, нумерація яких відповідає офіційним статистичним джерелам:

1. Вінницька обл.; 2. Волинська обл.; 3. Дніпропетровська обл.; 4. Донецька обл.;
5. Житомирська обл.; 6. Закарпатська обл.; 7. Запорізька обл.; 8. Івано-Франківська обл.;
9. Київська обл.; 10. Кіровоградська обл.; 11. Луганська обл.; 12. Львівська обл.;
13. Миколаївська обл.; 14. Одеська обл.; 15. Полтавська обл.; Рівненська обл.; 17. Сумська обл.;
18. Тернопільська обл.; 19. Харківська обл.; 20. Херсонська обл.; 21. Хмельницька обл.;
22. Черкаська обл.; 23. Чернівецька обл.; 24. Чернігівська обл.; 25. м. Київ; 26. м. Севастополь;
27. АР Крим;

s , q – змінні, що відображають межі осей матриці;

$M58/M1315$, $m58/m1315$, $Mm58/Mm1315$ – максимальна/мінімальна/середня кількість приватизованих державних підприємств у 2005–2008 рр./2013–2015 рр.

Узагальнення проведених емпіричних розвідок із використанням кластерного аналізу представлено у табл. 2.10, де очевидним є виокремлення 3 груп регіонів: з стабільно високою (квадрант Iq), низькою (квадрант IVq) і хаотичною приватизаційною активністю (квадранти IIq та $IIIq$).

Зведені результати матричного аналізу динаміки приватизації державних підприємств у регіональному зрізі за 2005–2015 рр.*

<i>Iq</i>	<i>IIq</i>	<i>IIIq</i>	<i>IVq</i>	Нестабільні регіони
1. Вінницька обл.	–	–	2. Волинська обл.	3. Дніпропетровська обл. (<i>Iq</i> → <i>IIIq</i>)
12. Львівська обл.	–	–	6. Закарпатська обл.	4. Донецька обл. (<i>Iq</i> → <i>IIIq</i>)
19. Харківська обл.	–	–	8. Івано-Франківська обл.	5. Житомирська обл. (<i>IIIq</i> → <i>IIq</i>)
	–	–	9. Київська обл.	7. Запорізька обл. (<i>IIIq</i> → <i>IVq</i>)
	–	–	10. Кіровоградська обл.	11. Луганська обл. (<i>IIIq</i> → <i>IVq</i>)
	–	–	14. Одеська обл.	13. Миколаївська обл. (<i>Iq</i> → <i>IIIq</i>)
	–	–	17. Сумська обл.	15. Полтавська обл. (<i>IIq</i> → <i>Iq</i>)
	–	–	18. Тернопільська обл.	16. Рівненська обл. (<i>IIIq</i> → <i>IIq</i>)
	–	–	20. Херсонська обл.	21. Хмельницька обл. (<i>IVq</i> → <i>IIq</i>)
	–	–	23. Чернівецька обл.	22. Черкаська обл. (<i>IVq</i> → <i>IIq</i>)
	–	–	24. Чернігівська обл.	25. м. Київ (<i>IIq</i> → <i>IIIq</i>)
	–	–	26. м. Севастополь	
	–	–	27. АР Крим	

*сформовано на основі даних дод. М.

**склад квадрантів *IIq* та *IIIq* упродовж 2005–2015 рр. формували регіони із невизначеною на довготривалу перспективу приватизаційною програмою, що зумовило їх постійні зміщення в межах матричної площини.

Підбиваючи підсумки аналізу внеску державного підприємництва у реалізацію структурно-інституційної складової економічної політики держави, доцільно зазначити про недосконалість приватизаційних процесів минулих періодів як одну з причин появи регіонів-точок економічного зростання (регіональні центри яких виконують широкий спектр метрополійних функцій) і монофункціональних регіонів у депресивному стані (які донедавна не були пріоритетними для держави як підприємця, інвестора та роботодавця). Зважаючи на це, залежно від ефективності використання механізму державного підприємництва в регуляторно-управлінських цілях держави, одночасно спостерігається наявність позитивного та негативного алокаційних ефектів.

З метою виявлення ролі державного підприємництва як процесу інституційних перетворень побудовано матрицю порівняння тенденцій щодо зміни кількості державних підприємств у конкретний період та за регіонами (дод. К, Н, П, рис. 2.6), що також частково (через обмеженість статистичної бази для проведення комплексної оцінки) відображає його внесок у реалізацію

регіональної політики держави. Порівняння значень вихідного параметра вказало на незмінне розташування регіонів у матричній площині незалежно від впливу фактора часу.

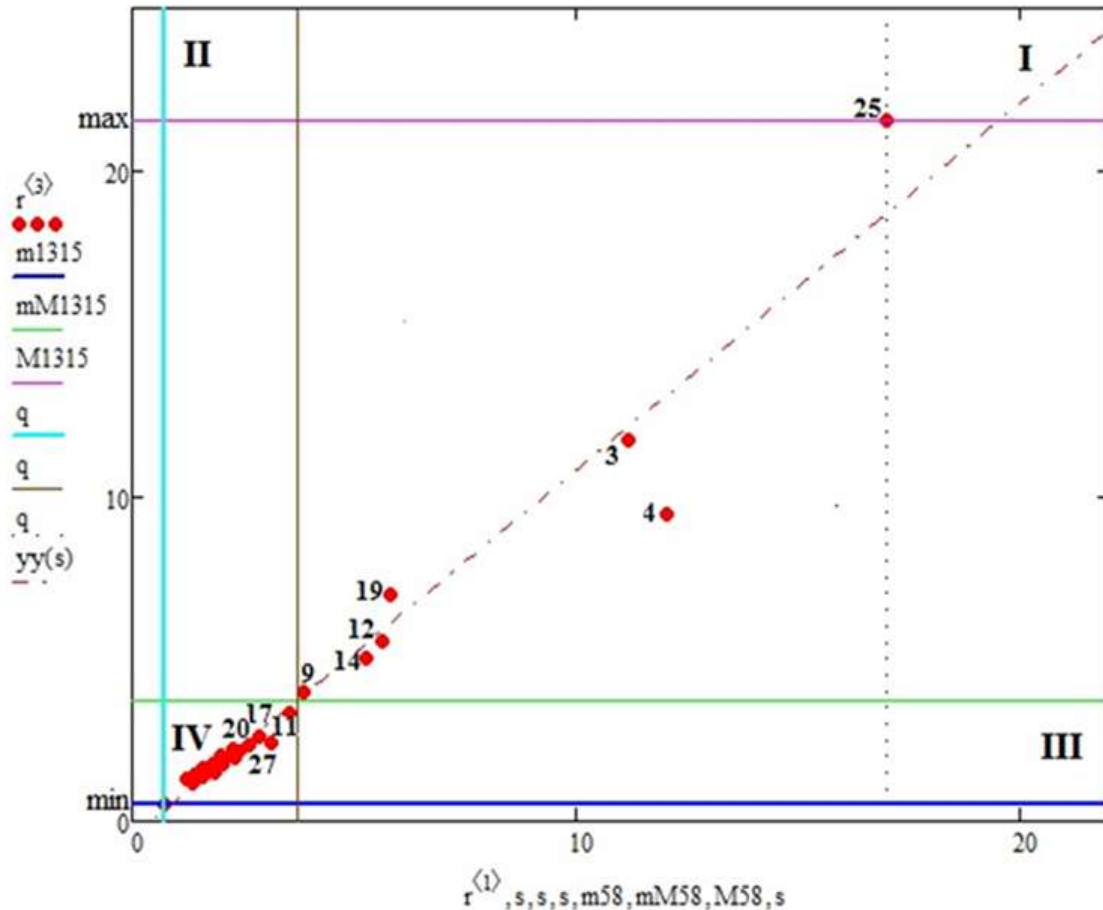

Рис. 2.6. Матриця порівняння тенденцій щодо зміни кількості державних підприємств у розрізі регіонів за 2005–2008 рр./2013–2015 рр.*

*побудовано автором на основі [41; 136] з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «augment», «sort»;

** r_{58} , r_{1315} – виокремлені часові періоди: 2005–2008 рр. і 2013–2015 рр.;

$n := 1.27$ – кількість регіонів, нумерація яких відповідає офіційним статистичним джерелам:

1. Вінницька обл.; 2. Волинська обл.; 3. Дніпропетровська обл.; 4. Донецька обл.;
5. Житомирська обл.; 6. Закарпатська обл.; 7. Запорізька обл.; 8. Івано-Франківська обл.;
9. Київська обл.; 10. Кіровоградська обл.; 11. Луганська обл.; 12. Львівська обл.;
13. Миколаївська обл.; 14. Одеська обл.; 15. Полтавська обл.; Рівненська обл.; 17. Сумська обл.;
18. Тернопільська обл.; 19. Харківська обл.; 20. Херсонська обл.; 21. Хмельницька обл.;
22. Черкаська обл.; 23. Чернівецька обл.; 24. Чернігівська обл.; 25. м. Київ; 26. м. Севастополь;
27. АР Крим;

s , q – змінні, що відображають межі осей матриці;

$M58/M1315$, $m58/m1315$, $Mm58/Mm1315$ – максимальна/мінімальна/середня кількість функціонуючих державних підприємств у 2005–2008 рр./2013–2015 рр.

Таким чином, приватизація об'єктів державної власності зумовила диференціацію кількісного представлення державного підприємництва у територіально-просторовому вимірі. Це зумовило закріплення на довготривалій основі двох груп регіонів: з високим (Дніпропетровська, Донецька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська області та м. Київ) та низьким (Вінницька, Тернопільська, Закарпатська, Хмельницька, Херсонська та інші області) рівнем їхньої концентрації. До інших ідентифікованих особливостей державного підприємництва як підсистеми управління на регіональному рівні (рис. 2.6) можна зарахувати такі:

- середня питома вага державних підприємств у структурній архітектоніці економіки регіонів є відносно стабільною величиною і становить 3,7% (характерна для Київської та Луганської областей);

- максимальне скупчення цих господарських одиниць виявлено у м. Києві (21,5% у 2013–2015 рр.), мінімальне – у Волинській області (1,3% у 2013–2015 рр.);

- в окремих регіонах спостерігається незначне збільшення питомої ваги державних підприємств як наслідок зменшення чисельності підприємницьких утворень інших форм власності (Дніпропетровська, Харківська і Київська області, м. Київ);

- у Донецькій, Закарпатській, Луганській, Миколаївській, Сумській і Херсонській областях простежується спадна динаміка відносної та абсолютної величин показника їхньої кількості;

- попри зменшення числа державних підприємств, їхня питома вага залишається незмінною у Хмельницькій (1,5%) та Чернівецькій (1,6%) областях.

Відповідно до даних за 2016 р., ранжування регіонів за кількістю державних підприємств у структурі економіки у більш деталізованому вигляді підтверджує, що лише для восьми з них їхня чисельність перевищує 150 од., в межах яких ефект державного підприємництва може проявитись у вигляді сприяння капіталізації економіки цих територій, підвищення соціального комфорту населення та залучення більших обсягів інвестицій (табл. 2.11).

**Групування регіонів відповідно до кількості державних підприємств
у структурі їхніх економік у 2016 р.***

Кількість державних підприємств	Перелік регіонів
Низький рівень концентрації	
від 50 до 150 од.	Чернігівська (67 од.), Івано-Франківська (69 од.), Волинська (72 од.), Хмельницька (79 од.), Закарпатська (79 од.), Кіровоградська (81 од.), Чернівецька (91 од.), Миколаївська (91 од.), Житомирська (92 од.), Полтавська (95 од.), Черкаська (103 од.), Тернопільська (112 од.), Вінницька (117 од.), Рівненська (117 од.), Запорізька (128 од.), Херсонська (138 од.), Сумська (146 од.) області.**
Високий рівень концентрації	
від 151 до 250 од.	Луганська (191 од.) і Київська (227 од.) області.
від 251 до 350 од.	Одеська (277 од.) і Львівська (308 од.) області.
від 351 до 450 од.	Харківська (401 од.) області.
від 451 од. і більше	Донецька (563 од.) і Дніпропетровська (669 од.) області., м. Київ (1246 од.).

*сформовано автором на основі [41; 136].

**дані щодо тимчасово окупованих територій України (м. Севастополь, АР Крим) відсутні.

Зіставлення результатів кластерного аналізу з інформацією Моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів, який щорічно проводить Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, засвідчило наявність регіонів-центрів зосередження державних підприємств, які стали осередками акумулювання виробничого, інвестиційного, фінансового та трудового потенціалу країни, серед яких: м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Одеська, Київська і Харківська області (квадрант Iq, рис. 2.6) [41; 68; 79].

Зазначені території, а також низка інших мають статус метрополій із різновекторною функціональною спрямованістю (адміністративно-політичною (м. Київ, Одеса і Львів); економічною (м. Київ і Дніпро); інноваційно-креативною (м. Київ, Дніпро, Львів і Харків); комунікаційною (м. Київ, Одеса, Львів і Харків); культурно-інформаційною (м. Київ, Львів і Одеса)), в тому числі і за рахунок присутності великих державних підприємств (ДП «Антонов» (м. Київ); ДП «Виробниче об'єднання «Південний машинобудівний завод

ім. О. М. Макарова» (м. Дніпро); ПАТ «ХАРТРОН» (м. Харків); ПАТ «Турбоатом» (м. Харків); ДП «Завод «Електроважмаш» (м. Харків); ПАТ «Азовмаш» (Донецька обл.)), що екстраполюється на суб'єкти державного підприємництва, які мають системо-, бюджето- та містоутворююче навантаження, стратегічне значення для розвитку національної економіки загалом і можуть бути прикладами його позитивного алокаційного ефекту, досягнутого у попередні роки [73, с. 265–275; 74, с. 84–146; 75].

Однак уникнути негативних наслідків їхнього впливу в деяких випадках практично не можливо, як у випадку з виконанням функції природоохоронної діяльності, що найбільшою мірою проявляється у промислово розвинутих регіонах країни. Висока концентрація державних господарських одиниць у межах окремих регіонів становить загрозу національній безпеці країни, особливо сьогодні за умов внутрішньої конфронтації та геополітичної нестабільності. Така ситуація впродовж останніх декількох років притаманна Донецькій (2016 р. – 563 од.) та Луганській областям (2016 р. – 191 од.), які є тимчасово окупованими територіями (суб'єкти державного підприємництва у АР Крим працюють на благо Російської Федерації), що обмежує можливості держави безперешкодно забезпечувати населення суспільними благами і посилює залежність від зовнішньої фінансової допомоги для відновлення зруйнованої інфраструктури, виробничих комплексів та підтримки переселенців, які постраждали від неправомірних дій держави-агресора.

Аналізуючи державне підприємництво з позиції процесу інституційних перетворень, доцільно виокремити дві основні цілі аналізу: фіскальну та модернізаційну. Структурно-інституційні трансформації передбачають зменшення управлінських витрат держави, примноження обсягу державних доходів і спрямування інвестиційних потоків в Україну. На практиці реальний результат не відповідає очікуваному, що простежується за даними на рис. 2.7.

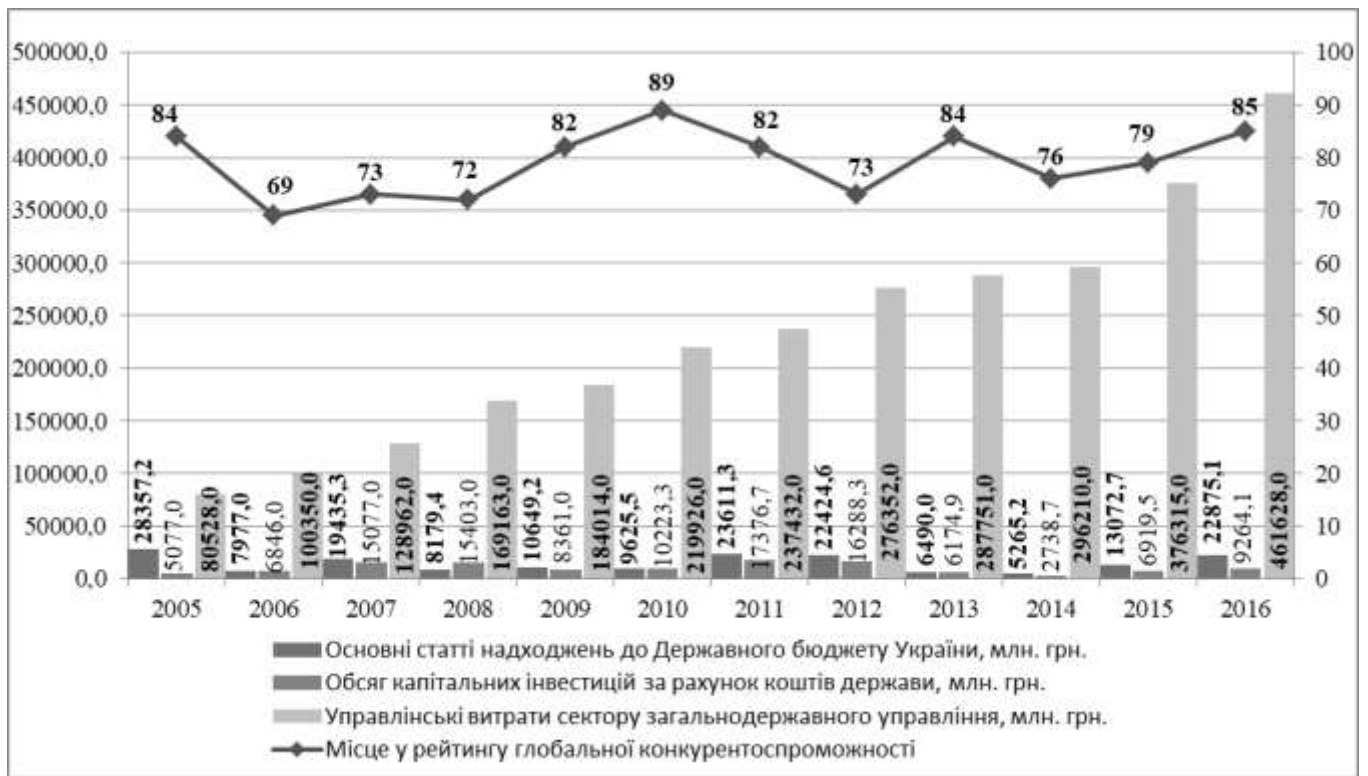

Рис. 2.7. Порівняльна характеристика зміни обсягів фінансових потоків держави, млн. грн.*

*побудовано автором на основі [38; 176; 227].

Усупереч суттєвому скороченню чисельності суб'єктів державного сектора та кількості їхніх працівників, кінцеві споживчі витрати сектору загального державного управління продовжують зростати, досягнувши у 2016 р. максимуму в розмірі 461628,0 млн. грн. (дод. Р) [149; 176]. Державне підприємництво не стало рушійною силою забезпечення прогресивних соціально-економічних змін, оскільки зміна його кількісних характеристик не супроводжувалася нарощенням інноваційного потенціалу приватних підприємств, роздержавлених об'єктів державної власності та інших інституцій, що продовжують функціонувати у статусі державних господарських одиниць. Це свідчить про інституційну невизначеність державного підприємництва як підсистеми управління економікою та недосконалість як механізму об'єднання фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів держави.

Обсяг капітальних інвестицій держави має визначальний вплив на технологічну структуру національної економіки. Як засвідчив аналіз динаміки

їхніх надходжень за секторами (галузями) національної економіки діяльності суб'єктів державного підприємництва (п. 2.2), технологічний розвиток (як один з індикаторів рівня соціально-економічного поступу країни) державного сектору залишається незадовільним. Його основу і надалі становлять підприємства третього та четвертого технологічних укладів, тоді як п'ятого і шостого представлені недостатньою мірою, що засвідчує факт технологічного відставання і становить загрозу для економічної безпеки країни (трансакційні та трансформаційні витрати залишаються високими).

Визначаючи бюджетоутворююче значення державного підприємництва, слід зауважити, що формування дохідної частини державного бюджету є лише одним з аспектів його внеску в реалізацію фінансово-бюджетної складової економічної політики держави. Крім ролі платника обов'язкових податків і зборів, джерела формування матеріальної бази держави і покриття її боргових зобов'язань, воно є одержувачем бюджетних коштів. Державні господарські одиниці залежать від обсягів одержаних державних грантів та інших видів допомоги, сум видатків бюджету, спрямованих на виконання делегованих державою функцій. При цьому державне підприємництво є «лакмусовим папірцем» для якнайшвидшої ідентифікації суспільних потреб і одночасно державним інструментом щодо їхнього задоволення [162].

У період із 1992 р. по 2016 р. держава отримала: 64,0 млрд. грн. доходів від приватизації об'єктів державної власності; 10,0 млрд. грн. від здавання в оренду державного майна; 7,0 млрд. грн. дивідендів, нарахованих на її частку у статутному капіталі господарських товариств [41]. Приватизаційні доходи, як і випуск цінних паперів, формують матеріальну базу для фінансування внутрішніх потреб держави, однак обсяги їхніх надходження не є стабільними і прогнозованими величинами (у п. 2.1–2.2 неодноразово зазначалось про проблеми із затвердженням фінансових планів та наданням звітності про фінансово-економічні результати господарської діяльності суб'єктів державного підприємництва) (табл. 2.12) [41].

**Зміна обсягу надходжень до державного бюджету від володіння
і розпорядження об'єктами державної власності за основними статтями***

Рік	Надходження коштів від приватизації державного майна, млн. грн.	Надходження коштів від оренди державного майна, млн. грн.	Загальна сума доходів державного бюджету, млн. грн.	Загальна сума надходжень до державного бюджету від управління об'єктами державної власності, млн. грн.	
				млн. грн. (2+3)	у % до загальної суми надходжень державного бюджету (5/4)
1	2	3	4	5	6
2005	20669,2	274,9	103867,0	20944,1	20,2
2006	522,9↓	328,4↑	131946,0↑	851,3↓	0,6↓
2007	2458,3↑	504,1↑	161587,5↑	2962,4↑	1,8↑
2008	480,7↓	682,6↑	224020,9↑	1163,3↓	0,5↓
2009	807,2↑	655,2↓	201931,3↓	1462,4↑	0,7↑
2010	1093,5↑	606,3↓	233990,5↑	1699,8↑	0,7↑
2011	11480,4↑	854,8↑	311898,2↑	12335,2↑	4,0↑
2012	6763,3↓	1060,3↑	344711,4↑	7823,6↓	2,3↓
2013	1479,9↓	1054,3↓	337617,6↓	2534,2↓	0,8↓
2014	466,9↓	983,9↓	354966,2↑	1450,8↓	0,4↓
2015	151,5↓	1214,9↑	531550,8↑	1366,4↓	0,3↓
2016	331,0↑	1028,6↑	616274,8↑	1359,6↓	0,2↓

*сформовано та розраховано на основі даних наукового джерела [38; 41; 176].

**зміна значення показника порівняно з минулим роком: ↑ – зростання обсягу надходжень; ↓ – зменшення обсягу надходжень.

Як підтверджують дані табл. 2.12, у 2014–2016 рр. існував ризик недоотримання коштів від приватизації державного майна¹, що, здебільшого, пов'язано із соціально-економічною ситуацією в країні (в 2015 р. було призупинено приватизацію великих об'єктів державної власності, відновлення якої відбулося лише через рік) та проблемою фіскальних ризиків, механізм запобігання виникненню яким перебуває лише на стадії розробки.

¹Багато об'єктів державної власності введено у експлуатацію 50-150 років тому, з огляду на що їхній стан є зношеним, а приватизація проходить повільними темпами: у 2016 р. з 155 од. новому власнику передано 16 од., або 10,0%. У той же час за рекордні суми продано 2 ГЕС у Миколаївській області, приватизовано 135 об'єктів малої приватизації, 17 пакетів акцій, оголошено понад 1000 аукціонів (в т. ч. голландських), що є рекордно високими показниками, починаючи з 2014 р [34; 41].

Не менш важливим є рівень надходжень від оренди державного майна, який за останній період зріс, чому сприяло вдосконалення нормативно-правового забезпечення рентоорієнтованої поведінки суб'єктів управлінської діяльності. Редаговано Постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін у додаток 2 до Методики розрахунку орендної плати за державне майно та пропорції її розподілу», що дало змогу узгодити окремі положення з чинним законодавством, а також: встановити розміри орендних ставок за користування державним майном; спростити процедуру його передачі в оренду; запровадити тимчасовий понижуючий коефіцієнт для орендарів цілісних майнових комплексів; оптимізувати терміни передачі майна в оренду при проведенні конкурсу [120]. Закон України «Про оренду державного та комунального майна» у новій редакції передбачає більш ефективний контроль за використанням державного майна, захист прав орендарів та налагодження механізму проведення електронного аукціону для передачі майна в оренду, зокрема з допомогою системи публічних закупівель «ProZorro». Продажі» [121]. Про позитивні зрушення у цій сфері свідчить перевиконання у 2016 р. планових показників (167,3%), насамперед, у: Одеській, Київській, Донецькій, Харківській, Черкаській, Дніпропетровській та Львівській областях, м. Києві (тільки за 2016 р. укладено 3761 новий і продовжено дію 6111 договорів з оренди державного майна) [41].

Бюджетоутворююча роль державного підприємництва виявляється у відрахуванні частини чистого прибутку як податку на користь держави¹. Його розмір варіював з 30,0% до 75,0% лише за останні кілька років (у 2016 р. він становив 50,0% (за винятком ПАТ «Укргідроенерго» та ПАТ «Державний ощадний банк України»)). Значну частку цієї статті надходжень у 2016 р. забезпечили: ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Одеський припортовий завод», ПАТ «Черкасобленерго», ТзОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат», ПАТ «Хмельницькобленерго», ПАТ «Центренерго» та інші енергетичні компанії [52; 113; 115] Як видно з табл. 2.13, динаміка цієї статті надходжень до

¹ Частий перегляд цього нормативу призводить до численних судових спорів і утворення боргу суб'єктів державного підприємництва зі сплати податку на прибуток (його розмір має висхідну динаміку: 1.01.2014 р. – 86,6 млн. грн., 1.01.2015 р. – 128,5 млн. грн., 1.01.2016 р. – 4871,6 млн. грн.) [39; 108].

державного бюджету зазнає змін щороку: від максимальної питомої ваги у загальному обсязі податку на прибуток у 2009 р. розміром 24,4% до мінімальної у 2013 р., що становила 1,9%.

Таблиця 2.13

**Обсяги надходжень частини прибутку державних підприємств та дивідендів,
нарахованих на частку держави у статутному капіталі господарських
товариств за 2005–2016 рр.***

№ п/п	Показник	Рік											
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Загальний обсяг податків на доходи та прибуток, збільшення ринкової вартості, млн. грн.	24110,9	26044,9↑	33227,3↑	45940,3↑	30423,0↓	35964,2↑	60898,9↑	61043,6↑	61814,9↑	54451,7↓	79773,0↑	114154,6↑
2.	Податок на прибуток підприємств і організацій, що перебувають у державній власності, млн. грн.	1200,0	2952,0↑	4428,4↑	5534,4↑	7415,6↑	5467,3↓	8091,3↑	10611,5↑	1829,6↓	1039,6↓	4164,0↑	8485,6↑
3.	Питома вага сплаченого податку на прибуток державних підприємств у загальному обсязі таких надходжень, %	5,0	11,3↑	13,3↑	12,0↓	24,4↑	15,2↓	13,3↓	17,4↑	3,0↓	1,9↓	5,2↑	7,4↑
4.	Доходи від власності та підприємницької діяльності, млн. грн.	10659,4	12525,2↑	51579,2↑	19756,4↓	12004,2↓	26472,6↑	16426,7	28435,9↑	32632,0↑	27240,4↓	71065,1↑	51579,2↓
5.	Частина прибутку (доходу) господарських організацій, що вилучається до державного бюджету, та дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, що перебувають у державній власності, млн. грн.	4418,0	3235,0↓	11780,6↑	1207,9↓	1369,8↑	2206,6↑	2590,8↑	3414,2↑	2001,0↓	2371,8↑	7157,8↑	11780,6↑
	у тому числі:												
5.1.	частина прибутку (доходів) господарських організацій (державних унітарних підприємств та їхніх об'єднань), млн. грн.	3916,0	2651,6↓	10346,6↑	889,2↓	935,2↑	1954,8↑	1996,8↑	2838,9↑	1579,5↓	1884,0↑	4147,9↑	10346,6↑
5.2.	дивіденди, нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у державній власності, млн. грн.	502,0	583,4↑	1434,0↑	318,7↓	434,6↑	251,8↓	594,0↑	575,3↓	421,5↓	487,8↑	3009,9↑	1434,0↓
6.	Питома вага внеску суб'єктів державного підприємництва у формування доходів від власності, підприємницької діяльності, %	41,4	25,8↓	22,8↓	6,1↓	11,4↑	8,3↓	15,8↑	12,0↓	6,1↓	8,7↑	10,1↑	22,8↑

*сформовано автором на основі [38; 41; 176].

**зміна значення показника порівняно з минулим роком: ↑ – зростання обсягу надходжень;
↓ – зменшення обсягу надходжень.

Нерегулярними є відрахування до фонду на виплату дивідендів, розмір якого залежить від державної частки у статутному капіталі господарських товариств [38; 41]. Незначні зрушення в напрямку покращення відбулися у 2016 р. завдяки найбільшим платникам дивідендів у цьому році, серед яких: ПАТ «Укргідроенерго» (662,9 млн. грн.); ВАТ «Турбоатом» (400,7 млн. грн.); ПАТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія» (321,8 млн. грн.); ПАТ «ДТЕК Дніпроенерго» (285,6 млн. грн.); ПАТ «Центренерго» (151,4 млн. грн.); ПАТ «ДТЕК Дніпрообленерго» (58,9 млн. грн.); ПАТ «Аграрний фонд» (24,4 млн. грн.); ПАТ «Українське Дунайське пароплавство» (15,0 млн. грн.) [41]. Найбільшу суму дивідендів до державного бюджету за результатами 2016 р. перерахувала НАК «Нафтогаз України» – 13,3 млрд. грн., або 87,5% від загальної суми дивідендів, сплачених державними господарськими одиницями (табл. 2.13) [41].

Навіть за умов фінансової залежності суб'єктів державного підприємництва від обсягів виділених бюджетних асигнувань на підтримку їхньої функціональної спроможності, випадки щодо неправомірного та нецільового використання фінансових ресурсів є поширеними, про що йдеться у щорічних звітах Рахункової палати України [43]. Впродовж 2005–2016 рр. зафіксовані правопорушення за такими різновекторними напрямками: державна підтримка енергетичного потенціалу країни та промисловості; охорона здоров'я; культура і спорт; наука і освіта; дотримання нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу та стан державних закупівель; питання державної безпеки, обороноздатності держави та правоохоронної системи; соціальні питання.

Окремої уваги заслуговує сфера державних закупівель, яка перебуває в активній фазі реформування. Державне підприємництво відіграє важливу роль (саме фінансові ресурси господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі становили більш як 50,0% від загальної суми коштів за укладеними договорами закупівлі у 2006–2014 рр. (дод. Ф)), забезпечуючи фінансування пріоритетних видів економічної діяльності та формуючи виробниче навантаження підприємств малого і середнього бізнесу (особливо постачальників матеріалів та комплектуючих суб'єктам державного сектору економіки). Державне замовлення

сприяє розвитку виробничих потужностей провідних державних підприємств, ефективному використанню їхнього наукового потенціалу і реалізації стратегії імпортозаміщення. Розробка інноваційного проекту зі створення автоматизованої електронної системи публічних закупівель «ProZorro»¹ з подальшим утворенням ДП «Прозорро» за підтримки держави свідчить про її інноваторську активність. Не зважаючи на короткий період його функціонування, спостерігаються такі позитивні зміни: збільшення обсягів надходжень до бюджету; переорієнтація державних інституцій на участь у державних закупівлях на засадах захисту конкуренції, прозорості та відкритості (у 2016 р. успішно проведено 66 голландських аукціонів² на суму 11,9 млн. грн., впроваджено аукціони з продажу не лише активів та майна держави, а й прав на оренду та проведення різних заходів); вихід на міжнародні ринки державних закупівель (приєднання України до Угоди Світової організації торгівлі про державні закупівлі (Government Procurement Agreement) відкрило можливості для безперешкодної участі державних господарських одиниць у тендерах 45 країн-учасниць із рівним доступом до ринків. Її вигодами змогло скористатись Державне Зовнішньоторговельне Підприємство «СпецТехноЕкспорт», яке постачатиме комплектуючі для танків Т-72 протягом 2017–2019 рр., що є одним із позитивних здобутків реформи державних закупівель); гарантування зворотнього зв'язку між учасниками системи закупівель (моніторинговий портал «DoZorro» як своєрідний майданчик для взаємодії постачальника, замовника, контролюючого органу та громадян) [180].

Сучасні умови зумовлюють потребу в збереженні державного підприємництва як джерела формування матеріальної бази держави, гаранта повернення вкладених коштів для приватних/іноземних інвесторів та чинника формування сприятливого бізнес-середовища, у чому виявляється його інвестиційна функція. Теорія і світова практика підтверджують, що в умовах погіршення народногосподарської

¹До середини 2016 р. ця сфера регулювалась положеннями Закону України «Про здійснення державних закупівель», який замінив Закон України «Про публічні закупівлі», що передбачає модернізацію механізму здійснення державних закупівель [41; 118].

²На голландських аукціонах оголошують найвищу ціну об'єкта державної власності, що розглядається як лот, з поступовим зниженням до найбільш прийнятної для першого покупця, який готовий її заплатити.

кон'юнктури і зменшення обсягів приватних капіталовкладень з метою подолання спаду виробництва та запобігання зростанню безробіття підвищується інвестиційна активність держави.

Регулювання умов інвестиційної діяльності через механізм державного підприємництва держава здійснює шляхом: надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, секторів (галузей) економіки, виробництв; проведення антимонопольних заходів; роздержавлення і приватизації об'єктів державної власності; визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами; формування справедливої політики ціноутворення, якими користуються державні господарські структури; проведення державної експертизи інвестиційних проектів; пошуку ефективних власників для державних підприємств, що приватизуються, які надалі готовий вкласти кошти в їхню модернізацію; придбання/продажу пакетів акцій держави; налагодження системи державного кредитування державних підприємств; розміщення боргових зобов'язань на ринку цінних паперів; укладання договорів державно-приватного партнерства [135].

Визначальне значення у цьому разі має інвестиційна політика держави, яка передбачає ініціювання якісних структурних міжгалузевих та територіально-просторових перетворень, реалізацію науково-технічних програм зі створення новацій в межах сфер з пролонгованим ефектом. Якщо приватний капітал розміщується переважно у реальному секторі економіки, то державний вкладається у інфраструктуру і галузі загальносуспільного значення (освіту, охорону здоров'я, збереження навколишнього середовища, впровадження енергозберігаючих технологій, сферу транспорту та зв'язку), про що свідчить перелік затверджених державних інвестиційних проектів на 2016 і 2017 р. [180]. Це визначає державне підприємництво як широкопрофільного інвестора, оскільки державний капітал розміщується як на ринку об'єктів реального інвестування, так й на ринку інструментів фінансового інвестування (охоплює такі види інвестування: реальне (сприяє модернізації виробничого процесу, оновленню товарно-матеріальних запасів); фінансове (інвестування в державні цінні папери, розміщення коштів на

банківських рахунках); інтелектуальне (матеріальне забезпечення реалізації науково-технічних, фундаментальних і прикладних досліджень, підготовка та підвищення кваліфікації управлінських кадрів, придбання патентів, ліцензій і ноу-хау)).

Поодинокими є випадки залучення іноземних інвесторів для здійснення серійного виробництва з використанням потужностей державних підприємств. Прикладом такого досвіду є досягнення домовленостей про ведення спільної діяльності між американською компанією «Oriole Capital Group» та ДП «Харківське авіаційне виробниче підприємство» з виготовлення літаків Ан-74, що дозволить не лише модернізувати виробництво, а й забезпечити його високоякісне технічне обслуговування, зберегти робочі місця.

В умовах нестачі коштів з метою активізації економічного зростання спільна діяльність суб'єктів державного і приватного підприємництва розглядається як одна з альтернатив приватизації державних підприємств та як спосіб отримання кумулятивного ефекту від впроваджуваних ініціатив [119]. Згідно з даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, за станом на 1.01.2016 р. на засадах державно-приватного партнерства реалізувалось 177 проектів (146 договорів концесії, 31 договір про спільну діяльність), а в наступному році – 186 проектів (154 договори концесії, 32 договори про спільну діяльність, 1 договір державно-приватного партнерства) [27; 180].

Лідерами за кількістю укладених договорів концесії у 2017 р. є Полтавська (109 з 154 договорів), Миколаївська та Київська області. Спільна діяльність здійснюється у Одеській (14 од.), Полтавській (4 од.) і Донецькій (4 од.) областях, одиничний випадок державно-приватного партнерства зафіксовано у Київській області. Певні проекти мають екологічне спрямування, а також суспільно важливе значення: обробка відходів (112 проектів, що становить 60,5% від їхньої загальної кількості); збір, очищення та розподілення води (37 проектів, що становить 20,0% від їхньої загальної кількості); будівництво та/або експлуатація автострад, доріг, залізниць, злітно-посадкових смуг на аеродромах, мостів, шляхових естакад, тунелів і метрополітенів, морських і річкових портів та їхньої інфраструктури (16 проектів, або 8,6%); виробництво, транспортування і постачання тепла (6 проектів, або 3,2%);

виробництво, розподілення та постачання електричної енергії (5 проектів, або 2,7%); управління нерухомістю (2 проекти, або 1,1%); пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їхнє видобування (1 проект, або 0,5%); туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт (1 проект, або 0,5%); інші (6 проектів, або 2,9%) [27]. Збереження позитивних тенденцій і надалі сприятиме розширенню джерел фінансування для реалізації суспільно важливих завдань державним підприємництвом, налагодженню взаємовигідних зв'язків з іншими учасниками соціально-економічних відносин.

Враховуючи вплив на народногосподарську кон'юнктуру, а також інвестиційну діяльність, розглядається внесок державного підприємництва у реалізацію грошово-кредитної політики держави, що здійснюється через мережу депозитних корпорацій, основним завданням яких є надання кредитів та залучення коштів з подальшим їхнім розміщенням на депозитних рахунках (рис. 2.8).

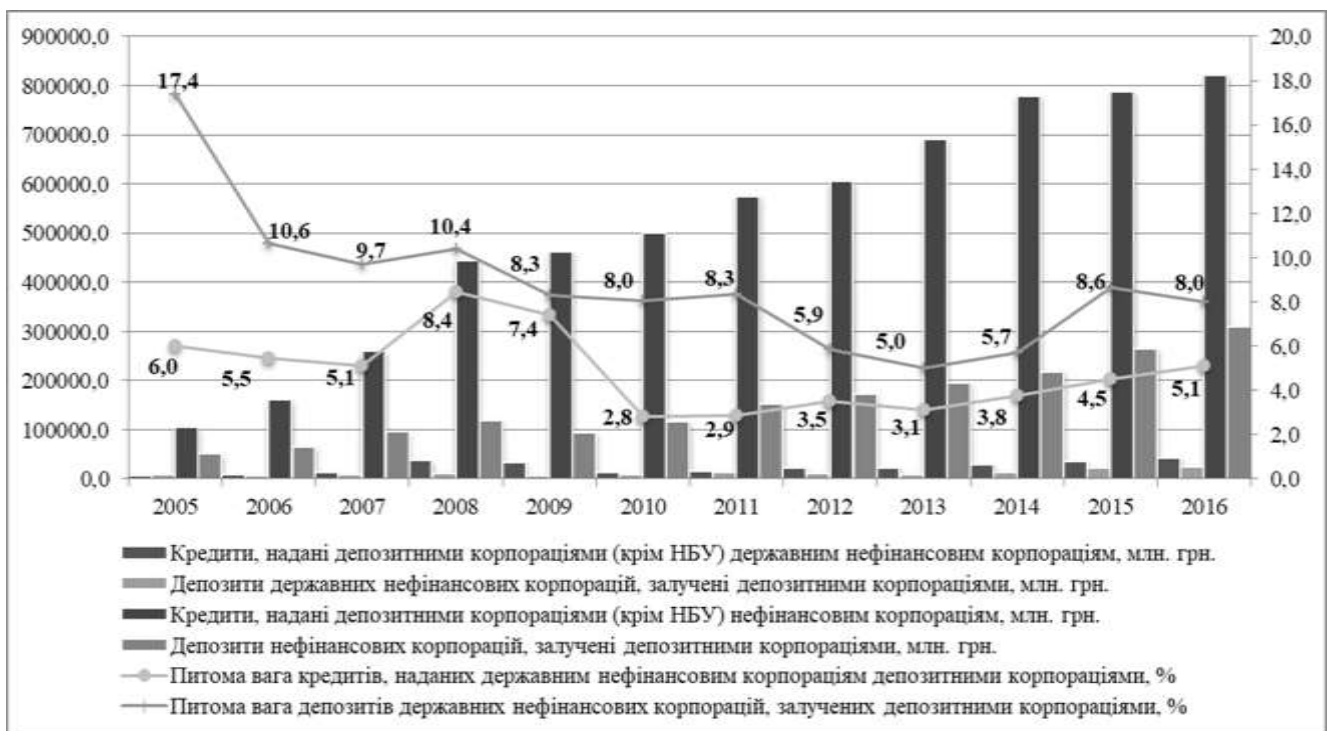

Рис. 2.8. Кредитно-депозитна активність державних нефінансових корпорацій у 2005–2016 рр.*

*побудовано автором на основі [26; 60].

За даними рис. 2.8 можна простежити, що державні нефінансові корпорації найбільш активно брали кредити у кризові 2008–2009 рр., хоча їхня питома вага у

загальному обсязі наданих кредитних ресурсів дорівнювала приблизно 8,0%. Відновлення їхнього кредитування відбувається за останній період при паралельному зростанні кількості відкритих депозитарних рахунків після 2012–2014 рр. Однак здебільшого отримані позики спрямовувались на покриття боргових зобов'язань за минулі роки, а тому компенсаторна функція держави як інвестора та кредитора виконувалась фрагментарно. Це підтверджує відсутність взаємоузгодженості механізмів реалізації фінансово-бюджетної (фіскальної) та грошово-кредитної складових економічної політики, що, у свою чергу, негативно відображається на якості структурно-інституційних перетворень.

На сучасному етапі державне підприємництво значною мірою забезпечує активізацію інноваційної діяльності та володіє потенціалом для прискорення переходу до інноваційної моделі розвитку економіки через: пряме фінансування науково-дослідних установ та організацій; фінансування державного замовлення (позитивною є практика в оборонно-промисловому комплексі, де впроваджено трьохрічне державне замовлення); державні гранти і стипендії на проведення фундаментальних досліджень; державні гарантії щодо кредитування інвестиційних проектів та новацій; податкові пільги, спрямовані на стимулювання досліджень і впровадження їхніх результатів у виробничий процес.

У 2016 р. питома вага державного сектору у професійній, науковій та технічній діяльності дорівнювала 33,0% (питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектора економіки (s) – 2,1%; питома вага середньооблікової кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектора економіки (p) – 24,0% (кадровий потенціал державного сектора у професійній, науковій та технічній діяльності визначають 30,2 тис. осіб, або 48,8% (в т. ч. 56,1% – доктори наук і філософії) від загальної кількості працівників, задіяних у виконанні досліджень і експериментальних розробок); питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (v) – 68,4%; питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектора економіки (a) – 67,1%) [3; 149; 176].

Незважаючи на скорочення кількості інноваційно активних організацій державного сектору (2005 р. – 501 од., 2016 р. – 453 од.), їхня питома вага (2005 р. – 33,2%, 2016 р. – 46,6%) зростала, однак здебільшого за рахунок скорочення структур цього типу в інших секторах національної економіки (рис. 2.9).

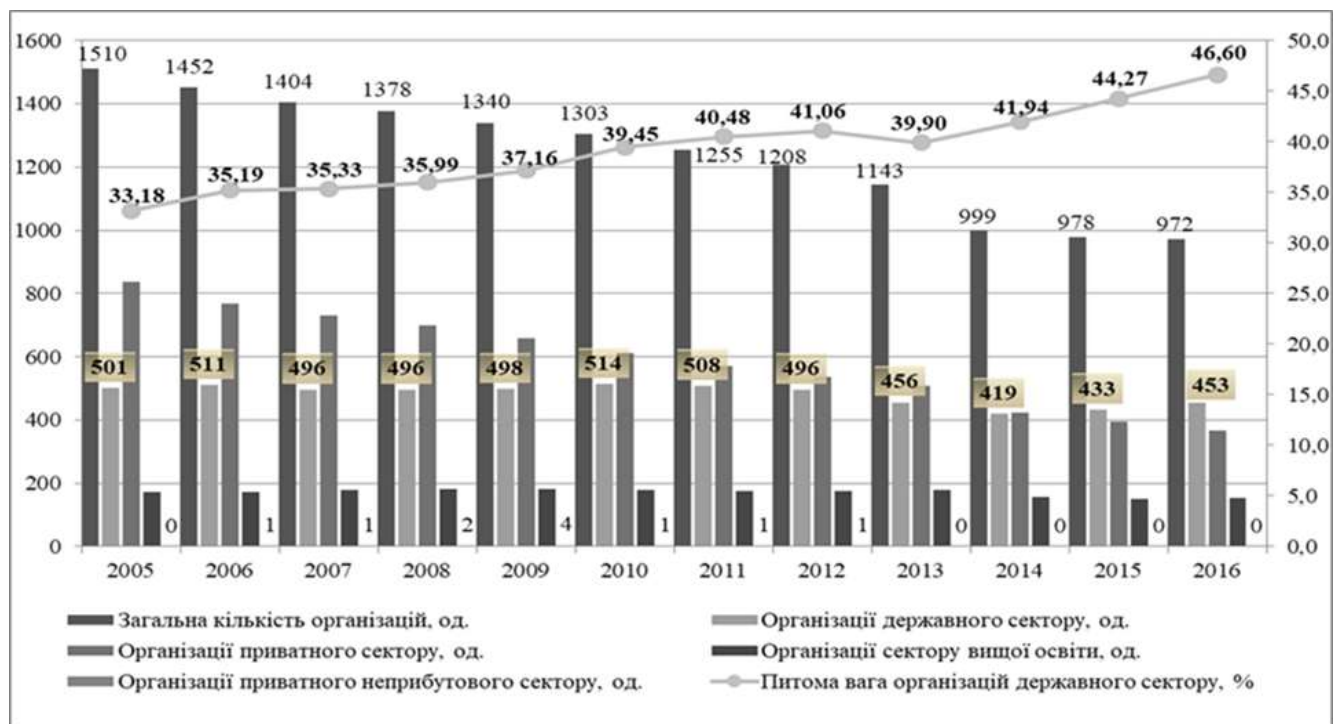

Рис. 2.9. Динаміка зміни кількості інноваційно активних організацій у секторах національної економіки*

*побудовано автором на основі [3].

У 2016 р. 54,5% від загального обсягу бюджетних витрат на наукову сферу було спрямовано на виконання фундаментальних наукових досліджень (99,0% профінансовано за рахунок коштів загального фонду), а частка витрат на виконання прикладних становила 40,6% (32,3% коштів надійшло із загального фонду), хоча останні продукують удвічі більшу кількість науково-технічних розробок (фундаментальні НТР – 36,5%; прикладні НТР – 61,5%; розробки за державним замовленням – 0,5%; проекти у рамках міжнародного науково-технічного співробітництва – 0,4%) та мають вищі показники впровадження кінцевої продукції (табл. 2.14) [3]. Загалом у інноваційній сфері спостерігається зменшення питомої ваги бюджетного фінансування за пріоритетними напрямками розвитку науки і

техніки. Дещо краща ситуація характерна для публікаційної діяльності головних розпорядників фінансових ресурсів держави та їхньої патентної активності. Однак і надалі показник наукоємності ВВП продовжує зменшуватись (2005 р. – 1,5%, 2016 р. – 0,5%), що свідчить про необхідність модернізації інституційного впливу державного підприємництва у цій сфері.

Таблиця 2.14

Бюджетне фінансування інноваційної сфери за виокремленими напрямками

№ п/п	Показник	Рік											
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Загальний обсяг державного фінансування наукової сфери, млн. грн.	2142,6	2660,4↑	3419,3↑	4333,4↑	4031,6↓	4644,6↑	5126,8↑	6126,9↑	5962,2↓	5278,5↓	5290,7↑	5287,8↓
2.	Бюджетне фінансування досліджень і розробок, млн. грн.	1860,4	2326,0↑	3002,1↑	3783,1↑	3649,3↑	4226,2↑	4599,4↑	5450,6↑	5347,8↓	4666,7↓	4688,6↑	4464,5↓
3.	Бюджетне фінансування фундаментальних досліджень, млн. грн.	1088,1	1372,6↑	1737,3↑	2222,5↑	2161,6↓	2403,0↑	2564,0↑	3020,8↑	3023,8↑	2795,1↓	2700,2↓	2432,5↓
4.	Бюджетне фінансування прикладних досліджень, млн. грн.	654,7	810,7↑	1079,1↑	1309,0↑	1304,8↓	1595,6↑	1746,4↑	2126,4↑	2085,8↓	1823,7↓	1906,4↑	1810,7↓
5.	Бюджетне фінансування державних цільових і науково-технічних програм, млн. грн.	81,6	99,8↑	144,2↑	214,2↑	147,1↓	185,8↑	213,9↑	223,7↑	160,6↓	42,7↓	43,2↑	189,1↑
6.	Бюджетне фінансування розробок найважливіших новітніх технологій за державним замовленням, млн. грн.	16,1	19,5↑	25,1↑	26,0↑	23,8↓	11,7↓	45,1↑	37,6↓	39,9↑	1,5↓	32,7↑	29,2↓
7.	Бюджетне фінансування міжнародних проектів, млн. грн.	19,9	23,4↑	16,4↓	11,4↓	12,0↑	30,1↑	30,0↓	42,1↑	37,7↓	3,7↓	6,1↑	2,9↓
8.	Наукоємність ВВП (видатки на науку за всіма джерелами), у % до ВВП	1,2	1,0↓	0,9↓	0,9↓	0,9↓	0,8↓	0,7↓	0,8↑	0,8↑	0,7↓	0,6↓	0,5↓
9.	Наукоємність ВВП за кошти державного бюджету, у % до ВВП	0,4	0,4↓	0,4↓	0,4↓	0,4↓	0,3↓	0,3↓	0,3↓	0,3↓	0,3↓	0,2↓	0,2↓

*сформовано автором на основі [3; 149].

**зміна значення показника порівняно з минулим роком: ↑ – зростання обсягу надходжень; ↓ – зменшення обсягу надходжень.

Внеском державного підприємництва у реалізацію соціальної компоненти економічної політики держави є: формування стандартів життя; реалізація кадрової

політики у державному секторі (з дотриманням гендерної рівності); забезпечення належного рівня соціального захисту і соціальних гарантій для населення; утримання мережі закладів, організацій та установ, що формують соціальну інфраструктуру. Реформування відносин власності стало однією з основних причин зменшення показника зайнятості на суб'єктах господарювання державного сектору економіки, внаслідок чого утворився дисбаланс попиту і пропозиції на кваліфіковані управлінські кадри (зокрема у секторально-галузевому та територіально-просторовому вимірах) (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Характеристика соціальної ефективності державного підприємництва

№ з/п	Показник	Рік											
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1.	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	11388,0	11433,4↑	11413,0↓	11389,5↓	10653,3↑	10758,5↑	10556,0↓	10589,0↑	10164,4↓	8959,4↓	8064,5↓	7868,1↓
2.	Середньооблікова кількість працівників державних підприємств, тис. осіб	533,8	516,7↓	487,1↓	489,7↑	447,4↓	419,6↓	390,6↓	381,2↓	355,8↓	295,6↓	266,1↓	236,0↓
3.	Середньомісячна заробітна плата штатних працівників, грн.	806,2	1041,5↑	1351,1↑	1806,3↑	1906,9↑	2250,0↑	2648,0↑	3041,0↑	3282,0↑	3480,2↑	4195,6↑	5182,6↑
4.	Середньомісячна заробітна плата працівників державних підприємств, грн.	860,8	904,1↑	978,5↑	2054,0↑	2314,0↑	2787,0↑	3329,0↑	3026,0↑	4076,0↑	4435,0↑	5570,0↑	7057,0↑
5.	Сума заборгованості з виплати заробітної плати працівникам економічно-активних підприємств, млн. грн.	462,1	315,4↓	245,8↓	760,8↑	956,0↑	646,4↓	436,1↓	451,0↑	438,5↓	2033,5↑	1302,7↓	1118,2↓
6.	Сума заборгованості з виплати заробітної плати працівникам державних підприємств, млн. грн.	129,9	94,9↓	74,0↓	152,9↑	102,3↓	160,3↑	138,2↓	143,0↑	94,3↓	292,8↑	198,0↓	219,2↑

*сформовано автором на основі [87].

**зміна значення показника порівняно з минулим роком: ↑ – зростання обсягу надходжень; ↓ – зменшення обсягу надходжень.

У 2016 р. середньооблікова кількість працівників державних підприємств становила 236,0 тис. осіб, або 3,3% від загальної чисельності штату працівників (у

комунальних підприємствах – 3,9%, акціонерних товариствах – 12,4%, товариствах з обмеженою відповідальністю – 24,2%, приватних підприємствах – 3,5%), а державних організацій (установ, закладів) – 723,9 тис. осіб, або 9,2%, що підтверджує важливість державного підприємництва для забезпечення виконання державою ролі роботодавця. У секторально-галузевому вимірі найбільша кількість працівників зайнята на державних підприємствах сільськогосподарського комплексу (12,9%), промисловості (5,5%), транспортної сфери (7,7%), професійної, наукової та технічної діяльності (17,0%), сфери мистецтва і розваг (6,0%). Державними організаціями (установами, закладами) охоплено значну кількість працівників професійної, наукової та технічної діяльності (327%), державного управління й оборони (28,0%), освіти (27,2%), охорони здоров'я (10,1%), мистецтва (17,1%) [146]. У територіально-просторовому вимірі найвища оплата праці на державних підприємствах, сконцентрованих у Донецькій, Запорізькій, Київській, Одеській, Рівненській, Сумській областях і м. Києві. Водночас, існують проблеми із заборгованістю її виплати, які найбільш гостро проявляються у: Дніпропетровській (71,7%), Закарпатській (49,2%), Івано-Франківській (100,0%), Київській (70,7%), Миколаївській (78,8%), Одеській (82,6%), Рівненській (72,2%), Тернопільській (73,1%), Херсонській (89,4%) областях і м. Київ (60,5%) [87].

Середній розмір заробітної плати працівників державних підприємств¹ у 2016 р. (7057,0 грн.) був вищим за середній показник у країні (5183,0 грн.) і на підприємствах інших організаційно-правових форм (комунальне підприємство – 4160,0 грн., акціонерне товариство – 7700,0 грн., товариство з обмеженою відповідальністю – 5417,0 грн., приватне підприємство – 3169,0 грн.), в т. ч. державних організацій (установ, закладів), де він становив 4503,0 грн.² З одного

¹Вище від середнього розміру заробітну плату отримують працівники державних підприємств у таких секторах (галузях): торгівля (21088,0 грн.), транспорт (11087,0 грн.), інформація та телекомунікації (9562,0 грн.), фінансова та страхова діяльність (8460,0 грн.), професійна, наукова та технічна діяльність (7878,0 грн.), освіта (11058,0 грн.), мистецтво (7734,0 грн.) [87].

²Спостерігаються відмінності в розмірі заробітної плати у секторально-просторовому вимірі, що підтверджують наступні дані: промисловість (4664,0 грн.), будівництво (4777,0 грн.), транспортна сфера (7135,0 грн.), інформація та телекомунікації (6437,0 грн.), фінансова та страхова діяльність (10669,0 грн.), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (6888,0 грн.), державне управління й оборона (5652,0 грн.) [87].

боку, це сприяє збереженню конкуренції на ринку праці, а з іншого – породжує його дисбаланс в розрізі секторів (галузей), регіонів та видів професій.

Незважаючи на високий рівень оплати праці, заборгованість з виплати зарплати у 2016 р. становила 19,6% (комунальні підприємства – 1,4%, акціонерні товариства – 31,8%, товариства з обмеженою відповідальністю – 5,0%, приватні підприємства – 0,2%) і була вищою, ніж у 2005 р. і 2010 р., що свідчить про прогалини у державній соціальній політиці та неефективність використання механізму державного підприємництва для їхнього усунення¹ [87].

Однією з передумов ефективної структуризації економіки є формування конкурентного середовища підприємницької діяльності². Відповідно особливу увагу слід звернути на чинники, що перешкоджають розвитку інституту конкуренції, до яких віднесено такі: цінова нерівність на енергоресурси для різних компаній в межах одного сектору (галузі); несправедливі умови розподілу державних замовлень; наявність у суб'єктів господарювання делегованих державою функцій щодо встановлення правил функціонування ринку; отримання окремими учасниками ринку державної допомоги у вигляді пільгового оподаткування, субвенцій, або грантів.

У 2016 р. серед 300 проваджень, що розслідували детективи Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), 49³ із них стосувалися корупції на державних підприємствах (переважали окремі види корупційних схем: закупівля товарів та послуг за завищеними цінами; штучне обмеження конкуренції; продаж продукції за заниженими цінами компаніям-посередникам; укладання договорів із

¹Щодо секторів (галузей) національної економіки, то першочергової уваги потребують ті, в межах яких заборгованість з виплати зарплати була найвищою, зокрема: сільськогосподарському комплексі (72,3%), промисловості (13,8%), будівництві (27,4%), торгівлі (28,3%), транспорті (15,0%), інформаційній сфері (53,2%), операціях з нерухомим майном (58,4%), науковій діяльності (63,2%), освіті (14,0%), охороні здоров'я (22,6%) [87].

²Державне підприємництво присутнє в секторах (галузях) національної економіки, де утворилися монополізовані (електроенергетика; водопостачання; каналізація; поводження з відходами; транспорт; професійна, наукова та технічна діяльність) або з ознаками одноосібного/колективного домінування (транспорт; тимчасове розміщення й організація харчування; інформація та технології; мистецтво; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування) ринки [37].

³Найбільшого розголосу у 2016 р. набули розслідування, пов'язані з такими компаніями: ПАТ «Укргазвидобування», ПАТ «Запоріжжяобленерго», ПАТ «Державна продовольча зернова корпорація України», ПАТ «Одеський припортовий завод», ПАТ «Об'єднана гірничо-хімічна компанія», ТзОВ «Запорізький титано-магнієвий комбінат» [37].

компаніями з ознаками фіктивності; перерахування коштів за фактично неотримані товари), що призвело до отримання сукупних збитків розміром понад 20,0 млрд. грн. Найбільша кількість суб'єктів державного підприємництва, притягнених до відповідальності за участь у корупційних схемах, зафіксована у таких сферах економічної діяльності: паливно-енергетичний (32,0%), аграрно-промисловий (8,0%), гірничо-металургійний комплекси (2,0%); хімічна промисловість (5,0%), транспортна галузь (4,0%). У більшості злочинних схем задіяні керівники середньої та вищої ланок, матеріальне вираження вчиненого правопорушення якими перевищує 1,5 млрд. грн., що вкотре підтверджує недосконалість кадрової політики у державному секторі економіки [37].

Своєчасне виявлення правопорушень дозволило у 2016 р. повернути на рахунки державних інституцій 116,0 млн. грн. і запобігти новим злочинним діям на суму приблизно 0,5 млрд. грн. [37] Водночас їхня наявність вказує на перманентну присутність корупційної складової у діяльності суб'єктів державного підприємництва, недотримання затверджених ними антикорупційних програм та норм діючого нормативно-правового забезпечення.

Особливу насторогу викликає зростання масштабів олігопольних ринків, що підвищує ризик картельних змов, включаючи можливість встановлення монопольних картельних цін на товари та послуги, що вимагає удосконалення механізму використання потенціалу державного підприємництва в управлінських цілях держави.

Антимонопольна політика тісно взаємопов'язана з ціновою: з одного боку, державні господарські одиниці виробляють суспільно важливі товари та послуги, ціни на які встановлюються централізовано; з іншого – у середовищі підприємницької діяльності держави зловживання цінового характеру є поширеним явищем. Зміна цінової політики суб'єктів державного підприємництва має ланцюговий ефект та впливає на динаміку цін інших учасників економічних відносин. Саме тому держава визначає загальноприйнятий підхід до формування витрат державних інституцій та підприємств, надає їм гарантії, встановлює допустимі ставки оподаткування, здійснює державні замовлення, тримає під контролем діяльність природних монополій, відповідає за збереження паритету цін, забезпечує стимулювання економічної

активності та підтримку конкурентного середовища. З метою впливу на ціноутворення органи державної влади регулюють гуртові ціни, встановлюють максимальні та мінімальні інтервенційні ціни, запобігають виникненню явища перехресного субсидіювання, контролюють ціни на біржових торгах (зокрема на агроринку сільськогосподарської продукції (Державна аграрна біржа)), нівелюють валютні ризики (хеджування) та компенсують втрати підприємств при усвідомленому заниженні тарифів. Державне втручання є вимушеною мірою при регулюванні ціноутворення на: нафтопродукти, природний газ, воду, водовідведення, тепло- та електроенергію, каналізацію, транспортні та телекомунікаційні послуги, сільськогосподарську продукцію (пшениця, жито, гречка, кукурудза, цукор-пісок).

Результати проведеного аналізу підтвердили, що інституційна невизначеність державного підприємництва призводить не лише до «провалів» держави, а й ринку, що загострює проблему економічної дезорганізації взаємодії суб'єктів різних організаційно-правових форм в контексті забезпечення власних та загальнонаціональних інтересів. Це зумовлює необхідність встановлення мережі розгалужених і водночас стійких інституційних зв'язків державного підприємництва з іншими учасниками соціально-економічних відносин, що дасть змогу підвищити його ефективність як підсистема управління національною економікою. З огляду на зазначене подальше ігнорування ролі державного підприємництва як регуляторно-управлінського інструмента держави може завдати невиправної шкоди національній безпеці, поглибити кризовий стан економіки та загострити проблему соціально-економічної стратифікації населення.

Окремі аспекти проведеного дослідження більш детально дозволить розкрити аналіз корпоративної участі держави у підприємницькій діяльності.

2.4. Корпоративна участь держави у підприємницькій діяльності

Державна корпоративна субскладова державного сектору економіки порівняно з унітарною є менш кількісно представлена, однак, незважаючи на це, стала

невід’ємним елементом державного підприємництва (розглядається як механізм розбудови взаємодії держави та корпоративного сектору), оскільки корпоратизація державних підприємств виявилася оптимальним способом об’єднати ресурси, зусилля та знання усіх учасників соціально-економічних відносин. Це дало змогу розмежувати функції держави як власника активів, організатора виробництва, суб’єкта управлінської діяльності, кредитора й одержувача доходів. Її роль у системі корпоративного управління як регулятора, акціонера, арбітра і «директора розвитку» визначено під час IV Міжнародного форуму корпоративних секретарів (2017 р.). Додатково, через активізацію переміщення фінансових ресурсів, державне підприємництво у сфері фінансів стало відповідальним за реалізацію ефективної інвестиційної політики, будучи гарантом повернення вкладених коштів для приватних та іноземних інвесторів [41].

Корпоративну участь держави у підприємницькій діяльності визначають такі особливості:

1) управління корпоративними правами держави та діяльністю господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі, що передбачає прийняття рішень щодо:

– створення корпоративних структур, їхньої реструктуризації, оголошення банкрутом, вжиття заходів для відновлення платоспроможності, розміщення цінних паперів на фондовому ринку, закріплення у державній власності пакетів акцій акціонерних товариств, що приватизуються; прийняття рішень про передачу повноважень з управління корпоративними правами держави спеціалізованим установам (концернам, холдингам);

– формування наглядових рад і визначення кандидатур представників від держави; призначення та атестації керівників, укладання/розірвання контрактів з ними;

– розкриття інформації про: здійснення фінансово-економічних операцій; проведення інвентаризації основних засобів, капітальних інвестицій і нематеріальних активів; проходження процедури аудиту згідно зі встановленими вимогами; стан обліку корпоративних прав держави;

2) забезпечення формування дохідної частини державного бюджету (в т. ч. за рахунок своєчасного нарахування дивідендів на частку держави у статутному капіталі господарських товариств);

3) перерозподіл фінансових (насамперед інвестиційних і кредитних) ресурсів через державний банківський сектор та контроль за циклічними коливаннями національної економіки;

4) участь у роботі фондового ринку (зокрема ринку приватизації, на якому з допомогою проведення аукціонів та біржових торгів продаються пакети акцій держави), забезпечення його капіталізації через розміщення державних цінних паперів на фондових біржах;

5) створення передумов для формування великих державних бізнес-утворень наднаціонального рівня, які першочергово здійснюють представницьку, інтегративну та інвестиційну функції, формують конкурентні переваги державного сектору, забезпечують концентрацію капіталу держави у пріоритетних сферах національної економіки (на сучасному етапі жодне із вітчизняних державних підприємств не представлене в авторитетних міжнародних рейтингах).

В контексті цього вимагає уточнення кількісна характеристика представлення держави в межах корпоративного сектора. Як підтверджують дані табл. 2.17, загальна кількість акціонерних товариств має низхідну динаміку (з врахуванням впливу фактора часу): якщо в 2005 р. їх налічувалось 34571 од. (3,4% від кількості зареєстрованих в ЄДРПОУ юридичних осіб), то в 2016 р. – 15571 од. (1,4% відповідно).

Щодо господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі ситуація була неоднозначною: простежувалися періоди зростання їхнього числа (2008 р.) і питомої ваги серед акціонерних товариств (2008 р.; 2012 р.; 2015 р.; 2016 р.). На фоні зменшення чисельності господарських структур корпоративного типу серед зареєстрованих в ЄДРПОУ юридичних осіб, починаючи з 2011 р., їхня частка була практично незмінною, зафіксувавшись на рівні 0,04–0,05% (табл. 2.16) [35; 41].

Загальна кількісна характеристика тенденцій розвитку корпоративних структур в Україні за 2005–2016 рр.*

Рік	Загальна кількість акціонерних товариств за станом на початок року, од.	Питома вага акціонерних товариств у загальній кількості підприємств, %	Загальна кількість товариств з державною часткою в статутному капіталі, од.	Абсолютний приріст кількості товариств з державною часткою в статутному капіталі, од.		Темп зростання, %		Темп приросту, %		Питома вага товариств з державною часткою в статутному капіталі у:	
				базовий	ланцюговий	базовий	ланцюговий	базовий	ланцюговий	загальній кількості акціонерних товариств, %	загальній кількості підприємств, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2005	34571	3,4	1405	–	–22	–	98,5	–	–1,5	4,1	0,14
2006	33976	3,2	1316	–89	–89	93,7	93,7	–6,4	–6,4	3,9	0,12
2007	33084	2,9	1135	–270	–181	80,8	86,3	–19,2	–13,8	3,4	0,10
2008	31993	2,7	933	–472	–202	66,4	82,2	–33,6	–17,8	2,9	0,08
2009	31100	2,5	811	–594	–122	57,7	86,9	–42,3	–13,1	2,6	0,07
2010	30169	2,4	751	–654	–60	53,5	92,6	–46,6	–7,4	2,5	0,06
2011	28748	2,2	664	–741	–87	47,3	88,4	–52,7	–11,6	2,3	0,05
2012	26568	2,0	672	–733	+8	41,8	101,2	–58,2	+1,2	2,5	0,05
2013	25513	1,9	629	–776	–43	44,8	93,6	–55,2	–6,4	2,5	0,05
2014	24813	1,8	571	–834	–58	40,6	90,8	–59,4	–9,2	2,3	0,04
2015	23100	1,7	569	–836	–2	40,5	99,7	–59,5	–0,4	2,5	0,04
2016	15571	1,4	548	–857	–21	39,0	96,3	–61,0	–3,7	3,5	0,05

*сформовано та розраховано автором на основі [35; 41].

Проведений аналіз засвідчив, що державний корпоративний субсектор є своєрідним автономним утворенням у складі корпоративного сектору країни. Для оцінки результатів структурно-інституційних зрушень у корпоративній субскладовій державного сектору за допомогою графічного оператора програми «MathCad15» виявлено відмінності у темпах зміни загальної кількості акціонерних компаній (*atd*) та господарських товариств з державною часткою у статутному капіталі (*gtd*), що дало змогу виокремити періоди (фактор часу (*tt*) вчергове позиціонується як визначальний) з різновекторними коливаннями обох вихідних показників (рис. 2.10).

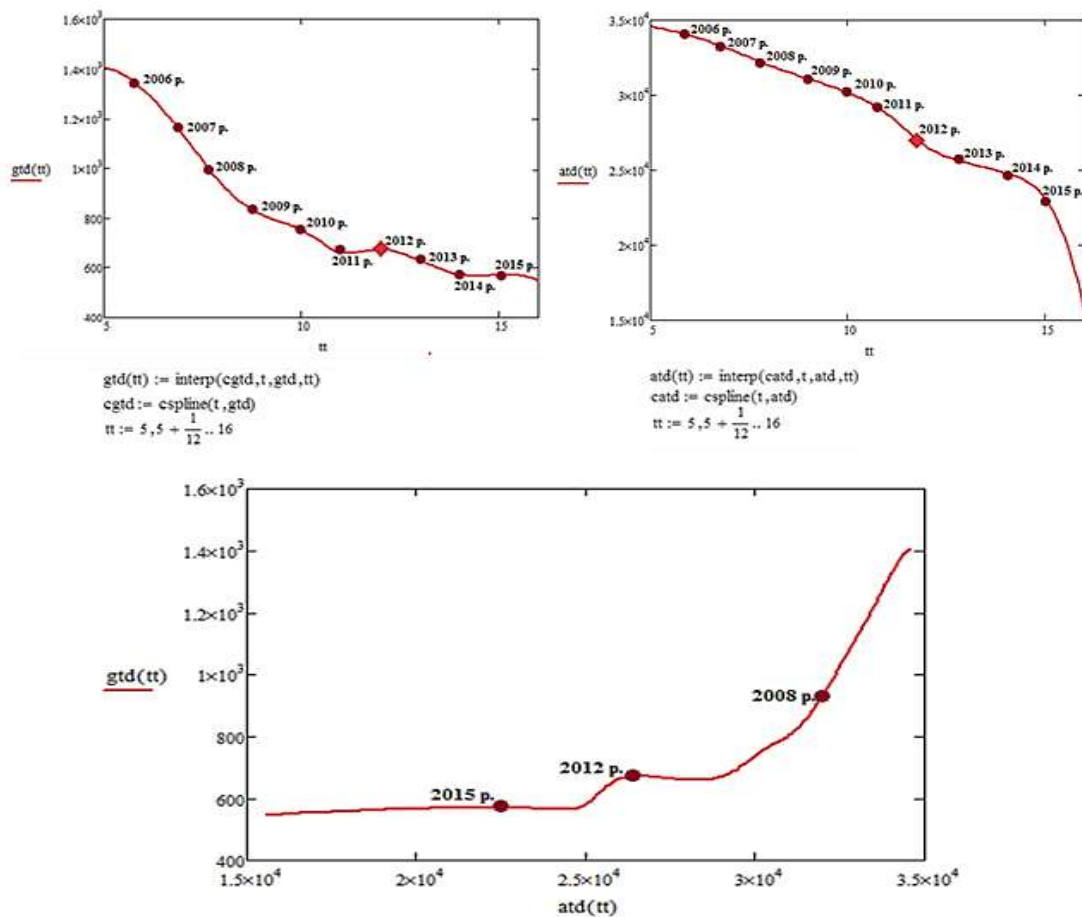

Рис 2.10. Порівняння динаміки зміни кількості акціонерних товариств (atd) та господарських товариств з державною часткою у статутному капіталі (gtd) за 2005–2016 рр. (tt), од.*

*побудовано автором на основі даних табл. 2.16 з використанням математичної системи «MathCad15» та вбудованих функцій «interp», «cspline».

Узгальнення отриманих результатів показало наявність особливостей розвитку корпоративної субскладової державного сектору, що зумовлено реалізацією державою своєї ролі як співвласника статутного капіталу господарських товариств. Зокрема, побудовані графіки (рис. 2.10) підтверджують, що саме в кризові періоди корпоративна участь держави у підприємницькій діяльності посилюється, тоді як загалом чисельність акціонерних товариств зменшується. Це підтверджує його здатність зберігати підприємницьку активність навіть за невизначених умов діяльності.

На початку 2017 р. корпоративні права держави були розміщені у 526 підприємствах корпоративного типу, серед яких: 407 акціонерних товариств;

90 товариств з обмеженою відповідальністю; 29 НАК і ДХК. У 146 од. (від їхньої сумарної кількості) держава є мажоритарним акціонером, у 117 од. їй належить понад 50,0% активів, тобто близько 49,0% корпоративних прав держави зосереджені у контрольних пакетах акцій [41]. Серед зазначених 117 державних підприємств та господарських товариств з державною часткою понад 50,0% статутного капіталу, діяльність яких була охоплена оцінкою ФДМУ (у 2016 р. – 182 од.), лише 47 од. (26,0%) (у 2016 р. – 42 од.) працювали ефективно, 38 од. (22,0%) (2016 р. – 48 од.) отримали збиток, а інформація про 92 од. (52,0%) (2016 р. – 92 од.) з ряду причин не представлена у звіті цього органу за 9 місяців 2017 р. Констатація цих фактів засвідчує відсутність повної інформації для реалістичної оцінки ситуації у корпоративній субскладовій державного сектору [41].

Державні пакети акцій зосереджені у господарських товариствах, що функціонують у різних секторах (галузях) національної економіки, однак за сучасних умов потенціал утвердження як потужних інтегрованих структур мають ті, що належать до авіаційної та ракетно-космічної галузей, оборонно-промислового комплексу. За останні роки вони спромоглись частково модернізувати виробничий процес, становлять підґрунтя для реалізації пілотних проектів зі «smart» спеціалізації (для подальшого створення вітчизняних економічних хабів) та міжгалузевої кластеризації, є учасниками успішних комерційних ініціатив та зайняли економічну нішу на зовнішньому ринку, оскільки попит на їхню продукцію на внутрішньому ринку є недостатньо високим.

Просучасна державна корпорація має не лише популяризувати свій імідж, а й створювати позитивний соціальний (за рахунок виконання соціальних, екологічних, інфраструктурних, енергозберігаючих функцій, ведення соціально відповідальної діяльності, забезпечення місцевого населення робочими місцями і гарантування належних умов праці) та алокаційний ефекти на рівні територій із високим рівнем концентрації господарських товариств із державною часткою в статутному капіталі, до яких у 2017 р. належали: Дніпропетровська (16 од.), Донецька (28 од.), Луганська (38 од.), Київська (23 од.), Львівська (15 од.) області, м. Київ (65 од.) (поза контролем держави перебувають корпоративні

структури, розташовані на території проведення антитерористичної операції (47 од.), а також в АР Крим (26 од.)) [41]. Однак завжди існує ризик отримання негативного ефекту від такої концентрації, що зумовлено певними обставинами: відсутністю належного контролю за діяльністю цих суб'єктів господарювання; заборгованість із виплати соціальних платежів; несвоєчасністю покриття бюджетних зобов'язань; нераціональним поглинанням інвестиційних ресурсів; неефективною практикою корпоративного управління.

Як і у випадку з державними унітарними підприємствами, частина корпорацій здійснює неефективну діяльність, що підтверджує кількість господарських товариств із державною-співласником статутного капіталу, котрі перебувають на певній стадії банкрутства (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Кількісна характеристика господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі*

*побудовано автором на основі [41].

За станом на 1.01.2017 р. кількість господарських одиниць держави корпоративного типу зменшилась: 37 од. перебували в процесі ліквідації, 13 од. були охоплені санацією, а 5 од. перейшли в стан розпорядження майном.

Позитивним у цьому разі, починаючи з 2014 р., є низхідна динаміка абсолютного та відносного показників корпорацій-потенційних банкрутів (рис. 2.11).

Незважаючи на те, що держава утвердилася як учасник корпоративних відносин, структура її корпоративних прав потребує подальшого корегування з огляду на переважання малих (від 0,0% до 25,0%) та середніх (від 25,0%+1 до 50,0%) пакетів акцій (рис. 2.12).

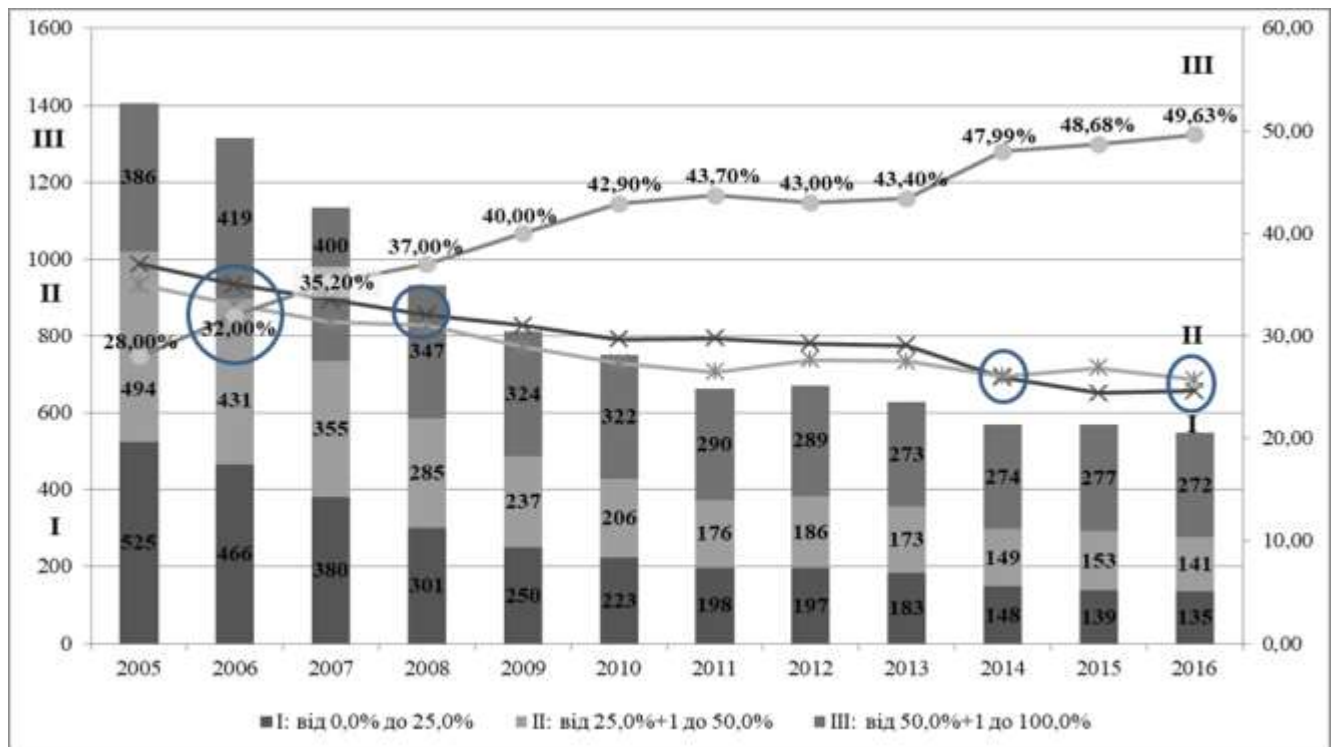

Рис. 2.12. Кількісне співвідношення різновидів корпоративних пакетів акцій держави та динаміка зміни їхньої питомої ваги за 2005–2016 рр.*

*побудовано автором на основі [41].

У 2006–2007 рр. співвідношення між пакетами акцій держави трьох типів було максимально еквівалентним за розміром, проте з 2008 р. розпочалося поступове зростання частки контрольних пакетів акцій, яка у 2016 р. дорівнювала 49,6% (рис. 2.12). Зміни відбувались здебільшого через зменшення кількості середніх, а не малих пакетів акцій (це пов'язано з їхньою низькою ліквідністю та інвестиційною непривабливістю, а також відсутністю до 2016 р. дієвого способу приватизації відповідних об'єктів державної власності). Лише з 2014 р. їхня питома вага стала найменш вагомою, що свідчить про довготривалий процес реформування

корпоративної субскладової державного сектору. Така ситуація зумовлена тим, що донедавна формування корпоративного портфеля держави відбувалось за таким принципом: прибуткові об'єкти – до приватизації, а збиткові – у державне розпорядження. Виявлені проблеми підтверджують необхідність продовження інституційних перетворень корпоративної складової державного підприємництва.

Державні корпоративні права розміщені також у НАК, ДХК і ТзОВ. Кількість перших (НАК і ДХК) у 2016 р. становила 31 од. і за період 2005–2016 рр. у середньому досягла 30–31 од., тоді як других (ТзОВ) у 2016 р. дорівнювала 54 од. і зменшилася порівняно з 2005 р. на 45 од. Максимальна питома вага ТзОВ з державною участю у статутному капіталі в 2005–2007 рр. була 0,3% від їхньої загальної кількості, а мінімальна зафіксована у 2012–2016 рр. розміром 0,1%, що не відповідає існуючим тенденціям щодо нарощення кількості таких товариств за даними ЄДРПОУ (табл. 2.17).

Таблиця. 2.17

Розподіл корпоративних прав держави за розміром частки у статутному капіталі господарських товариств за 2005–2016 рр.*

Рік	Кількість ГТ з державною часткою у СК, од.	Державні господарські одиниці, засновані міністерствами в процесі корпоратизації		Стратегічно важливі		Інші суб'єкти господарської діяльності			Управляють:				
		Σ, од.	питома вага у заг. к-сті ГТ з державною часткою у СК, %	Σ, од.	питома вага у заг. к-сті ГТ з державною часткою у СК, %	НАК, ДХК, од.	ТзОВ		ФДМУ та його регіональні відділення		Міністерства, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади		
							Σ, од.	питома вага у заг. к-сті ТзОВ, %	Σ, од.	контрольний пакет, од.	Σ, од.	контрольний пакет, од.	НАК, ДХК, од.
2005	1405	100	7,1	51	4,0	35	99	0,03	1299	183	120	102	16
2006	1316	131	10,0	55	4,0	32	92	0,03	1178	286	138	133	17
2007	1135	130	11,5	53	4,6	31	88	0,03	996	266	139	134	17
2008	933	103	11,0	44	4,7	30	90	0,02	813	277	120	–	17
2009	811	103	12,7	49	6,0	30	83	0,02	691	209	120	103	17
2010	751	118	15,7	50	8,3	31	77	0,02	651	194	118	103	18
2011	664	110	16,6	57	8,6	29	75	0,02	536	169	110	103	18
2012	672	167	24,9	52	7,7	29	70	0,01	486	154	167	116	19
2013	629	150	23,9	46	7,3	30	60	0,01	460	141	169	132	19
2014	571	134	23,5	52	9,1	32	56	0,01	376	136	195	138	21
2015	569	140	24,6	52	9,1	31	56	0,01	373	133	196	144	21
2016	548	136	24,8	52	9,5	31	54	0,01	358	134	190	138	20

*сформовано та розраховано автором на основі [41].

**умовні позначення: ГТ – господарські товариства; СК – статутний капітал.

Слід зазначити, що важливим індикатором впливу корпоративної участі держави на підприємницьку діяльність є збереження у державній власності стратегічного важливих господарських товариств, кількість яких у 2005–2016 рр. коливалася в межах від 44 од. (2008 р. – мінімальний показник) до 57 од. (2011р. – максимальний показник). У 2016 р. їхня чисельність склала 52 од., формуючи фундамент корпоративної субскладової державного сектору економіки (табл. 2.17).

Управління корпоративними правами держави здійснюють здебільшого ФДМУ¹ і його регіональні відділення (2016 р.: кількість господарських товариств становила 358 од., з яких контрольний пакет акцій належав державі у 134 од.; 2017 р.: відповідно 341 і 128 господарських товариств) (табл. 2.17). Дещо менше їх закріплено за міністерствами та іншими органами виконавчої влади (у 2016 р. ці суб'єкти управляли 20 НАК і ДХК, 190 господарськими товариствами, з яких держава була мажоритарним власником у 138 од. (у 2017 р. – 19 НАК і ДХК, 185 господарських товариств (у 134 од. розмір пакета акцій перевищував 50,0%)) (табл. 2.17).

Зменшення вартості пакетів акцій характерне для господарських товариств із контрольним пакетом у власності держави, а також тих, що належать до сфери відповідальності ФДМУ, в управління якого передані корпоративні права переважно дрібних і середніх, малопривабливих та збиткових підприємств, на оздоровлення фінансового стану котрих у держави наразі відсутні кошти.

Серед прогалин корпоративної управлінської практики держави доцільно виокремити проблеми із своєчасністю затвердження фінансових планів господарських товариств із державою-власником частки статутного капіталу. Із 2011 р. в Україні визначається Індекс прозорості і корпоративної соціальної відповідальності на основі методики, розробленої Центром «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» спільно з ізраїльською фірмою «Beyond Business». Моніторингом охоплено Топ–100 вітчизняних компаній, серед яких 17 од.

¹При ФДМУ створені та працюють Комісія з проведення фінансово-економічного аналізу діяльності акціонерних товариств, Комісія з питань погашення заборгованості з заробітної плати (грошового забезпечення), пенсій, стипендій та інших соціальних виплат, Комісія з атестації керівників виконавчих органів акціонерних товариств [41].

– це державні підприємства з середнім рівнем розкриття інформації, що становить 16,8%, в той час як для приватних фірм цей показник дорівнює 20,2%. Загалом простежується закономірність, що відкриту діяльність готові вести здебільшого великі державні корпорації, національні акціонерні та холдингові компанії (ДП «НАЕК «Енергоатом», ДП «Південна залізниця», ДП «Адміністрація морських портів України», ДП «Енергоринок»). Вони зобов'язані регулярно проводити аудит своєї діяльності з публічним представленням отриманих висновків експертів, в той час як решта господарських одиниць держави відтермінують започаткування такої практики [39].

Безпосередній доступ державі до вирішення управлінських питань гарантує не тільки пакет акцій, а й наявність незалежних наглядових рад з її уповноваженим представником [150]. Обов'язковим їхнє створення у 2017 р. визначено для 44 державних компаній, які відповідають таким критеріям: державі належить контрольний пакет акцій; активи за останній рік перевищили 2,0 млрд. грн., а чистий дохід –1,5 млрд. грн. Характеризуючи проблеми імплементації нових підходів до управління корпоративними правами держави, слід констатувати наявність супротиву керівництва державних господарських одиниць управлінським новаціям, що сповільнює темпи завершення реформи корпоративного управління¹.

Господарські товариства з державною участю у статутному капіталі забезпечують наповнення державного бюджету: у 2016 р. надійшло 1228,6 млн. грн. (11,9% від загального обсягу) відрахувань з чистого прибутку, 20,5 млн. грн. (1,4% від загального обсягу) дивідендів, нарахованих на частку держави у статутному капіталі та 0,2 млн. грн. пені за несвоєчасне виконання податкових зобов'язань. Найбільшими платниками дивідендів у 2016 р. були: ПрАТ «Президент-Готель»; ПАТ «НТК «Електронприлад»; ВАТ «Центральне конструкторське бюро «Ритм»; ПАТ «Тернопільський радіозавод «Оріон». Лідерами за обсягом сплати відрахувань із чистого прибутку у 2016 р. також стали: ПАТ «Турбоатом»; ПАТ «Одеський припортовий завод»; ТзОВ «Запорізький

¹Експертами ФДМУ на основі рекомендацій ОЕСР розроблено статут, який прийнятий більшістю господарських товариств з державною часткою у статутному капіталі розміром понад 50,0%. Його позитивними характеристиками є розширення прав наглядових рад щодо призначення дирекції (дозволяє залучати рекрутингові агентства для проведення конкурсного відбору керівників цих інституцій) та здійснення контролю за фінансово-економічною діяльністю відповідних суб'єктів державного підприємництва [41].

титано-магнієвий комбінат»; ПАТ «Хмельницькобленерго»; АК «Харківобленерго»; ПАТ «Центренерго» та ін. [41; 137].

Ще одним із важливих аспектів корпоративної участі держави у підприємницькій діяльності є її присутність у банківській сфері, в якій частка державних банків за станом на 1.01.2017 р. становила: 50,6% від загальної вартості активів; 52,7% від суми залучених коштів; 30,5% від розміру власного капіталу; 36,5% від обсягу кредитів, наданих суб'єктам економічної діяльності; 41,7% від величини статутного капіталу [52; 85]. Значення цих показників є максимально високими за досліджуваний період, що свідчить про неефективність виконання державним підприємництвом його ролі як антициклічного регулятора¹ та фінансового посередника, оскільки за умов сталого розвитку національної економіки державне втручання у банківський сектор є обмеженим.

На початок 2017 р. налічувалося 6 державних банків (ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк», ПАТ «Розрахунковий центр», ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку»), проте згодом останній придбала найбільша спотова товарна біржа у Китаї «Bohai Commodity Exchange Co.», Ltd («BOCE») [29; 52]. З позиції управління національною економікою їхнім основним завданням визначено сприяння економічному розвитку країни, в т. ч. за рахунок створення фінансової інфраструктури, підтримки експортно-імпоротної діяльності підприємств, регулювання фінансових потоків між інституційними секторами національної економіки та гарантування надійності збереження вкладів населення².

Кожен із них також має власне функціональне навантаження, яке формується з метою забезпечення управління фінансовим сектором національної економіки. Як універсальні банківські установи сьогодні розвиваються АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк», які щороку представлені у Рейтингу Forbes UA,

¹Питома вага державного капіталу у банківському секторі до 2008 р. становила 6,1%, однак надалі продовжила зростати і перевищила 20,0% [52].

²ПАТ «Державний ощадний банк України», ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України», ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку» і ПАТ «Розрахунковий центр» засновані державою за власною ініціативою, тоді як решта націоналізовані в період фінансово-економічної нестабільності (2008–2009 рр.: ПАТ «Укргазбанк», АТ «Родовід Банк», ПАТ «АКБ «Київ»; 2016 р.: ПАТ КБ «Приватбанк») [52].

що оцінює життєздатність найбільших банків України [52]. Місія АТ «Укрексімбанк» полягає у фінансуванні інвестиційних проектів, спрямованих на розвиток галузей із високою доданою вартістю, виробників експортоорієнтованої та імпортозамінної продукції, залучення зовнішніх кредитів для поліпшення ефективності економіки України. Крім того, він виступає у ролі фінансового агента уряду з міжнародного кредитування, будучи визнаним численними банківськими структурами світового масштабу.

Повністю у державній власності перебуває АТ «Ощадбанк», що входить у Топ–5 лідерів рейтингу вітчизняного банківського ринку і має законодавчо закріплену державну гарантію повного збереження вкладів своїх клієнтів (Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20.09.2001 р.) [94]. Як і АТ «Укрексімбанк», він є системоутворюючим, а тому вдосконалення діяльності цих суб'єктів господарювання має пріоритетне значення для держави.

Будучи установою з диверсифікованими функціями, АБ «Укргазбанк» зобов'язаний здійснювати кредитування підприємств державного сектору економіки. Для сприяння всебічному розвитку фондового ринку та проведення розрахунків за фінансовими інструментами в 2013 р. створено ПАТ «Розрахунковий центр». Наприкінці 2016 р. у державну власність перейшов ПАТ КБ «Приватбанк» (шляхом націоналізації 100,0% акцій Міністерством фінансів України), що займає домінуюче становище на ринку банківських послуг (22,0 млн. корпоративних і роздрібних клієнтів із 10 країн світу), зокрема завдяки своїм інноваційним продуктам (інтернет-банкінг, онлайн-сервіс «Приват–24», десятки інших мобільних додатків, впровадження одноразових SMS-паролів).

Згідно із даними «Forbes Україна», лідерами серед банків за обсягами залучених вкладів фізичних осіб – представників бізнес-середовища у 2016 р. були ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Ощадбанк», АБ «Укргазбанк», що підтверджує високий рівень довіри населення до держави-банкіра. Кредитування державних компаній банками з державним капіталом на практиці обмежується ковенантами, які визначають їх максимальну частку у кредитних портфелях відповідних фінансових установ [83]. Найвищий рівень заборгованості клієнти

державної форми власності у 2016 р. мали в АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк» та значно менше в АТ «Укргазбанк». Найбільшу питому вагу у кредитному пакеті суб'єктів державного сектору займають фінансові ресурси, надані НАК «Нафтогаз Україна» (особливо в кризовий і посткризовий періоди впродовж 2008–2010 рр.) [4].

Попри очевидні позитивні наслідки впливу державних банків на розвиток національної економіки, все ж вони потребують постійної рекапіталізації (це зумовлено нерівномірністю концентрації у територіально-просторовому вимірі та екстраполяцією довіри населення до національної валюти на рівень їхньої надійності, погіршенням якості кредитного портфелю, наявністю проблемної заборгованості та від'ємним результатом фінансово-економічної діяльності), що здійснюється за рахунок бюджетних коштів, а тому в міру оздоровлення фінансово-економічної ситуації в країні запланована їхня поступова приватизація.

Державні корпоративні структури є активними учасниками фондового ринку, а цінні папери держави – головним інструментом державних запозичень, оскільки система колективного інвестування (сукупність корпоративних інвестиційних фондів, недержавних пенсійних фондів та інших інститутів спільного інвестування) позиціонується як найбільш затребувана форма фінансового посередництва, здатна здійснювати перерозподільчі функції, диверсифікувати і страхувати ризики, понижувати рівень трансакційних витрат інвесторів.

Державний банківський сектор взаємопов'язаний із фондовим ринком, механізм якого забезпечує формування попиту і пропозиції на інвестиційні ресурси, є надійним джерелом державних запозичень. З огляду на статистику Національного банку України про стан міжбанківського кредитного ринку, обсяг залучених довгострокових кредитів є значно більшим за залучені через інструменти ринку цінних паперів інвестиції. Попри це структура торгів в його межах за останні роки свідчить про збільшення частки операцій з державними облігаціями, що визначає державний борговий сегмент фондового ринку драйвером розвитку зазначеної складової фінансової системи країни (рис. 2. 13)

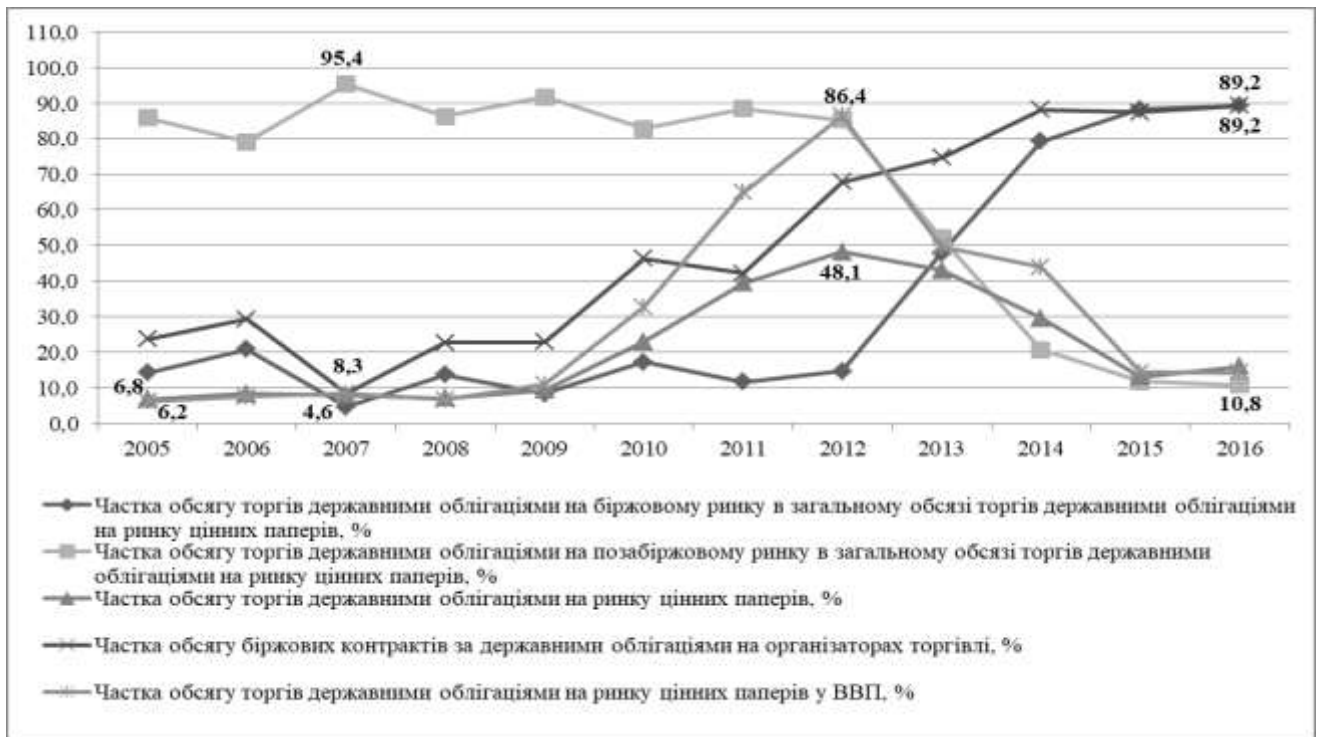

Рис. 2.13. Динаміка зміни питомої ваги обсягів торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів України, %*

*побудовано автором на основі [5; 137; 182].

Значна частка цінних паперів у портфелі державних банків представлена облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП), зростання питомої ваги яких зумовлене державною борговою політикою, що підвищує його роль як головного інструмента державних запозичень та дозволяє підтримувати ліквідність фондового ринку на задовільному рівні. Коливання ставок за валютними ОВДП протягом року відображають зміни в девальваційних очікуваннях, а тенденції до зростання ставок за гривневими ОВДП характеризують макроекономічне становище країни загалом. Їхнє ефективне використання може позитивно впливати на інвестиційну динаміку, дозволяє створювати додаткові можливості для фінансування державних цільових програм, покривати податкові недонадходження та сприяти збереженню рівня доходності цінних паперів при високому інфляційному тиску. У 2016 р. до Топ-10 емітентів державних облігацій на біржовому ринку зараховано: ПАТ «ДЕК «Центренерго», ПАТ «Укрнафта», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Металургійний комбінат «Азовсталь». Торги державними облігаціями на позабіржовому ринку характеризуються більшими обсягами завдяки таким компаніям: ПАТ «Укрнафта»,

ПАТ «Силові електронні прилади управління», ПАТ «ДніпроАзот», ПАТ «Укрфарм–Інвест» [5; 137].

Лише невелика кількість господарських товариств із державною участю в статутному капіталі зацікавлена у залученні коштів шляхом публічного розміщення цінних паперів, оскільки це потребує додаткових витрат для отримання статусу лістингових компаній, які зобов'язані вести прозору діяльність згідно з міжнародними корпоративними стандартами (OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises). Відповідно до досліджень консалтингової компанії «McKinsey» зростання рівня капіталізації господарських товариств більш ніж на 20,0% забезпечує прозорість діяльності корпоративного менеджменту. Значення показника співвідношення капіталізації лістингових компаній до ВВП у 2016 р. дорівнювало 0,8%, що є найнижчим значенням за досліджуваний період (у 2005 р. – 30,6%, у 2010 р. – 15,9%) [41; 137]. Це вимагає збільшення кількості господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі, що пройшли процедуру лістингу, з метою підвищення їхньої інвестиційної привабливості, поліпшення фінансово-економічного стану та ліквідності біржового ринку загалом.

Одними з основних держателів ОВДП є такі державні банківські установи: АТ «Ощадбанк» та АТ «Укресімбанк». За видами економічної діяльності на ринку корпоративних облігацій переважають випуски комерційних банків та підприємств інфраструктурних галузей, більшість з яких частково перебуває у державній власності, а також є природними монополіями. Ця тенденція сформувалась у 2011 р., коли частка цінних паперів за внутрішнім державним боргом у власності Національного банку України (НБУ) коливалася в межах 58,0%–70,0% від загального обсягу ОВДП, а у комерційних банків – 20,0%–32,0%¹, що підтверджує факт низького рівня ліквідності вітчизняної банківської системи і низьку результативність залучення механізму державного підприємництва до забезпечення виконання регуляторної функції держави на ринку цінних паперів [4; 137].

¹Привабливість ОВДП для комерційних банків зумовлена можливістю отримувати кредити рефінансування від НБУ та залучати кошти на міжбанківському ринку під їхню заставу.

Відновлення процесів реструктуризації та консолідації корпоративної власності у реаліях сьогодення потребує використання вагомих стимулів для модернізації корпоративної субскладової державного сектору, розробки довгострокової стратегії економічної інтеграції на основі активізації представницької функції господарських товариств з державною часткою у статутному капіталі, що створить передумови для утворення осередків конкурентних підприємств з перспективою транснаціоналізації їхньої діяльності. Усупереч тому, що в Україні законодавчо затверджено принципи корпоративного управління, його належний розвиток гальмують такі проблеми: відсутність позиціонування корпоратизації як ефективного способу інституціоналізації державного підприємництва; непрозорість діяльності акціонерних товариств; неврахування інтересів акціонерів у процесі прийняття управлінських рішень; недостатня координація дій органів державного управління у сфері регулювання корпоративних відносин; порушення прав власників акцій при проведенні загальних зборів; перерозподіл активів товариств на користь фізичних або юридичних осіб, які займають керівні посади; недосконала структура корпоративних прав.

Відповідно до окреслених недоліків та позитивів корпоративної участі держави у підприємницькій діяльності, основний інтерес подальших перетворень у цій сфері має становити пошук шляхів щодо забезпечення стабільної та прибуткової діяльності господарських товариств із державним капіталом, що, в першу чергу, дасть змогу реанімувати бюджетоутворюючу роль державного підприємництва. Для забезпечення якісних змін у корпоративній субскладовій державного сектору доцільно сприяти створенню належних умов для реалізації державою національних інтересів через використання механізму державного підприємництва та ефективне управління її корпоративними правами.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити такі висновки:

1. Комплексний аналіз участі державного підприємництва в системі управління національної економікою полягає у розкритті основних аспектів щодо: державної присутності у секторах (галузях) національної економіки (характеризує його здебільшого як підсистему підприємництва); внеску державного підприємництва у реалізацію складових економічної політики держави та її управлінських функцій (для виявлення його особливостей як підсистеми управління економікою); багатоаспектності корпоративної участі держави у підприємницькій діяльності.

2. З метою розкриття визначених завдань удосконалено методикау та інструментарій дослідження державного підприємництва як інституційної складової національної економіки, основу яких становлять: методика оцінки масштабів державного сектору за відносними та абсолютними величинами, значеннями визначених інтегралів; методика позиціювання державного підприємництва в секторах (галузях) національної економіки; методика факторного аналізу впливу державного підприємництва на реалізацію управлінських обов'язків держави; методика оцінки сили структурних зрушень; матричний метод як підґрунтя для кластерного аналізу концентрації суб'єктів державного підприємництва за регіонами; методика моніторингу діяльності держави у корпоративному секторі.

3. Вивчення особливостей присутності державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі з використанням удосконаленого методичного забезпечення (охоплює діючу методикау, метод визначених інтегралів та алгоритм розрахунку коефіцієнтів значимості впливу параметрів на розмір питомої ваги державного сектору у складі економіки) дало змогу врахувати вплив фактора часу та цілісно простежити траєкторію зміщення пріоритетів держави як підприємця. Проведений аналіз підтвердив, що кількість державних підприємств не є визначальним чинником при встановленні масштабів державного сектору економіки, тоді як кількість працівників, обсяг чистого прибутку, вартість активів

мають практично еквівалентне значення. На основі результатів здійснених розрахунків встановлено, що держава найбільш зацікавлена у збереженні свого впливу у сферах нерухомості, транспорту та промисловості, які, як передбачається, становитимуть фундамент державного сектору у майбутньому.

4. Аналіз стану використання механізму державного підприємництва в регуляторно-управлінських цілях держави підтвердив його визначальне значення у реалізації складових економічної політики та функцій держави усупереч численним недолікам, які вимагають державного втручання для їхнього усунення. Його роль є очевидною у забезпеченні регіонального розвитку, що підтверджується алокаційним ефектом державних підприємств. Відповідно до цього державне підприємництво значною мірою впливає на виконання заходів щодо структурно-інституційних перетворень. Результати емпіричних оцінок засвідчили необхідність підвищення ефективності виконання державним підприємництвом бюджетоутворюючої функції. Аналогічна пропозиція буде доцільною щодо інших сфер застосування його потенціалу, зокрема інвестиційно-інноваційної, антимонопольної, цінової та соціальної.

5. Корпоративна участь держави у підприємницькій діяльності, незважаючи на незначні розміри корпоративної субскладової державного сектору порівняно з унітарною, забезпечує реалізацію її функцій не лише як управлінця та підприємця, а й як інноватора, інвестора, банкіра, учасника фондового ринку та власника активів, сприяє налагодженню партнерських взаємовідносин з іншими учасниками соціально-економічних відносин. Однак на сьогодні структура корпоративних прав держави переобтяжена малими та середніми за розміром пакетами акцій, господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі неактивні у проходженні процедури лістингу, державні банки потребують постійної рекапіталізації, а тому широкий спектр функції (особливо інтегративна та представницька) державних корпорацій не виконуються повною мірою.

Основні положення розділу 2 висвітлені у таких працях: [158], [159], [161], [162], [164], [166], [168], [170], [173], [223]; [224].

РОЗДІЛ 3

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОЇ УЧАСТІ ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Стратегічні орієнтири та вектори інституційної участі державного підприємництва в системі національної економіки

Неефективність державного підприємництва асоціюється здебільшого з такими негативними явищами, як бюрократизм, корупція, лобізм інтересів вузьких кіл осіб, олігархізм, опортунізм, політиканство, усунення присутності яких у середовищі підприємницької та управлінської діяльності держави є одним із викликів сьогодення. З огляду на це існує необхідність формування набору дієвих заходів для утвердження та концептуального обґрунтування ролі держави як конкурентоздатного підприємця і ефективного управлінця, а державного підприємництва – як невід’ємного елемента сучасної інституційної архітектури.

У 2016 р. експерти-аналітики організації «PwC» виокремили ряд дестабілізуючих чинників господарської діяльності суб’єктів підприємництва, серед яких: надмірне державне регулювання; геополітична нестабільність; залежність від споживчих витрат і суспільних потреб; панування атмосфери недовіри між бізнес-партнерами; збільшення податкового тягара; незадовільний рівень інфраструктурного забезпечення; загострення проблеми інформаційної асиметрії [203, с. 18]. Впливу їхньої більшості зазнають господарські одиниці державного підприємництва, а виникнення окремих самі провокують. В Україні такий перелік формують:

1) на мікрорівні – технологічна відсталість; брак оборотних коштів; ресурсо- та енергоємність виробництва; збитковість та обмежена самостійність у операційній діяльності; часткове або цілковите централізоване цілепокладання; недостатній обсяг капітальних інвестицій; відсутність достатньої кількості кваліфікованих менеджерів; затримки із виплатою зарплати; низька інноваційна

активність; недосконалість стратегічного та фінансового планування, непослідовне виконання антикорупційних програм;

2) на мезорівні – нерівномірна концентрація суб'єктів державного підприємництва в межах окремих секторів (галузей) і регіонів, що пов'язано із такими загрозами: поглиблення диференціації регіонів за рівнем економічного розвитку, якістю життя та соціального забезпечення населення; ймовірність втрати стратегічних об'єктів державної власності як наслідок загострення військового конфлікту на сході країни та алогічного характеру здійснення приватизації; розірвання виробничих зв'язків між державними підприємствами, ігнорування їхніх метрополійних функцій і переваг кластерного підходу при розробці стратегій регіонального розвитку;

3) на макрорівні – інституційна неспроможність держави як підприємця і управлінця; невиправдане зростання витрат сектору загального державного управління; погіршення макропропорцій між фондами нагромадження і споживання, розірвання виробничих зв'язків між секторами (галузями) та регіонами; послаблення контролю за належним використанням державного майна; зниження конкурентоспроможності державних підприємств та інших інституцій, їхня відсутність у світових рейтингах підприємницької успішності; недосконалість правового поля, що регламентує порядок здійснення державою її регуляторно-управлінських повноважень через механізм державного підприємництва; тиск геополітичного конфлікту та примноження загроз національній безпеці країни; відсутність рішуче налаштованих реформаторів-лідерів і політичних сил для вирішення накопичених у сфері державного підприємництва суперечностей.

Нині розробка візії подальшого розвитку національної економіки відбувається під тиском міжнародних організацій як стороннього контролю за перебігом інтеграційного та реформаційного процесів, що є додатковим мотивуючим фактором, оскільки країни-члени ЄС надають уряду України значний кредит довіри, підтримуючи і фінансуючи реалізацію окремих ініціатив (реформу державного управління, приватизацію державних банків, програм кластеризації регіональної економіки). Загалом у найближчі кілька років «перезавантаження»

державного підприємництва відбуватиметься в контексті напрямків реформування, визначених у таких документах: Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 р. та план пріоритетних дій Уряду на 2017 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України № 275-р від 3 квітня 2017 р.); Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України №474-р від 24 червня 2016 р.); Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України №5 від 12 січня 2015 р.); Стратегія розвитку системи управління державними фінансами на 2017–2021 рр. (розпорядження Кабінету Міністрів України №774 від 1 серпня 2013 р.); Стратегія підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки (розпорядження Кабінету Міністрів України № 662 від 27 травня 2015 р.); Експортна стратегія України: дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021 рр. (варіант проекту розпорядження Кабінету Міністрів України); Енергетична стратегія України на період до 2035 р. «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» (розпорядження Кабінету Міністрів України № 605-р від 18 серпня 2017 р.); Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р. (Постанова Кабінету Міністрів України №385 від 6 серпня 2014 р.); Стратегія розвитку високотехнологічних індустрій для України на період до 2025 р. (варіант проекту розпорядження Кабінету Міністрів України) та ін. [96; 98; 117; 126; 129; 131; 132; 138; 154].

Їхня наявність свідчить про завершення формування критичної маси реформ і готовність урядових сил до здійснення рішучих дій на шляху до забезпечення стабілізації соціально-економічної ситуації в країні, що було неможливим за умов збереження неефективного, фінансово залежного від держави, технологічно відсталого та інноваційно неактивного державного підприємництва. Заплановані реформації є гарантією невідворотності прогресивних змін національної економіки, проте знову, як і у попередні роки, спостерігається відсутність детальної покрокової «інструкції до дій».

Проблему розмитості стратегічного бачення подальшого розвитку державного підприємництва у системі управління національною економікою

вдалося частково усунути у 2015 р. завдяки ухваленню Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки (розпорядження Кабінету Міністрів України №662-р від 27 травня 2015 р.), якою передбачається: посилення бюджетного контролю; оновлення підходів держави до провадження політики власності, в т. ч. удосконалення корпоративного управління з допомогою створення наглядових рад і призначення незалежних директорів; перегляд стандартів звітності суб'єктів державного підприємництва [129].

Оцінюємо її зміст і структуру загалом позитивно, оскільки, з одного боку, як постфактум визнається наявність прорахунків підприємницької, управлінської та реформаційно-трансформаційної практик держави; з іншого – запропоновані шляхи попередження їхнього відтворення із залученням досвідчених зарубіжних консультантів, імплементацією зарубіжного досвіду та використанням рекомендацій ОЕСР. Розглядаючи зазначений документ як такий, що значною мірою визначив перелік стратегічних орієнтирів та векторів діяльності держави у сфері управління державним сектором, слід наголосити, що поза увагою його авторів залишилася необхідність уточнення пріоритетів щодо присутності державного підприємництва в економічній та інституційній системах надалі¹. Відповідно до результатів аналізу (р. 2) та оцінок міжнародних практик, вважаємо, що його (перелік) потрібно доповнити за такими вимірами:

– секторально-галузевим, що формує чітке розуміння того, де збереження функціональної присутності державного підприємництва буде доцільним у майбутньому (декомпозиційне вивчення його масштабів крізь призму визначеної критеріальної бази);

– територіально-просторовим, який має створювати передумови для вирівнювання регіональних диспропорцій, спричинених нерівномірною концентрацією суб'єктів державного підприємництва, через примноження позитивних алокаційних ефектів, формування зон економічного зростання, конвергенції регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку з використанням

¹Основним недоліком Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки є ототожнення політики управління ними з політикою власності, які співвідносяться між собою у дослідженні як ціле та часткове.

кластерного та інноваційного підходів, виокремлення територій-пілотних майданчиків для здійснення «smart» спеціалізації, усунення недоліків державної регіональної політики;

– структурно-інституційним, що забезпечить встановлення оптимально допустимого розміру державного сектору у складі національної економіки та раціонального співвідношення між його унітарною та корпоративною субскладовими, оновлення нормативно-правової бази, утвердження державного підприємництва як складової інституційної архітектури національної економіки;

– організаційно-управлінським з метою відновлення операційної та фінансової самостійності суб'єктів державного підприємництва; удосконалення процесу цілепокладання та формування їхнього функціонального навантаження; посилення контролю за складанням стратегічних і фінансових планів, антикорупційних програм державних господарських одиниць; розмежування функцій держави як власника активів, підприємця та управлінця; проведення поетапного ребрендингу державного підприємництва як системоутворюючого елемента національної економіки;

– часовий, вибір якого зумовлений необхідністю зівставлення результатів аналізу за зазначеними вище вимірами як у статистиці, так і в динаміці, що дасть змогу не лише підвищити об'єктивність та ефективність управлінських рішень державних органів влади, а й сприятиме створенню статистичного підґрунтя для систематичного проведення емпіричних розвідок, в т. ч. прогнозних оцінок.

Комплексне охоплення зазначених вище рекомендацій гарантуватиме забезпечення національних інтересів та отримання бажаного ефекту реформування¹. Застосування секторально-галузевого виміру включає детальну оцінку тенденцій зміщення пріоритетів держави як підприємця на основі розрахунку кутових коефіцієнтів параметрів (s), (p), (v), (a), які визначають масштаби державного сектору у складі національної економіки з урахуванням

¹Відповідно до Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України №518 від 25 травня 2009 р.) ефект реформування визначається як сукупний економічний прогнозний результат від здійснених перетворень, що може проявитись на рівні підприємства, держави, а також у глобальній площині. Він становить сукупність таких ефектів: бюджетного; господарського (комерційного); соціально-економічного; еколого-економічного; капіталізації підприємств.

впливу фактора часу відповідно до визначеної методики наукового дослідження (п. 2.1) та розроблено алгоритму для здійснення запланованих розрахунків (дод. С). За результатами проведених обчислень сформовано табл. 3.1.

Таблиця 3.1

**Кутові коефіцієнти параметрів масштабування державного сектору
за секторами (галузями) національної економіки***

Показник	2005–2010 рр.					2010–2016 рр.				
	<i>s</i>	<i>p</i>	<i>v</i>	<i>a</i>	<i>K_{z1}</i>	<i>s</i>	<i>p</i>	<i>v</i>	<i>a</i>	<i>K_{z2}</i>
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (<i>sg</i>)	0,08	0,24	-0,73	-0,49	-0,37	-0,39	-0,24	-0,36	-0,84	-0,50
Промисловість (<i>pr</i>)	-0,12	-0,55	-0,58	-2,96	-1,30	-0,08	-0,42	0,97	1,57	0,67
Будівництво (<i>bd</i>)	-0,12	-2,04	-1,25	-1,33	-1,45	-0,02	-0,08	-0,01	0,00	-0,03
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	-0,05	-0,12	-0,48	-0,68	-0,43	0,00	0,03	-0,14	0,24	0,05
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	-0,21	-5,75	-5,50	-3,96	-4,91	-0,05	2,67	1,11	2,06	1,92
Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	-0,04	-0,05	-0,14	0,33	0,03	-0,03	-0,13	-0,45	-0,41	-0,31
Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	-0,05	-4,36	-0,09	-0,12	-1,23	0,00	-0,16	0,05	-0,22	-0,12
Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	-0,21	-1,45	-0,22	1,32	-0,06	-0,20	-1,94	-8,29	-2,07	-3,70
Освіта (<i>os</i>)	-0,41	-0,71	-0,61	-0,37	-0,55	-0,25	-0,39	-0,50	-0,22	-0,36
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	-0,17	-0,19	-0,20	-0,19	-0,19	-0,10	-1,34	-1,39	-2,30	-1,65

*розраховано та сформовано автором на основі даних табл. 2.1–2.4, 2.7.

**умовні позначення: питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*s*); питома вага середньооблікової кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*p*); питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*v*); питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*a*).

Проаналізувавши значення кутових коефіцієнтів показників (табл. 3.1), представлених за два часові періоди (2005–2010 рр. і 2010–2016 рр., спільним для яких є 2010 р. з метою забезпечення їхньої порівнюваності та визначення характеру змін), можемо стверджувати про наступне: якщо у 2005–2010 рр. спостерігалось ущільнення підприємницької діяльності держави в усіх без винятку секторах (галузях), найбільшою мірою у транспортній, фінансовій і страховій сферах, будівництві, то у 2010–2016 рр. ці процеси сповільнились (тенденції щодо обмеження

присутності державного підприємництва збереглись у сільському господарстві та суміжних із ним видах діяльності, операціях з нерухомим майном, охороні здоров'я; натомість у промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, транспорті позиції «підприємницької держави» посилились). Графічне відображення значень кутових коефіцієнтів представлено у вигляді матриці (рис. 3.1).

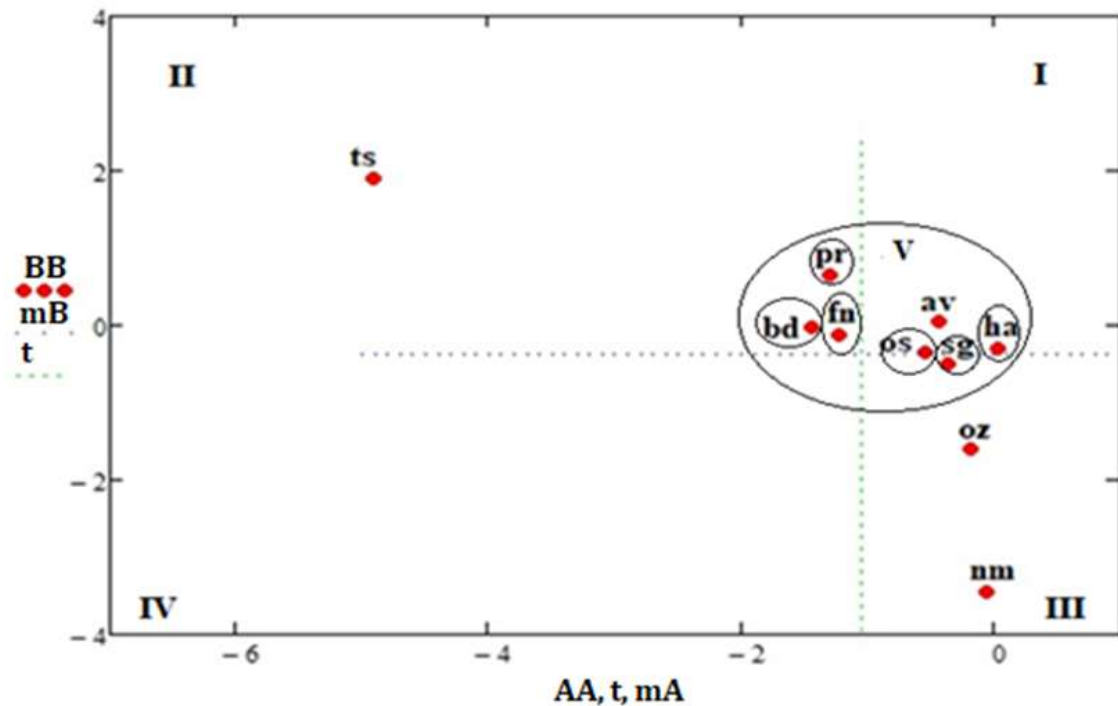

Рис. 3.1. Матриця тенденцій зміни присутності державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі*

*побудовано автором на основі даних табл. 3.1 з використанням математичної системи «MathCad15» та вбудованих функцій «mean», «sort»

**умовні позначення: AA – 2005–2010 рр.; BB – 2010–2016 рр.; сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (*sg*); промисловість (*pr*); будівництво (*bd*); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (*av*); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (*ts*); тимчасове розміщення й організація харчування (*ha*); фінансова та страхова діяльність (*fn*); операції з нерухомим майном (*nm*); освіта (*os*); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (*oz*).

Матрична площина забезпечила здійснення розподілу охоплених державним підприємництвом секторів (галузей) між квадрантами (дод. Т), кожному з яких відповідають такі індивідуальні характеристики:

– I квадрант: у 2010–2016 рр. порівняно з 2005–2010 рр. мало місце несуттєве покращення або незмінність параметрів діяльності суб'єктів державного

підприємництва (освіта; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів);

– II квадрант: у 2010–2016 рр. відбулося відновлення підприємницької активності держави (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; будівництво; фінансова та страхова діяльність; промисловість);

– III квадрант: внесок державного підприємництва у розвиток досліджуваних секторів (галузей) погіршився у 2010–2016 рр. з огляду на результати у 2005–2010 рр. (операції з нерухомим майном; охорона здоров'я);

– IV квадрант: держава як підприємець за усіма параметрами є неефективною незалежно від впливу фактора часу (такі сектори (галузі) відсутні);

– V квадрант: присутність державного підприємництва в окремих секторах (галузях) зазнаватиме надалі інституційних змін, зважаючи на їхнє перехідне положення в матричній площині (будівництво, промисловість, фінансова та страхова діяльність, освіта, сільськогосподарський комплекс, тимчасове розміщення й організація харчування).

Застосування матричного підходу створило підґрунтя для здійснення прогностичних оцінок, що дозволяють виявити особливості поширення державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі на період до 2020 р. (табл. 3.2) (дод. У).

Таблиця 3.2

Прогноз присутності державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі*

Прогнозні сумарні значення	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg)	Промисловість (pr)	Будівництво (bd)	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av)	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts)	Тимчасове розміщення й організація харчування (ha)	Фінансова та страхова діяльність (fn)	Операції з нерухомим майном (nm)	Освіта (os)	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz)
2017	-0,60	2,24	1,11	0,44	7,39	-0,59	1,11	-6,61	-0,20	-2,82
2018	-0,63	2,64	1,39	0,53	8,75	-0,65	1,39	-7,34	-0,17	-3,11
2019	-0,66	3,03	1,67	0,63	10,12	-0,72	1,67	-8,06	-0,13	-3,40
2020	-0,68	3,42	1,96	0,73	11,49	-0,79	1,96	-8,79	-0,09	-3,69

*розраховано і сформовано автором на основі даних табл. 3.1.

Графічна інтерпретація прогнозних значень кутових коефіцієнтів засвідчила, що, незважаючи на наявність спільних тенденцій, не простежується єдиного тренда щодо перспектив розвитку галузевих ринків за участі «підприємницької держави», оскільки вони мають різновекторний характер (рис. 3.2, дод. У).

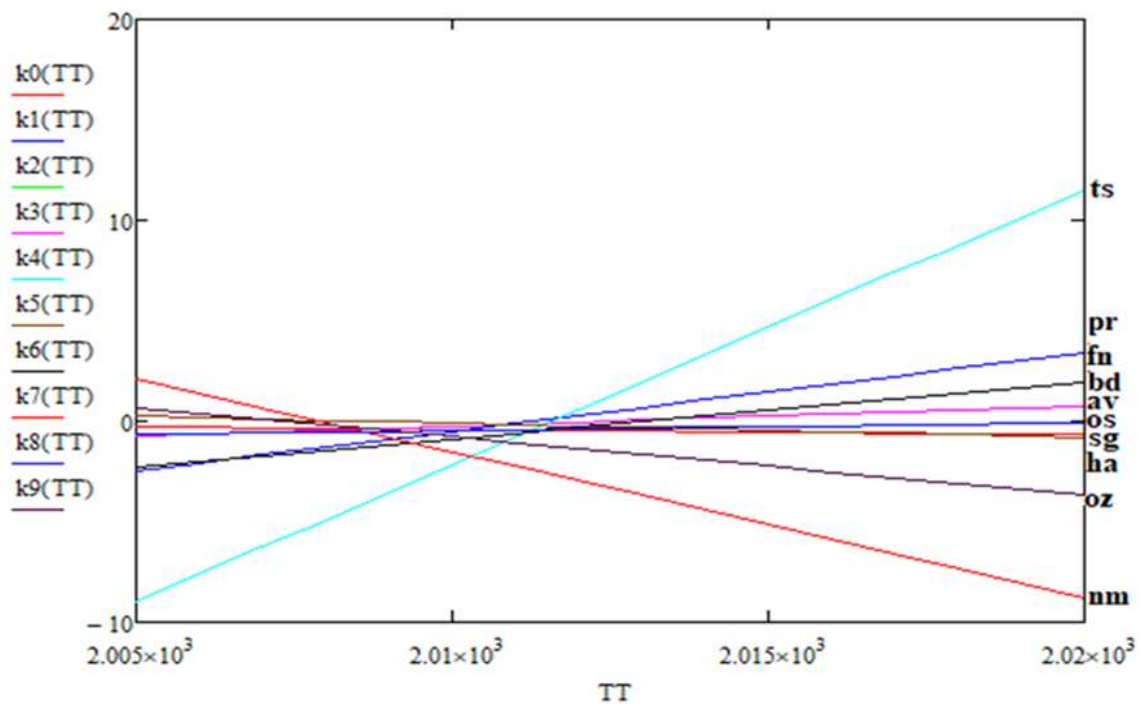

Рис. 3.2. Графічне зображення прогнозних тенденцій щодо присутності державного підприємництва за секторами (галузями) національної економіки на період до 2020 р.*

*побудовано на основі авторських розрахунків (табл. 3.2).

**умовні позначення: TT – минулий (2005-2016 рр.) і прогнозний періоди (2017-2020 рр.); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (*sg*); промисловість (*pr*); будівництво (*bd*); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (*av*); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (*ts*); тимчасове розміщення й організація харчування (*ha*); фінансова та страхова діяльність (*fn*); операції з нерухомим майном (*nm*); освіта (*os*); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (*oz*).

На основі проведених розрахунків та рис. 3.2 можна зробити такі висновки:

- секторами (галузями), що виконуватимуть роль локомотивів розвитку національної економіки за участі державного підприємництва будуть: транспорт, промисловість, будівництво, фінансова та страхова діяльність, торгівля;
- секторами (галузями), де умови діяльності суб'єктів державного підприємництва потребують покращення (в т. ч. за рахунок обмеження його

присутності), є: освіта та охорона здоров'я; сільське, лісове і рибне господарство; тимчасове розміщення та організація харчування; операції з нерухомим майном.

Уточнення стратегічних орієнтирів та векторів модернізації впливу державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі включає формування набору критеріїв для визначення пріоритетних сфер збереження його присутності. До їхнього переліку слід зарахувати: розмір підприємства (мале, середнє, велике); кількість зайнятих; участь у забезпеченні розвитку регіонів; питома вага в обсязі реалізованої продукції (на вітчизняному і світовому ринках); рівень інноваційно-технологічної активності; роль в управлінні національною економікою; ступінь залежності від бюджетного фінансування; значення у відновленні макроекономічної стабільності у посткризовий період; рівень конкурентоспроможності; цільова зорієнтованість.

Актуальною в цьому випадку є Комплексна програма реструктуризації державних підприємств (розпорядження Кабінету Міністрів України №401-р від 29 серпня 2001 р.), що передбачає розробку сукупності адміністративно-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на наближення умов функціонування зазначених суб'єктів до ринкових [127]. Про успішність її реалізації мають сигналізувати позитивні зрушення у промисловому виробництві, збільшення частки виробленої високотехнологічної й наукоємної продукції, створення висококонкурентного середовища, продаж непрофільних підрозділів державних господарських одиниць і зростання ринкової вартості об'єктів приватизації.

В контексті підвищення ефективності стратегування державного підприємництва у майбутньому та виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. на увагу заслуговує пропозиція щодо проведення територіально-просторової діагностики розміщення його потенціалу [98]. Доцільно зазначити, що аналіз кількісної присутності суб'єктів державного підприємництва у регіональному вимірі, який домінує у сучасній практиці з огляду на обмеження статистичної інформації, не дає достатніх підстав для формування однозначних висновків про характер їхнього впливу на розвиток територій безпосередньої алокації. Відсутнім є широкий спектр даних про внесок державного підприємництва у: 1) структурна перебудова національної економіки, зокрема реального сектору на

користь виробництв з високою доданою вартістю; 2) формування валового регіонального продукту; 3) забезпечення зайнятості та соціального благополуччя населення; 4) створення передумов для формування точок-полісів економічного зростання, інноваційних центрів, регіональних кластерів; 5) досягнення цілей, зазначених у стратегічних документах [68; 158].

Актуальним у цьому вимірі є визначення перспектив щодо формування кластерів, осередками яких можуть стати центри зосередження державних підприємств, що акумулюють економічні ресурси держави. Як свідчить досвід, більшість вітчизняних кластерів охоплює промисловість і перебуває на стадії становлення через відсутність загальнонаціональної стратегії їхнього розвитку і програмних документів щодо реалізації кластерної політики держави, хоча Україна є членом Європейського кластерного альянсу (The European Cluster Alliance)¹ [48, 74, 75].

Досі не вироблено єдиного підходу до визначення (вимірювання) алокаційного ефекту суб'єктів державного підприємництва. Тому, при стратегічному плануванні розвитку регіонів із застосуванням кластерного підходу та використанням механізму державного підприємництва в процесі регіоналізації та проведення реформи децентралізації влади доцільно дотримуватись такого алгоритму ідентифікації пілотних майданчиків для апробації управлінських новацій:

1) формування бази даних (індикаторів) для проведення функціонально-компонентної оцінки внеску державного підприємництва у розвиток регіонів за виокремленими напрямками: економічна ефективність; інвестиційний розвиток і зовнішня співпраця; фінансова самодостатність; ефективність ринку праці; удосконалення інфраструктурного забезпечення; відновлювальна енергетика та енергоефективність (визначені Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України) [79];

¹Сьогодні у країнах Європи, в Японії та Індії 65,0%–70,0% підприємства є учасниками промислових кластерів. У США в їхніх межах функціонує більше половини господарських одиниць, а частка створеного ними ВВП перевищує 60,0%. Практика кластеризації економіки характерна для скандинавських країн (Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція). Активно проходить процес створення мережевих утворень в країнах Південно-Східної Азії та в Китаї (працює понад 60 кластерів, які охоплюють близько 30,0 тис. компаній із більш ніж 3,5 млн. робітників та обсягами продаж на суму приблизно 200 млрд. дол. США). В ЄС діє 2,0 тис. офіційно зареєстрованих кластерів, у яких працюють 38,0% зайнятих, а 150 з них визнано кластерами світового рівня [48; 74; 75].

2) здійснення інтегральної оцінки ефективності діяльності суб'єктів державного підприємництва на основі субіндексів як усереднених величин показників, які описують зазначені вище напрямки за досліджуваний період;

3) виокремлення регіону-еталону з найкращим показником використання економічного потенціалу державного підприємництва. Отриманий результат може мати двояке значення: еталонному регіону відповідатиме або максимальне, або мінімальне значення, що залежить від індикатора, обраного для аналізу;

4) графічне представлення результатів проведених обчислень у вигляді матриці, що сприяє якнайповнішому виявленню характеру впливу державного підприємництва на соціально-економічну ситуацію в регіонах та застосуванню селективного підходу у наданні фінансової підтримки;

5) проведення компаративного аналізу інституційної участі державного підприємництва у територіально-просторовому вимірі відповідно до значень обчислених інтегралів: від максимального до мінімального значення для всієї вибірки регіонів, що забезпечить системність аналізу.

Як вже зазначалось (п. 2.3), регіонами, де механізм державного підприємництва використовується найбільш ефективно, можуть бути території з високою концентрацією державних підприємств (м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Львівська, Одеська, Київська, Харківська області)¹. Відстоюємо позицію, що за сучасних реалій і переважання негативних ділових очікувань суб'єктів господарювання лише держава володіє достатнім обсягом економічних ресурсів, інноваційним потенціалом і важелями впливу, щоб запобігти утворенню монопольних ринків та зменшити розмір трансакційних витрат при імплементації кластерного підходу в розвиток економіки регіонів і впровадженні «smart» спеціалізації державних господарських одиниць². Її інтерес полягає у тому, що успішно функціонуючі кластери гарантують збільшення обсягу відрахувань до державного бюджету,

¹Статистична база для аналізу інституційного впливу державного підприємництва на мезорівні є обмеженою, а тому перелік регіонів-центрів кластеризації за участі державних господарських одиниць на сучасному етапі мають рекомендаційний, а не ствердний характер.

²Сьогодні така практика характерна для оборонного комплексу. У 2017 ДП «Антонов» як флагман авіаційного сектору (галузі) перейшов у підпорядкування ДК «Укроборонпром», що дозволило створити комплексну систему управління державними підприємствами з багатопрофільною орієнтацією як прикладу позитивної практики проведення міжгалузевої кластеризації [180].

комерціалізацію діяльності державних організацій (установ, закладів) та інституцій, їхнє технологічне оновлення, налагодження міжгалузевої та міжрегіональної кооперації як складових сучасних інтеграційних процесів, конкурентоздатність національних товаровиробників на глобальних ринках, підвищення якості освіти і формування класу кваліфікованого персоналу для державного сектору, а також відновлення взаємодії з іншими учасниками соціально-економічних відносин.

Ідея виокремлення структурно-інституційного виміру полягає у формуванні стратегічних орієнтирів і векторів модернізації інституційної участі державного підприємництва в управлінні національною економікою та визначає його як процес коректування її структури через ініціювання відповідних перетворень. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі (п. 1.1) не існує чітко визначених характеристик для зарахування господарських одиниць до складу державного підприємництва й обґрунтованого підходу до масштабування державного сектору [13; 65; 81; 157; 203; 205]. Частково вирішення цих недоліків забезпечило прийняття Дорожньої карти реформування сфери управління державною власністю («Triage»¹), що було однією із вимог Міжнародного валютного фонду і засвідчує готовність уряду до продовження модернізації підприємницького та управлінського середовищ діяльності держави [159]. Аналіз змісту цього документа дає підстави стверджувати про необхідність його перегляду, оскільки не врахована оцінка таких показників результативності державного підприємництва, як чисельність зайнятих, вартість активів, чистий прибуток та інших фінансових показників, які, згідно з результатами дослідження (п. 2.2) мають більш вагомий вплив на питому вагу державного сектору у складі економіки.

На сучасному етапі у розпорядженні держави залишаються: стратегічні підприємства і природні монополії; низьколіквідні та інвестиційно непривабливі об'єкти державної власності (понад 50,0% корпоративних прав держави становлять малі/середні за розміром пакети акцій); суб'єкти, які в перспективі будуть приватизовані. З числа тих,

¹Як зазначалось у п. 2.2, цей документ має суперечливий характер, оскільки в основу класифікації господарських одиниць держави покладено кількісний критерій, який найменшою мірою впливає на масштаби державного сектору у складі економіки. Крім того, незважаючи на те, що ним передбачено приватизацію та ліквідацію зазначених інституцій, в них сконцентровано лише 18,9% від усіх активів держави, тоді як основна їхня маса розміщена у 15 стратегічно важливих об'єктах. Це дозволяє зробити висновок про те, що державне втручання в економічні процеси надалі буде спостерігатись в рамках національної економіки, що вимагає, насамперед, якісних змін у середовищі функціонування державного підприємництва.

які становлять фундамент державного підприємництва, щороку спостерігається вивільнення об'єктів державної власності до приватизації без конкретної аргументації та критеріального відбору. Натомість на балансі держави накопичуються активи, які у найближчій перспективі не знайдуть нових власників. Невирішеним залишається питання віднесення до складу державного сектору державних організацій та установ, що потребує уточнення його кількісної характеристики. Пропонуємо захувати до суб'єктів державного підприємництва державні унітарні та казенні підприємства, господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі понад 50,0% (оскільки пакети акцій меншого розміру не дають державі вирішального права голосу у вирішенні управлінських питань), державні організації (установи, заклади), які, поряд із соціально орієнтованою, здійснюють комерційну діяльність (сукупно становлять фундамент державного сектору економіки), та державні інституції (агенства, фонди, служби, інститути), що виконують специфічні функції. Відповідно після цього подальшим кроком має стати оновлення реєстрів об'єктів державної власності та корпоративних прав держави на основі законодавчо встановлених норм.

Наявна нормативно-правової бази регулювання процесів створення, реорганізації та ліквідації державних господарських одиниць, оподаткування прибутку, здавання в оренду, заставу чи концесію державного майна потребує перегляду основних положень чинного законодавства та їхнього узгодження із стратегічними імперативами розвитку і модернізації інституційного впливу державного підприємництва [113; 108; 109; 110; 114; 115; 119; 120]. Дотримуємось думки, що визначення частки приватного сектору потрібно здійснювати згідно з тією самою методикою, що й державного, для забезпечення порівняльності їхньої ефективності. Наведені аргументи свідчать про доцільність уточнення діючої Методології визначення частки державного сектору у складі економіки [100; 159]. Пошук «золотої середини» співвідношення між державним і приватним секторами для кожної країни є індивідуальним питанням, тому як варіант нетрадиційного вирішення цієї проблеми можна запропонувати «модель шести шляхів», яка базується на: розгляді альтернативних секторів (галузей); пошуку стратегічних груп всередині сектору (галузі); перегляді бази покупців відповідно до критерію функціональної та емоційної привабливості товарів/послуг; оцінюванні

перспектив із виробництва додаткових продуктів і послуг (післяпродажне обслуговування); врахуванні впливу фактору часу [49]. Її практичне використання орієнтуватиме суб'єктів державного підприємництва на пристосування до ринкових умов господарювання та комерціалізацію їхньої діяльності.

Акцентуючи увагу на проблемних аспектах ідентифікації місця та ролі державного підприємництва в системі управління національною економікою, варто зазначити, що існують брендові перешкоди для створення його позитивного сприйняття суспільством, про що свідчать дані соціальних моніторингів Інституту соціології НАН України: лише 40,0% населення висловлює підтримку ідеї щодо необхідності об'єднання адміністративних (державних) та ринкових методів забезпечення соціально-економічних змін, позитивно сприймаючи приватизацію виключно малих за розміром державних підприємств [174; 223].

Поширене сьогодні трактування призначення державного підприємництва асимілює де-факто політику державної власності, концепції щодо реформування державного сектору і удосконалення системи державного управління, кожна з яких, незважаючи на їхню компліментарність, має власне цільове та об'єктне навантаження. З метою вирішення завдань дослідження на особливу увагу заслуговує організаційно-управлінський вимір інституційного впливу державного підприємництва. Аналіз, проведений у п. 2.2–2.4, та узагальнення зарубіжного досвіду дають змогу виокремити такі стратегічні вектори модернізації його інституційного впливу: забезпечення стабільності економічного середовища; задоволення потреб населення у суспільних благах і послугах; стимулювання інноваційного типу економічного розвитку країни; створення державних брендів та надійної репутації; реалізація соціального навантаження. Вони передбачають перегляд: 1) підходів до масштабування його присутності у складі національної економіки; 2) способів реалізації функціонального, цільового та об'єктного навантаження; 3) практики управління державними підприємствами, організаціями та іншими інституціями. Таким чином, сьогодні існує гостра необхідність у створенні концептуальної моделі утвердження державного підприємництва в

сучасній інституційній архітектоніці, авторське бачення якої в розрізі її складових елементів схематично представлено на рис. 3.3.

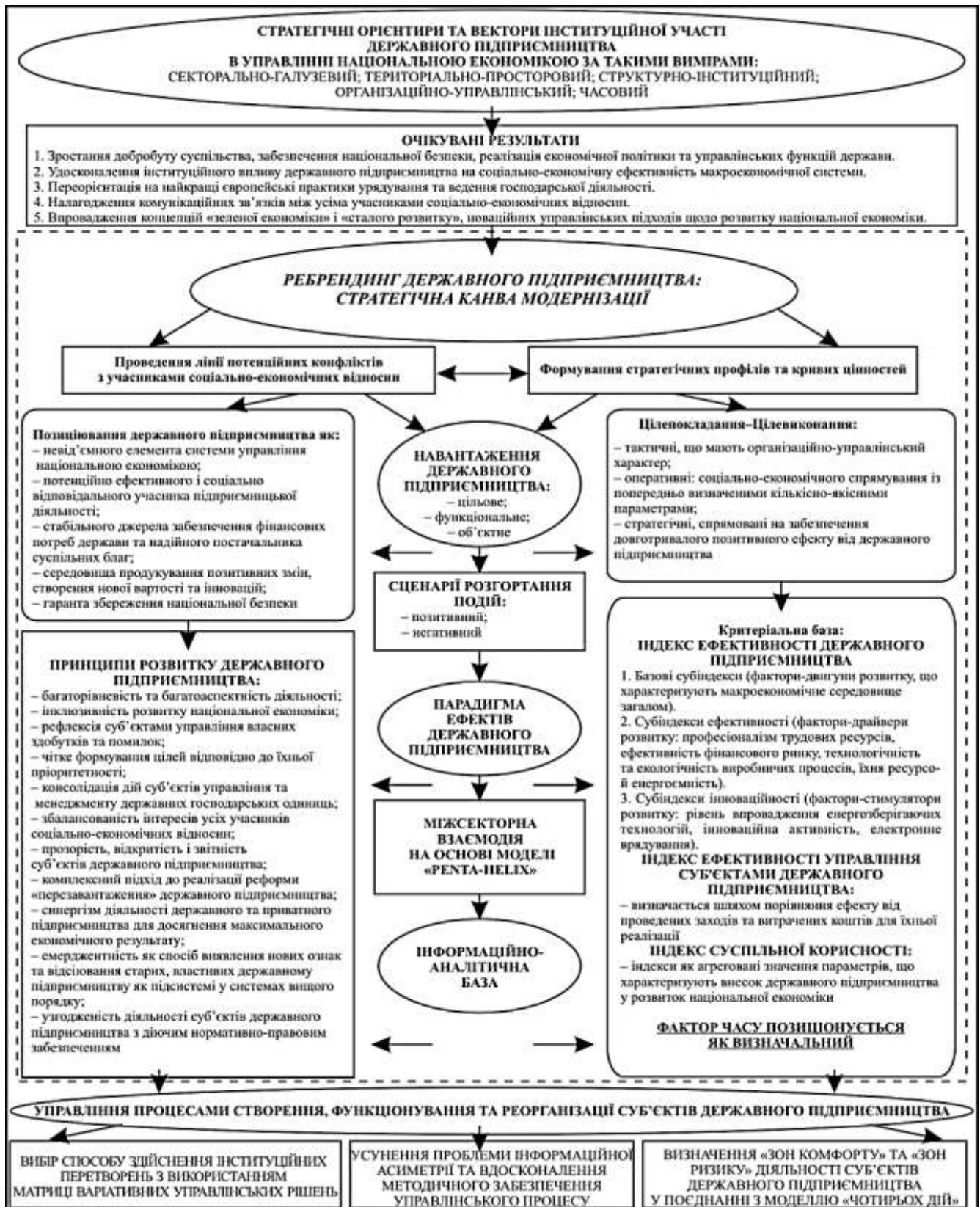

Рис. 3.3. Концептуальна модель утвердження державного підприємництва в сучасній інституційній архітектоніці управління національною економікою*

*розроблено автором.

Розроблена концептуальна модель інституціоналізації державного підприємництва враховує вплив фактора мінливості середовища його функціонування. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 рр.» №411 від 31 травня 2017 р. розглядаються декілька можливих варіантів подальшого розгортання подій: за сценарієм 1 і 2 – це успішне і швидке реформування економіки за підтримки міжнародного співтовариства та наявності сприятливої зовнішньоекономічної кон'юнктури зі зростанням ВВП до 3,0% у 2017 р. і до 4,0% щороку упродовж 2018–2019 рр.; за сценарієм 3 стан макроекономічного середовища погіршиться, конкурентні позиції вітчизняної продукції в умовах повільного протікання процесів модернізації національної економіки послабляться, а тому в 2017 р. збільшення ВВП можливе на рівні 1,5%, а в наступні два роки – в межах 2,0% [128].

На основі зазначеного вище розроблено також два варіанти реалізації реформи державного підприємництва: позитивний та негативний (рис. 3.3). Перший базується на переході до ринкових засадах ведення господарської діяльності, оскільки сучасне державне підприємство позиціонується не лише як дієвий інструмент держави з управління національною економікою, а й як ефективний і конкурентоздатний, комерційно і соціально зорієнтований, фінансово та операційно незалежний учасник соціально-економічних відносин, який своєчасно виконує фіскально-бюджетні зобов'язання, в т. ч. за рахунок продажу низьколіквідних державних активів, дрібних пакетів корпоративних прав, що нераціонально поглинають управлінський ресурс держави. Другий варіант більш реалістичний і відповідає задекларованим сьогодні намірам уряду щодо максимальної оптимізації масштабів державного сектору у складі економіки (до 6,0%), що без якісних змін лише обмежить сфери та межі поширення інституційного впливу державного підприємництва, однак не забезпечить вирішення усього спектру накопичених проблем.

Загалом стратегічне бачення його розвитку має будуватись на використанні інноваційних та прогресивних підходів, котрі пройшли апробаційне випробування. та є складовими: стратегії «блакитного океану» (широко поширена у практиці азійських країн як інструкція з формування власної ніші підприємствами у

конкурентному середовищі на основі інноваційної діяльності та ефективного ризик-менеджменту); моделі «penta-helix» (концепція міжсекторної взаємодії, яка об'єднує інтереси уряду, соціальних організацій, приватного сектору, населення і системи закладів освіти); бізнес-моделі «3C's» (містить такі три основні компоненти: клієнт – the customer; конкурент –the competitor; корпорація/компанія – the corporation/company [203; 223]. Нова її інтерпретація базується на трьох управлінських цінностях: продуктивність (capability); узгодженість (consistency); культивування змін (cultivation). Їхня практична значимість полягає у здатності забезпечити конкурентоздатність господарських одиниць держави в умовах ринку, що дозволить подолати стереотипи щодо неефективності держави як підприємця.

Рейтинг державного підприємництва, що є складовою авторського бачення утвердження його як елемента інституційного базису національної економіки, доцільно проводити в контексті реалізації концепції сталої економіки (системи збалансованих інтересів суспільства) як найбільш прийнятної за наявних несприятливих обставин (слабкі сторони його інноваційної спроможності усувають можливість переходу до інклюзивного або «розумного» зростання). Її особливість полягає в комплексному охопленні низки компонент: сталий економічний розвиток (досягнення економічної стабільності в країні для подальшого нарощення виробничих потужностей); стале виробництво (раціональне використання природних ресурсів зі створенням умов для їхнього відтворення); сталий соціальний розвиток (справедливий розподіл національного багатства, підвищення рівня людського розвитку та якості життя); сталий регіональний розвиток (поступове наближення регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку); сталий екологічний стан (енергозбалансованість національної економіки з дотриманням ідеології «зеленої економіки») [45].

Оновлення управлінських підходів до формування функціонального навантаження державного підприємництва є одним з пріоритетних завдань реформування середовища підприємницької діяльності держави. Функції державних господарських одиниць поділяють на комерційні та соціально важливі, проте таке розмежування є доволі відносним [111]. Якщо результати комерційної діяльності суб'єктів господарювання держави обліковуються, то соціально орієнтовані – ні, а

тому необхідно якнайшвидше представити методологію розкриття відповідної інформації, розробкою якої займається Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. З метою удосконалення методики оцінки функціональної спроможності державного підприємництва пропонуємо використовувати індексний метод, що забезпечить агреговану характеристику параметрів незалежно від сфери впливу, що досліджується. Зокрема, в рамках авторської концепції виокремлено такі показники: індекс ефективності державного підприємництва (фактори двигуни, драйвери та стимулятори соціально-економічного розвитку); індекс ефективності управління діяльністю державних підприємств та інших інституцій; індекс суспільної корисності (рис. 3.3). Як результат, процес цілепокладання та цілевиконання спроститься, а ефективно та раціональне розпорядження ресурсами на основі системи державних пріоритетів буде забезпечено.

Поряд з функціональним, уточнення потребують цільове та об'єктне навантаження державного підприємництва через: визначення «кривих цінностей» його суб'єктів; проведення лінії потенційних конфліктів та налагодження комунікаційних каналів з іншими учасниками соціально-економічних відносин; формування стратегічних профілів державних господарських одиниць; створення стратегічної канви для утвердження держави як підприємця й управлінця з дотриманням універсальних принципів: розробки (охоплює ризики пошуку, планування, масштабу, утвердження бізнес-моделі); впровадження (включає організаційні та управлінські ризики, зокрема сталості, надійності, відторгнення, відновлення); поточного моніторингу і контролю (рис. 3.3) [53].

Здобутком останнього періоду є затвердження Методичних рекомендацій зі складання стратегічних і фінансових планів підприємствами державного сектору [113], а також енергетичних балансів та антикорупційних програм для узгодження, формалізації та забезпечення прогнозованості результатів їхньої діяльності. Відтак, аналізу підлягає сукупність внутрішніх (неефективність одного з елементів системи може призвести до негативного кінцевого підсумку, що характеризується ефектом «вузького місця») та зовнішніх (здійснюється на основі STEEPLE-аналізу) чинників (соціально-демографічний, технологічний, економічний, природоохоронний,

політичний, правовий та етнічний). Вони передбачають здійснення оцінки ринкових ризиків із використанням SWOT-аналізу, SNW-аналізу, VaR-методології та GAP-аналізу, діагностування стану конкурентного середовища з допомогою моделі «п'яти сил Портера». Враховуються також ефекти, які є своєрідною реакцією соціально-економічного середовища на зміни умов функціонування його елементів. З огляду на це виокремлено ті з них, що безпосередньо продукуються державним підприємництвом і формують парадигму його ефектів: фінансово-економічний, алокаційний, соціальний, науково-технічний, екологічний, зовнішньополітичний, безпековий. Відштовхуючись від зазначеного вище, у майбутньому воно має відповідати таким вимогам: підзвітність і обліковість результатів діяльності функціональних одиниць; партнерство з метою покращення якості фінансового менеджменту; незалежність у прийнятті управлінських рішень, особливо оперативних; висока компетенція управлінських кадрів та авторитетність дирекції.

На сучасному етапі державотворення в умовах інтенсифікації глобалізаційно-інтеграційних процесів спостерігається зростання потреби у підвищенні ефективності державного підприємництва і зародження тенденцій щодо відновлення використання модернізованої версії політики державного етатизму [125]. В Україні взято курс на максимальну приватизацію державних господарських одиниць, в т. ч. стратегічно важливих, навіть тоді, коли вони є потенціальними кандидатами для перетворення в учасників глобальних ринкових відносин. Наявні трансформаційні тенденції, світова геополітична нестабільність, зміщення центрів економічного зростання, зокрема на користь країн, які розвиваються¹, дають змогу зробити висновок, що подальше ігнорування акумульованих на макро-, мезо- та макрорівні проблем щодо розпорядження потенціалом державного підприємництва може дедалі більше поглибити фінансово-економічну кризу та соціальну нерівність у країні.

¹У Звіті «World-2050» стверджується, що сім країн, що розвиваються (E7: Бразилія, Китай, Індія, Індонезія, Туреччина, Мексика та Росія) до 2030 р. випередять у економічному розвитку лідерів великої сімки (G7). Прогнозується, що Індонезія, Мексика та Нігерія витіснять Великобританію, Німеччину та Францію з Топ-10 економік світу [223].

Окремі аспекти концептуального обґрунтування ролі державного підприємництва в системі управління національною економікою пов'язані з необхідністю деталізації пропозицій щодо удосконалення його внеску у реалізацію складових економічної політики та управлінських функцій держави.

3.2. Модернізація інституційного впливу державного підприємництва на соціально-економічну ефективність функціонування макроекономічної системи

Недосконалість стратегії розвитку національної економіки, відсутність чітко визначених сфер застосування державного підприємництва як регуляторно-управлінського важеля держави і незавершеність реформи державного сектору зумовили збереження високого рівня монополізації окремих ринків, наявність олігархічно-кланових та корумпованих структур, збільшення розриву між доходами найбідніших і найбагатших груп населення, зростання обсягу боргових зобов'язань та поглиблення фінансово-економічної кризи (на фоні недостатньо ефективного використання потенціалу державного підприємництва) в Україні. Це вимагає переосмислення не лише місця держави в економіці загалом, а й ролі державного підприємництва як її інструмента з управління економічними процесами незалежно від рівня впливу з огляду на його поліфункціональність та дуальність соціально-економічної природи.

Сучасне державне підприємництво є одним з об'єктів реформаційно-трансформаційних перетворень, що відбуваються за основними напрямками (становлять пакет критичної маси реформ), затвердженими на засіданні Національної ради реформ у 2014 р, які охоплюють: державні закупівлі; децентралізацію; правоохоронну систему; дерегуляцію; охорону здоров'я; податкову і судову системи; державне управління; фінансовий сектор; освіту; програму енергозбереження; енергетику; управління державною власністю; сільське господарство; конституційну реформу; систему національної безпеки та

оборони; проекти «цифрова інфраструктура» і «Go Global»; культуру [42]. Відповідно до Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 р. та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р., основними векторами діяльності органів виконавчої влади визначено такі: економічне зростання; ефективне врядування; розвиток людського капіталу; верховенство права і боротьба з корупцією; безпека та оборона; дипломатія і внутрішня безпека [117]. Функціональне навантаження державного підприємництва повністю зіставне з виділеними аспектами, однак його потенціал використовується не завжди за цільовим призначенням. Це пояснюється тим, що довготривалий період економічна політика держави реалізовувалась на традиційних засадах, характерних для адміністративно-командного стилю управління, а державне підприємство не позиціонувалось як багатогранний елемент національної економіки [161; 174]. Нове бачення держави у якості підприємця та управлінця має полягати не у посиленні адміністративних важелів впливу, експансії на рівні окремих секторів (галузей) національної економіки, регіонів чи наданні підтримки обраним економічним агентам, а у створенні інституційних передумов для становлення і розвитку постіндустріального суспільства. У такому разі державному підприємству відводиться роль індикатора успішного впровадження очікуваних змін, оскільки його ефективність визначає ефективність держави як учасника соціально-економічних відносин.

Аналіз внеску державного підприємництва у реалізацію складових економічної політики та управлінських функцій держави (п. 2.3) дозволив виявити, що найбільш проблемними є фінансово-бюджетний, інвестиційно-інноваційний і соціальний напрямки його інституційного впливу. Це зумовило необхідність використання методики кореляційного аналізу для встановлення зв'язків між результатами діяльності державного підприємства (незалежні змінні) та базовими макроекономічними показниками (залежні змінні) (табл. 3.3).

Такий підхід відповідає певною мірою факторній схемі визначення загальної суспільної ефективності Н. Моля (п. 2.1), а його вибір пов'язаний з недостатністю емпіричних фактів для вироблення пропозицій щодо модернізації

державного підприємництва як підсистеми управління національною економікою в контексті підвищення соціально-економічної ефективності функціонування макроекономічної системи.

Як зазначалось вище, в процесі структурно-інституційних перетворень кількісне представлення державного підприємництва (як залежна змінна) зазнало змін, що пов'язано із нестабільністю середовища його функціонування (представлене сукупністю незалежних змінних). З метою ідентифікації передумов, що визначають найбільш оптимальний спосіб реформування державного сектору, здійснено розрахунок кореляційних коефіцієнтів, значення яких подано у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Результати кореляційного аналізу впливу зміни показників середовища функціонування державного підприємництва на кількість його суб'єктів*

Незалежні змінні (Y_i)	Залежна змінна (X_j)
	кількість суб'єктів державного підприємництва (Dp), од.
Основні статті надходжень до державного бюджету (Pn), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Pn) = 0,03$
Бюджетне фінансування досліджень і розробок (Dr), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Dr) = -0,73$
Обсяг державних капітальних інвестицій (Di), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Di) = 0,13$
Управлінські витрати сектору загальнодержавного управління (Du), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Du) = -0,99$
Обсяг торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів (Do), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Do) = -0,42$
Розмір витрат на оплату праці працівників державних підприємств (Op), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Op) = -0,93$
Середньооблікова кількість працівників у державних підприємствах (Pd), тис. осіб	$\text{corr}(Dp, Pd) = 0,94$
Загальна сума коштів за укладеними договорами для закупівлі товарів, робіт і послуг (Zs), млрд. грн.:	$\text{corr}(Dp, Zs) = 0,19$ $\text{corr}(Db, Zs) = 0,71$ $\text{corr}(Kp, Zs) = 0,91$ $\text{corr}(Kt, Zs) = 0,96$
– кошти державного бюджету (Db);	$\text{corr}(Dp, Db) = -0,20$
– кошти державних, казенних та комунальних підприємств (Kp);	$\text{corr}(Dp, Kp) = 0,05$
– кошти господарських товариств, частка власності держави в яких перевищує 50% (Kt)	$\text{corr}(Dp, Kt) = 0,32$
Податок на прибуток суб'єктів державного підприємництва (Td), млн. грн.	$\text{corr}(Dp, Td) = -0,31$

*розраховано та сформовано автором на основі даних дод. Ф.

У більшості випадків між досліджуваними залежною та незалежними змінними спостерігається наявність обернених залежностей. Наприклад,

зменшення кількості суб'єктів державного підприємництва (Dp) можливе, як варіант, у разі зростання витрат із державного бюджету на: виконання функцій сектору загального державного управління ($\text{corr}(Dp, Du) = -0,99$); оплату праці працівників державних підприємств ($\text{corr}(Dp, Op) = -0,93$); фінансування досліджень і розробок ($\text{corr}(Dp, Dr) = -0,73$). Доцільно зазначити, що отриманий результат є логічним і відображає наявні суперечності щодо реформи державного сектору, основу якої становить оптимізація його питомої ваги у складі національної економіки, що розглядається як панацея для вирішення накопичених проблем. Водночас від їхньої чисельності (Dp) залежить здатність держави виконувати роль роботодавця ($\text{corr}(Dp, Pd) = 0,94$), а тому зменшення цього показника супроводжуватиметься вивільненням робочої сили і спричинить негативні наслідки соціального характеру. З огляду на це кількісні характеристики державного підприємництва не менш важливі, ніж якісні.

Аналіз і прогноз такого роду взаємозв'язку необхідний для формування моделі прийняття управлінських рішень як щодо меж поширення державного підприємництва, так і сфер модернізації його інституційного впливу. Зокрема, отримані результати дають змогу акцентувати увагу на існуючій загрозі національній безпеці країни, яка полягає у проведенні масштабної приватизації об'єктів державної власності у короткостроковій перспективі, особливо в період фінансово-економічної кризи, що знижує їхню ринкову вартість, не сприяє залученню ефективного власника і урегулюванню дисбалансу між потребами суспільства та можливостями держави щодо їхнього задоволення.

Для попередження відтворення управлінських недоліків минулих років сьогодні потрібно забезпечити удосконалення схем проведення інституційних перетворень в рамках державного підприємництва (приватизації, реструктуризації, переорієнтації діяльності, корпоратизації, комерціалізації, укладання договорів державно-приватного партнерства, націоналізації) з врахуванням сучасних обставин і відповідно до положень прийнятих стратегічних документів, оновленого нормативно-правового забезпечення, що в сукупності сприятиме наближенню вітчизняної управлінської практики до міжнародних стандартів з урахуванням

секторально-галузевих і територіально-просторових особливостей його присутності, ідентифікованих у п. 2.2., п. 2.3 і п. 3.1.

Пропозиції щодо модернізації інституційного впливу державного підприємництва у фінансово-бюджетній сфері мають враховувати основні положення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 рр. (покращення бюджетного нагляду; підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів; забезпечення виконання бюджету на засадах прозорості та підзвітності), а також результати проведеного кореляційного аналізу (табл. 3.4) [131]. В цьому разі до залежних змінних належать: ВВП і темпи його зростання; доходи державного бюджету; обсяг податків на доходи та прибуток; загальна сума коштів за договорами закупівлі товарів, робіт і послуг; державний борг. Сукупність незалежних змінних становлять показники, що характеризують внесок державного підприємництва у формування вище зазначених макропоказників (табл. 3.4).

На основі значень коефіцієнтів кореляції встановлено, що обсяг основних статей надходжень до державного бюджету від суб'єктів державного підприємництва (приватизаційні кошти, орендна плата, дивіденди, податок на прибуток) не впливає на формування таких параметрів: ВВП ($\text{corr}(P_n, N_{vvp}) = 0,01$), темпи його зростання ($\text{corr}(P_n, T_{vvp}) = 0,33$), доходи державного бюджету ($\text{corr}(P_n, D_b) = 0,06$), державний борг ($\text{corr}(P_n, B_d) = 0,03$), обсяг податків на доходи та прибуток ($\text{corr}(P_n, Z_p) = 0,18$). Це свідчить про неефективне виконання державним підприємництвом бюджетоутворюючої функції, що підтверджує наявність прямої залежності між обсягами управлінських витрат сектору загального державного управління та переліченими вище показниками (ВВП ($\text{corr}(D_n, N_{vvp}) = 0,97$), доходи державного бюджету ($\text{corr}(D_n, D_b) = 0,94$), державний борг ($\text{corr}(D_n, B_d) = 0,95$), обсяг податків на доходи та прибуток ($\text{corr}(D_n, Z_p) = 0,90$) (табл. 3.3). Отримані результати характеризують більшою мірою фінансові можливості держави щодо забезпечення підтримки функціональної спроможності державного підприємництва, а не його як надійне джерело для акумулювання фінансових ресурсів.

Результати кореляційного аналізу внеску державного підприємництва у фінансово-бюджетну складову економічної політики держави*

Незалежні змінні (Y_i)	Залежні змінні (X_j)					
	ВВП у фактичних цінах (N_{vvp})	Темп зростання ВВП (T_{vvp})	Доходи державного бюджету (D_b)	Загальний обсяг податків на доходи та прибуток (Z_p)	Загальна сума коштів за договорами закупівлі товарів, робіт і послуг (Z_s)	Державний борг (B_d)
Основні статті надходжень до державного бюджету від суб'єктів державного підприємництва (P_n)	$\text{corr}(P_n, N_{vvp}) = 0,01$	$\text{corr}(P_n, T_{vvp}) = 0,33$	$\text{corr}(P_n, D_b) = 0,06$	$\text{corr}(P_n, Z_p) = 0,18$	$\text{corr}(P_n, Z_s) = 0,26$	$\text{corr}(P_n, B_d) = 0,03$
Управлінські витрати сектору загального державного управління (D_n)	$\text{corr}(D_n, N_{vvp}) = 0,97$	$\text{corr}(D_n, T_{vvp}) = -0,33$	$\text{corr}(D_n, D_b) = 0,94$	$\text{corr}(D_n, Z_p) = 0,90$	$\text{corr}(D_n, Z_s) = 0,35$	$\text{corr}(D_n, B_d) = 0,95$
Кількість суб'єктів державного підприємництва (D_p)	$\text{corr}(D_p, N_{vvp}) = -0,99$	$\text{corr}(D_p, T_{vvp}) = 0,28$	$\text{corr}(D_p, D_b) = -0,97$	$\text{corr}(D_p, Z_p) = -0,94$	$\text{corr}(D_p, Z_s) = -0,19$	$\text{corr}(D_p, B_d) = -0,94$
Податок на прибуток суб'єктів державного підприємництва (T_d)	$\text{corr}(T_d, N_{vvp}) = 0,32$	$\text{corr}(T_d, T_{vvp}) = -0,16$	$\text{corr}(T_d, D_b) = 0,33$	$\text{corr}(T_d, Z_p) = 0,38$	$\text{corr}(T_d, Z_s) = 0,73$	$\text{corr}(T_d, B_d) = 0,16$
Обсяг торгів державними облігаціями на ринку цінних паперів (D_i)	$\text{corr}(D_i, N_{vvp}) = -0,07$	$\text{corr}(D_i, T_{vvp}) = 0,28$	$\text{corr}(D_i, D_b) = -0,07$	$\text{corr}(D_i, Z_p) = 0,04$	$\text{corr}(D_i, Z_s) = 0,72$	$\text{corr}(D_i, B_d) = -0,22$
Сума коштів за укладеними договорами закупівель державних, казенних та комунальних підприємств (K_p)	$\text{corr}(K_p, N_{vvp}) = 0,03$	$\text{corr}(K_p, T_{vvp}) = -0,19$	$\text{corr}(K_p, D_b) = 0,70$	$\text{corr}(K_p, Z_p) = -0,34$	$\text{corr}(K_p, Z_s) = 0,91$	$\text{corr}(K_p, B_d) = -0,15$
Сума коштів за укладеними договорами закупівель господарських товариств з державною часткою в статутному капіталі розміром понад 50,0% (K_t)	$\text{corr}(K_t, N_{vvp}) = -0,23$	$\text{corr}(K_t, T_{vvp}) = 0,05$	$\text{corr}(K_t, D_b) = -0,22$	$\text{corr}(K_t, Z_p) = -0,44$	$\text{corr}(K_t, Z_s) = 0,96$	$\text{corr}(K_t, B_d) = -0,42$
Сума коштів державного бюджету за укладеними договорами закупівель (D_{bz})	$\text{corr}(D_{bz}, N_{vvp}) = 0,04$	$\text{corr}(D_{bz}, T_{vvp}) = -0,25$	$\text{corr}(D_{bz}, D_b) = 0,31$	$\text{corr}(D_{bz}, Z_p) = -0,14$	$\text{corr}(D_{bz}, Z_s) = 0,71$	$\text{corr}(D_{bz}, B_d) = 0,11$

*розраховано та сформовано автором на основі даних дод. Ф.

За складних умов, коли діяльність державних підприємств, розташованих у зоні проведення воєнних дій, призупинена, спостерігається посилення фіскальних ризиків, котрі зумовлюють виникнення таких негативних наслідків: погіршення макроекономічної ситуації в країні; недотримання фінансової дисципліни суб'єктами державного підприємництва; недосконалість бюджетного контролю органів державної влади; зростання боргових зобов'язань державних господарських одиниць, забезпечених державними гарантіями.

Попри високу частку ВВП, що розподіляється через сектор загального державного управління, у держави відсутній достатній обсяг фінансових ресурсів для модернізації матеріально-технічної бази суб'єктів державного підприємництва, що в підсумку призводить до їхньої низької рентабельності та збитковості. Визначивши кореляційні залежності та основні недоліки (п. 2.3), можна припустити, що саме низький рівень фінансової дисципліни державних господарських структур є однією з головних причин непередбачуваності бюджетної та податкової політики, невідповідності фактичних показників плановим.

З метою нівелювання деструктивного впливу державного підприємництва необхідно: забезпечити своєчасне затвердження фінансових планів та публічного представлення фінансово-економічної звітності господарських одиниць держави з дотриманням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку в державному секторі, перехід на які заплановано у 2017 р. (The International Public Sector Accounting Standards Board); посилити контроль за проходженням ними процедури незалежного аудиту відповідно до законодавчо встановлених вимог, зокрема щодо питання цільового використання виділених з державного бюджету коштів; фінансово підкріплювати реалізацію делегованих державою функцій, що збереже здатність відповідних суб'єктів безперебійно виконувати власне функціональне навантаження (створити умови для самоокупності); регулярно оцінювати фіскальні ризики із визначенням перспектив розвитку державних підприємств та інших інституцій, для яких вони характерні; ефективно управляти їхніми запозиченнями, наданими під державні гарантії з метою впровадження захисних механізмів (на випадок неефективного управління ризиками); встановити обґрунтовані нормативи

відрахувань до державного бюджету з доходів суб'єктів державного підприємництва; проводити стягнення пені за несвоєчасне нарахування дивідендів на частку держави у статутному капіталі; стимулювати інвестиції у державні облигації (гривневі) з покращенням доступу до їхнього ринку нерезидентів; надати динамізму темпам капіталізації фондового ринку через збільшення кількості лістингових державних компаній [39; 59, с. 28–29; 102; 112; 113].

Підвищення ефективності державного підприємництва у сфері державних фінансів та його внеску в реалізацію грошово-кредитної політики сприятиме розвитку корпоративної субскладової державного сектору. Передусім оновлення потребує інституційне забезпечення в контексті визначення чітких цілей та засад функціонування державних банків (відповідно до засад стратегічного реформування державного банківського сектору, запропонованих Міністерством фінансів України), з огляду на що доцільно провести їхню спеціалізацію та формування профільної орієнтації, оздоровлення фінансового стану у випадку, якщо баланс переважаний активами з високим рівнем ризику [29; 53; с. 32–34; 76]. Актуальним є заміщення практики бюджетного фінансування потреб суб'єктів державного підприємництва наданням кредитів з державних банків. Серед переліку інших пропозицій за цим напрямком виокремлено такі: а) покращення стандартів корпоративного управління банками та методики оцінки ефективності діяльності їхнього керівництва; б) обмеження можливості здійснювати операції з ОВДП чи іншими інструментами державної позики для усунення існуючої практики опосередкованої емісії коштів; в) стимулювання розвитку вторинного ринку боргових державних цінних паперів і підвищення якості управління державними зобов'язаннями.

У свою чергу забезпечення конкуренції та цільового використання бюджетних коштів потребує: а) ведення регулярного моніторингу за цільовим використанням державними господарськими одиницями бюджетних коштів; б) адаптації суб'єктів державного підприємництва до ринкових умов ведення господарської діяльності; в) посилення контролю за концентрацією та узгодженістю дій державних господарських одиниць, а також за встановленням цін на товари і послуги державних монополій; г) удосконалення процедури

проведення державних закупівель державними унітарними і корпоративними підприємствами; д) підвищення інноваційної та науково-технічної складових діяльності державних підприємств та інших інституцій; е) викорінення корупції у сферах поширення суб'єктів державного підприємництва.

Якість інституційного впливу державного підприємництва у фінансово-бюджетній сфері визначає характер його внеску в реалізацію інвестиційно-інвестиційної компоненти економічної політики держави (п. 2.3). Результати кореляційного аналізу (табл. 3.4) вказали на наявність прямого зв'язку між бюджетним фінансуванням досліджень і розробок як незалежної змінної та ВВП ($\text{corr}(D_R, N_{vvp}) = 0,75$), часткою промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю ($\text{corr}(D_r, P_i) = 0,83$) і впроваджують інновації ($\text{corr}(D_r, I_p) = 0,77$) як сукупністю залежних змінних. Зменшення цього показника негативно відбивається на розмірі питомої ваги інноваційної продукції у ВВП ($\text{corr}(D_r, O_{vvp}) = -0,77$). Загалом значення кореляційних коефіцієнтів підтвердили, що обсяг капітальних інвестицій держави не впливає визначальним чином на розвиток інноваційної економіки (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Результати кореляційного аналізу внеску державного підприємництва у реалізацію інвестиційно-інноваційної компоненти економічної політики держави*

Залежні змінні (X_j)	Незалежні змінні (Y_i)		
	Бюджетне фінансування досліджень і розробок (D_r)	Обсяг державних капітальних інвестицій (D_i)	Кількість організацій державного сектору економіки, що займалися інноваційною діяльністю (O_d)
ВВП у фактичних цінах (N_{vvp})	$\text{corr}(D_R, N_{vvp}) = 0,75$	$\text{corr}(D_i, N_{vvp}) = -0,07$	$\text{corr}(O_d, N_{vvp}) = -0,72$
Темп зростання ВВП (T_{vvp})	$\text{corr}(D_r, T_{vvp}) = -0,50$	$\text{corr}(D_i, T_{vvp}) = 0,28$	$\text{corr}(O_d, T_{vvp}) = 0,21$
Наукоємність ВВП (S_{vvp})	$\text{corr}(D_r, S_{vvp}) = -0,76$	$\text{corr}(D_i, S_{vvp}) = -0,09$	$\text{corr}(O_d, S_{vvp}) = 0,61$
Питома вага виконуваних наукових та науково-технічних робіт у ВВП (O_{vvp})	$\text{corr}(D_r, O_{vvp}) = -0,77$	$\text{corr}(D_i, O_{vvp}) = 0,05$	$\text{corr}(O_d, O_{vvp}) = 0,76$
Частка промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю (P_i)	$\text{corr}(D_r, P_i) = 0,83$	$\text{corr}(D_i, P_i) = 0,11$	$\text{corr}(O_d, P_i) = -0,63$
Питома вага підприємств, що впроваджують інновації (I_p)	$\text{corr}(D_r, I_p) = 0,77$	$\text{corr}(D_i, I_p) = 0,11$	$\text{corr}(O_d, I_p) = -0,59$

*розраховано та сформовано автором на основі даних дод. Ф.

Кореляційний аналіз показав, що кількість організацій державного сектору економіки прямо пропорційна до наукоємності ВВП ($\text{corr}(O_d, S_{vvp}) = 0,61$) та частки наукових, науково-технічних робіт у його структурі ($\text{corr}(O_d, O_{vvp}) = 0,76$), а обернено – до ВВП ($\text{corr}(O_d, N_{vvp}) = -0,72$) і показників, що характеризують інноваційну активність підприємств ($\text{corr}(O_d, P_i) = -0,63$; $\text{corr}(O_d, I_p) = -0,59$).

Грунтуючись на отриманих кореляційних залежностях, можна зробити висновок, що держава здатна виконувати роль локомотиву економічного розвитку за умови удосконалення використання механізму державного підприємництва в інвестиційно-інноваційній сфері, однак через довготривалу кризу, військовий конфлікт та обмеженість її фінансової бази, а тому реанімаційні заходи не забезпечують бажаного ефекту.

В цьому випадку доцільною є імплементація успішних зарубіжних практик, де підприємницький та інноваційний потенціал держави реалізовується на високому рівні. Ефективність державного підприємництва в інвестиційній діяльності підтверджується бізнес-історіями відомих сучасних компаній, які починали працювати у статусі державних підприємств (Франція: «Renault», «Alcatel», «EdF», «Thomson», «Elf»; Великобританія: «Rolls Royce», «British Aerospace»; США: «Apple») [204; 223]. Інноваційно активні підприємства є здебільшого інвестиційно привабливими об'єктами, що підтверджує досвід Китаю, Індії, Німеччини, Франції, Росії, Італії, Таїланду, органи державної влади яких є співвласниками топ-підприємств із державним капіталом за обсягом залучених приватних інвестицій [203; 204; 213].

Визначальна роль у реалізації інституційного впливу державного підприємництва в інвестиційно-інноваційній сфері відводиться державним інвестиційним фондам, фондам регіонального розвитку, державним науково-дослідним інститутам, які за невизначених умов виконують роль ініціаторів технологічного оновлення державних підприємств, використовуючи механізм державного замовлення, формуючи їхні виробничі потужності, диверсифікуючи

джерела залучення інвестиційних коштів, реалізуючи спільні проекти в межах державно-приватного партнерства¹.

В Україні така практика також поширена у вигляді підтримки державою інноваційних ініціатив за зразком системи державних електронних закупівель, розробка якої належить ДП «Прозорро», що утвердилося як інноваційно успішна ІТ-компанія світового рівня. За останні роки відбувається оновлення сервісного забезпечення ДП «Укрзалізниця», яке запустила мобільний додаток на базі операційної системи «Android» для придбання залізничних квитків, і ДП «Укрпошта», котре здійснює автоматизацію своїх операцій і комп'ютеризацію відділень [180].

Сучасне державне підприємництво в Україні не застосовує належних стимулів для розвитку високотехнологічних галузей, адже у 2016 р. їхній внесок у формування ВВП становив 6,0%, а частка в експорті – 5,5% [3]. За останній період показник наукоємності ВВП мав рекордно низькі значення (нижче 0,4% ВВП), що свідчить лише про соціокультурне позиціонування функції науки, а не розгляд її як виду економічної діяльності та рушія інноваційного розвитку національної економіки. Це зумовлює необхідність перегляду державної інноваційної політики і створення додаткових гарантій для продовження інвестиційного циклу в країні. Проблемним аспектом інноваційної діяльності держави є її зорієнтованість на фінансування фундаментальних досліджень. Внаслідок цього більшість наукових розробок не комерціалізується, а отже, не приносить прибутку.

З метою забезпечення зростання інноваційності національної економіки і створення продукції з високою доданою вартістю всередині країни², реалізація Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р. є пріоритетним

¹ Саме державні інвестиції в інноваційну діяльність створили передумови для появи «віртуальних помічників» з голосовим управлінням, GPS та розширення меж інтернет-простору, авторами яких були науковці державних університетів (як у разі із сенсорним екраном та мовою HTML). Компанія «Apple» утвердилась завдяки державним інвестиціям та зменшенню податкового навантаження на початкових етапах становлення. Національний науковий фонд США профінансував грант з розробки пошукового алгоритму «Google» [223].

² Відповідно до опитувань потенційних інвесторів в економіку України, проведених компанією «Dragon Capital», надмірне втручання уряду (часта зміна регуляторних норм, невиконання контрактів, введення обмежень на трансфер і конвертацію прибутків та активів, порушення суверенних гарантій, недовіра до судової системи, непередбачуваний валютний курс, нестабільна фінансова система) і корупція, а не військові дії на сході країни, визначено як основні фактори недовіри щодо повернення вкладених коштів.

завданням [96]. Для забезпечення очікуваних змін на увагу заслуговують такі пропозиції: автоматизація засобів виробництва у секторах (галузях) поширення суб'єктів державного підприємництва з метою підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції; розвиток людського та інтелектуального капіталу, економіки знань і цифрової економіки, в т. ч. за рахунок бюджетного фінансування наукової та науково-дослідної сфер; надання усесторонньої підтримки експортоорієнтованим державним господарським одиницям, зокрема у межах високотехнологічних галузей (інформаційні технології, аерокосмічна, фармацевтична, виробництво електроніки та електронного обладнання, виробництво медичної, високоточної та оптичної техніки); зменшення енергоємності продукції суб'єктів державного підприємництва, використання енергозберігаючих технологій і здійснення природоохоронної діяльності; активізація використання механізму державно-приватного підприємництва при реалізації інфраструктурних та інноваційних проєктів; страхування ризиків щодо отримання негативного ефекту від впровадження інновацій; забезпечення діалогу між державою, бізнесом і сектором вищої освіти, що забезпечить інтегрування науки у виробничий процес; підвищення стандартів охорони права на об'єкти інтелектуальної власності.

Формування шостого і сьомого технологічних укладів через підтримку науково-технічного прориву в комп'ютерній сфері, фармацевтиці та біотехнологіях, енергозберігаючих технологіях із дотриманням засадничих положень концепції «нової економіки» сьогодні має стати основною прерогативою діяльності державного підприємництва. Зважаючи на його високий інноваційний потенціал, існує необхідність в активізації практик представлення продукції державних підприємств на міжнародних виставках (як наприклад, у 2017 р. на «Annual Investment Meeting 2017», «Dubai Airshow 2017» чи «International Defence Exhibition–2017»), що дозволить залучити іноземних інвесторів і знайти потенційних покупців наукових розробок [180].

Інституційний вплив державного підприємництва у соціальній сфері зазвичай дає змогу забезпечити виконання державою її компенсаторної ролі, що пов'язано із загостренням проблем соціально-економічної стратифікації

населення і зростанням соціальної напруги в суспільстві. Як засвідчують результати кореляційного аналізу (табл. 3.6), держава реалізує функцію роботодавця за умови достатньо високого значення показника кількості суб'єктів державного підприємництва, який має обернено пропорційний вплив на індекс споживчих цін ($\text{corr}(D_p, I_c) = -0,67$), рівень безробіття ($\text{corr}(D_p, R_b) = -0,69$), доходи державного бюджету ($\text{corr}(D_p, D_b) = -0,97$), обсяг бюджетних витрат соціального характеру ($\text{corr}(D_p, S_v) = -0,98$). Розмір витрат на оплату праці працівників державних підприємств, як і заборгованість щодо її виплати, прямо пропорційні до індексу споживчих цін ($\text{corr}(O_p, I_c) = 0,56$; $\text{corr}(Z_o, I_c) = 0,95$), державних соціальних витрат ($\text{corr}(O_p, S_v) = 0,90$; $\text{corr}(Z_o, S_v) = 0,61$), доходів державного бюджету ($\text{corr}(O_p, D_b) = 0,89$; $\text{corr}(Z_o, D_b) = 0,62$), рівня безробіття ($\text{corr}(O_p, R_b) = 0,64$; $\text{corr}(Z_o, R_b) = 0,67$). Обернена залежність спостерігається при визначенні їхніх кореляційних зв'язків з індексом Джині ($\text{corr}(O_p, I_c) = -0,85$; $\text{corr}(Z_o, I_c) = -0,52$) та квінтільним коефіцієнтом диференціації грошових доходів населення ($\text{corr}(O_p, K_k) = -0,90$; $\text{corr}(Z_o, K_k) = -0,53$).

Як підтверджують результати кореляційного аналізу взаємозв'язку між залежними та незалежними змінними в процесі дослідження інституційного впливу державного підприємництва у соціальній сфері, його роль є визначальною у забезпеченні зайнятості населення та матеріального благополуччя громадян, регулюванні рівня безробіття. Неєфективне виконання ним соціальної компоненти функціонального навантаження негативно впливає на державний бюджет, що призводить до збільшення видатків на соціальні потреби суспільства.

Очевидним є дисбаланс попиту і пропозиції на кваліфіковані кадри у державному секторі, насамперед, у територіально-просторовому та секторально-галузевому вимірах (п. 2.3). Це пов'язано з недосконалістю механізму формування державного замовлення на їхню підготовку, що здійснюється без прогнозу і моніторингу потреб суб'єктів державного підприємництва у кадровому забезпеченні.

Таблиця 3.6

Результати кореляційного аналізу внеску державного підприємництва у реалізацію соціальної складової економічної політики держави*

Незалежні змінні (Y_i)	Залежні змінні (X_j)							
	Індекс споживчих цін (I_c)	Рівень зайнятості (R_z)	Доходи населення (D_n)	Державні витрати на соціальний захист і забезпечення (S_v)	Доходи державного бюджету (D_b)	Рівень безробіття (R_b)	Індекс Джині (I_i)	Квінтільний коефіцієнт диференціації грошових доходів населення (K_k)
Кількість суб'єктів державного підприємництва (D_p)	$\text{corr}(D_p, I_c) = -0,67$	$\text{corr}(D_p, R_z) = 0,39$	$\text{corr}(D_p, D_n) = -0,95$	$\text{corr}(D_p, S_v) = -0,98$	$\text{corr}(D_p, D_b) = -0,97$	$\text{corr}(D_p, R_b) = -0,69$	$\text{corr}(D_p, I_i) = 0,84$	$\text{corr}(D_p, K_k) = 0,82$
Середньооблікова кількість працівників державних підприємств (P_d)	$\text{corr}(P_d, I_c) = -0,75$	$\text{corr}(P_d, R_z) = 0,42$	$\text{corr}(P_d, D_n) = -0,97$	$\text{corr}(P_d, S_v) = -0,93$	$\text{corr}(P_d, D_b) = -0,96$	$\text{corr}(P_d, R_b) = -0,74$	$\text{corr}(P_d, I_i) = 0,86$	$\text{corr}(P_d, K_k) = 0,86$
Розмір витрат на оплату праці працівників державних підприємств (O_p)	$\text{corr}(O_p, I_c) = 0,56$	$\text{corr}(O_p, R_z) = -0,15$	$\text{corr}(O_p, D_n) = 0,95$	$\text{corr}(O_p, S_v) = 0,90$	$\text{corr}(O_p, D_b) = 0,89$	$\text{corr}(O_p, R_b) = 0,64$	$\text{corr}(O_p, I_i) = -0,85$	$\text{corr}(O_p, K_k) = -0,90$
Заборгованість з оплати праці працівників державних підприємств (Z_o)	$\text{corr}(Z_o, I_c) = 0,95$	$\text{corr}(Z_o, R_z) = -0,64$	$\text{corr}(Z_o, D_n) = 0,62$	$\text{corr}(Z_o, S_v) = 0,61$	$\text{corr}(Z_o, D_b) = 0,62$	$\text{corr}(Z_o, R_b) = 0,67$	$\text{corr}(Z_o, I_i) = -0,52$	$\text{corr}(Z_o, K_k) = -0,53$

*розраховано та сформовано автором на основі даних дод. Ф.

Відповідно до встановлених залежностей і з огляду на необхідність ліквідації впливу виявлених недоліків, доцільно дотримуватись наступних рекомендацій: при здійсненні оптимізації масштабів державного сектору економіки враховувати соціальну функцію держави, зокрема як роботодавця; забезпечити підтримку атмосфери суспільного благополуччя за регіонами, зважаючи на нерівномірну концентрацію суб'єктів державного підприємництва; розробити ефективні та гнучкі механізми регулювання рівнів зайнятості й безробіття в межах державного сектору; гарантувати конституційне право кожного громадянина на отримання спектра соціальних послуг з боку держави; утримувати соціальну інфраструктуру в контексті виконання некомерційного функціонального навантаження державного підприємництва і реалізації «вектора відповідальності» Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» [132].

Практичне використання пропозицій щодо удосконалення інституційного впливу державного підприємництва за визначеними напрямками сприятиме його соціалізації, яку пропонуємо здійснювати на основі моделі «penta-helix» (рис. 3.4) [174; 203, с. 27].

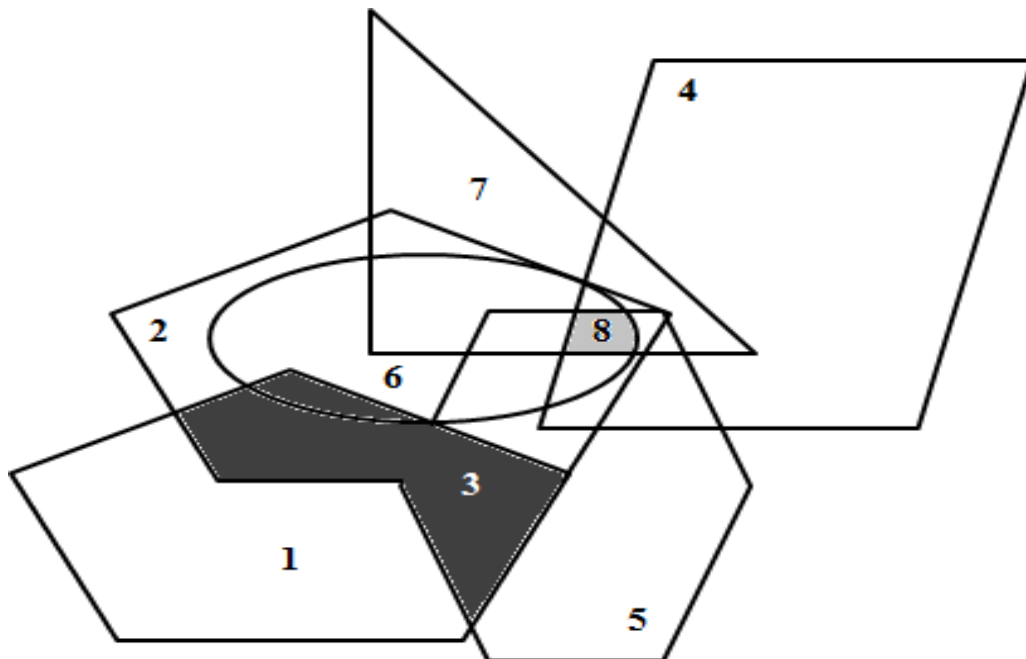

Рис. 3.4. Імітаційна модель системної взаємодії державного підприємництва з учасниками соціально-економічних відносин*

*розроблено автором.

Її суть полягає у встановленні взаємовигідних зв'язків ((3) – зона виникнення спільних інтересів державного та приватного підприємництва, населення та сектору вищої освіти; (8) – зона перетину інтересів усіх учасників соціально-економічних відносин) між державною, представленою суб'єктами (7) та об'єктами управління (2), приватним сектором (1), населенням (5), сектором вищої освіти (6). Їхня співпраця на всіх рівнях має забезпечити продукування ланцюга позитивних соціальних змін: соціальне підприємництво→соціально орієнтовані інновації→корпоративна соціальна відповідальність→соціальні фінанси. Фактично спостерігатиметься явище «подвійної результативності» за К. Алтером («double bottom line concept»), що забезпечить об'єднання соціального¹ та комерційного капіталів держави («market-driven and mission led») і генерування новаційних цінностей на двояких засадах (рис. 3.5.).

Рис. 3.5. Матриця створення нової вартості суб'єктами державного підприємництва*

*розроблено автором на основі [203, с. 6, 24; 223].

¹Рада бізнес-омбудсмена започаткувала Всеукраїнську мережу доброчесності за підтримки Європейського банку реконструкції та розвитку як способу просування ідеї етичного, відповідального та соціально орієнтованого підприємництва [180].

Генерування нової вартості можливе лише в тому просторі, де дії компанії позитивно впливають на структуру витрат (зменшуються під тиском дії ефекту масштабу виробництва в міру збільшення обсягів продажу новаційних благ) і пропозицію цінностей (зростає завдяки створенню та розвитку елементів, які раніше не пропонувалися на ринку). За сучасних обставин потенціалом створення нової вартості володіють сектори (галузі) національної економіки з високим показником наукоємності, що вимагає збереження присутності державного підприємництва в їхніх межах (сектор інформаційно-комунікаційних технологій, авіаційна промисловість, машинобудування, космічна галузь, суднобудування, оборонно-промисловий комплекс)

Зазначені вище модель і матриця якнайкраще дають змогу виявити сильні сторони державного підприємництва, суть яких полягає у його здатності консолідувати знання, ресурси та навички учасників (державних господарських одиниць та суб'єктів управління, приватного бізнесу та сектору вищої освіти) соціально-економічних відносин на засадах партнерства і кластеризації розвитку національної економіки (зокрема на регіональному рівні, починаючи з міст-метрополій із високим рівнем концентрації суб'єктів державного підприємництва, здатних ретранслювати позитивні зміни на суміжні території) за невизначеності обставин подальшого розгортання подій усередині країни,.

Нині робляться рішучі кроки з метою спрощення ведення діалогу між державою та бізнесом, для чого створено Платформу ефективного регулювання, яка складається з трьох розділів: для регулятора; для бізнесу; публічний діалог. Приєднання до неї менеджменту суб'єктів державного підприємництва дозволить позбутися стереотипу щодо розгляду його як закритої системи і відновити довіру населення до «підприємницької держави», що сприятиме поступовому викоріненню корупційною складовою діяльності у межах державного сектору економіки.

В ході напрацювання методики аналізу і прогнозування внеску державного підприємництва як поліфункціонального синхронізуючого інструмента держави з управління національною економікою, пропонуємо оперувати агрегованою інтегральною оцінкою показників, які синтезують дані про усі елементи економічної

політики держави. Формалізовано ця пропозиція має такий вигляд (для державного сектора, оскільки інформація про державні інституції є обмеженою):

$$f(x) = (\alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \dots + \alpha_n X_n) \times \beta_{du} + (\alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \dots + \alpha_n X_n) \times \beta_{dc}, \quad (3.1)$$

де α_n – ваговий коефіцієнт, що характеризує внесок державного сектору у реалізацію конкретної складової економічної політики держави;

X_n – сумарні значення індикаторів (як інтегральні величини, що дають можливість врахувати вплив фактора часу), що відображають стан виконання завдань економічної політики за її складовими (включаючи екологічну та зовнішньоекономічну);

β_{du} – питома вага унітарної субскладової у складі державного сектору;

β_{dc} – питома вага корпоративної субскладової у складі державного сектору.

Апробація запропонованого розрахунку не відображена у дослідженні з огляду на труднощі зі збором статистичних даних і впливом чинників-похибок, до яких зараховано такі: розмір трансакційних витрат; відсутність адекватної та прозорої інформації для аналізу, її неповнота; частка тіньового ринку у державному секторі; невизначеність умов діяльності та можливість виникнення непередбачуваних обставин; глобалізаційно-інтеграційні виклики; екзо-та ендогенні шоки.

Практичне використання зазначеної формули 3.1 вимагає розширення критеріальної бази, а тому відповідні індикатори згруповані за функціональною ознакою (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Індикатори оцінки впливу державного підприємництва на соціально-економічну ефективність макросистеми

Назва груп показників за функціональною ознакою	Перелік показників
Набір показників, що характеризує масштаби державного сектору у складі національної економіки	Кількість суб'єктів господарювання, основу яких становить державна власність; чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); чистий прибуток (збиток); середня вартість необоротних та оборотних активів; середня кількість працівників; додана вартість за витратами виробництва; капітальні інвестиції.

Набір показників, що уточняє кількісний склад суб'єктів державного підприємництва	Кількість підприємств, занесених до ЄДРПОУ; кількість підприємств, реєстр яких потребує впорядкування; кількість стратегічних підприємств; кількість природних монополій у складі державного сектору; кількість малих, середніх та великих підприємств; кількість підприємств, що пройшли процедуру лістингу; кількість підприємств за організаційно-правовими формами діяльності.
Набір показників, що визначає фінансово-економічні результати діяльності суб'єктів державного підприємництва	Витрати на виробництво продукції; обсяг виробленої/реалізованої продукції; обсяг торгів державними цінними паперами на фондовому ринку; обсяг капітальних інвестицій; фінансовий результат до оподаткування; обсяг кредиторської/дебіторської заборгованості; забезпеченість власним капіталом; ступінь зносу основних засобів; рівень рентабельності основної (оперативної) діяльності; обсяг кредиторської та дебіторської заборгованості.
Набір показників, що відображає ефективність виконання суб'єктами управління їхніх повноважень	Кількість затверджених і виконаних фінансових планів державних господарських одиниць; кількість державних підприємств та інших інституцій, що публічно представили свою звітність; пройшли процедуру аудиту; реєстр яких потребує впорядкування; є прибутковими; перебувають на певній стадії банкрутства; охоплені єдиним моніторингом ефективності управління об'єктами державної власності; середня кількість державних підприємств, що перебувають у підпорядкуванні одного суб'єкта управлінської діяльності.
Набір показників, що представляє соціальну складову діяльності державного підприємництва	Середньооблікова кількість зайнятих; середньомісячна заробітна плата працівників; сума заборгованості з виплати заробітної плати працівникам; плинність кадрів, попит і пропозиція на трудові ресурси у державному секторі; кількість укладених/розірваних контрактів з керівниками підприємств; загальний обсяг витрат на персонал (у т. ч. оплату праці, підвищення кваліфікації).
Набір показників, що описує інноваційну складову функціонального навантаження державного підприємництва	Наукоємність ВВП за рахунок внеску державного сектору; обсяг внутрішніх витрат державних господарських одиниць на наукові дослідження і розробки; фінансування науково-технічних розробок державних підприємств та інституцій за кошти державного бюджету; кількість інноваційно активних суб'єктів державного підприємництва; кількість підприємств, що займаються фундаментальними дослідженнями; обсяг створеної/реалізованої інноваційної продукції; кількість зайнятих на інноваційно активних підприємствах; кількість підприємств, що впроваджують інновації у виробничий процес.
Набір показників, що характеризує бюджетоутворюючу роль державного підприємництва	Обсяг кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління; обсяг державних замовлень державних підприємств та господарських товариств; обсяг сум за укладеними договорами державних закупівель; обсяг державних витрат на фінансування державного сектору економіки; обсяг надходжень до державного бюджету від управління об'єктами державної власності; обсяг доходів від торгів державними цінними паперами на фондовому ринку (в т. ч. ринку приватизації); обсяг кредитних зобов'язань; кількість відкритих депозитних рахунків.

*сформовано автором на основі [40; 9, с. 24; 99; 100; 101; 102; 109; 159; 215].

У ХХ ст. державні господарські одиниці у багатьох країнах світу підтвердили свою спроможність забезпечити виробництво суспільних благ на необхідному рівні у кризові для економіки періоди. Основним завданням трансформаційних процесів в інституційному середовищі на сучасному етапі має стати раціональне розставлення пріоритетів щодо розпорядження потенціалом державного підприємництва у період після завершення здійснення запланованих перетворень, що припадає на 2020–2025 рр., які характеризуватимуться активною інтернаціоналізацією господарської діяльності, глобалізацією та утвердженням модернізованої моделі державного підприємництва, коли великі корпорації, створені за участі держави,

розпоряджатимуться капіталом, більшим за річний бюджет окремих країн, а їхній вплив вимірюватиметься глобально. Досягнення консенсусу між усіма учасниками соціально-економічних відносин пришвидшить реалізацію концепції сталого розвитку економіки з подальшим переходом до економічного зростання.

3.3. Удосконалення управління процесами створення, функціонування та реорганізації суб'єктів державного підприємництва

Більшість країн світу проводить політику оздоровлення національних економік через пошук оптимального співвідношення між державним і приватним секторами, яка виражається у послідовному, взаємоузгодженому та систематичному удосконаленні управлінської діяльності держави.

Середовище існування державного підприємництва гнучке до змін, оскільки за суттю воно є процесом інституційних перетворень, який передбачає: створення, реструктуризацію, ліквідацію, призначення керівництва, капіталізацію, розміщення цінних паперів на фондовому ринку, взяття/видача кредиту чи формування стратегії розвитку як сукупності дій, що здійснюють суб'єкти управління, у підпорядкуванні яких перебувають державні господарські одиниці. Надання переваги тому чи іншому управлінському рішенню переважно диктується впливом певних чинників: нестабільна/стабільна макроекономічна і політична ситуація; недостатньо/достатньо розвинуте нормативно-правове забезпечення; низька/висока вартість утримання множини об'єктів державної власності на балансі держави; відсутність/наявність перманентної корупційної складової у підприємницькому середовищі; сильний/слабкий тиск інтеграційних, трансформаційних та глобалізаційних викликів; залежність/незалежність від міжнародної фінансової підтримки, донори якої висувають конкретні вимоги для її отримання, в т. ч. зменшення обсягу активів у розпорядженні держави.

В сучасних умовах управління процесами створення, функціонування та реорганізації державних підприємницьких утворень здійснюється відповідно до Закону

України «Про управління об'єктами державної власності», останнє редагування якого відбулось у 2017 р., а також затверджених у 2015 р. Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки та у 2016 р. Стратегії реформування державного управління України на 2016–2020 рр. (Концепція реформування державного управління є відокремленою від Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (Розпорядження Кабінету Міністрів України №333 від 1 квітня 2014 р.)) [130; 134; 154].

Країни з повноцінно функціонуючим державним сектором продовжують удосконалювати управлінські методики відповідно до рекомендацій ОЕСР щодо боротьби з корупцією, організації процесу здійснення державних закупівель, впровадження основних принципів корпоративного управління в практичну діяльність суб'єктів державного підприємництва, удосконалення системи державного управління, регулювання певних секторів (галузей) з метою підвищення їхньої інноваційності. Окремі з них спрямовані на зменшення державного контролю в сферах діяльності державних підприємств (Хорватія, Китай, Росія), інші покликані сприяти формуванню конкурентного середовища, усуненню бар'єрів входження на ринки нових фірм (Франція, Італія, Корея, Мексика, Південна Африка; відносно ринку послуг: Бразилія, Німеччина, Іспанія; спрощення регулювання ринку збуту: країни-члени ЄС, США, Індонезія, Великобританія) та створенню належних умов для залучення інвестицій, інтенсифікації торгівлі (Австралія, Канада, Індія, Японія, Корея) [193; 195].

В Україні такі процеси розпочались нещодавно (відповідно до змісту Меморандуму взаєморозуміння між Урядом України і ОЕСР щодо поглиблення співробітництва від 7 жовтня 2014 р.), що зумовлено певними обставинами, які свідчать, що децентралізована (багатосуб'єктна) модель управління державним сектором економіки глибоко вкоренилася у вітчизняну управлінську практику. Її ознаками є такі: недосконалість структури органів виконавчої влади; дублювання функцій і незлагодженість комунікаційного зв'язку між суб'єктами управлінської діяльності; бюрократизм та лобізм інтересів вузького кола зацікавлених сторін; відсутність достатньої кількості кваліфікованих реформаторських (амбітних) кадрів для втілення новацій у практичну площину; інституційна неспроможність адекватно

реагувати на зміни; довготривалий процес впровадження сучасних автоматизованих систем управління; непрозорість механізму призначення керівних осіб у державних господарських одиницях; низька матеріальна та практично відсутня моральна мотивація працівників, затримки з виплатою заробітної плати. Сукупно вони впливають на процесну та змістову складові державного підприємництва, що виявляється у: а) невідповідності існуючої системи управління суб'єктами державного підприємництва стратегічним орієнтирам і векторам розвитку національної економіки; б) складності забезпечення концентрації управлінських функцій і створення зони відповідальності за кінцевий результат у межах одного державного органу (наприклад, Фонду державного майна України) чи державного холдингу.

За реалізації діючої моделі управління державними господарськими одиницями відбувається зростання управлінських видатків (п. 2.3, 3.2), що використовується реформаторами державного сектору як аргумент для обґрунтування позиції про необхідність оптимізації його розміру. Інституційний аналіз підтвердив, що повноваження органів державної влади нині зводяться не лише до цілепокладання, а й передбачають їхнє втручання в операційну діяльність об'єктів впливу, що суперечить світовій практиці. Тому доцільним є виокремлення таких векторів реформування, як: управлінський; фінансовий; кадровий; технологічний; інвестиційний; інформаційний; маркетинговий.

В методичному плані також чітко не визначено критеріальну базу для прийняття об'єктивних управлінських рішень щодо збереження або зміни статусу суб'єкта державного підприємництва. З метою усунення виявлених недоліків пропонуємо використовувати матрицю, яка надає можливість розглядати різні варіанти вирішення проблеми (рис. 3.6). Її основу становлять чотири умови (роль у забезпеченні національної безпеки; залежність від бюджетного фінансування; наявний інвестиційно-інноваційний потенціал; ступінь поглинання управлінського ресурсу держави), вибір яких пов'язаний з авторським баченням державного підприємництва у майбутньому, суб'єкти якого є інвестиційно привабливими, інноваційно активними, фінансово незалежними та здатними у повному обсязі задовольняти суспільні потреби. Матрицю

доповнюють комбінації управлінських дій, які, як показав проведений аналіз (п. 2.2, п. 2.3 і п. 2.4), застосовуються на практиці найчастіше (рис. 2.6).

Рис. 3.6. Матриця варіативних управлінських рішень щодо вибору способу проведення інституційних перетворень*

*розроблено автором.

Відповідно до запропонованої матриці, високий ступінь поглинання управлінського ресурсу держави, залежність від бюджетного фінансування, нерозвинутий інвестиційно-інноваційний потенціал та мінімальна роль у забезпеченні національної безпеки країни дають змогу суб'єкту управлінської діяльності ініціювати приватизацію або ліквідацію об'єкта державної власності як варіант вирішення існуючої проблеми. Якщо відповідність цим критеріям є помірною, рентоорієнтована поведінка буде оптимальним варіантом, а якщо високою – правильним стане розгляд більш широкого спектра управлінських рішень, що охоплює: комерціалізацію діяльності суб'єктів державного

підприємництва; корпоратизацію державних унітарних підприємств, в т. ч. стратегічно важливих та природних монополій; реструктуризацію, реорганізацію або ліквідацію державних підприємств; передачу державного майна до статутного капіталу господарських товариств; управління ефективністю з метою підвищення ринкової вартості державних господарських одиниць; відчуження основних фондів господарських товариств; проведення інвентаризації державного майна та незалежного аудиту результатів діяльності суб'єктів державного підприємництва; звільнення/призначення нового керівника/керівництва державного підприємства (організації, установи чи іншої державної інституції); укладення договору концесії.

При прийнятті управлінських рішень щодо суб'єктів державного підприємництва слід прогнозувати наслідки зміни форми власності для економіки загалом, оскільки окремі з них відіграють визначальну роль при реалізації складових економічної політики держави, забезпечують обороноздатність країни, мають інфраструктурне значення, розпоряджаються стратегічними запасами корисних копалин, концентрують високий науково-технологічний потенціал, виконують містоутворюючу роль.

За умов зростання актуальності політики зближення інтересів держави, бізнесу і сектору вищої освіти в напрямку імплементації мережевого типу розвитку національної економіки, соціалізації державного підприємництва (п. 3.1 і 3.2), на увагу заслуговує механізм державно-приватного партнерства як одна з альтернатив приватизації, оскільки об'єкти концесії залишаються у власності держави, відбувається розподіл ризиків між приватним партнером і державою, вигода від ведення спільної діяльності є максимальною.

Незавершеним сьогодні є процес формування нормативно-правової бази щодо забезпечення інституційних перетворень в межах державного підприємництва, зокрема невизначеність правового поля реалізації приватизаційної політики (планується об'єднати 7 законодавчих документів в оновленому варіанті Закону України «Про приватизацію», проект якого розроблений Міністерством економічного розвитку і торгівлі України) держави змушує потенційних інвесторів утриматись від участі в торгах і призводить до зниження вартості активів

стратегічних підприємств, недоотримання державним бюджетом планових обсягів надходжень [123]. Слід зазначити, що відбір потенційних власників має відбуватись ретельно, адже монополізація галузевих ринків, особливо іноземними фірмами, обмежить діяльність національних виробників та створить непідконтрольне державі підприємницьке середовище.

Основою прийняття управлінських рішень щодо доцільності проведення приватизації об'єкта державної власності має бути напрацьований методичний апарат, який враховує всі «за» і «проти» для держави як власника [36; 40; 61; 128]. Формалізовано така пропозиція представлена у вигляді рівності, яка дозволяє порівняти темпи зростання/знецінення його вартості і приросту чистих доходів від експлуатації за визначену кількість років. Інший її варіант побудований на основі співставлення ринкової вартості об'єкта з ліквідаційною, встановленою на момент приватизації (формула 3.2) [9].

$$S(t) + \int_0^t \pi(t) dt = \int_0^t S(0) e^{it} dt, \quad (3.2)$$

де t – досліджуваний проміжок часу;

$S(0)$ – ринкова ціна об'єкта державної власності (первісна вартість з урахуванням процентних платежів за погашений державний борг), що приватизується при $t = 0$;

$S(t)$ – сума ліквідаційної вартості обраного об'єкта за t років і накопиченої суми чистого доходу від його експлуатації;

$\pi(t)$ – сума чистого доходу від діяльності державного підприємства на кінець визначеного періоду, врахованого в ціну $S(t)$.

Ця рівність не набула практичного застосування у дослідженні з огляду на раніше зазначені проблеми з доступом до статистичної інформації, що відображає фінансово-економічні результати діяльності суб'єктів державного підприємництва, та необхідністю охоплення тривалого періоду для проведення розрахунків, а тому має винятково рекомендаційний характер.

Ссилаючись на зазначене вище, актуальним є здійснення оцінки ефективності діяльності суб'єктів управління з використання таких підходів: витратний (аналіз структури постійних та змінних витрат); дохідний (визначення найбільш

стабільного джерела доходів, серед яких: продаж об'єктів державної власності; управління діяльністю суб'єктів державного підприємництва; ведення ефективної дивідендної політики); порівняльний (співставлення обсягів отриманих доходів та здійснених витрат); альтернативний (впровадження новаційних управлінських підходів, формування корпоративної культури, залучення міжнародних експертів, реалізація концепту «соціально відповідальної діяльності»).

У 2016 р. відбувся Перший форум керівників державного сектору економіки України (позиціонується як площадка для обміну досвідом фахівцями), котрі зазначили, що при формуванні політики державної власності та реформуванні корпоративного управління уряд керується кращими зарубіжними практиками. Фахівці Міністерства економічного розвитку і торгівлі України підтвердили, що на законодавчому рівні «ручний режим» керування державними господарськими одиницями заборонено, а на зміну йому затверджено порядок формування якісно нового інституційного забезпечення, основу якого мають становити: наглядові ради, незалежні директори, корпоративні секретарі [58].

Вперше наглядова рада була заснована у НАК «Нафтогаз України», однак надалі їхнє формування заплановане на базі 41 господарського утворення держави (прерогативою є їх створення у 15 державних підприємствах, які акумулюють 70,0% всіх державних активів), які відповідають законодавчо встановленим критеріям (зазначені у п. 2.4) [30; 104]. При цьому міністерства не управлятимуть суб'єктами державного підприємництва безпосередньо, а лише визначатимуть політику та цілі діяльності наглядових рад на основі єдиних вимог і методів відбору незалежних членів ради, представників держави і міноритаріїв.

Як позитиви цих нововведень розглядаємо, з одного боку, можливість отримання незалежності менеджментом державних господарських одиниць у веденні оперативної діяльності, усунення корупційної складової та проблеми лобізму інтересів вузького кола осіб. З іншого боку, з огляду на існуючий супротив прихильників існуючої моделі внутрішнього управління, добровільний характер створення наглядових рад для державних підприємств, на які не поширюються

визначені вище критерії, не сприятиме завершенню ініційованих інституційних перетворень найближчим часом [93; 116].

Удосконалення управління суб'єктами державним підприємництвом значною мірою залежить від професіоналізму та мотивації як керівництва державних господарських структур, так і представників органів виконавчої влади. Вважаємо, що залучення кваліфікованого управлінського персоналу через мережу рекрутингових агентств для пошуку амбітних кадрів з прив'язкою розміру матеріальної винагороди до отриманого результату за звітний період дозволить обмежити можливості зловживання службовим становищем, що проявляється через намагання керівників підприємств задовольняти власні майнові потреби [127; 130; 133].

Підвищити продуктивність менеджменту державних господарських одиниць дозволить також прийняття нової версії статуту, розробленої ФДМУ, яка розширяє повноваження членів наглядової ради, участь у прибутках за результатами діяльності, регулярне підвищення рівня знань та управлінських навичок, а для керівників – кваліфікації.

З метою вирішення управлінських проблем у середовищі функціонування державного підприємництва необхідно усунути ідентифіковані недоліки, пов'язані з розпорядженням корпоративними правами держави (п. 2.4), що передбачає здійснення таких кроків: налагодження ефективної роботи господарських товариств із державною часткою у статутному капіталі розміром понад 50,0%; попередження неправомірних дій (зокрема перепрофілювання діяльності) у разі продажу контрольних пакетів акцій; забезпечення своєчасного виконання зобов'язань щодо наповнення державного бюджету; вдосконалення структури корпоративних прав держави шляхом продажу низьколіквідних і малих за розміром пакетів акцій для залучення інвестицій в економіку; збереження робочих місць та підтримка реалізації ідеї соціально відповідальної корпоративної субскладової державного підприємництва.

При консервації старих методів управління в умовах ринкових відносин державні підприємства уступатимуть за показниками економічної ефективності іншим, більш сучасним формам господарювання, де використовуються додаткові

засоби стимулювання виробничої активності. Зважаючи на це, в перспективі їх мають замінити державні корпоративні структури, а корпоратизація і комерціалізація – утвердитись як нова управлінська філософія, що полягає у переході відповідних господарських одиниць (насамперед, державних організацій, установ і закладів) на комерційний розрахунок. Разом з цим планується, що держава поступово скорочуватиме або повністю припинить бюджетне фінансування, скасує пільгове оподаткування, зменшить дотації та нецільові субвенції. Сьогодні у вигляді пілотного проекту такі ініціативи реалізуються у медичній сфері у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях, м. Києві і набуватимуть поширення надалі в міру активізації корпоративного руху [180].

Процес прийняття управлінських рішень щодо інституційних перетворень ускладнює відсутність достатньої статистичної інформації про фінансово-економічні результати діяльності суб'єктів державного підприємництва. Суть проблеми полягає в тому, що від актуальності реєстру суб'єктів державного сектору на певну дату, своєчасності затвердження ними фінансових планів залежить достовірність агрегованої звітності та ефективність управлінських рішень з боку органів виконавчої влади. Відповідно до даних проведеного контролю щодо виконання фінансових планів, у 2014 р. із загальної кількості, охопленої моніторингом, узгоджену з суб'єктами управління діяльність здійснювали 57,9% підприємств (2138 од.), у 2015 р. – 49,5% (1800 од.), а у 2016 р. – 44,2% (1605 од.) [45]. Лише 22 державних підприємства (18 од. без порушення встановлених державою вимог, у т. ч. щодо вибору незалежних аудиторських фірм) із 44-х публічно представили аудиторські висновки та фінансову звітність відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України №390 «Деякі питання проведення аудиту суб'єктів господарювання державного сектору економіки» від 4 червня 2015 р. (інтернет-сторінка Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, розділ «Аудити державних підприємств» (www.smida.gov.ua)), що є низьким показником) [180].

Згідно з даними інформаційної бази Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, відповідального за акумулювання інформації про результати

діяльності суб'єктів господарювання державного сектору та реалізацію реформи державних підприємств, вважаємо, що ідентифіковані недоліки у формуванні бази статистичних даних спричинені такими обставинами:

- низькою якістю управлінської практики Міністерства аграрної політики України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, Міністерства інфраструктури України, Державного агентства лісових ресурсів України, Національної академії наук України, Фонду державного майна України, Міністерства оборони України та інших установ, квартална і річна звітність яких не відображала реальної ситуації згідно з даними звітів Рахункової палати України;

- відсутністю інформації щодо державних підприємств, розташованих на тимчасово окупованій території України (АР Крим та м. Севастополь) та в зоні проведення антитерористичної операції (Донецька та Луганська області);

- «замороженням» питання про вирішення суперечностей щодо віднесення державних організацій, установ і закладів до складу державного (унітарного) сектору;

- невідповідністю даних про господарські товариства з державною часткою у статутному капіталі, наданих суб'єктами управління та наведеними в Реєстрі корпоративних прав держави (найбільша кількість таких товариств закріплена за Міністерством енергетики та вугільної промисловості України);

- несистемним характером проведення інвентаризації та аудиту діяльності суб'єктів державного сектору, що ставить під сумнів зміст Дорожньої карти реформи сектору держпідприємств«Triage»;

- незначною часткою економічно активних державних підприємств, охоплених Єдиним моніторингом ефективності управління об'єктами державної власності: за станом на 1.01.2016 р. повноцінно функціонували 54,0% державних підприємств (1.01.2015 р. – 56,9%) і 31,9% господарських товариств (1.01.2015 р. – 34,1%) [180];

- тиском Світового банку та Міжнародного валютного фонду щодо нарощення темпів реформування державного сектору та сфери державного управління.

Доцільно зазначити, що у світовій практиці поширеним є застосування двох підходів при формуванні звітності: «ex ante» що використовується для прогнозного моделювання економічних явищ і процесів на основі певних теоретичних концепцій

для ідентифікації чинників, що матимуть визначальний вплив на значення макроекономічних показників у майбутньому, і «expost», котрий дає змогу провести ретроспективний аналіз попередньо отриманих результатів, щоб уникнути допущених помилок надалі. Найбільш поширена агрегована звітність (aggregated reporting), що надається суб'єктами державного підприємництва, а також додаткові види звітів (наприклад, порівняння практик бенчмаркінгу державних і приватних підприємств у Новій Зеландії). Деякі країни керуються власними методичними вказівками щодо оформлення звітів державними підприємствами (Туреччина, Польща, Великобританія (з 2005 р.), Швеція (з 1999 р.), Франція (з 2002 р.)), при розробці яких були використані рекомендації ОЕСР з дотриманням принципу «ad hoc» [180]. Окрім того, ними були спеціально визначені органи, які відповідають за збір та обробку статистичних даних (здебільшого міністерство фінансів або казначейство: Канада, Данія, Нідерланди, Польща).

В Україні збір інформації про результати функціонування державного підприємництва та управління його суб'єктами здійснюється децентралізовано, тому на увагу заслуговує пропозиція про заснування окремої організації чи створення підрозділу в структурі одного з органів виконавчої влади як центру акумулювання звітності та статистичних даних (наприклад, на базі Фонду державного майна України). Цьому сприятиме запровадження електронного документообігу (всеохоплюючого, починаючи з 2018 р.) в межах державного сектору з метою переходу до нових принципів організації управлінської діяльності, що поширені у країнах ЄС: раціональність; підзвітність; прозорість; економічна доступність.

Зростання рівня відкритості суб'єктів державного підприємництва створить підґрунтя для повноцінної та адекватної оцінки ефективності їхньої фінансово-економічної діяльності, що гарантуватиме підвищення відповідальності менеджменту й органів державної влади за прийняті управлінські рішення. Для цього сформовано такі набори показників, що надають усесторонню характеристику проявам державного підприємництва як підсистеми підприємництва (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Сукупність показників, що деталізують інформацію
про державне підприємство**

Назва групи показника за функціональною ознакою	Перелік показників
1	2
Набір показників для характеристики фінансово-господарської діяльності (аналіз структури і динаміки: активів; власного капіталу; фінансових результатів; операційних витрат; аналіз витрат; доходів; аналіз виконання плану за: доходами; витратами; напрямками використання фінансових ресурсів; прибутковості діяльності)	Оборотні та необоротні активи; витрати майбутніх періодів; вартість активів; довгострокова і поточна дебіторська заборгованість; статутний і додатково вкладений капітал; власний капітал; нерозподілений прибуток; довгострокові та поточні зобов'язання; чистий дохід (виручка) від реалізації продукції; собівартість реалізованої продукції; інші доходи; витрати фінансової діяльності; чистий прибуток; фінансовий результат від звичайної діяльності; операційні витрати.
Набір показників для оцінки ефективності діяльності підприємства (застосовується у секторально-галузевому вимірі) та аналізу виконання плану за фінансовими показниками	Коефіцієнт оборотності активів; коефіцієнт рентабельності діяльності; коефіцієнт рентабельності власного капіталу; коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт оновлення основних фондів; коефіцієнт покриття; коефіцієнт загальної/абсолютної ліквідності; коефіцієнт концентрації залученого капіталу; коефіцієнт заборгованості; коефіцієнт прибутковості інвестицій.
Набір показників для визначення рівня ефективності управління за фінансовими коефіцієнтами, в т. ч. виконання фінансового плану (критерії оцінювання: 1; 0; -1)	Вартість активів; основні засоби; власний капітал; поточні зобов'язання; заборгованість з оплати праці; валовий прибуток/збиток; чистий прибуток/збиток; сукупні доходи; сукупні витрати; коефіцієнт дохідності активів; коефіцієнт рентабельності активів; коефіцієнт рентабельності власного капіталу; коефіцієнт рентабельності діяльності; коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт покриття.
Набір показників для обґрунтування характеру розподілу чистого прибутку	Відрахування до державного бюджету; нараховані дивіденди; залишок нерозподіленого прибутку (доходу) минулих періодів; обсяг ресурсів, використаних на власні потреби (технічне переобладнання); впровадження новітніх технологій; розширення господарських сегментів, їхня модернізація і реконструкція; екологізація виробництва; поповнення власних оборотних коштів; матеріальне заохочення працюючих і керівництва; залишок нерозподіленого прибутку (доходу).
Набір показників для оцінки портфеля Топ-100 державних підприємств	Балансова вартість активів та акціонерного капіталу; коротко- і довгострокові кредити; чистий дохід; EBITDA; чистий прибуток; рентабельність застосованого капіталу; співвідношення позикового і власного капіталу; середньооблікова кількість зайнятих.

*сформовано автором на основі [40; 99; 100; 101; 102; 109].

За останні роки послабився контроль з боку держави як власника майна за грошовими потоками. Обмежені кошти, які вона виділяла, як засвідчують дані звітів Рахункової палати України, використовувались не завжди за призначенням. Неодноразово зафіксовані штучне утримання дисбалансу доходів і витрат

підприємств, співпраця з несумлінними посередниками, несвоєчасні розрахунки з дебіторами та кредиторами. Вважаємо, що застосування вартісно-орієнтованого підходу при управлінні ефективністю суб'єктів державного підприємництва та інших заходів превентивного характеру дозволить частково нівелювати вплив цього дестабілізуючого фактора.

Проведений аналіз (п. 2.3) виявив, що державні господарські одиниці як платники обов'язкових податків і зборів виконують зобов'язання перед бюджетом не повною мірою, а тому держава стає функціонально неефективною та змушена сплачувати високі відсотки за борги минулих періодів. Негативним аспектом є те, що необґрунтоване значення базового нормативу відрахувань може призвести до відпливу обігових коштів, погіршити їхній фінансовий стан.

Зважаючи на необхідність стабілізації фінансової ситуації в країні, пропонуємо такі способи удосконалення управлінського впливу на суб'єкти державного підприємництва: формування дієвої системи з планування, виконання і контролю за нарахуванням і своєчасністю надходження частини чистого прибутку державних підприємств та господарських товариств до державного бюджету; покращення ділової активності суб'єктів державного підприємництва та їхніх очікувань через зміцнення конкуренції у бізнес-середовища і усунення проявів корупції; боротьба з нецільовим використанням бюджетних коштів, наданих на виконання конкретних завдань; активізація пошуку альтернативних джерел фінансування (гранти, фінансова підтримка міжнародних організацій, кредити, приватний капітал, використання якого здійснюється в межах договорів державно-приватного партнерства) фінансових потреб державних господарських одиниць; підвищення ефективності менеджменту на підприємствах, які мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, й активізація використання їхнього науково-технологічного потенціалу у комерційних цілях.

Позитивно впливатиме на ефективність менеджменту державних господарських одиниць визначення «зон комфорту» та «зон ризику» діяльності на основі встановлення взаємозв'язку між комбінаціями параметрів, що визначають

масштаби їхньої присутності в межах секторів (галузей) національної економіки відповідно до розробленої у п. 2.1 методології (рис. 2.1, рис. 3.7).

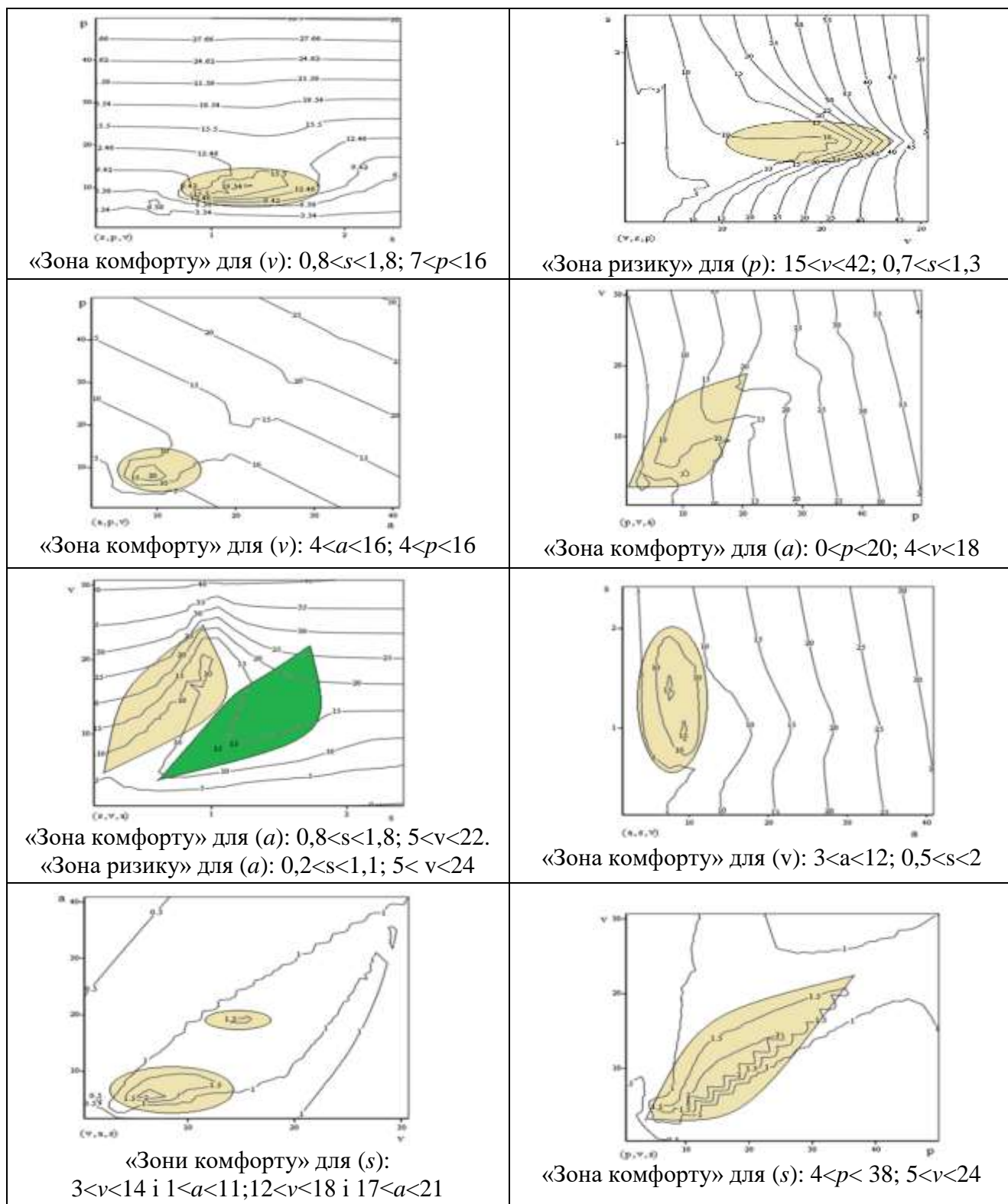

Рис. 3.7. «Зони комфорту» та «зони ризику» діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки у 2005–2016 рр., %*

*розраховано та побудовано автором на основі даних табл. 2.1–2.4, 2.7

На основі аналізу визначених інтегралів як узагальнених значень параметрів, які характеризують присутність державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі, а також адаптування моделі «чотирьох дій» до завдань дослідження, сформовано певні пропозиції (табл. 3.9) [49]

Таблиця 3.9

Аналіз взаємозв'язку між параметрами, що характеризують масштаби державного сектору у складі економіки*

Показник	<i>s</i>	<i>p</i>	<i>v</i>	<i>a</i>	Рекомендації
Сільське, лісове та рибне господарства (<i>sg</i>)	↑	↑	↓	↓	<i>v</i> , <i>a</i> мають спадний характер при зростанні <i>s</i> , <i>p</i>
Промисловість (<i>pr</i>)	↑	↑	↑	↑	позитивна динаміка показників <i>v</i> , <i>a</i> потребує збереження
Будівництво (<i>bd</i>)	↓	↓	↓	↓	виникає необхідність перегляду доцільності збереження присутності державного підприємництва
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (<i>av</i>)	↓	↓	↓	↓	приватизація об'єктів державної власності як варіант
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (<i>ts</i>)	↓	↑	↑	↑	всестороння підтримка державного підприємництва і сприяння зростанню показників діяльності його суб'єктів на засадах інноваційності
Тимчасове розміщення й організація харчування (<i>ha</i>)	↓	↓	↓	↑	висока ліквідність державних активів дасть змогу залучити до приватизації ефективних власників, оскільки скорочення <i>s</i> , <i>p</i> і <i>v</i> покращило лише параметр <i>a</i>
Фінансова та страхова діяльність (<i>fn</i>)	↓	↓	↓	↓	потребує застосування комплексу заходів для покращення існуючої ситуації, в т. ч. методів приватизації
Операції з нерухомим майном (<i>nm</i>)	↓	↓	↑	↓	зростання <i>v</i> при зменшенні <i>s</i> і <i>p</i> є позитивним результатом, а тому покращення параметра <i>a</i> має бути пріоритетним
Освіта (<i>os</i>)	↑	↓	↓	↓	доцільною є комерціалізація діяльності об'єктів соціальної сфери
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (<i>oz</i>)	↓	↓	↑	↑	зниження <i>s</i> , <i>p</i> на фоні зростання <i>v</i> , <i>a</i> є допустимим

*розроблено автором на основі значень визначених інтегралів таких параметрів: питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*s*); питома вага середньооблікової кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*p*); питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації товарів (робіт послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*v*); питома вага середньої вартості оборотних та необоротних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*a*).

Такий метод дає можливість більш практично підійти до вирішення функціональних (оперативних) проблем суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а також спрогнозувати значення основних параметрів (s) , (p) , (v) , (a) на найближчу перспективу з використанням методу визначення кутових коефіцієнтів (п. 2.1). За умов реалізації позитивного сценарію, модернізація державного підприємництва потребує радикально нових методів і підходів, властивих моделі «чотирьох дій» («усунути–зменшити–підняти–створити»), як способу реконструювання стандартного набору ціннісних елементів [22, с. 14–20]. Перші дві дії сприятимуть зменшенню витрат, тоді як інші є способом створення нового попиту, що досягається завдяки підвищенню споживчих цінностей. Її поєднання з методикою визначення «зон ризику» та «зон комфорту» діяльності державних господарських одиниць забезпечить своєчасне реагування на сигнали зовнішнього та внутрішнього середовищ діяльності.

Нечіткість цілей діяльності суб'єктів державного підприємництва призводить до низького рівня та якості їхньої звітності, виникнення конфлікту інтересів усіх учасників господарсько-управлінського процесу. Системний підхід до модернізації державного підприємництва сприятиме усуненню усіх зазначених вище проблемних аспектів і забезпечить:

- зростання ринкової вартості активів суб'єктів державного сектору (звуження/розширення спеціалізації державних господарських одиниць; розгляд переваг від їхнього об'єднання у державні концерни, холдинги; здійснення рефінансування і фінансової санації; нарощення інноваційного потенціалу; практичне застосування підходу «соопетіція» (конкуренція і співпраця як одночасні процеси));

- адекватне поглинання галузевих ринків суб'єктами державного підприємництва (надання пріоритету трудоємним і наукоємним видам діяльності відповідно до виокремлених груп секторів (галузей) (під. 3.1) із гарантуванням отримання позитивного економічного ефекту та цільового використання бюджетних коштів);

- підвищення показників конкурентоспроможності та фінансової стабільності державного підприємництва для реалізації концепції сталого розвитку національної

економіки (стратегічне планування діяльності його суб'єктів; створення умов для ефективної реалізації внутрішнього потенціалу і сталого розвитку регіонів завдяки ефективній державній регіональній політиці з чітким позиціонуванням ролі державного підприємництва, що сприятиме розмежуванню функцій органів виконавчої влади різних рівнів);

– зменшення плинності кадрів і створення умов для повноцінного розвитку людського капіталу (збалансування ринків праці та освітніх послуг; застосування контрактного підходу при призначенні керівництва державних господарських одиниць; усунення диспропорцій секторальної (галузевої) та територіальної зайнятості у державному секторі; встановлення гнучкої тарифної сітки оплати результатів праці; ліквідація заборгованості з виплати заробітної плати; подолання проблеми структурного безробіття);

– збільшення наукоємності ВВП за рахунок розвитку інноваційної складової діяльності «підприємницької держави» (впровадження науково-технічних інновацій за чітко визначеного бюджету («better for less»); усестороння підтримка наукоємного виробництва; пошук принципово нових інституційних, економічних та організаційних форм інтеграції індустріального і постіндустріального укладів);

– формування корпоративної культури в межах державного корпоративного субсектору (створення незалежної управлінської еліти державного сектору, що дотримується засадничих положень «4С»¹; чіткий розподіл цілей на комерційні та соціально зорієнтовані; розробка окремої політики управління транснаціональними компаніями, діяльність яких має продукувати позитивні соціально-економічні зміни; розвиток внутрішньої системи менеджменту державних господарських одиниць шляхом впровадження ризик-, енерго- та екоменеджменту²; врахування положень концепції «зеленої економіки» у прийнятті управлінських рішень);

¹Просучасне керівництво державних господарських одиниць має забезпечити виконання таких чотирьох завдань «4С»: прозорість та чіткість (clarity) – чітке розуміння цільової та предметної спрямованості діяльності; компетенція (capacity) – ресурсна та часова спроможність виконувати визначені завдання; дієздатність (capability) – експертиза та володіння досвідом для забезпечення ефективного управління; цілісність (commitment to integrity) – спрямування зусиль на примноження суспільної корисності [203, с. 5].

²У 2015–2016 рр. здійснювалась розробка концепції впровадження енергоаудиту та енергоменеджменту в практичну діяльність державних підприємств, зокрема тих з них, що підлягають приватизації у найближчій перспективі в межах Програми «INOGATE», партнером якої є Україна, починаючи з 1996 р. [180].

– підвищення стандартів обліку та звітності державних підприємницьких утворень, що дасть змогу вибудувати довірчі відносини держави як власника з населенням, іншими акціонерами та менеджментом безпосередньо (утворення інформаційної бази для порівняння результативності державних підприємств до і після приватизації; розширення статистичної інформації про присутність державного підприємництва у національній економіці, зокрема у територіально-просторовому вимірі для визначення його алокаційного ефекту; розподіл державних підприємств, організацій та інституцій за розмірами; відновлення розкриття інформації про вартісні показники реформування об'єктів державної власності (востаннє наводилася у 2005 р.); представлення даних щодо участі у експортно-імпортних операціях);

– удосконалення механізму здійснення інституційних перетворень у середовищі функціонування державного підприємництва (стимулювання комерціалізації державних організацій (установ, закладів) через їхню корпоратизацію; удосконалення механізмів управління державними підприємствами, що не підлягають приватизації; залучення до приватизації інвесторів, зацікавлених у довгостроковому розвитку виставлених на продаж об'єктів; запровадження ефективних способів приватизації низьколіквідних активів держави за зразком голландських аукціонів; активізація укладення договорів оренди і контроль за дотриманням орендарями умов договорів, вчасного внесення орендної плати; максимальне використання інфраструктури ринку цінних паперів для залучення інвестицій; передання у комунальну власність окремих державних підприємств, зорієнтованих на задоволення потреб певних регіонів; формування регіональних кластерів для максимально ефективного використання потенціалу державного підприємництва; орієнтація на зарубіжні практики зі створення мережевої економіки, що передбачає «smart» спеціалізацію і кластеризацію, впровадження прогресивних управлінських практик з організації стратегічного планування регіонального розвитку; популяризація механізму державно-приватного партнерства як способу досягнення синергетичного ефекту та отримання ефекту від масштабу «на місцях»).

Як засвідчили результати проведеного дослідження, органи державної влади країн за існуючих сьогодні обставин неспроможні самостійно створити умови для економічного зростання, оскільки окремі компанії виходять за межі їхнього регуляторно-управлінського впливу. На саміті G–20 у 2016 р. лідери країн підтвердили необхідність встановлення глобальної економічної стабільності через налагодження спільних механізмів системи управління державним і приватним секторами. Уряд може створити передумови для позитивних зрушень, задати динаміку змін шляхом зміцнення економіки, усунення бар'єрів для діяльності приватних підприємств. Це дозволить зробити державне підприємництво каталізатором створення суспільної корисності як зразка соціально відповідального бізнесу, а у майбутньому стати основою для формування осередків висококонкурентних господарських одиниць із перспективою їхнього перетворення у транснаціональні компанії українського походження.

Висновки до розділу 3

На основі проведених наукових розвідок можна зробити такі висновки:

1. Державне підприємництво як підсистема управління і підсистема підприємництва перебуває на стадій активних реформаційно-трансформаційних перетворень, що передбачає забезпечення якісних (використання ефективних управлінських методів та підходів) та кількісних (завершення структурно-інституційних перетворень) змін у середовищі його функціонування. З огляду на досвід розвинутих країн світу оптимізація масштабів державного сектору не дозволить вирішити весь спектр накопичених за тривалий період проблем, а тому доцільно визначати стратегічні імперативи розвитку державного підприємництва, відштовхуючись від сучасних та прогностичних тенденцій щодо соціально-економічного розвитку національної економіки.

2. Модернізація державного підприємництва потребує дотримання засадничих положень, представлених у документах стратегічного розвитку національної економіки на середньострокову перспективу. Відповідно до цього Стратегію підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки слід

доповнити пропозиціями, сформованими за такими вимірами: секторально-галузовий (для виявлення секторів (галузей), в межах яких присутність державного підприємництва буде збережена); територіально-просторовий (для ідентифікація територій-еталонів, де потенціал державного підприємництва використовується або може забезпечити позитивні регіональні зрушення соціально-економічного характеру); структурно-інституційний (для визначення оптимальної питомої ваги державного сектору у структурі національної економіки та уточнення його складу); організаційно-управлінський (для напрацювання новаційних методик і підходів до використання механізму державного підприємництва з метою забезпечення сталого економічного розвитку країни); часовий (для здійснення порівняння результатів упроваджуваних змін). Це сприятиме імплементації розробленої у дисертаційній роботі моделі утвердження державного підприємництва у сучасній інституційній архітектоніці управління національною економікою у практичну площину, яка, крім зазначених вище аспектів, містить алгоритм його ребредингу як системоутворюючого елемента.

3. Функціональне навантаження державного підприємництва залежить від ступеня його залучення до реалізації економічної політики та управлінських функцій держави. Як показали результати кореляційного аналізу, які відображають зв'язки між залежними (макроекономічні показники) і незалежними (результати інституційної участі державного підприємництва) змінними за фінансово-бюджетним, соціальним, інвестиційно-інноваційним напрямками дослідження, використання його механізму для забезпечення суспільних потреб вимагає удосконалення. Держава, делегуючи свої повноваження державним господарським одиницям, зумовлює виникнення суперечностей при визначенні пріоритетів їхньої діяльності, вирішенню яких сприятиме відновлення ефективності державного підприємництва як інструмента з управління національною економікою на основі розроблених пропозицій.

4. Позиціонування державного підприємництва як процесу інституційних перетворень підтверджує нестабільність середовища його функціонування. Існуючі деформації його розвитку пов'язані з відсутністю налагоджених комунікаційних каналів між органами виконавчої влади і менеджментом державних господарських одиниць, браком амбітних кадрів, обмеженістю статистичної інформації для

проведення ґрунтовних досліджень. З метою усунення виявлених недоліків розроблено матрицю варіативних управлінських рішень, яку пропонується застосовувати комплексно з методикою визначення «зон комфорту» та «зон ризику» діяльності суб'єктів державного підприємництва та моделлю «чотирьох дій», що забезпечать системність і логічність змін у середовищі управлінської та підприємницької діяльності держави у подальшому.

Основні положення розділу 3 висвітлені у таких працях: [161], [166], [168], [174], [223], [224].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у поглибленні теоретико-методичних засад і практичних підходів до вдосконалення використання механізму державного підприємництва в загальнонаціональних інтересах. Результати наукового дослідження становлять підґрунтя для формування таких висновків:

1. Серед наукових кіл відсутня єдина позиція щодо трактування ролі, місця та значення державного підприємництва у системі управління національною економікою, що призвело до: відсутності завершеного концептуального обґрунтування його як інституційного явища; неоднозначного трактування сутності й ототожнення змістового наповнення з іншими поняттями, які формують понятійно-категоріальний апарат дослідження; неузгодженості функціонального, цільового та об'єктного навантажень; відсутності уніфікованої на міжнародному рівні класифікації державних господарських одиниць.

2. Державне підприємництво як елемент системи управління національною економікою охарактеризовано в контексті напрацювань представників різних наукових шкіл на основі міждисциплінарного підходу. Це дало змогу представити його як один з універсальних інструментів держави (для реалізації економічної політики, управління діяльністю державних господарських одиниць і об'єктами державної власності), що використовується з метою забезпечення її прямого або опосередковано втручання в соціально-економічні відносини. Зазначені аргументи засвідчили поліфункціональність державного підприємництва (виконує власні й делеговані функції) та дуальність його соціально-економічної природи (одночасно виступає суб'єктом і об'єктом регуляторно-управлінського впливу держави).

3. Державне підприємництво слід розглядати як процес інституційних перетворень, який передбачає створення, функціонування або реорганізацію його господарських одиниць, що закріпило за ним статус найбільш мобільного та адаптивного структурного елемента національної економіки. Аналіз трансформації економік країн світу, починаючи з 1990-х рр., показав, що умови започаткування

реформацій в одних країнах забезпечили якісні зміни, тоді як в інших, зокрема в Україні, – відтермінували їхнє досягнення та породили ряд диспропорцій секторально-галузевого та територіально-просторового характеру. Це пояснює відмінності у масштабах державного сектору, моделях управління об'єктами державної власності й способах забезпечення ефективності діяльності державних підприємств (організацій та інших інституцій) на сучасному етапі розвитку світогосподарських процесів.

4. Багатогранність державного підприємництва вимагає оновлення методики та інструментарію дослідження його проявів, що здійснено завдяки комплексному поєднанню запропонованих у дисертації методичних підходів з програмним забезпеченням «MathCad15», результати використання яких створили підґрунтя для об'єктивізації висновків про сучасний стан державного підприємництва, підтвердження актуальності ідентифікованих проблем і доцільності сформованих стратегічних орієнтирів та векторів його подальшого розвитку.

5. Усестороння характеристика присутності державного підприємництва у секторально-галузевому вимірі дозволила виявити, що показник питомої ваги кількості суб'єктів господарювання державного сектору найменшою мірою впливає на масштаби державної присутності в економіці. Поряд з цим значимість часток зайнятих, обсягу отриманої виручки від реалізації продукції й вартості активів є практично еквівалентною. Це зумовило потребу в удосконаленні чинної методики визначення питомої ваги державного сектору у складі економіки, що здійснено з допомогою адаптації методу визначених інтегралів та розрахунку вагових коефіцієнтів відповідних параметрів. Загалом встановлено, що основу державного підприємництва становлять галузі, які формують вторинний і третинний сектори економіки.

6. Оцінка використання державного підприємництва як інструмента держави з управління національною економікою забезпечила ідентифікацію таких особливостей: а) роль у структурно-інституційній та інноваційно-інвестиційній діяльності держави як управлінця є беззаперечною, проте не виконується на належному рівні; б) його бюджетоутворююче значення завищене, що пояснюється наявністю фіскальних ризиків, низькою якістю бюджетного контролю, нестабільністю обсягів основних статей надходжень від розпорядження державним

майном і встановленням необґрунтованих нормативів відрахувань з прибутку державних господарських одиниць; в) соціальне навантаження держави як роботодавця виконується, однак існують затримки із виплатою заробітної плати, спостерігається велика диференціація її розміру в розрізі секторів (галузей) та регіонів, що поглиблює проблему соціально-економічної стратифікації суспільства; г) цінова й антимонопольна складові економічної політики вимагають більшої активності державного підприємництва як регулятора, зважаючи на проблемність зазначених сфер впливу і високий рівень корупції; д) внесок у реалізацію інших складових економічної політики потребує перегляду управлінських підходів щодо використання механізму державного підприємництва.

7. Особливої уваги вимагає корпоративна участь держави у підприємницькій діяльності, оскільки, попри оптимізацію масштабів державного сектору у складі економіки, передбачається розширення питомої ваги його корпоративної субскладової та зростання її ролі у забезпеченні реалізації функцій держави як банкіра, інвестора, інноватора й учасника ринку цінних паперів. На сучасному етапі вона зводиться здебільшого до стримування коливань народногосподарської кон'юнктури, створення умов для розвитку інституцій фінансової інфраструктури і підтримки ділової активності суб'єктів економіки на задовільному рівні. До проблемних аспектів, вплив яких зумовлює деструктивні процеси, віднесено: недосконалу структуру корпоративних прав держави, несформованість корпоративної культури управління, неефективність виконання господарськими товариствами інвестиційно-інноваційної, інтеграційної та представницької функцій.

8. Визначені стратегічні орієнтири і вектори модернізації державного підприємництва продиктовані сучасними потребами суспільства, змістом затверджених стратегічних документів та сукупністю накопичених проблем. З метою всеохоплюючого оздоровлення сфер впливу держави запропоновано такі виміри його стратегування: секторально-галузевий; територіально-просторовий; структурно-інституційний; організаційно-управлінський; часовий. Їхня сукупність разом зі сформованою критеріальною базою, оновленими методикою й інструментарієм дослідження, поетапним ребредингом державного підприємництва

є основою запропонованої у дисертації концептуальної моделі його утвердження в сучасній інституційній архітектоніці.

9. Удосконалення інституційного впливу державного підприємництва на соціально-економічну ефективність функціонування макроекономічної системи базується на його слабких і сильних сторонах як підсистеми управління, що створило підстави для встановлення кореляційних зв'язків між результатами виконання ним функціонального навантаження та основними макроекономічними показниками. Відповідно до цього сформовано пропозиції рекомендаційного характеру за фінансово-бюджетним, інвестиційно-інноваційним і соціальним напрямками (як найбільш проблемними), практичне застосування яких має сприяти кінцевому становленню державного підприємництва як поліфункціонального елемента національної економіки та дієвого інструмента держави з управління економічними процесами.

10. Сучасне державне підприємництво перебуває на стадії реформаційно-трансформаційної перебудови, а тому управлінські рішення керівництва його суб'єктів й органів державної влади повинні бути узгодженими, обґрунтованими і своєчасними. Подолання негативних практик минулих періодів можливе через впровадження інноваційних управлінських підходів, авторський внесок у формування яких полягає у розробці: матриці варіативних управлінських рішень; алгоритму визначення «зон комфорту» та «зон ризику» діяльності державних господарських одиниць, доповненого адаптованою до завдань дослідження моделлю «чотирьох дій» для своєчасного реагування їхнього менеджменту на сигнали про виникнення проблем операційного характеру; пропозицій щодо вдосконалення процесу здійснення інституційних перетворень у межах державного підприємництва.

Основні результати дослідження використані у практичній діяльності Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва, Управління стратегічного розвитку міста Тернопільської міської ради, відділу охорони здоров'я Виноградівської районної державної адміністрації Закарпатської області й у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алиев У. Ж. Научные основания общей теории и структуры экономической системы. *Теоретическая экономика*. 2013. №4. С. 10–18.
2. Алимов О. М., Амоша О. І. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / за заг. ред. В. І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя: КПУ, 2014. С. 607–608.
3. Аналітична довідка «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової та науково-технічної діяльності за 2016 рік». Міністерство освіти і науки України, Український інститут науково-технічної експертизи та інформації. Київ, 2017. 92 с.
4. Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 р. Національне рейтингове агентство «Рюрік». Київ: ТОВ «Рюрік», 2016. 22 с.
5. Аналітичний огляд ринку облігацій України. Національне рейтингове агентство «Рюрік». URL: <http://rurik.com.ua/our-research/branch-reviews/1188>.
6. Аніловська Г. Я. Місце та роль державного підприємництва у ринковій трансформації. *Науковий вісник НЛУУ*. 2007. Вип. 17.1. С. 173–179.
7. Базилевич В. Д. Економічна теорія: Політекономія: Підруч. К.: Знання –Прес, 2006. 615 с.
8. Балацкий Е. В. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства. *Общество и экономика*. 2010. №9. С.80–97.
9. Балацкий Е. В. Проблемы оценки масштабов и эффективности государственного участия в экономике. *Вестник Московского Университета*. Москва, 1997. №6. С. 22–44.
10. Балацкий Е. В. Управление государственным сектором экономики и бюджетное прогнозирование. *Вестник Московского Университета*. Москва, 2000. №1. С. 3–14.
11. Барр Р. Политическая экономия: В 2-х т.: Т. 1: пер. с фр. М.: Международные отношения, 1995. 608 с.
12. Бахрушин В. Є. Методи аналізу даних: навчальний посібник для студентів. Запоріжжя: КПУ, 2011. 268 с. С. 166–168.

13. Біла І. С., Петришина Н. В. Державне регулювання підприємництва і державне підприємство: спільне та відмінне. *Теорія мікро та макроекономіки*. 2011. Вип. 37. С. 178–188.
14. Боярко І. М. Сучасні тенденції розвитку державного сектору економіки під впливом трансформаційних процесів. *Економіка. Фінанси. Право*. 2011. № 9. С. 7–12.
15. Б'юкенен Дж. Политическая экономия государства благосостояния. *Мировая экономика и международные отношения*. 1996. № 5. С. 46–52.
16. Васильєва Л. В., Гончаров О. А., Коновалов В. А., Соловійова Н. А. Чисельні методи розв'язання інженерних задач в пакеті MathCAD. Курс лекцій та індивідуальні завдання: Навч. посібник з дисципліни «Інформатика» для студентів вищих навчальних закладів. Краматорськ: ДДМА, 2006. 108 с.
17. Вахненко Т., Бураковський І. Державні підприємства в Україні: як треба розподіляти прибуток: аналітична записка. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_briefing_series/?pid=1883.
18. Венгер В. В. Державне регулювання природних монополій в Україні: напрями вдосконалення. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 3. С. 65–79.
19. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность. Л.: Изд-во АН СССР, 1948. 839 с.
20. Вільямсон О. Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів. К.: АртЕк, 2001. 472 с.
21. Виссарионов А., Хрусталев А. Формы государственного влияния на экономику. Госзаказ. *Экономист*. 1991. №3. С. 73–82.
22. Гасанов С. С. Структурні реформи в умовах інституціональної невизначеності та фінансової нестабільності. *Наукові праці НДФІ*. 2017. №1 (78). С. 41–52.
23. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное. М.: Эксмо, 2008. 1200 с.
24. Господарський кодекс України. Верховна Рада України. Офіц. вид. К.: Ін Юре, 2003. 344 с.

25. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія. К.: НІСД, 2014. 468 с.
26. Дані фінансової звітності банків. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.
27. Державно-приватне партнерство. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Tags/DocumentsByTag?lang=uk-UA&tag=Derzhavno-privatnePartnerstvo>.
28. Дейнека О. Взаємозв'язок масштабів та ефективності функціонування державного сектору економіки. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9 (99). С. 58–64.
29. Деякі питання реформування державного банківського сектору: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р. №357-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-p>.
30. Деякі питання управління державними унітарними підприємствами та господарськими товариствами, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 10.03.2017 р. №142. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p#n32>.
31. Деева Н. М. Соціальна функція держави в економіці перехідного періоду. Інвестиції та інвестування в соціалізації економіки України: теорія, методологія, перспективи: монографія за ред. Л. М. Тимошенко. Дніпропетровськ: Пороги, 2005.
32. Длугопольський О. В. Суспільний сектор економіки і публічні фінанси в епоху глобальних трансформацій: монографія. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2011. 632 с.
33. Длугопольський. Теорія економіки державного сектора: навчальний посібник / Тернопільський національний економічний університет (ТНЕУ). Київ: Професіонал, 2007. 591 с.
34. Дружерученко О. Рейтинг Forbes: найдорожчі приватизаційні пакети в Україні. *Forbes Україна*. 2015. URL: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1395236-rejting-forbes-najdorozhchi-privatizacijni-paketi-v-ukrayini>.
35. Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/menu/edrpou.htm>.

36. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. К.: НІСД, 2003. 368 с.
37. Звіт Антимонопольного комітету України за відповідний рік. Антимонопольний комітет України URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84306>.
38. Звіт про виконання Державного бюджету України за відповідний період. Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doc/catalog/list?currDir=146477>.
39. Звіт про результати аудиту ефективності стану планування і своєчасності надходження до бюджету частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань і дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність. Рішення Рахункової палати України № 18–2 від 27 вересня 2016 року. URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16750219/Zvit_18-2.pdf?subportal=main.
40. Звіт про результати роботи 100 найбільших державних підприємств України за відповідний рік. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.slideshare.net/tsnua/100-9-2015>.
41. Звіт про роботу Фонду державного майна України, хід та результати виконання Державної програми приватизації за відповідний рік. Фонд державного майна України. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/documents/docs-list/spf-privatization-performance-reports.html>.
42. Звіт про реформи – 2016: цифрові технології прискорюють зміни. Національна рада реформ України. URL: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/zvit-pro-reformy-2016-cyfrovi-tehnologiyi-pryskoryuyut-zminy>.
43. Звіт Рахункової палати за відповідний рік. Рахункова палата України. К., 2015. 198 с. URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/16748561>.
44. Ігнат'єва І. А. Корпоративне управління: підручник. К.: «Центр учбової літератури», 2013. 600 с.
45. Інноваційна Україна 2020: нац. доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця та ін. НАН України. К., 2015. 336 с.

46. Іфор Ффоукс–Вільямс про розвиток кластерів для побудови нової української економіки. Ореп: Інтелект-проект Києво-Могилянської бізнес-школи. URL: <http://innovations.com.ua/ua/interview/op-manage/19480/ifor-fouks-vilyams-rozvitok-klasteriv-mozhe-stati-klyuchovim-elementom-u-pobudovi-novoji-ukrajinskoji-ekonomiki>.

47. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: 2000. 608 с.

48. Касьянова Н. В., Тарасова О. О. Модель оцінки розвитку підприємництва в регіоні. *Науковий вісник НГУ*. 2013. №5. С.126–133.

49. Кім В. Чан, Моборн Р. Стратегія блакитного океану: як створити безхмарний ринковий простір і позбутися конкуренції. Перекладено за виданням: Kim W. Chan. Blue ocean strategy: how to create uncontested market space and make competition irrelevant/W. Chan Kim, Renee Mauborgne. Expanded edition. Boston: Harvard Business School Publishing, 2015. 288 p. P. 14–20.

50. Кічурчак М. Відтворення суспільних благ в економічній системі України: концептуальні засади теорії та практики: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 494 с.

51. Клинова М. В. Современные тенденции в развитии государственного предпринимательства в странах ЕЭС: Научн.-аналит. Обзор / АН СССР. ИНИОН. Отд. капиталист. стран Европы и Сев. Америки. М., 1984. С. 11–12.

52. Ключові проблеми діяльності українських державних банків. Національний інститут стратегічних досліджень: аналітична записка. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/derzhavni_banki-fe7dc.pdf.

53. Козюк В. Інституційні компенсатори відкритості та фіскальної експансії в країнах Центрально-Східної Європи. *Журнал європейської економіки*. 2016. Т. 15, № 1. С. 3–34.

54. Козюк В. В., Родіонова Л. А., Гайда Ю. І. Історія економіки та економічної думки [Текст]: підручник / за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 792 с.

55. Кононова К. Ю. Інформаційна економіка: моделювання еволюційних процесів: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 312 с.

56. Корнилюк Р. Теорія контрактів: у чому суть відкриттів нобелівських лауреатів–2016. *Україна Forbes*. 2016.
57. Корнилюк Р. Нобелівська історія: ігрові теоретики Маскін і Маєрсон. *Україна Forbes*. 2016.
58. Корпоративне управління: міжнародні тренди та українські реалії. Чи встигає українська практика за світовими процесами? Професійна асоціація учасників ринків капіталу та деривативів. URL: <https://cgpa.com.ua/novini/korporativne-upravlinnya-mizhнародni-trendi-ta-ukrainski-realii-chi-vstigae-ukrainska-praktika-za-vimi-procesami/>.
59. Космідайло І. В. Методичні питання оцінки ефективності управління державними підприємствами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. (№21). С. 28–29.
60. Кредити та депозити за організаційно-правовими формами господарювання. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
61. Лапина С., Лелюхина Н. Государственное предпринимательство в России (начало XX века). *Вопросы экономики*. 1994. №8. С. 64–71.
62. Лапыгин Д. Ю., Лапыгин Ю. Н. Управленческие решения: учеб. Пособие. М.: Эксмо, 2009. 448 с.
63. Лекции по экономической теории государственного сектора: Учебник / Э. Б. Аткинсон, Дж. Э. Стиглиц; пер. с англ., под. ред. Л. Л. Любимова. М.: Аспект Пресс, 1995. 832 с. С. 619–620.
64. Лисситса А. Анализ оболочки данных (DEA) – современная методика определения эффективности производства. *Discussion paper*. No. 50, 2003. URL: <http://www.iamo.de/fileadmin/documents/dp50.pdf>.
65. Макогон І. Державний сектор як об'єкт макроекономічного регулювання. *Вісник КНТЕУ*. 2015. №3. С. 21–34.
66. Масгрейв Р. А. Государственные финансы: теория и практика: [пер. с 5-го англ. изд. [1989]. М.: Бизнес Атлас, 2009. 716 с.
67. Мельник А. Ф., Васіна А. Ю., Дудкіна О. П. Державне та регіональне управління: навч. посібн. / за ред. А. Ф. Мельник. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2014 р. 452 с.

68. Мельник А. Ф. Державне підприємництво у розвитку регіонів України: проблеми вибору методики аналізу та емпіричних розвідок. *Журнал європейської економіки*. 2017. №2(16). С. 256–266.
69. Мельник А. Ф. Структурні трансформації в національній економіці: проблеми діагностики та інституційного забезпечення: монографія / за ред. д-ра екон. н., проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 532 с.
70. Мельник Л. Ю., Плаксієнко В. Я., Скірко Ю. І. Економічна система суспільства: навч. посіб. Дніпропетровськ: Січ, 2001. 546 с.
71. Мельник М. І., Злидник Ю. Р. Аксіологічні чинники модернізації соціально-економічного розвитку України. *Регіональна економіка*. 2015. №3. С.125–132.
72. Мельник М. І. Інститут соціально орієнтованого бізнес-середовища в економічних відносинах: цілі та інструменти стимулювання. *Регіональна економіка*. 2010. № 1. С. 15–23
73. Мельник М. І. Пріоритети розвитку бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій. *Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014. №8. С. 265–275.
74. Метрополійні функції великих міст України: потенціал розвитку та перспективи реалізації: монографія / НАН України, Державна установа «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. М. І. Мельник. Львів, 2016. 552 с.
75. Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку: аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук, В. В. Романова [та ін.]; за ред. С. О. Білої. К.: НІСД, 2013. 88 с.
76. Міністерство фінансів представило Стратегію реформування державних банків. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824618>.
77. Модернізація суспільного сектора економіки в умовах глобалізаційних змін / монографія / за ред. д-ра екон. н., проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, «Економічна думка». 2009. 528 с.
78. Молдован О. О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. К.: НІСД, 2011. 380 с.

79. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік. Веб-сторінка Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/03/Otsinka-sotsialno-ekonomichnogo-rozvitku-regioniv-za-2015-r.-prezentatsiyi-materiali.pdf>.

80. Нейсбит Дж. Мегатренды: десять новых тенденций, трансформирующих нашу жизнь. 1982. С. 34.

81. Нецора Т. Методичні питання визначення обсягу та структури державного сектору економіки України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія Економіка. Випуск 1(5), 2016. С. 46–50.

82. Олійник А. Ю. Основи історії і теорії держави та права: Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2015. 200 с.

83. Ормоцадзе М. Топ–25 банків за депозитами. *Forbes Україна*. 2016. 15 лист. URL: http://forbes.net.ua/ua/business/1424004-top-25-bankiv-za-depozitami?utm_medium=social&utm_source=facebook.com&utm_campaign=top-25-bankiv-za-depozitami.

84. Осипов Ю. М. Основы теории хозяйственного механизма. М.: Изд-во МГУ, 1994. С. 207.

85. Основні показники діяльності банків України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.

86. Пасхавер О. Й., Верховодова Л. Т., Агєєва К. М. Українська приватизація: група інтересів, причини кризи, шляхи її подолання. В надз.: Центр економічного розвитку. Київ, 2008. 85 с.

87. Праця України за відповідний рік: стат. зб./ Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

88. Петрашко Л. П. Корпоративна відповідальність: крос-культурні моделі та бізнес-практики: монографія. К.: КНЕУ, 2013. 372 с.

89. Петришина Н. В. Державні підприємства України: проблеми функціонування та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. Вип. 30. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 73–80.

90. Петришина Н. В. Економічна сутність та типи економічного розвитку. Інфраструктура ринку. *Електронний фаховий науково-практичний журнал з економічних наук*. 2017. Вип. 7. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/7>.

91. Питома вага державного сектору в економіці України за відповідний рік. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?long=ukUA&tag=UpravlinniaDerzhavnimSectoromEkonomikiIS>.

92. Підприємницький етатизм. Український тиждень. 2013. № 36(304) 6. С. 26–27.

93. Показники виконання фінансових планів суб'єктами господарювання державного сектору економіки за відповідний період. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/category/main?cat_id=50336.

94. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-14. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. № 5–6, с. 30.

95. Про Державну програму приватизації: Закон України від 13.01.2012 р. №4335-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012. № 39, с. 466.

96. Проект Стратегії розвитку високотехнологічних індустрій до 2025 р.: від 06.04.2017 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT2490.html.

97. Про забезпечення національних інтересів і національної безпеки у сфері приватизації та концептуальні засади їх реалізації: затв. рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 06.03.2008 р. №200. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0007525-08>.

98. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. №85. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п?test=4/UMfPEGznhh0yH.ZiKFd9QFHl4KUs80msh8Ie6#n11>.

99. Про затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: затв. наказом Міністерства фінансів України від 14 лютого 2006 р. №170. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06?test=4/UMfPEGznhh/L0.Zibxuz66HI4.As80msh8Ie6>.

100. Про затвердження Методики визначення частки державного сектору у складі економіки: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від від 20.12.2012 р. №1466. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0110-13>.

101. Про затвердження Методики проведення інвентаризації об'єктів державної власності: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 30.11.2005 р. №1121. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1121-2005-п>.

102. Про затвердження Методичних рекомендацій застосування критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 березня 2013 р. № 253. URL: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/printable_article?art_id=199988.

103. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 518 від 25.05.2009 р. №518. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&isSpecial=True&id=5caa4594-1080-434a-aa14aef920293b0b&title=Metodichni-RekomendatsiiSchodoPrognozuvanniaNaslidkivTaOtsinkiVplivuNaStanEkonomichnoiBezpekiDerzhaviPrivatizatsiiDeiakikhKategoriiPidpriemst>.

104. Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 11.02.2004 р. №115. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/155-2004-п>.

105. Про затвердження Переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 р. №83. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-п?test=4/UMfPEGznhhio2.ZiKwqY8kHI4REs80msh8Ie6>.

106. Про затвердження Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 11.12.1999 р. №2293. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/show/2293-99-п>.

107. Про затвердження Положення про комісію при Комітеті з призначення керівників особливо важливих для економіки підприємств: затв. наказом Міністерства

економічного розвитку і торгівлі України від 26.01.2016 р. №667. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z015016?test=4/UMfPEGznhh/L0.ZibxuZ66H4As.80msh8Ie6>.

108. Про затвердження Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 р. № 138. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/138-2011-п/print1500288927890984>.

109. Про затвердження Порядку відрахування господарськими організаціями до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу): затв. пост. Кабінету Міністрів України від 29.01.2007 р. №68. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68-2007-п?test=4/UMfPE>.

110. Про затвердження Порядку відчуження об'єктів державної власності: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 р. №803. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/803-2007-п.GznhhdOg.ZiFAINCfH4f>.

111. Про затвердження Порядку встановлення чітких цілей діяльності для державних унітарних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 09.11.2016 р. №1052. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1052-2016-п?test=4/UMfPEGznhhio2.ZiKwqY8kH4REs80msh8Ie6>.

112. Про затвердження Порядку здійснення контролю та виконанням функцій з управління об'єктами державної власності та критеріїв визначення ефективності управління об'єктами державної власності: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 19.06.2007 р. №832. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/832-2007-п>.

113. Про затвердження Порядку складання, затвердження та контролю виконання фінансового плану суб'єкта господарювання державного сектору економіки: затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 02.03.2015 р. №205. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0300-15>.

114. Про затвердження Порядку списання об'єктів державної власності: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 08.11.2014 р. №1314. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1314-2007-п>.

115. Про затвердження Порядку утворення державної холдингової компанії: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 р. №773. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/773-2012-п>.

116. Про затвердження Порядку формування та реалізації дивідендної політики держави: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 12.05.2007 р. №702. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/702-2007-п>.

117. Про затвердження Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249935442>.

118. Про публічні закупівлі: Закон України від 12.04.2016 р. № 1078-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, №9, С. 89.

119. Про концесії: Закон України від 10.01. 2002 р. №997-14. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, №41, С. 372.

120. Про Методику розрахунку орендної плати за державне майно та пропорції її розподілу: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 04.10.1995 р. №786. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/786-95-п>.

121. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10.04.1992 р. №30. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, N 30, С. 416

122. Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації: Закон України від 12.07.2001 р. №847-14. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. №37. С. 332.

123. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.1992 р. № 2164-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. №24. С. 349.

124. Про проведення конкурсного відбору керівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 03.09.2008 р. №777. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2008-п?test=dCCMfOm7xBWMio2EZiKwqY8kHI4REs80msh8Ie6>.

125. Про проведення прозорої та конкурентної приватизації у 2015–2017 рр.: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 12.05.2015 р. №271. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/271-2015-п>.

126. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 р. №605-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p>.

127. Про схвалення Комплексної програми реструктуризації державних підприємств: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 29.08.2001 р. №401-р. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/401-2001-p?test=4/UMfPEGznhh/L0.Zib xu Z 66%D4.As80msh8Ie6](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/401-2001-p?test=4/UMfPEGznhh/L0.Zib%20xu%2066%D4.As80msh8Ie6).

128. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 р. № 411. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/law>.

129. Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 27.05. 2015 р. №662-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248295032>.

130. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 18.03.2015р. №227-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/227-2015-p>.

131. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 рр.: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. №142-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370>.

132. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: затв. указом Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

133. Про умови і розміри оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, та об'єднань державних підприємств: затв. пост. Кабінету Міністрів України від 19.05.1999 р. №859. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/859-99-p>.

134. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 р. №185-16. Відомості Верховної Ради України, 2006. №46. с. 456.

135. Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави: затв. указом Президента України від 20.04.2004 р. № 454. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/454/2004>.
[s/show/411-2017-п](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-п).

136. Регіони України за відповідний рік: стат. зб./ Держ. служба статистики України URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

137. Річний звіт НКЦПФР за відповідний рік. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України. URL: <http://old.nssmc.gov.ua/activities/annual>.

138. Робочий варіант проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Експортної стратегії України: Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі на період 2017 – 2021 рр.». URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021>.

139. Роджерс Е. М. Дифузія інновацій. Пер. з англ. Старка В. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2009. 590 с.

140. Розанвалов П. Утопічний капіталізм: історія ідеї ринку. Пер. з фр. Марічева Є. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2006. 246 с.

141. Рудченко О., Шкільняк М. Управління державним сектором: проблеми і перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. Вип. 2 (5). С. 12–19.

142. Савченко В., Шулуc А. Феномен государственного предпринимательства. *Рос. экон. журн.* 1997. №1. С. 68.

143. Савчук Н. В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору: монографія. К.: КНЕУ, 2014. 325 с.

144. Синютка О. М. Метрополійні функції основних регіональних центрів України: оцінка рівня реалізації. *Стратегічні пріоритети*. №1 (34). 2015 р. С. 90–94.

145. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е.М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776 с.

146. Соціальні індикатори рівня життя населення за відповідний рік: стат. зб./ Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

147. Смит А. Исследование о природе и причине богатства народов. М.: Социально-экономическое изд-во, 1962. 684 с. С. 244.
148. Спасибо-Фатєєва І., Кібенко О., Борисова В. Корпоративне управління: Монографія; За ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. Х.: Право, 2007. 500 с.
149. Статистичний щорічник України за відповідний рік: стат. зб./ Держ. служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
150. Стиглер Дж. Дж. Гражданин и государство. Эссе о регулировании / пер. с англ. Н. В. Автономовой; науч. ред. Перевода В. С. Автономов, Е. В. Худько (ч. 1, 6, 10, 11). М.: Изд-во Института Гайдара. 2016. 336 с.
151. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектору; пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. К.: Основи, 1998. 854 с.
152. Столярова Е. И. Государственное предпринимательство: экономическая теория и российская практика. *Вестник РУДН*, серия Экономика. 2009. №2. С. 33–41.
153. Стратегічне бачення управління державними підприємствами. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&id=f9b47f2c-50ae-41b3-abea-117ff9c4fab8&title=PrezentatsiiniMateriali>.
154. Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020 роки: затв. розп. Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 р. №474-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p>.
155. Студентов В. Б. Государственное предпринимательство: теория и практика. *Общество и экономика*. 1997. № 3–4. С. 27.
156. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави: Пер. з англ. / Дж. М. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв. К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. 175 с. (Актуал. світ. дискусії).
157. Тенюх З. І. Методичні підходи до визначення масштабів державного сектору економіки. *Національний вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.13. С. 320–327.
158. Тинська І. І. Алокаційний ефект суб'єктів державного підприємництва для розвитку національної економіки: методичні та прикладні аспекти. *Економіка та*

суспільство: електронне наукове фахове видання. 2017. Вип. 10. С. 131–138. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/25.pdf.

159. Тинська І. І. Декомпозиція масштабів державного підприємництва у складі національної економіки: галузевий зріз. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2017. Вип. 1 (49). Т. 1. С. 75–81.

160. Тинська І. І. Держава і підприємство: аналіз наукових поглядів Джона Гелбрейта. *Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 16–17 трав. 2014 р.). Ужгород: Гельветика, 2014. С. 89–91.

161. Тинська І. І. Державне підприємство: роль та значення в управлінні національною економікою. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: зб. тез доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 13–14 лют. 2014 р.). Тернопіль: Вектор, 2014. С. 234–235.

162. Тинська І. І. Державне підприємство у формуванні та використанні фінансових ресурсів України: економіко-аналітична діагностика. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2016. № 1 (Т. 24). С. 71–78.

163. Тинська І. І. Державне підприємство як наслідок реформування відносин власності в Україні та за кордоном в 90-х рр. XX ст. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 7. (Ч. 2). С. 89–93.

164. Тинська І. І. Державне підприємство як системоутворюючий фактор регіонального розвитку. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Збараж, 18–19 жовт. 2016 р.). Тернопіль – Збараж: Крок, 2016. С. 340–343.

165. Тинська І. І. Досвід проведення приватизаційної реформи в Росії та можливості його імплементації у вітчизняну практику. *Перспективи стабільного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8 трав. 2015 р.). У 3 ч. Ужгород: Гельветика, 2015. Ч. 1. С. 83–85.

166. Тинська І. І. *Європейська інтеграція і Україна: радикальні економічні реформи*. Двадцять міжнар. наук. конф. (Тернопіль – Бодрум, 13–27 верес. 2016 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 19.

167. Тинська І. І. Інститут власності як основа розвитку економіки регіонів України. *Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 трав. 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 1. С. 34–37.

168. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво в умовах трансформації управління національною економікою. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2014. Вип. 2. С. 7–19.

169. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво як інструмент забезпечення збалансованого конкурентного розвитку національної економіки. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: зб. матеріалів доп. Всеукр. наук. internet-конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 29 трав. 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 80–82.

170. Тинська І. І. Особливості трансформації структури власності в Тернопільській області. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Вишнівець, 20–21 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 263–266.

171. Тинська І. І. Приватизація як фактор зміни інституційного середовища на державному рівні. *Формування моделі розподілу влади «центр – місцевість»: теорія і практика*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 9–10 жовт. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. С. 189–191.

172. Тинська І. І. Проблема визначення правосуб'єктності державних підприємств в законодавстві України. *Ринкові економічні механізми сталого розвитку: інноваційне та фінансове забезпечення*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 9–10 трав. 2014 р.). Дніпропетровськ: Гельветика, 2014. С. 96–98.

173. Тинська І. І. Роль держави у створенні корпоративного сектору в Україні. *Наука молода: збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 22. С. 41–49.

174. Тинська І. І. Стратегічні орієнтири та напрями модернізації державного підприємництва. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 55–59.

175. Тинська І. І. Структура власності та її трансформація в економіці регіонів. Механізми реалізації регіональної структурної політики: моногр. / Мельник А. Ф., Лаврів Л. А., Васіна А. Ю. [та ін.]; за заг. наук. ред. проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Розд. 2, п. 2.4. С. 105–125.
176. Україна в цифрах за відповідний рік: стат. зб. / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
177. Україна після 2015 року: Майбутнє, якого ми прагнемо / Національна доповідь. [Лібанова Е. М., Балакірєва О. М., Єрмолаєв А. В. та ін.]. К.: 2013.
178. Україна. Система фінансового нагляду за діяльністю та управління діяльністю державних підприємств / Департамент операційної політики та послуг по регіону Європи та Середньої Азії. *Документ Світового банку*. Звіт №59950-UA. 90 с.
179. Українське суспільство 1992–2012 рр.: стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. К.: Інститут соціології НАН України, 2012. 660 с.
180. Управління державним сектором економіки. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/MoreDetails?lang=uk-UA&title=UpravlinniaDerzhavnimSektoromEkonomiki>.
181. Фінанси інституційних секторів економіки України / за ред. Т. І. Єфименко, М. М. Єрмошенка. К.: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2014. 584 с.
182. Фондовий ринок. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1.
183. Фрідман Р., Рапачинський А., Ерл Дж. С. Приватизація в Росії, Україні та країнах Балтії. Доповіді Центрально-Європейського університету з питань приватизації. Том 2. Київ: В-цтво «Основи», 1994. 318 с.
184. Фукуяма Ф. Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке. М.: АСТ Москва: Хранитель, 2006. 220 с. (Philosophy).
185. Фурье Ш. Теория четырех движений и всеобщих судеб / под. ред. И с вступительной статьей А. Дворцова; АН СССР. Ин-т философии: Огизсоцэкгиз. М., 1938. С. 256.

186. Хорт Ю. В. Реформування режиму статутного капіталу публічних акціонерних товариств у європейському праві [Текст]. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 5. С. 137–143.

187. Цимбал А. Аудит українських державних підприємств: проблеми й особливості. *Журнал «Forbes Україна»*. 2016. URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1420183-audit-ukrayinskih-derzhavnih-pidpriemstv-problemi-j-osoblivosti>.

188. Четов М. Государственное регулирование и государственное предпринимательство: мифы и реальность. *Экономика Украины*. 2001. №12. С. 10–18.

189. Шашина М. Участь державного сектору в модернізації економіки. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2015. №2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3802>.

190. Шерер Ф., Росс Д. Структура отраслевых рынков: пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1997. VI, 698 с. С. 4–5.

191. Шинкарук Л. В., Бевз І. А., Барановська І. В. Структурні зрушення в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2015. 304 с.: табл., рис.

192. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия; предисл. В. С. Автономова. М.: Эксмо, 2007. 864 с.

193. Якобсон Л. И. Государственный сектор экономики. Экономическая теория и политика. М.: ГУ-ВШЭ, 2000. С. 9.

194. Ясин Е. Функции государства в рыночной экономике. *Вопр. Экономки*. 1997. № 6. С. 13.

195. Afonso A., Schuknecht L., Tanzi V. Public Sector Efficiency: An International Comparison. *Working Paper. European Central Bank*. 2003. №242 (July).

196. Armstrong P. Corporate Governance and State-Owned Enterprises. State-Owned Enterprises. Commentary. Ethical Boardroom. 2015. URL: http://www.ifc.org/wps/wcm/connect/1299668047f4ee8bae58ff299ede9589/EB_IFC_Phil_Armstrong.pdf?MOD=AJPERES.

197. Christiansen H. and Kane K. (2015). State-owned enterprises: Good governance as a facilitator for development, *Coherence for Development*, Issue 5, OECD Publishing.

198. Cooper W. W. Data envelopment analysis: History, Models and Interpretations. W. W. Cooper, Lawrence M. Seiford and Joe Zhu URL: https://www.researchgate.net/publication/226038831_Data_Envelopment_Analysis_History_Models_and_Interpretations.
199. Feigenbaum H. B. Politics of Public Enterprise. Oil and the French State. Princeton, 1985. P. 14.
200. Fernandes A. Normalizacaocda situacao financeira do sector empresarial. *Economia e socialism*. 1983. №59. P. 66–73.
201. Fortune Global 500 (2015). CNN Money. URL: http://fortune.com/global500/?iid=g500_sp_full.
202. Friedrich Schneider. Privatization in OECD Countries: Theoretical Reasons and Results Obtained, 2008. P. 12.
203. Jones N. C., Meintyre S., Stureson I. State-Owned Enterprises. Catalysts for public value creation? *PwC Publications*. 2015. P. 1–47.
204. Kikeri S., Kolo A. F. Privatization: trends and recent. World Bank Policy Research Working Paper 3765. 2005. P. 1–31.
205. Kowalski P. State-Owned Enterprises: Trade Effects and Policy Implications. OECD Trade Policy Papers. No. 147, *OECD Publishing*. P. 1–44.
206. Kwiatkowski G., Augustynowicz P. State-Owned Enterprises in The Global Economy – Analysis Based on Fortune Global 500 List. *Joint International Conference, TIIM*. 2015. P. 1739–1741.
207. Mazzucato, M, 2011. The Entrepreneurial State. London: DEMOS. URL: <http://digamo.free.fr/mazzucato.pdf>.
208. Mihaiu D. M., Opreana A., Christescu M. P. Efficiency, Effectiveness and Performancy of the Public Sector. *Romanian Journal of Economic Forecasting*, 2010. Vol. 4. P. 132-147. URL: http://www.ipe.ro/rjef/rjef4_10/rjef4_10_10.pdf.
209. Mikessel J. L. Fiscal Administration: Analysis and Applications for the Public Sector. Boston: Wadsworth, 2011. P. 17–18.
210. Millward R. Public enterprise in the Modern Western World: An Historical Analysis. *Annals of Public and Cooperative Economics*. 2011. Vol. 82. No 4. P. 375.

211. Nunnenkamp P. State enterprises in developing countries. *Intereconomics*. ISSN 0020-5346. Vol. 21, Iss. 4. 1986. P. 186–193.

212. OECD (2014), *Financing State-Owned Enterprises: An Overview of National Practices*, *OECD Publishing*. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/financing-state-owned-enterprises_9789264209091-en.

213. OECD (2015 b). *OECD Business and Finance Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris. URL: https://books.google.com.tr/books?id=8Vn8CQAAQBAJ&pg=PA235&lpg=PA235&dq=Performance+by+ownership+and+sector+between+2000+and+2015&source=bl&ots=4ZH5ydcwF&sig=W4ZoaHEueP6vDAckAAI6wT2EgIA&hl=tr&sa=X&ved=0CCKQ6AEwAmoVChMI_e7y-4zjyAIVypQsCh320Q1N#v=onepage&q&f=false.

214. OECD Survey on State-Owned Enterprises in the Global Marketplace (2015). *The size and sectorsl distribution of State-Owned Enterprises in OECD and Partner countries, 2014*.

215. Pathirane L., Blades D. W. *Defining and Measuring the Public Sector: Some International Comparisons*. OECD, Paris. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.14754991.1982.tb00617.x/abstract>.

216. *Reforming Infrastructure, Privatization, Regulation and Competition*. World Bank. Wash., 2004. p. 33.

217. Roland G. *Privatization: successes and failures*. Columbia University Press, New York. 2008. URL: https://books.google.com.ua/books?id=Mip1PBUIz0wC&pg=PA39&lpg=PA39&dq=privatization+barometer+report+2004&source=bl&ots=7sBsYTaKEm&sig=AD6S0yrKDZ0bdNzGgbWCWX3qNnI&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwiI3fD64_3OAhVGiiwKHx7oC1w4ChDoAQgmMAI#v=onepage&q=privatization%20barometer%20report%202004&f=true.

218. *Privatization: trends and recent developments*, Sunita Kikeri and Aishetu Fatima Kolo. *World Bank Policy Research Working Paper*, November 2005.

219. Tanzi V. *Reconsidering the Fiscal Role of Government: The International Perspective*. *American Economic Review*. Papers and Proceedings. 1997. Vol. 87 (May). P. 164–168.

220. *The Economist* (2012), *The visible hand*. Special Report «State Capitalism», 2012. URL: <http://www.economist.com/node/21542931>.

221. The Forfas. The Role of State-Owned Enterprises: Providing Infrastructure and Supporting Economic Recovery. *Irish Department of Jobs, Enterprise and Innovation, Publications*. 2010. P. 1–46.

222. The PB Report 2014/2015. The Wave Builds. *A Publication of The Privatization Barometer*, 2016. P. 1–62. URL: http://www.privatizationbarometer.net/5/PB_AR2014-2015.pdf.

223. Tynska I. I., Melnyk A. F. Genesis of state entrepreneurship in Ukraine and the world: from privatization till internationalization. *Journal of European Economy*. 2017. Vol. 16. № 1 (60). P. 86–109.

224. Tynska I. I. The entrepreneurial state as new economy necessity. *Australian Journal of Education and Science*. The University of Sydney. 2015. No. 2 (16). P. 200–205.

225. Tynska I. I. The fluctuation of state entrepreneurship: theoretical and empirical evidence. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House. 2017. P. 146–149.

226. Tynska I. I. The Role of State-owned Enterprises in Economy Development Nowadays. *The 3rd International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics: proceeding of abstracts and papers (on CD-ROM) by Istanbul Aydin University and Industrial Management Institute Pioneer in Management Service (Istanbul, Nov 6, 2015)*. Istanbul, 2015.

227. World Economic Forum Reports. URL: <https://www.weforum.org/reports>.

Додаток А

Еволюція поглядів представників наукових шкіл щодо ролі держави в економіці*

Наукова школа	Представники	Основні закономірності розвитку економічних відносин	Характеристика меж і сфер впливу держави	Роль держави в економіці
1	2	3	4	5
Меркантилізм (XVI–XVIII ст.)	У. Стаффорд, Г. Скаруффі, Т. Ман, А. Мокрецьєн, Ж. Кольбер, Й. Шумпетер	Розпад феодального господарства; власність розглядалась крізь призму поняття «багатство»; переважання дворянської форми землеволодіння; первісне нагромадження капіталу; поява ознак індустріальної цивілізації; розвиток абсолютизму та початок буржуазних революцій (Нідерланди, Великобританія, Франція, Північна Америка); активізація торгівлі; превалювання політики активного торговельного балансу за рахунок перевищення обсягів товарного експорту над імпортом.	Держава мала здійснювати активну економічну політику, зокрема щодо стимулювання експорту та захисту ринку від інтервенції іноземних конкурентів.	Активна
Школа фізіократів (XVIII ст.)	Ф. Кене, А. Тюрго, В. Мірабо, В. де Гурне, П. Мерсьє де Ла Рів'єр де Сен-Медар	Гостра критика меркантилізму; становлення кланової структури суспільства; сприйняття сільськогосподарського виробництва як сфери примноження багатства; просування ідеї вільного природного розвитку; дотримання принципів економічного лібералізму.	Державна участь в суспільних питаннях зводилася до мінімуму через панування ідеології «природного порядку».	Пасивна
Лібералізм (XVII – сер. XIX ст.)	Дж. Локк, А. Ренд, М. Ротбард, Р. Нозік, Дж. Бентам, І. Берлін, А. Раймон, Т. Джефферсон, Дж. Адамс	Поширення приватної власності та панування ідеології суспільства загального добробуту; свобода підприємництва в умовах ринкової економіки.	Обмеження сили влади держави та релігійного переконання. Державне управління мало здійснюватись на засадах прозорості, демократичності та в загальносуспільних інтересах.	Пасивна
Класична політекономія (XVII–XVIII ст.)	В. Петті, А. Сміт, Д. Ріккардо, Дж. С. Мілль, Ж.Ш. Сімонді, Т. Мальтус, Ж.-Б. Сей	Утворення економіки суспільства як механізму, що керується винятково природними законами і не потребує державного регулювання; приватна власність та доступність інформації як ознаки наявності економічної волі; позиціонування праці як джерела суспільного багатства; теорія автоматичного регулювання платіжного балансу; розподіл праці та її спеціалізація як фактор зростання економіки.	Державне втручання в економічні питання розглядалось як стримуючий фактор економічного зростання (поширеною була ідея «невидимої руки держави»). Функції держави зводилися до таких: забезпечення військової безпеки; здійснення правосуддя; створення та утримання суспільних установ (згідно з А. Смітом). Фіаско ринку зумовлювало необхідність у активізації державної управлінської діяльності, особливо при проведенні реформ соціального спрямування (Дж. С. Мілль).	Пасивна
Історична школа (XIX ст.)	Ф. Ліст, К. Кніс, В. Рошер, Б. Гільдебранд	Утвердження політики виховного державного протекціонізму; цінність історичних досліджень для розвитку економіки, її аналіз в контексті природних, географічних, ландшафтних і релігійних міркувань, у взаємозв'язку з рівнем розвитку науки і техніки, благоустрою та правової системи.	Держава сприймалась як важливий інститут господарського життя, що виконує соціальні завдання в сферах освіти, охорони здоров'я, забезпечення зайнятості населення.	Обмежена певними сферами

Продовження дод. А.

1	2	3	4	5
Соціалісти-утопісти (XVII–XVIII ст.)	Т. Мор, А. Сен-Сімон, Р. Оуен, Ш. Фур'є, Т. Кампанелла, Дж. Беллерс	Формування моделі суспільства з дотриманням принципів рівності та справедливості; поява категорії «суспільна власність» та нової організаційно-правової форми господарської діяльності – асоціації; зрівняльний розподіл вироблених товарів і послуг; негативне ставлення до приватної власності; критика капіталізму в усіх його проявах.	Державі відводиться активна роль у формуванні суспільства нового типу (рішення приймають асоціації, корпоративні общини), що базується на індустріальному виробництві, ключові постулати капіталізму заперечуються. У своїй діяльності вона керується морально-етичними, культурними та релігійними цінностями.	Активна
Марксизм (40-ві рр. XIX ст.)	К. Маркс, Ф. Енгельс	Популяризація принципів соціалізму і державної диктатури пролетаріату; поява монополій; інтернаціоналізація виробництва і капіталу; трансформація капіталізму відповідно до розвитку соціалістичних форм господарювання; посилення експлуатації найманого працівника, виникнення явища соціальної несправедливості; акцентування уваги на перевагах корпоративної форми власності.	Державний сектор забезпечував розподіл ресурсів, перерозподіл доходів та ціноутворення в межах національного ринку.	Активна
Маржиналізм (XIX ст.)	В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас, Е. Бем-Баверк	В центрі уваги перебуває поведінка окремих індивідів; здійснення економічного аналізу на основі концепції граничних величин та з використанням мікроекономічного підходу; сфера споживання стає пріоритетною.	Уряди країн формують свою економічну політику відповідно до результатів аналізу граничних величин та з врахуванням необхідності збереження вільної конкуренції, все частіше відмовляючись від методів цілеспрямованого державного впливу.	Пасивна
Неокласичний напрям кінець XIX ст. – початок XX ст.	А. Маршалл	Економіка розглядається як саморегулююча система; вивчення ціноутворення відбувалося у взаємозв'язку зі зміною сукупного попиту та пропозиції; формування аналітичного апарату пізнання економічних явищ; розуміння ринкової рівноваги як економічної статичності (за рахунок раціональної поведінки господарських суб'єктів), а її динамізм трактується як тимчасова дестабілізація економіки.	Удосконалення аналізу мікро- та макрофакторів, врахування більшої множини факторів при прийнятті рішень щодо вирішення проблем загальнодержавного значення. Економіка розглядається як система суб'єктів господарювання, які розпоряджаються набором природних, трудових і фінансових ресурсів, функціонують в умовах вільної конкуренції.	Пасивна
Інституціоналізм 20–30-ті рр. XX ст.	Т. Веблен, Дж. Коммонс, В. Мітчел, Дж. Гобсон, Дж. Гелбрейт, Ф. Перру, Д. Белл, Ж. Еллюль, У. Росту, В. Гамільтон, А. Берлі, С. Чейз	Економіка як процес постійної еволюції господарських форм та становлення інститутів; монополізація, глибокі кризові потрясіння, соціальні конфлікти; активізація підприємницької функції держави; послідовний історизм як характерна риса методології аналізу; взаємозв'язок економічної теорії з соціологією, психологією, правом як основа міждисциплінарного підходу при організації досліджень; трансформація інституціональної системи та поява великих корпорацій (техноструктур); загострення проблеми соціальної захищеності; теорія технологічного детермінізму як доказ масового впровадження у виробництво досягнень НТР; ринок як середовище протистояння різних організаційних угруповань, що захищає його від цілковитої монополізації та забезпечує стан рівноваги; закладення основ індустріального суспільства; надання переваги контрактній формі взаємовідносин; широке використання методів загальнодержавного планування; виникнення проблеми розподілу та перерозподілу доходів між соціальними верствами населення.	Сучасний ринок, де великі корпорації диктують умови діяльності, потребує державного регулювання. Найважливіша функція держави – відновлення і підтримка рівноваги, яка порушується через спроби певних осіб перегрупувати співвідношення сил на свою користь. Державні інститути мають розробляти та реалізовувати програми антициклічного регулювання, забезпечувати рівномірний соціально-економічний розвиток. Держава виконує роль арбітра, якщо порушується баланс сил великого бізнесу, профспілок та споживчих об'єднань. Державні інвестиції спрямовуються здебільшого на функціонування підприємств у сферах комунальних послуг, охорони здоров'я, освіти, захисту навколишнього середовища. Державне підприємництво позиціонується як інструмент корегування і доповнення ринкового механізму.	Активна
Кейнсіанство (XX ст.)	Дж. М. Кейнс	Кризи, інфляція, безробіття, монополізація як недоліки ринку, вплив яких здатна нівелювати держава; доведення неспроможності конкурентної ринкової економіки забезпечувати автоматичне відновлення рівноваги.	Державне втручання в економіку отримало наукове обґрунтування та було конкретизоване у вигляді форм та методів його реалізації, що в своїй сукупності становить підґрунтя теорії змішаної економіки.	Активна

Продовження дод. А.

1	2	3	4	5
Монетаризм (XX ст.)	Д. Лейдер, Р. Селден, А. Шварц, М. Фрідмен, К. Бруннер, Т. Майер	Зміна парадигми державного регулювання; обсяг випущеної продукції визначає кількість грошей в обігу, а обсяг закупівель – споживчі витрати; економіка як саморегулюючий механізм.	Держава, використовуючи інструменти грошово-кредитної політики, здатна впливати на темпи економічного розвитку, безробіття, рівень цін.	Обмежена певними сферами
Неокейнсіанство (50–70-ті рр. XX ст.)	Р. Ф. Харрод, Дж. Хікс, А. Хансен, А. Філіпс, Дж. М. Кларк, П. Самуельсон	Використання основних досягнень теоретиків монетаризму; врахування впливу НТП при проведенні макроекономічного аналізу; простеження взаємозв'язку між виробництвом та розподілом його кінцевих результатів.	Оптимальне співвідношення стихійних сил ринку і свідомого державного регулювання. Останнє визнається необхідним для проведення антициклічного регулювання, забезпечення високого рівня зайнятості населення, попередження коливань народногосподарської кон'юнктури.	Обмежена певними сферами
Неолібералізм, ордoliberalізм, лібертаріонізм (XX ст.)	Б. Лаверне, О. Рюстов, В. Ойкен, В. Рьопкін, Л. Ерхард	Критика прихильників кейнсіанства і колективізму, який обмежує економічну свободу індивіда; органи державної влади розглядаються як найбільш зручні знаряддя реалізації групових інтересів; ідея розбудови правової держави, що заперечує розвиток підприємницької держави-корпорації; підтримка принципів політики тетчеризму/рейганізму.	Держава використовує методи фіскального і грошово-кредитного регулювання. З метою забезпечення економічної свободи державна влада має бути обмеженою. Відбувається формування пропозицій щодо створення системи соціального ринкового господарства як альтернативи капіталізму і соціалізму.	Пасивна
Нова класична макроекономіка (XX ст.)	А. Лаффер, Р. Лукас, Е. Прескотт, Р. Барроу, Т. Сарджент	Керування основними постулатами класичної економіки; проведення активної бюджетної політики держави на основі зниження податкових ставок як спосіб підвищення прибутковості капіталовкладень; інформація як визначальний чинник об'єктивізації управлінських рішень.	Державне втручання в економіку має обмежуватись бюджетною політикою.	Пасивна
Неоінституціоналізм (80–90-ті рр. XX ст.)	Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, А. Алчіан, Д. Норт, Г. Мюрдаль, Т. Веблен, Р. Хейблоннер	Вивчення категорії «трансакційні витрати» в контексті впливу на структуру національної економіки для підвищення ефективності виробництва шляхом заміщення ринкової регуляції ієрархічною; виникнення теорії власності (право володіння, право використання, право розпорядження, право на отримання доходу, право на безпеку, право на передачу повноважень, право на відновлення порушених повноважень); використання теореми Р. Коуза про зовнішні ефекти. Проблема інтернаціоналізації зовнішніх витрат може призвести до перетворення соціальних витрат у внутрішні витрати фірми. Уряд, як і ринок, може зазнати фіаско, у випадку його неспроможності забезпечити ефективний розподіл і раціональне використання суспільних ресурсів.	Державне регулювання економіки має виявлятися у вигляді штрафів і обкладання податками тих, хто продукує негативні зовнішні ефекти. Заохочення до створення позитивних зовнішніх ефектів має форму державних субсидій. Посилення ролі і функцій інститутів державної влади суперечило інтересам суспільства і принципами економічної ефективності. Держава здійснює нагляд за процесами інтеграції та дезинтеграції.	Пасивна
Глобалізм, державний капіталізм, антиглобалізм (XX–XXI ст.)	К. Клейн, К. Охмає, Т. Фрідман, Ф. Фукуяма, М. Мащукато	Пропагування принципів неоліберального глобалізму; підтвердження визначальної ролі великих корпорацій у світогосподарській діяльності, що зумовлює як виникнення загроз, так і примноження унікальних можливостей; посилення економічних та соціально-політичних взаємозв'язків між країнами; налагодження «підприємницького діалогу» між суб'єктами приватного та державного секторів.	Держава стає активним учасником суспільного життя, включаючи економічну діяльність. Сукупність інструментів управління економікою зазнає суттєвих модифікацій під впливом глобальних викликів сьогодення, коли окремі мультинаціональні корпорації володіють капіталом, який перевищує розмір бюджету окремої країни.	Активна

*сформовано автором на основі [7; 23; 32; 33; 50; 54;82; 147; 151; 156; 185; 192; 193].

Додаток Б

Реформування відносин власності в Україні, Росії, Естонії, Латвії, Литві у 1990–1992 рр.*

	Історична довідка	Економічні умови	Форми власності	Інституційні передумови становлення сучасного державного підприємництва
1	2	3	4	5
Україна	<p>Розбудова урядових та економічних установ розпочалась наприкінці 1991 р. після прийняття законів щодо прав власності, форм економічної діяльності, іноземних інвестицій, оподаткування та інших сфер суспільного життя. Стратегія розбудови держави та національної економіки передбачала демонополізацію промисловості, приватизацію об'єктів державної власності, лібералізацію цін.</p>	<p>У 1991 р. ВВП становив 166,0 млрд. руб. у поточних цінах, а в 1991 р. – 233,0 млрд. руб.</p> <p>Структура економіки: показники питомої ваги промисловості (42,0%), сільського виробництва (28,0%) та будівництва (11,0%) у структурі ЧНП в 1989 р. були найбільшими.</p> <p>Обсяги виробництва: ВВП України в 1990 р. зменшився на 2,4%, а в 1991 р. – на 7,5%. Економічний спад продовжився і в 1992 р., коли за перші вісім місяців обсяги промислового виробництва знизились на 100,0%.</p> <p>Інвестиції: загальні капіталовкладення в основні фонди в 1992 р. зменшилися на 11,0% порівняно з 1991 р. (на 1,9%). Частка інвестицій в ЧНП скоротилась до 13,0% у 1992 р., тоді ще як рік тому вона становила 18,0%.</p> <p>Лібералізація цін: лібералізація цін у січні 1992 р. охопила товари, які становили 60,0% – 70,0% усіх витрат споживачів. Централізоване цілепокладання застосовувалось у виключних випадках.</p> <p>Інфляція: в 1991 р. високий рівень інфляції зумовив зростання індексу роздрібних цін.</p> <p>Державний бюджет: бюджет України в 1991 р. був дефіцитним. Розмір недостачі становив 34,0 млрд. руб., або 14,0% ВВП.</p> <p>Зовнішня торгівля: характеризувалась незначними обсягами.</p>	<p>Після розпаду УРСР всі державні та комунальні підприємства України перейшли в її повну власність (Закон «Про підприємства, установи і організації союзного підпорядкування, розташовані на території України» та Закон «Про підприємства в Українській РСР» (березень 1992 р.). Правовий режим підприємницької діяльності забезпечували Закон «Про майно» (лютий 1992 р.), Закон «Про підприємства», Закон «Про підприємництво» (лютий 1991 р.), Закон «Про господарчі товариства» (серпень 1991 р.).</p> <p>Закон «Про підприємства» визначив такі їхні види: індивідуальне; сімейне; приватне; колективне; державне комунальне; державне республіканського значення; спільне; змішане; спільне з участю іноземних партнерів. Державні підприємства не визнані власниками майна, а тому лише володіли правом розпоряджатися ним та використовувати в межах, визначених законодавством.</p> <p>Приватизаційна програма 1992 р. передбачала зменшення частки державного майна в січні 1993 р. до 92,0%, у січні 1994 р. – до 81,0%, а через рік – до 66,0%.</p>	<p>Політична ситуація в Радянському Союзі до 1992 р. не дозволяла зробити рішучих кроків щодо приватизації об'єктів державної власності. Відповідно до Програми «Основні напрямки економічної політики в умовах незалежності», прийнятої в жовтні 1991 р., її проведення узгоджувалось зі змінами в структурній та інвестиційній політиці, з демонополізацією економіки і розвитком ринкової інфраструктури.</p> <p>Організаційну структуру державного управління приватизацією формували: Фонд державного майна; територіально-адміністративні установи; комісії з питань приватизації; Національний банк; Відділення майна і підприємництва; Міністерство демонополізації і роздержавлення; Державний комітет допомоги малим підприємствам і підприємцям; Державний приватизаційний фонд.</p> <p>Першочерговій приватизації підлягали збиткові підприємства незалежно від секторально-галузевої належності.</p> <p>Приватизація здійснювалась з використанням приватизаційних сертифікатів; через викуп чи реалізацію майна; продаж на торгах і фондовій біржі, аукціоні чи за конкурсом; відкритий продаж акцій; реалізацію майна, зданого в оренду з правом викупу.</p> <p>Процес комерціалізації розпочався 31.01.1992 р. у роздрібній торгівлі та громадському харчуванні.</p> <p>Корпоратизація розглядалась як процес перетворення (реорганізації) державних підприємств в акціонерні товариства.</p>

Продовження дод. Б.

1	2	3	4	5
Росія	<p>До 1990 р. Росія не мала необхідного інституційного забезпечення для проведення економічних реформ. Напередодні, у 1988 р., 40,0% державних підприємств було визнано «самостійними», тобто робилася спроба прив'язати їхні витрати до результатів діяльності. Радикальні трансформації розпочалися з 2.01.1992 р., а приватизація, – лише з червня-липня 1992 р.</p>	<p>Структура економіки: ЧМП у 1990 р. становив 444, 6 млрд. руб. у поточних цінах, а в 1991 р. – 810,0 млрд. руб. В його структурі домінувала частка промисловості та сільського господарства. Характерною була висока концентрація виробництва: 9,0% підприємств виробляли 76,0% ЧМП.</p> <p>Обсяги виробництва: ВВП Росії у 1990 р. зменшився на 2,4%, а в 1991 р. – на 7,6%. ЧМП також показував низхідну динаміку: на 11,0% в 1991 р., в 1992 р. – на 17,0%.</p> <p>Інвестиції: валові інвестиції в основні фонди у 1990 р. залишалися незмінними, проте в 1991 р. зменшилися на 11,0%. Частка чистих інвестицій у ЧМП була високою і становила 23,0%.</p> <p>Лібералізація цін: у січні 1992 р. уряд розпочав масову лібералізацію цін, відмовившись від регулювання понад 80,0% оптових і 90,0% роздрібних цін. На решту цін встановлено обмеження.</p> <p>Інфляція: упродовж 1990–1991 рр. уряд намагався скоротити дефіцит бюджету за рахунок емісії цінних паперів, що призвело до підвищення інфляційного тиску та зростання індексу споживчих цін.</p> <p>Державний бюджет: загальна сума бюджетного дефіциту у 1991 р. становила 31,0% ВВП. У 1992 р. за рахунок інструментів податкової політики планувалось покращити ситуацію.</p> <p>Зовнішня торгівля: з січня 1992 р. започатковано реформу зовнішньої торгівлі та часткову лібералізацію обмінного курсу валюти.</p>	<p>Форми організації бізнесу: державні та орендні підприємства; промислові асоціації; кооперативи; комерційні підприємства: індивідуальне підприємництво, підприємство з обмеженою відповідальністю, повне товариство, акціонерні товариства.</p> <p>Структура власності упродовж 1990–1991 рр. підтверджувала панівне становище державних підприємств: 61,3% та 56,8% відповідно. Лідруючі позиції займали також кооперативи, колгоспи та орендні підприємства. Швидкими темпами розвивались спільні господарські утворення: 1990 р. – 620 од., 1991 р. – 1145 од. Валовий обсяг виробництва державного і кооперативного секторів становив у 1990 р. 1043,1 млрд. руб., а лише за січень-червень 1992 р. – 4693,0 млрд. руб.</p>	<p>Приватизацію державної власності в Росії започатковано в 1990 р. Через рік був прийнятий Закон «Про приватизацію державних та муніципальних підприємств в Російській Федерації», однак справжні структурні перетворення розпочалися в 1991 р. відповідно до положень Закону «Про приватизацію». Було створено Державний комітет з управління державним майном, передбачено утворення федерального та місцевих фондів майна. Наступним став Закон «Про прискорення темпів приватизації державних та муніципальних підприємств» від 29.01.1992 р. та ухвалення першої річної державної програми приватизації на 1992 р. Президентський Указ «Про організаційні заходи щодо перетворення державних підприємств і добровільних асоціацій державних підприємств в акціонерні товариства» розкривав особливості комерціалізації суб'єктів господарювання держави.</p> <p>Систему органів приватизації утворили: Державний комітет з управління державним майном та його структурні підрозділи, Президент Російської Федерації, Верховна Рада Російської Федерації, Рада Міністрів Російської Федерації.</p> <p>Відповідно до змісту Державної програми приватизації 1992 р. планувалось отримати дохід у сумі 72,0 млрд. руб., у 1993 р. – 350,0 млрд. руб., у 1994 р. – 470,0 млрд. руб.</p> <p>Методи приватизації: аукціони та конкурси; ваучерна програма.</p> <p>Процеси корпоратизації та комерціалізації державних підприємств розглядалися як спосіб їхньої реструктуризації.</p>

Продовження дод. Б.

1	2	3	4	5
Естонія	<p>Естонія здобула незалежність у серпні 1991 р., хоча реформи розпочались з грудня 1989 р. Поступово було лібералізовано ціни на певні споживчі товари, а на інші їх було адміністративно підвищено. До січня 1992 р. скасовано регулювання роздрібних цін та введено власну національну валюту – крону. Перші кроки на шляху до банківської та бюджетної реформ здійснено в 1989 р.</p>	<p>Структура виробництва: ВВП Естонії в 1991 р. становив 16,3 млрд. руб. У структурі ЧМП у 1989 р. переважали промисловість (43,0%), сільське господарство (25,0%) та будівництво (11,0%). Обсяги виробництва: в 1990 р. ВВП збільшився на 6,4%, а в 1991 р. зменшився на 6,5%. ЧМП у 1991 р. порівняно з попереднім періодом зменшився на 1,1% і становив 8,9%. Інвестиції: обсяг валових інвестицій в основні фонди в 1990 р. зменшився до рівня 17,7%, а в 1991 р. – до 15,0%. Частка чистих інвестицій у ЧМП знизилась з 22,0% у 1990 р. до 19,0% в 1991 р. Лібералізація цін: розпочалась за 2 роки до отримання незалежності. Інфляція: в 1990 р. індекс цін на споживчий кошик зріс на 80,1%, а в 1991 р. – на 30,2%. Державний бюджет: активне сальдо бюджету з сумою 231,0 млн. руб. отримано у 1990 р., а в 1991 р. ця сума зросла на 5,5% ВВП і дорівнювала 898,0 млн. руб. Зовнішня торгівля: влітку 1990 р. запроваджено заходи щодо лібералізації зовнішньої торгівлі. В 1990 р. 94,0% експорту та 82,0% імпорту мали міжреспубліканський статус.</p>	<p>В період 1987–1992 рр. було прийнято чимало законодавчих актів щодо урегулювання сфери права власності: Закон про підприємства в Естонській Радянській Соціалістичній Республіці (1989 р.); Декрет уряду про колективні підприємства (1989 р.); Закон про власність (1990 р.); Декрет уряду про державні підприємства в Республіці Естонія (1990 р.) та ін. Законом про власність визначалися такі її організаційно-правові форми: особиста (приватна); муніципальна; державна; колективна. Окрім того, існували кооперативи та орендні підприємства. Масштаби державного сектору поступово зменшувались, тоді як приватного – збільшувались.</p>	<p>У вересні 1990 р. ухвалено Концепцію уряду Естонії «Про основні принципи приватизації», якою передбачено 3 етапи реалізації: підготовчий (мала приватизація житла, об'єктів торгівлі, сфери послуг і громадського харчування); розширений (процес приватизації поширювався на малі та середні підприємства в інших галузях економіки з використанням вітчизняного капіталу); масовий (приватизація великих підприємств). Державне регулювання процесу приватизації охопило такі рівні: парламентський (Верховна Рада Республіки Естонія, Комісія з питань економіки та бюджету, Тимчасова комісія з питань реформи власності та сільського господарства); урядовий (Уряд Республіки Естонія, Міжпалатна комісія з питань реформи власності, Міжпалатна комісія з приватизації державного та муніципального житла); міністерський (галузеві міністерства); рівень державних департаментів. Найбільш поширеними методами є спонтанна і ваучерна приватизація; здача об'єктів державної власності в оренду.</p>
Литва	<p>Незалежність країна отримала в серпні 1991 р., а реформи розпочались з 1990 р. В травні 1991 р. було створено Литовський банк, ухвалено державний бюджет.</p>	<p>Структура виробництва: ВВП в 1990 р. склав 13,7 млрд. руб. у поточних цінах, а в 1991 р. – 27,7 млрд. руб. Структура ЧМП в 1989 р. мала такий вигляд: промисловість – 36,0%; сільське господарство – 31,0%; будівництво – 14,0%. Обсяги виробництва: в 1990 р. ВВП зменшився на 6,1%, а в 1991 р. – на 4,3%. Така ж тенденція простежувалась з ЧМП – 10,0% і 6,4% відповідно (зокрема у будівництві, транспорті та зв'язку, сільському господарстві). Лібералізація цін відбувалась поступово. Інфляція: до 1991 р. індекс споживчих цін включав тільки ціни на споживчі товари і тому зріс на 6,5%. Державний бюджет: в 1991 р. був профіцитним. Зовнішня торгівля: не було введено жодних обмежень на імпорт товарів, однак їхній вивіз контролювався державою безпосередньо (торгівля відбувалась з колишніми республіками СРСР).</p>	<p>Особливості законодавчого регулювання економічної діяльності визначали Закон «Про підприємства» (1990 р.), Закон «Про державні підприємства» (1990 р.), Закон «Про початкову приватизацію державних підприємств» (1990 р.), Закон «Про приватизацію неплатоспроможних державних підприємств» (1991 р.), Закон «Про реприватизацію» (1991 р.) та ряд ін. Форми організації підприємницької діяльності зазначені у Законі «Про підприємства» від 1990 р. Важливе значення мають саме державні та індивідуальні підприємства, сконцентровані у промисловості.</p>	<p>Уряд Литви, Верховна Рада Литви, Міністерство економіки, Центральна комісія з питань приватизації та інші органи державної влади контролювали перебіг інвестиційного процесу. Мета приватизації, визначена програмою уряду «Ринок, демократія, свобода», полягала в роздержавленні 2/3 об'єктів державної власності через передачу майна підприємств працівникам, або з допомогою ваучері, що привело до появи гібридних форм власності.. У Литві корпоратизація не розглядалась як проміжна стадія приватизації.</p>

Продовження дод. Б.

1	2	3	4	5
Латвія	До кінця 1980-х рр. в промисловості домінували великі підприємства, а в сільському господарстві – колгоспи і радгоспи. У 1989 р. були прийняті закони, що дозволяли створення приватних ферм та промислових кооперативів. Саме з цього і розпочалася реструктуризація економіки країни. Незалежність Латвія проголосила у серпні 1991 р.	<p>Структура виробництва: ВВП у 1990 р. у поточних цінах становив 11,9 млрд. руб. і 22,3 млрд. руб. наступного року. Структура ЧМП мала такий вигляд: промисловість (45,0%); сільське господарство (24,0%); будівництво (10,0%).</p> <p>Обсяги виробництва: ЧМП відображав тенденцію до зменшення як у 1990 р. (на 3,1%), так і в 1991 р. (на 6,0%). Найбільший спад у 1991 р. було зареєстровано у будівництві – 15,0%. Щодо 1992 р. зменшення виробництва зафіксували в промисловості (36,0%) та будівництві (44,0%).</p> <p>Лібералізація цін: розпочалася в 1991 р. після зняття контролю над цінами на ряд споживчих і промислових товарів. Ціни на деякі товари залишались фіксованими.</p> <p>Інфляція: індекс споживчих цін зростав через купівельний азіотаж щодо продовження лібералізації цін у 1992 р.</p> <p>Державний бюджет: розробка державного бюджету здійснювалась децентралізовано. Бюджет за 1991 р. мав від’ємне сальдо (-942,0 млн. руб.), а в 1992 р. його вдалось збалансувати.</p> <p>Зовнішня торгівля: країна відводила важливу роль налагодженню міжнародної торгівлі.</p>	Законодавче підґрунтя приватизації створювали: Закон «Про підприємницьку діяльність» (1990 р.), Закон «Про державні підприємства» (1990 р.), Закон «Про приватизацію малих об’єктів торгівлі, комерції, ресторанів, кафе та сфери послуг» (1991 р.), Декрет про створення органів управління конверсією державної власності (1991 р.), Закон «Про порядок приватизації об’єктів, що є державною та муніципальною власністю» (1992 р.). Основними формами організації бізнесу були такі: приватна, державна, муніципальна. Певні сфери діяльності були зайняті винятково державою – виробництво і продаж наркотичних речовин, зброї та вибухових речовин; випуск цінних паперів, грошей та знаків поштової оплати. Ліцензувалися гірничі роботи, виробництво медикаментів і тютюнових виробів, виробництво і продаж алкогольних напоїв, певні види транспорту.	У 1989 р. розпочалося впровадження перших реформ щодо децентралізації управління в галузях промисловості та сфері побутових послуг. Приватизація розпочалась з 20.07.1990 р. після її ініціювання Кабінетом Міністрів Латвії. Як результат, 20.03.1991 р. Верховна Рада Латвії видала Декрет про державну власність і принципи її конверсії. Експериментальна мала приватизація була проведена в середині 1991 р. Згодом 2.03.1992 р. видали Декрет про концепцію і підготовку програми приватизації державного і муніципального майна та інші важливі нормативно-правові документи. Вирішальну роль в управлінні процесом приватизації відігравали Верховна Рада Латвії, Кабінет Міністрів Латвії, міністерства, органи місцевої влади. Приватизація здійснювалась здебільшого децентралізовано. Програми приватизації охоплювали малу і велику приватизацію, ваучери та реприватизацію. Корпоратизація розглядалася як проміжний етап на шляху до приватизації державних підприємств і проводилася на підставі Закону «Про акціонерні товариства» від грудня 1991 р. та Закон «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від січня 1991 р.

*сформовано автором самостійно на основі [183].

**умовні позначення: ВВП – валовий національний продукт; ВВП – валовий внутрішній продукт; ЧМП – чистий матеріальний продукт; ЧНП – чистий національний продукт.

Додаток В

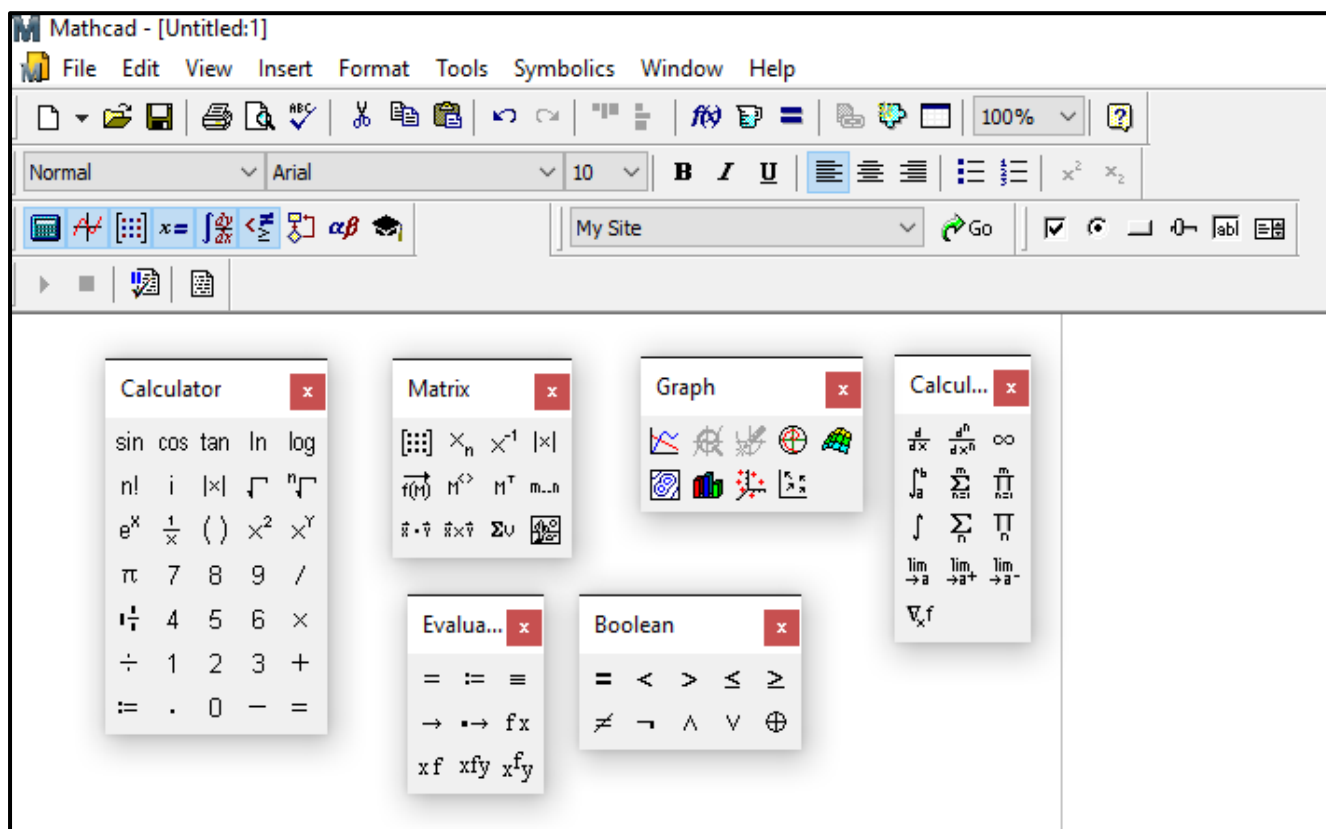

Рис. В. Зображення інтерфейсу програмного забезпечення «MathCad15» та набору вбудованих операторів, використаних у дисертаційній роботі

Додаток Д

Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання у 2005–2016 рр.*

	2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015		2016	
	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%	Σ, од.	%
Державне підприємство	7752	0,8	7562	0,71	7359	0,65	7213	0,61	6975	0,57	6811	0,54	6661	0,51	6512	0,49	6075	0,45	5933	0,43	5559	0,42	4019	0,36
Приватне підприємство	237980	23,25	248211	23,18	258536	22,81	270331	22,77	278574	22,67	283697	22,54	285821	22,08	283911	21,45	280073	20,87	278227	20,28	259772	19,51	201788	18,00
Казенне підприємство	50	0,005	50	0,005	50	0,004	43	0,004	44	0,004	44	0,003	43	0,003	45	0,003	38	0,003	33	0,002	32	0,002	33	0,003
Комунальне підприємство	16460	1,61	16688	1,56	16755	1,48	16636	1,40	16336	1,33	15994	1,27	15726	1,21	15615	1,18	15207	1,13	14974	1,09	13778	1,03	11438	1,02
Іноземне підприємство	2317	0,23	2325	0,22	2347	0,21	2323	0,20	2307	0,19	2272	0,18	2247	0,17	2200	0,17	2176	0,16	2096	0,15	1988	0,15	676	0,06
Акціонерне товариство, в т. ч.: – з державною часткою в статутному капіталі	34571	3,38	33976	3,17	33084	2,92	31993	2,70	31100	2,53	30169	2,40	28748	2,22	26568	2,01	25531	1,90	24813	1,81	23100	1,74	15571	1,39
	1405	0,14	1316	0,12	1135	0,10	933	0,08	811	0,07	751	0,06	664	0,05	672	0,05	629	0,05	571	0,04	569	0,04	548	0,05
Державні організації	21462	2,10	19313	1,80	17733	1,56	16801	1,42	16035	1,30	15786	1,25	15926	1,23	16449	1,24	16479	1,23	14941	1,09	13744	1,03	12629	1,13
ТзОВ	302942	29,60	325925	30,44	351750	31,04	381205	32,11	404525	31,92	418145	33,23	443223	34,24	467822	35,34	488781	36,43	515371	37,56	519607	39,03	488205	43,54
ТзДВ	694	0,07	700	0,07	696	0,06	730	0,06	761	0,06	782	0,06	945	0,07	1420	0,11	1539	0,11	1583	0,12	1589	0,12	1336	0,12
Корпорація	798	0,08	824	0,08	842	0,07	849	0,07	862	0,07	866	0,07	872	0,07	862	0,07	852	0,06	836	0,06	777	0,06	560	0,05
Повне товариство	1988	0,19	1997	0,19	1985	0,18	1948	0,16	1939	0,16	2084	0,17	2120	0,16	2100	0,16	2074	0,15	2062	0,15	1941	0,15	1361	0,12
Командитне товариство	694	0,07	690	0,06	673	0,06	654	0,06	642	0,05	631	0,05	638	0,05	651	0,05	638	0,05	629	0,05	595	0,04	387	0,03
Концерн	396	0,04	406	0,04	403	0,04	400	0,03	396	0,03	390	0,03	387	0,03	373	0,03	359	0,03	350	0,03	327	0,02	195	0,02
Асоціація	2679	0,26	2751	0,26	2841	0,25	2953	0,25	3057	0,25	3125	0,25	3180	0,25	3222	0,24	3194	0,24	3234	0,24	3108	0,23	2260	0,20
Консорціум	77	0,008	80	0,01	84	0,01	84	0,01	89	0,01	92	0,1	92	0,01	94	0,01	93	0,01	94	0,01	90	0,01	66	0,01
Всього	1023396	100	1070705	100	1133200	100	1187020	100	1228888	100	1258513	100	1294641	100	1323807	100	1341781	100	1372177	100	1331230	100	1121347	100

*сформовано автором на основі [148].

**умовні позначення: ТзОВ – товариство з обмеженою відповідальністю; ТзДВ – товариство з додатковою відповідальністю.

Додаток Е

Характеристика питомої ваги державного сектору у промисловості за 2005–2016 рр., %*

1	Вид економічної діяльності	Питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %												Питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
2	Промисловість:	2,2	2,0	6,8	1,7	1,6	1,6	1,6	–	1,4	1,3	1,2	1,2	13,1	16,5	10,6	11,3	12,7	11,2	13,8	–	12,8	16,7	17,5	16,8
2.1	добувна	–	–	4,5	3,9	3,6	4,6	4,5	–	3,6	2,7	2,7	3,1	–	–	16,0	16,2	16,7	12,4	11,4	–	7,4	4,0	4,8	3,7
2.2	переробна	–	–	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	–	1,4	1,2	1,2	1,2	–	–	4,6	4,6	5,3	4,3	4,2	–	4,6	3,9	3,7	3,1
2.3	виробництво та розподілення електроенергії, газу, води	–	–	1,5	1,7	1,3	1,3	1,5	–	2,1	2,7	2,3	2,9	–	–	33,7	37,5	35,6	34,9	42,5	–	37,3	58,4	62,9	57,5
1	Вид економічної діяльності	Питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %												Питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки, %											
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
2	Промисловість:	25,4	24,1	17,5	15,4	13,6	12,2	12,7	–	20,0	22,0	21,2	20,1	18,9	19,7	15,8	16,3	17,0	16,6	18,2	–	15,1	15,2	15,7	14,8
2.1	добувна	–	–	27,6	20,6	16,3	15,4	12,6	–	10,0	5,4	5,3	3,9	–	–	46,2	47,1	46,3	45,7	45,8	–	36,9	24,5	24,4	21,3
2.2	переробна	–	–	7,9	7,9	7,3	6,2	5,7	–	6,1	5,5	6,0	6,0	–	–	10,3	9,9	10,4	9,8	8,9	–	8,7	8,7	8,9	8,2
2.3	виробництво та розподілення електроенергії, газу, води	–	–	41,1	38,9	35,2	32,1	36,9	–	57,0	71,8	70,5	72,9	–	–	12,1	15,5	14,8	13,6	26,6	–	23,9	39,9	42,4	45,3

*сформовано автором на основі [104].

Додаток Ж

Основні фінансово-економічні результати діяльності

Топ-100 державних підприємств у статистиці та динаміці за 2013–2015 рр.*

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Тенденції		
				2014 р./ 2013р.	2015р./ 2014р.	2015р./ 2013 р.
Чистий дохід, млн. грн.	226834,0	247845,0	352588,0	↑	↑	↑
Собівартість реалізованої продукції, млн. грн.	217107,0	254064,0	304859,0	↑	↑	↑
Рентабельність основної діяльності, %	-0,3	-14,0	5,4	↓	↑	↑
ЕВІТДА	24712,0	-15464,0	40332,0	↓	↑	↑
Рентабельність за ЕВІТДА, %	10,9	-6,2	11,4	↓	↑	↑
Чистий фінансовий дохід/збиток, млн. грн.	-13716,0	-82098,0	-66687,0	↓	↓	↓
Чистий прибуток/збиток, млн. грн.	-19426,0	-117443,0	-53189,0	↓	↓	↓
Чиста рентабельність, %	-8,6	-47,4	-15,1	↓	↓	↓
Необоротні активи, млн. грн.	572567,0	837983,0	1139477,0	↑	↑	↑
Дебіторська заборгованість, млн. грн.	62550,0	80361,0	101823,0	↑	↑	↑
Оборотні активи, млн. грн.	137629,0	165778,0	246859,0	↑	↑	↑
Рентабельність активів, %	-3,0	-11,7	-3,8	↓	↓	↓
Власний капітал, млн. грн.	412747,0	618155,0	897442,0	↑	↑	↑
Власний капітал і зобов'язання, млн. грн.	710220,0	1003892,0	1386482,0	↑	↑	↑
Рентабельність власного капіталу, %	-5,2	-19,0	-5,9	↓	↓	↓
Довгострокові зобов'язання, млн. грн.	122489,0	199717,0	266364,0	↑	↑	↑
Кредиторська заборгованість, млн. грн.	72852,0	87705,0	115156,0	↑	↑	↑

*сформовано автором на основі [50].

Додаток 3

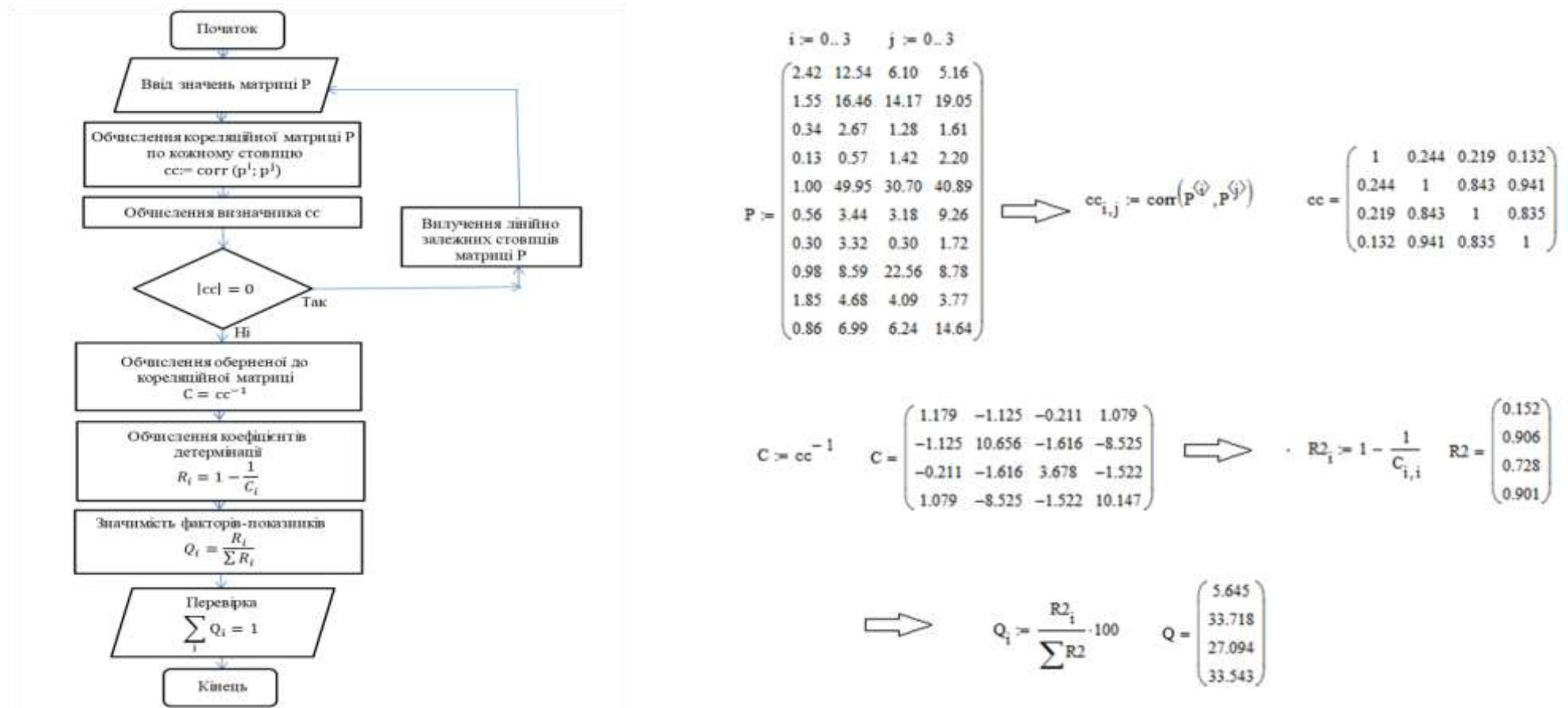

Рис. 3. Алгоритм розрахунку вагових коефіцієнтів параметрів, що визначають
питому вагу державного сектору у складі економіки*

*розроблено та розраховано автором на основі даних табл. 2.7 з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» вбудованої функції «corr».

Додаток И

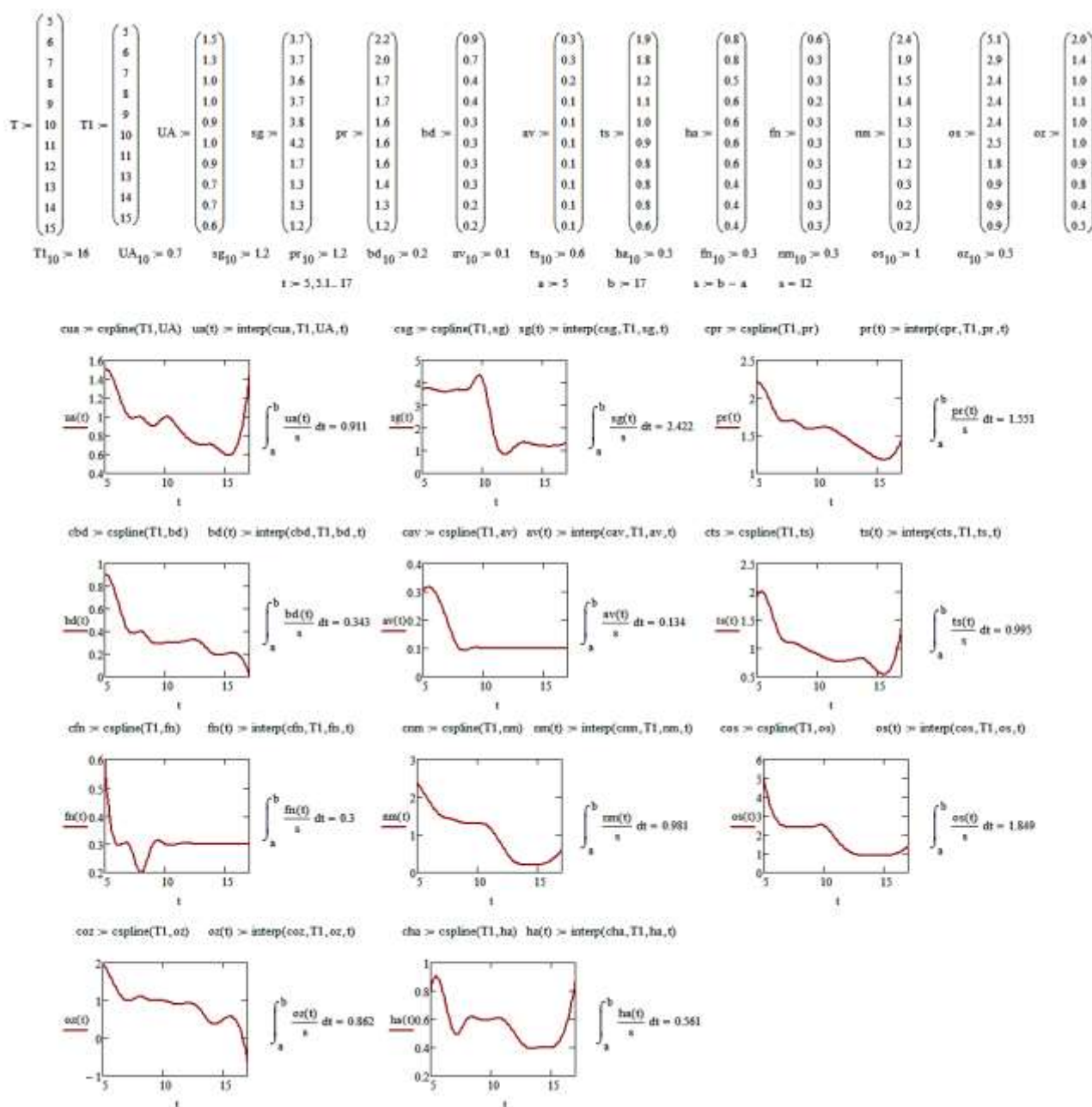

Рис. И.1. Розрахунок значень визначених інтегралів показника питомої ваги кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s) у секторально-галузевому вимірі за 2005–2016 рр.*

*розраховано автором з дотриманням такого алгоритму: 1) формування набору вихідних даних; 2) визначення часового періоду (t), що досліджується; 3) задання вектора коефіцієнтів сплайну: $cs := cspline(cx, cy)$; 4) графічний вивід функції, що інтерполює.

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

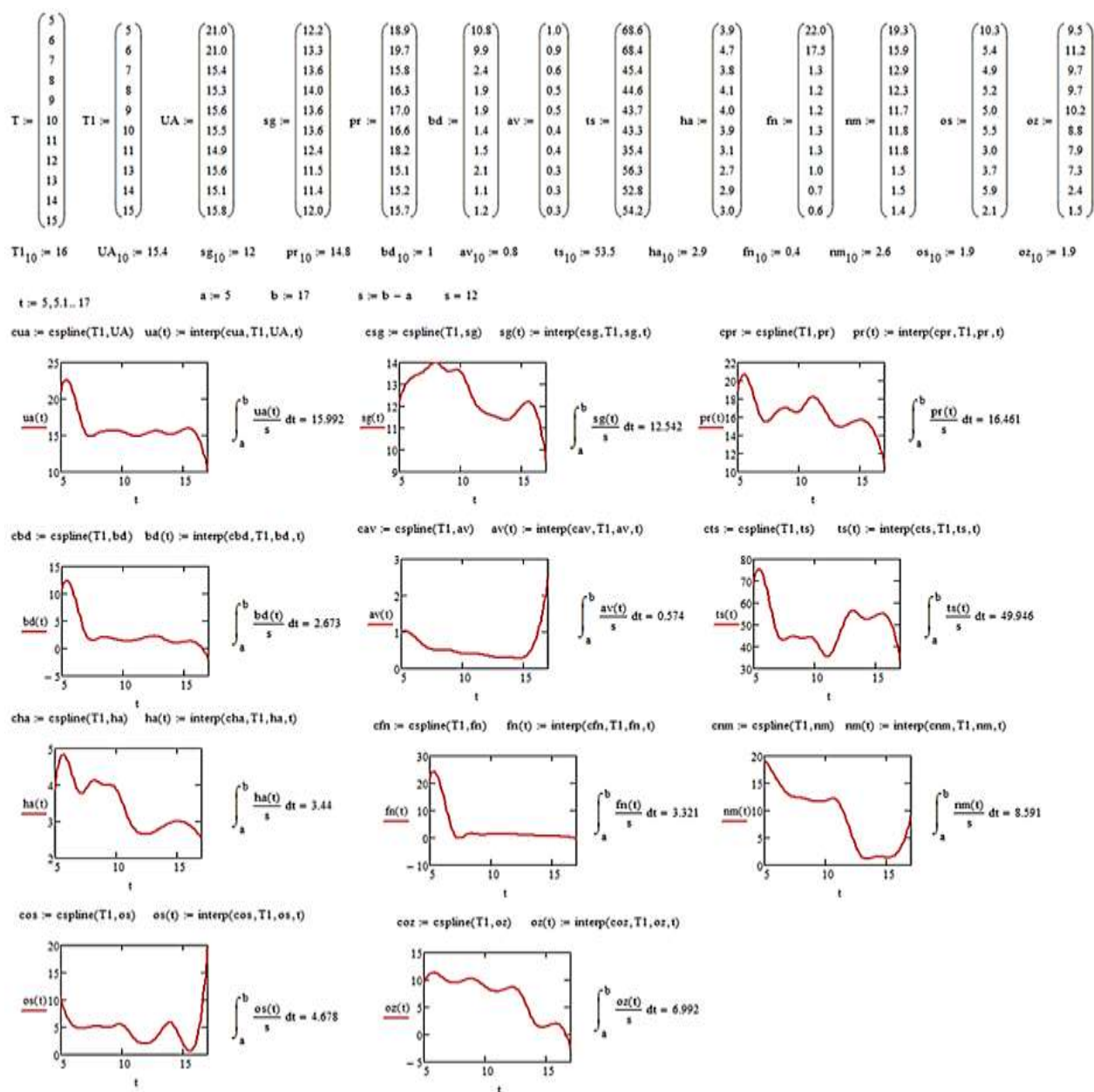

Рис. И.2. Розрахунок значень визначених інтегралів показника питомої ваги кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (p) у секторально-галузевому вимірі за 2005–2016 рр.*

*розраховано автором з дотриманням такого алгоритму: 1) формування набору вихідних даних; 2) визначення часового періоду (t), що досліджується; 3) задання вектора коефіцієнтів сплайну: $cs := cspline(sx, sy)$; 4) графічний вивід функції, що інтерполює.

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

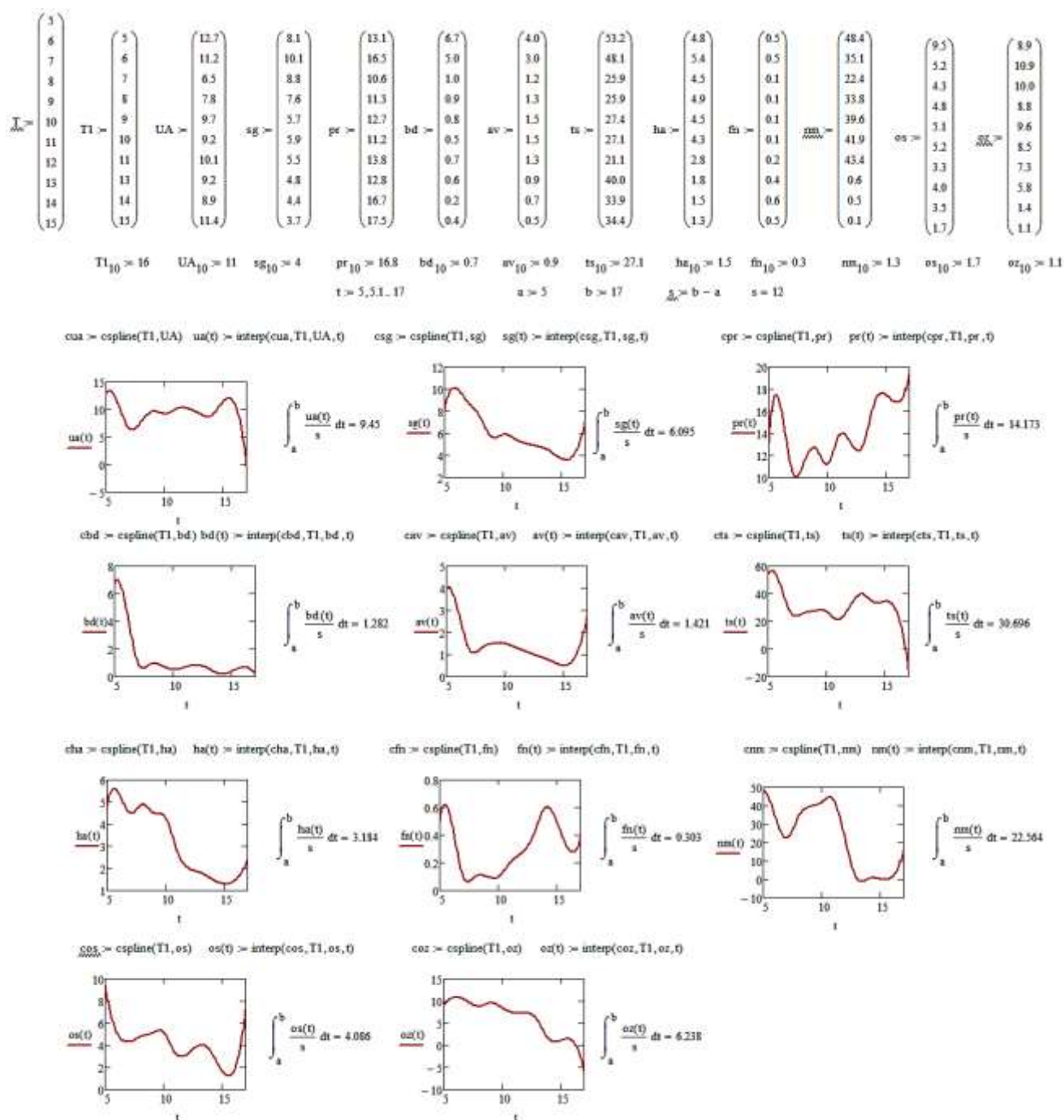

Рис. И.3. Розрахунок значень визначених інтегралів показника питомої ваги чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (v) у секторально-галузевому вимірі за 2005–2016 рр.*

*розраховано автором з дотриманням такого алгоритму: 1) формування набору вихідних даних; 2) визначення часового періоду (t), що досліджується; 3) задання вектора коефіцієнтів сплайну: $cs := cspline(cx, cy)$; 4) графічний вивід функції, що інтерполює.

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

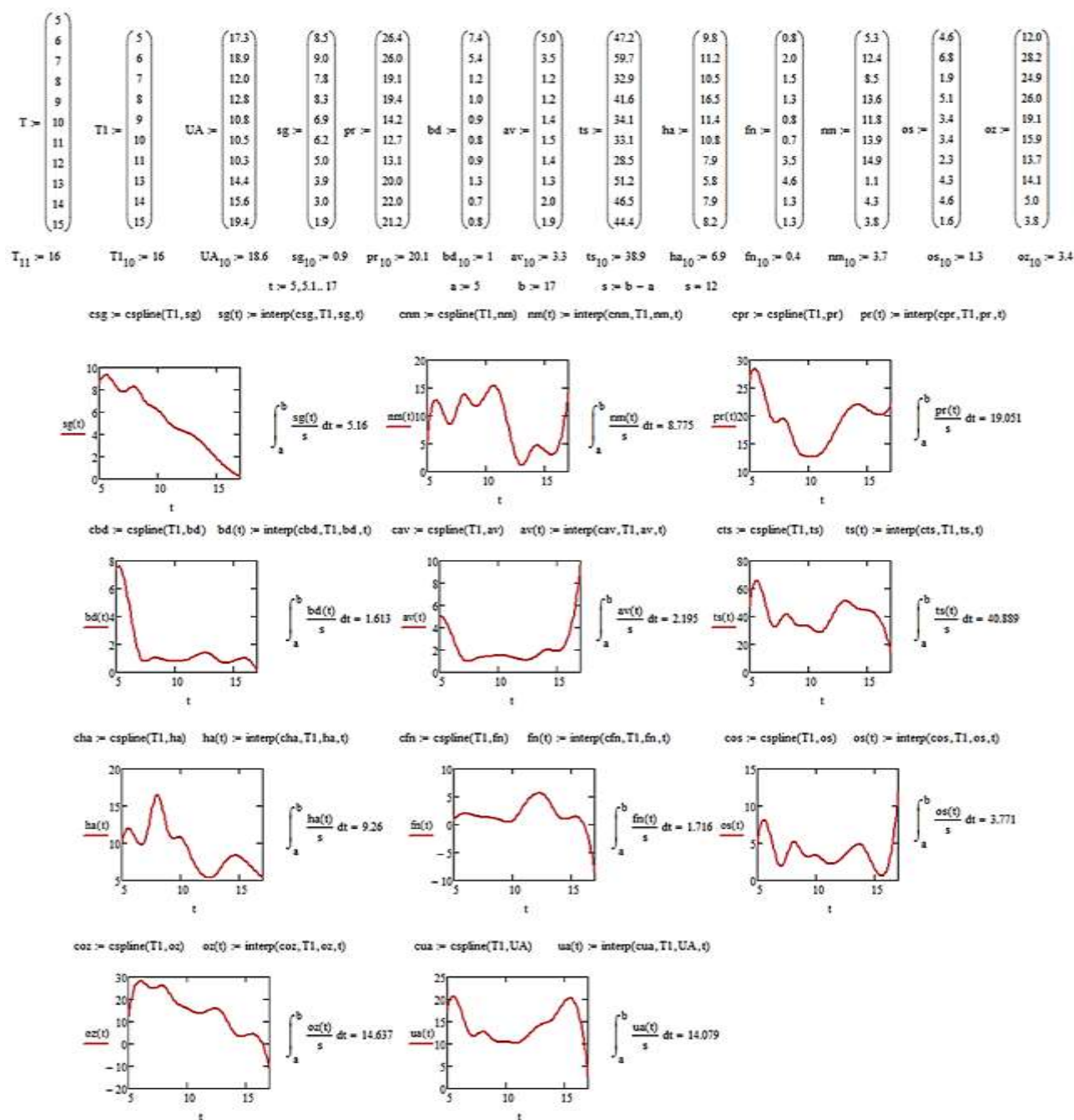

Рис. И.4. Розрахунок значень визначених інтегралів показника питомої ваги середньооблікової вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a) у секторально-галузовому вимірі за 2005–2016рр.*

*розраховано автором з дотриманням такого алгоритму: 1) формування набору вихідних даних; 2) визначення часового періоду (t), що досліджується; 3) задання вектора коефіцієнтів сплайну: $cs := cspline(sx, sy)$; 4) графічний вивід функції, що інтерполює.

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

Додаток К

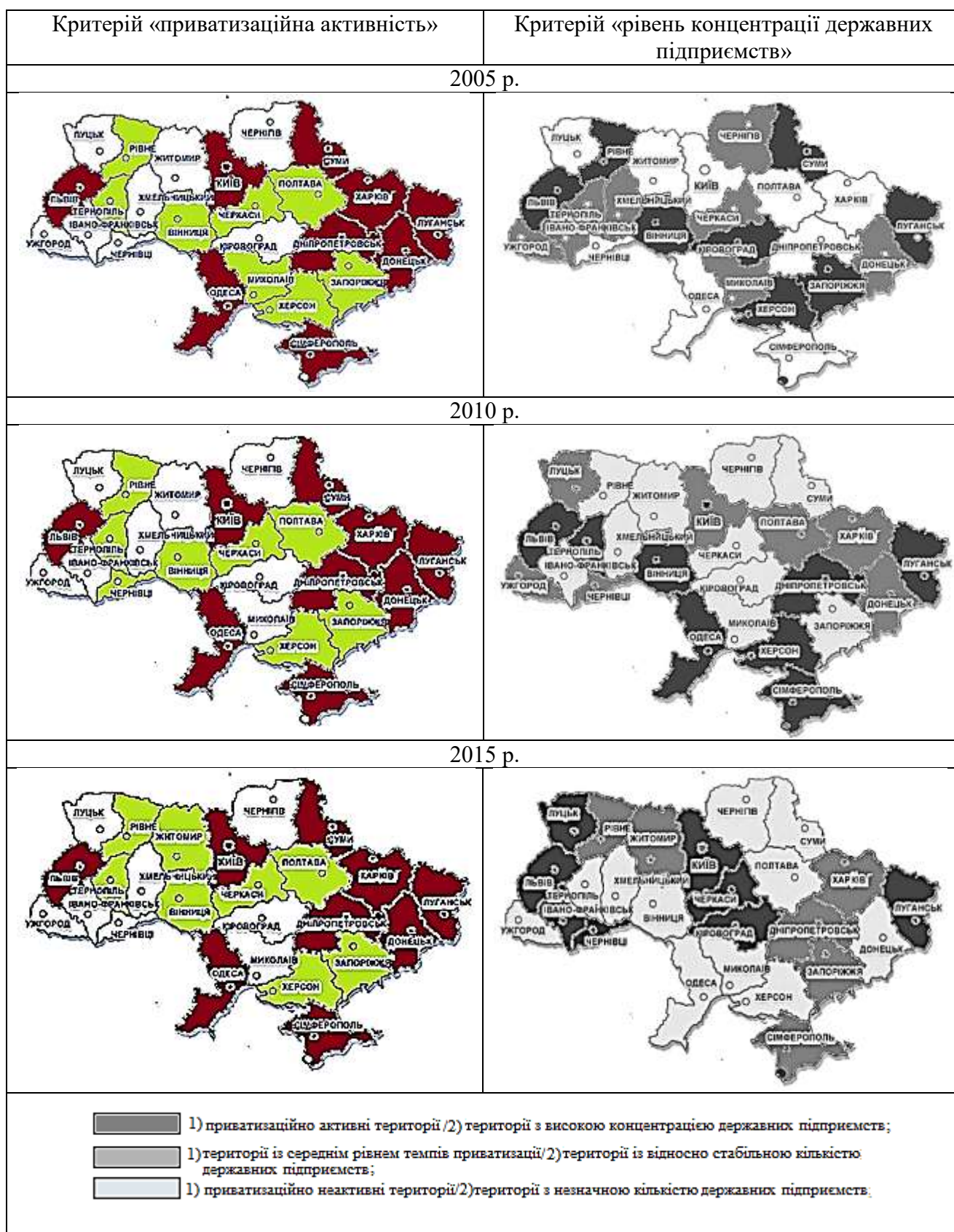

Рис. К. Картографічне відображення результатів регіонального кластерного аналізу за визначеними критеріями

Додаток Л

Таблиця Л.1

Динаміка роздержавлення об'єктів державної форми власності за регіонами

№ з/п	Перелік областей	р58		р912		р1315	
		од.	%	од.	%	од.	%
1	Вінницька	131	5,617	93	11,640	48	12,468
2	Волинська	57	2,444	14	1,752	6	1,558
3	Дніпропетровська	103	4,417	36	4,506	13	3,377
4	Донецька	203	8,705	40	5,006	12	3,117
5	Житомирська	136	5,832	17	2,128	15	3,896
6	Закарпатська	29	1,244	25	3,129	7	1,818
7	Запорізька	155	6,647	25	3,129	8	2,078
8	Івано-Франківська	28	1,201	6	0,751	7	1,818
9	Київська	68	2,916	13	1,627	5	1,299
10	Кіровоградська	29	1,244	7	0,876	10	2,597
11	Луганська	113	4,846	28	3,504	6	1,558
12	Львівська	161	6,904	90	11,264	49	12,727
13	Миколаївська	125	5,360	49	6,133	14	3,636
14	Одеська	78	3,345	23	2,879	7	1,818
15	Полтавська	69	2,959	58	7,259	19	4,935
16	Рівненська	122	5,232	13	1,627	25	6,494
17	Сумська	53	2,273	20	2,503	8	2,078
18	Тернопільська	47	2,015	19	2,378	12	3,117
19	Харківська	200	8,576	60	7,509	15	3,896
20	Херсонська	80	3,431	21	2,628	7	1,818
21	Хмельницька	47	2,015	10	1,252	19	4,935
22	Черкаська	71	3,045	25	3,129	28	7,273
23	Чернівецька	23	0,986	4	0,501	4	1,039
24	Чернігівська	68	2,916	18	2,253	13	3,377
25	м. Київ	64	2,744	54	6,758	10	2,597
26	м. Севастополь (тимчасово окупована територія)	31	1,329	27	3,379	13	3,377
27	АР Крим (тимчасово окупована територія)	41	1,758	4	0,501	5	1,299
28	Загалом в Україні	2332	100	799	100	385	100

*сформовано і розраховано автором на основі [136].

Таблиця Л.2

**Основні елементи матриці порівняння приватизаційної активності
регіонів за 2005–2015 рр.**

Показник	р58		р912		р1315	
	позначення	результат	позначення	результат	позначення	результат
Мінімальне значення	m58:= min(p58)	0,986	m912:= min(p912)	0,501	m1315:= min(p1315)	1,039
Середнє значення	mM58:= mean(p58)	3,705	mM912:= mean(p912)	3,704	mM1315:= mean(p1315)	3,704
Максимальне значення	M58:= max(p58)	8,705	M912:= max(p912)	11,640	M1315:= max(p1315)	12,727

*розраховано автором на основі даних табл. Л.1

Додаток М

Таблиця. М.1

Результати аналізу рис. М.1

<p>II квадрат 15. Полтавська обл., 69–58 од. 25. м. Київ, 64–54 од.</p>	<p>I квадрат 1. Вінницька обл., 131–93 од. 3. Дніпропетровська обл., 103–36 од. 4. Донецька обл., 203–40 од. 12. Львівська обл., 161–90 од. 13. Миколаївська обл., 125–49 од. 19. Харківська обл., 200–60 од.</p>
<p>IV квадрат 2. Волинська обл., 57–14 од. 6. Закарпатська обл., 29–25 од. 8. Івано-Франківська обл., 28–6 од. 9. Київська обл., 68–13 од. 10. Кіровоградська обл., 29–7 од. 14. Одеська обл., 78–23 од. 17. Сумська обл., 53–20 од. 18. Тернопільська обл., 47–19 од. 20. Херсонська обл., 80–21 од. 21. Хмельницька обл., 47–10 од. 22. Черкаська обл., 71–25 од. 23. Чернівецька обл., 23–4 од. 24. Чернігівська обл., 68–18 од. 26. м. Севастополь, 31–27 од. 27. АР Крим, 41–4 од.</p>	<p>III квадрат 5. Житомирська обл., 136–17 од. 7. Запорізька обл., 155–25 од. 11. Луганська обл., 113–28 од. 16. Рівненська обл., 122–13 од.</p>

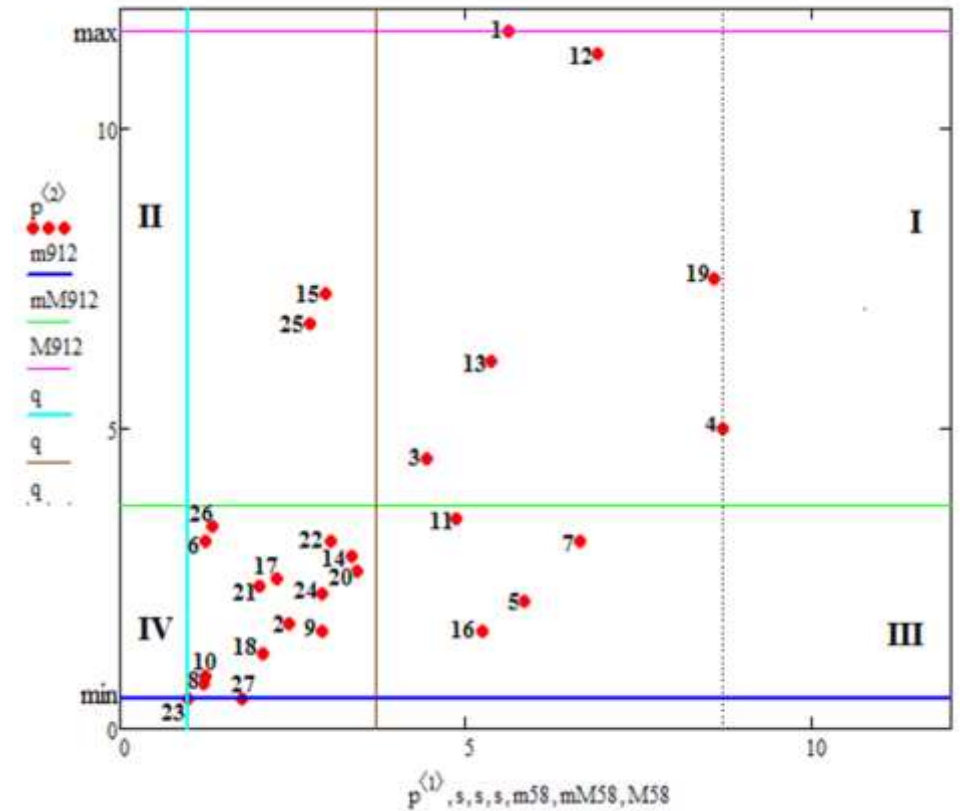

Рис. М.1. Матриця порівняння приватизаційної активності регіонів за 2005–2008 рр./2009–2012 рр.*

*побудовано автором на основі даних табл. Л.1–Л.2.

Таблиця М.2

Результати аналізу рис. М.2

<p>II квадрат</p> <p>5. Житомирська обл., 17–15 од. 16. Рівненська обл., 13–25 од. 21. Хмельницька обл., 10–19 од. 22. Черкаська обл., 25–28 од.</p>	<p>I квадрат</p> <p>1. Вінницька обл., 93–48 од. 12. Львівська обл., 90–49 од. 15. Полтавська обл., 58–19 од. 19. Харківська обл., 60–15 од.</p>
<p>IV квадрат</p> <p>2. Волинська обл., 14–6 од. 6. Закарпатська обл., 25–7 од. 7. Запорізька обл., 25–8 од. 8. Івано-Франківська обл., 6–7 од. 9. Київська обл., 13–5 од. 10. Кіровоградська обл., 7–10 од. 11. Луганська обл., 28–6 од. 14. Одеська обл., 23–7 од. 17. Сумська обл., 20–8 од. 18. Тернопільська обл., 19–12 од. 20. Херсонська обл., 21–7 од. 23. Чернівецька обл., 4–4 од. 24. Чернігівська обл., 18–13 од. 26. м. Севастополь, 27–13 од. 27. АР Крим, 4–5 од.</p>	<p>III квадрат</p> <p>3. Дніпропетровська обл., 36–13 од. 4. Донецька обл., 40–12 од. 13. Миколаївська обл., 49–14 од. 25. м. Київ, 54–10 од.</p>

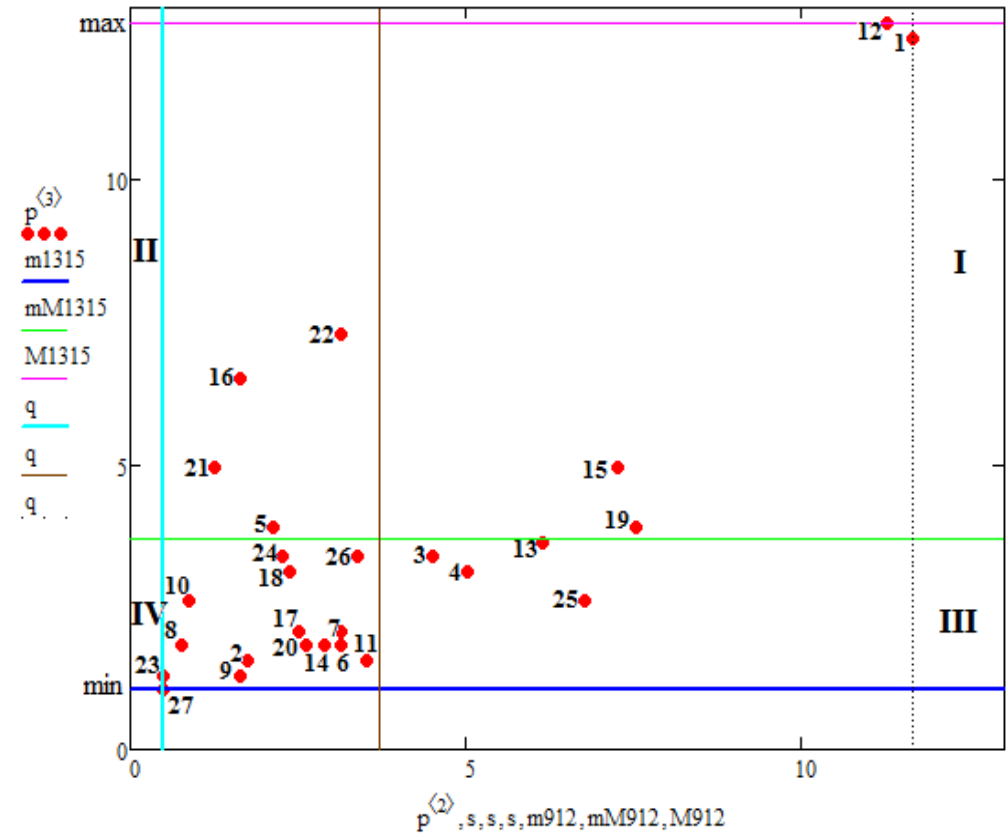

Рис. М.2. Матриця порівняння приватизаційної активності регіонів за 2005–2008 рр./2009–2012 рр.*

*побудовано автором на основі даних табл. Л.1–Л.2.

Додаток Н

Таблиця Н.1

Середня кількість державних підприємств на визначений період часу (r)*

№ з/п	Перелік областей	r58		r912		r1315	
		сер. к-сть	%	сер. к-сть	%	сер. к-сть	%
1	Вінницька	179	2,389	152	2,248	127	2,163
2	Волинська	93	1,241	87	1,291	76	1,298
3	Дніпропетровська	834	11,162	751	11,147	685	11,698
4	Донецька	898	12,016	770	11,428	553	9,438
5	Житомирська	119	1,586	100	1,484	95	1,622
6	Закарпатська	119	1,586	101	1,499	81	1,378
7	Запорізька	171	2,285	140	2,081	128	2,192
8	Івано-Франківська	102	1,365	80	1,187	71	1,207
9	Київська	288	3,848	270	4,006	234	4,002
10	Кіровоградська	105	1,409	95	1,406	85	1,457
11	Луганська	266	3,560	228	3,375	196	3,341
12	Львівська	420	5,615	372	5,512	323	5,516
13	Миколаївська	140	1,874	107	1,591	88	1,509
14	Одеська	392	5,243	356	5,275	293	4,998
15	Полтавська	135	1,800	122	1,814	102	1,736
16	Рівненська	150	2,001	129	1,918	120	2,049
17	Сумська	213	2,844	182	2,700	152	2,596
18	Тернопільська	172	2,302	138	2,044	115	1,958
19	Харківська	435	5,825	438	6,495	408	6,968
20	Херсонська	198	2,653	171	2,537	138	2,357
21	Хмельницька	112	1,499	98	1,458	86	1,469
22	Черкаська	151	2,021	117	1,729	105	1,787
23	Чернівецька	123	1,643	110	1,636	96	1,634
24	Чернігівська	103	1,375	79	1,165	69	1,184
25	м. Київ	1269	16,981	1278	18,962	1261	21,529
26	м. Севастополь (тимчасово окупована територія)	55	0,739	50	0,746	29	0,495
27	АР Крим (тимчасово окупована територія)	234	3,135	220	3,268	142	2,419
28	Загалом в Україні	7472	100	6740	100	5856	100

*сформовано та розраховано автором на основі [136].

Таблиця Н.2

Основні елементи матриці порівняння тенденцій щодо зміни кількості державних підприємств за 2005–2015 рр.

Показник	r58		r912		r1315	
	позначення	результат	позначення	результат	позначення	результат
Мінімальне значення	m58:= min(r58)	0,739	m912:= min(r912)	0,746	m1315:= min(r1315)	0,495
Середнє значення	mM58:= mean(r58)	3,704	mM912:= mean(r912)	3,704	mM1315:= mean(r1315)	3,704
Максимальне значення	M58:= max(r58)	16,981	M912:= max(r912)	18,962	M1315:= max(r1315)	21,529

*сформовано та розраховано автором на основі даних табл. Н.1.

Додаток П

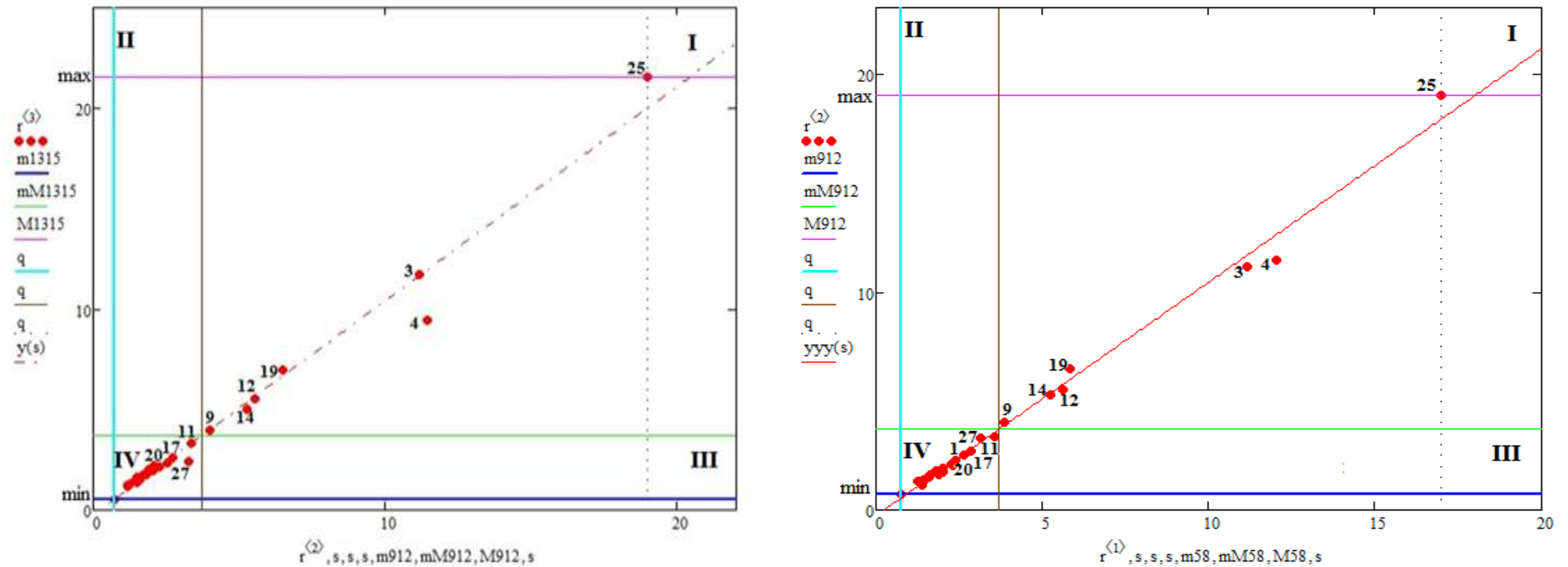

Рис. П. Матриця порівняння регіональних тенденцій щодо зміни кількості державних підприємств за 2005–2008 рр./2009–2012 рр. і 2009–2012 рр./2013–2015 рр.*

*побудовано автором на основі даних табл. Н.1–Н.2.

**умовні позначення: I квадрат: 3. Дніпропетровська обл.; 4. Донецька обл.; 9. Київська обл.; 12. Львівська обл.; 14. Одеська обл.; 19. Харківська обл.; 25. м. Київ. IV квадрат: 1. Вінницька обл.; 2. Волинська обл.; 5. Житомирська обл.; 6. Закарпатська обл.; 7. Запорізька обл.; 8. Івано-Франківська обл.; 10. Кіровоградська обл.; 11. Луганська обл.; Миколаївська обл.; 15. Полтавська обл.; 16. Рівненська обл.; 17. Сумська обл.; 18. Тернопільська обл.; 20. Херсонська обл.; 21. Хмельницька обл.; 22. Черкаська обл.; 23. Чернівецька обл.; 24. Чернігівська обл.; 26. м. Севастополь; 27. АР Крим.

Додаток Р

**Динаміка зміни обсягу кінцевих споживчих витрат сектору загального державного управління
за функціями у 2005–2016 рр.***

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Державні послуги загального характеру, млн. грн.	11095,0	14708,0	14831,0	19116,0	19146,0	24765,0	22262,0	26430,0	26041,0	27763,0	39972,0	43148,0
	13,8%	14,6%	11,5%	11,3%	10,4%	11,3%	9,4%	9,6%	9,1%	9,4%	10,6%	9,3%
Діяльність та послуги у галузі оборони, млн. грн.	4685,0	4932,0	6622,0	7887,0	7408,0	9003,0	10669,0	11517,0	11839,0	30381,0	46161,0	54830,0
	5,8%	4,9%	5,1%	4,7%	4,0%	4,1%	4,5%	4,2%	4,1%	10,3%	12,3%	11,9%
Діяльність із забезпечення громадського порядку та безпеки, млн. грн.	8678,0	10628,0	15436,0	21642,0	21456,0	25119,0	28690,0	34375,0	35895,0	41775,0	50967,0	65198,0
	10,8%	10,6%	12,0%	12,8%	11,7%	11,4%	12,1%	12,4%	12,5%	14,1%	13,5%	14,1%
Економічна діяльність, млн. грн.	4160,0	6172,0	8425,0	10413,0	10921,0	11372,0	14162,0	16458,0	15335,0	9801,0	12614,0	21593,0
	5,2%	6,2%	6,6%	6,2%	5,9%	5,2%	6,0%	6,0%	5,3%	3,3%	3,4%	4,7%
Охорона навколишнього середовища, млн. грн.	405,0	367,0	434,0	624,0	597,0	757,0	1211,0	1292,0	1615,0	1215,0	1769,0	2548,0
	0,5%	0,4%	0,3%	0,4%	0,3%	0,3%	0,5%	0,5%	0,6%	0,4%	0,5%	0,6%
Діяльність та послуги у галузі житлово-комунального господарства, млн. грн.	1856,0	2172,0	2964,0	3387,0	3932,0	4584,0	5091,0	2664,0	2946,0	1910,0	3582,0	5475,0
	2,3%	2,2%	2,3%	2,0%	2,1%	2,1%	2,1%	1,0%	1,0%	0,6%	0,9%	1,2%
Діяльність та послуги у галузі охорони здоров'я, млн. грн.	15811,0	19591,0	24871,0	32401,0	38451,0	45909,0	48126,0	59609,0	63642,0	59741,0	69234,0	75182,0
	19,6%	19,5%	19,3%	19,1%	20,9%	20,9%	0,3%	21,5%	22,1%	20,2%	18,4%	16,3%
Діяльність та послуги у сфері відпочинку, культури та релігії, млн. грн.	2252,0	2702,0	3507,0	4778,0	5425,0	6783,0	7092,0	7713,0	8199,0	7422,0	8896,0	11495,0
	2,8%	2,7%	2,7%	2,8%	2,9%	3,1%	3,0%	2,8%	2,8%	2,5%	2,4%	2,5%
Діяльність та послуги у сфері освіти, млн. грн.	16176,0	29107,0	37910,0	52590,0	60007,0	72044,0	78067,0	93115,0	98191,0	93403,0	105160,0	117465,0
	29,5%	29,0%	29,4%	31,0%	32,7%	32,7%	32,8%	33,6%	34,1%	31,5%	27,9%	25,4%
Діяльність та послуги у сфері соціального забезпечення та соціальної допомоги, млн. грн.	7772,0	9971,0	13962,0	16325,0	16671,0	19590,0	22062,0	23179,0	24048,0	22799,0	37960,0	64694,0
	9,7%	9,9%	10,8%	9,7%	9,1%	8,9%	9,3%	8,4%	8,4%	7,7%	10,1%	14,0%
Всього, млн. грн.	80528,0	100350,0	128962,0	169163,0	184014,0	219926,0	237432,0	276352,0	287751,0	296210,0	376315,0	461628,0
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

*сформовано та розраховано автором на основі [149; 176].

Додаток С

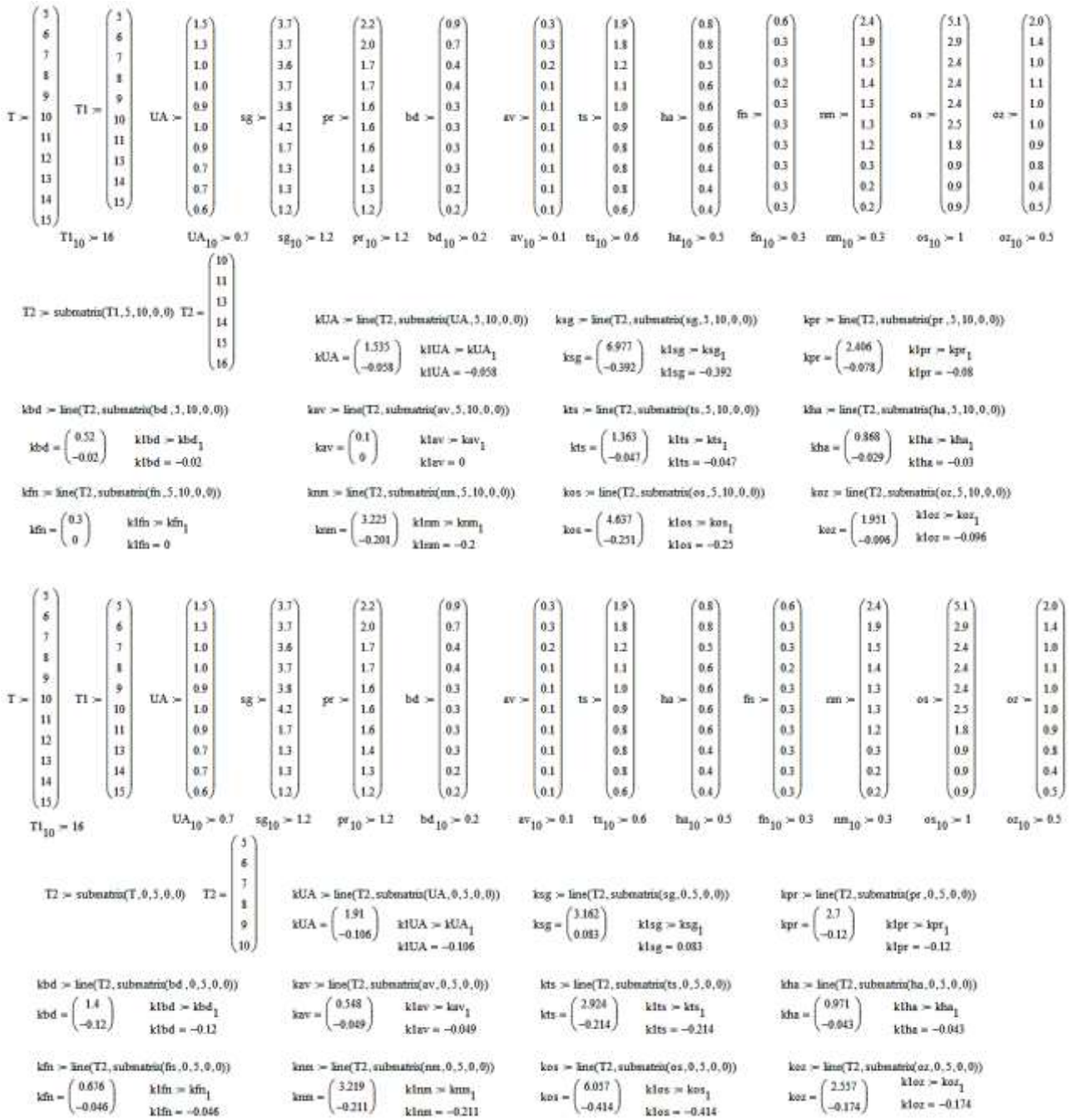

Рис. С.1. Алгоритм розрахунку значень кутових коефіцієнтів показника (s) за 2005–2010 рр. і 2010–2016 рр.*

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «submatrix», «line».

**умовні позначення: питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки (s); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

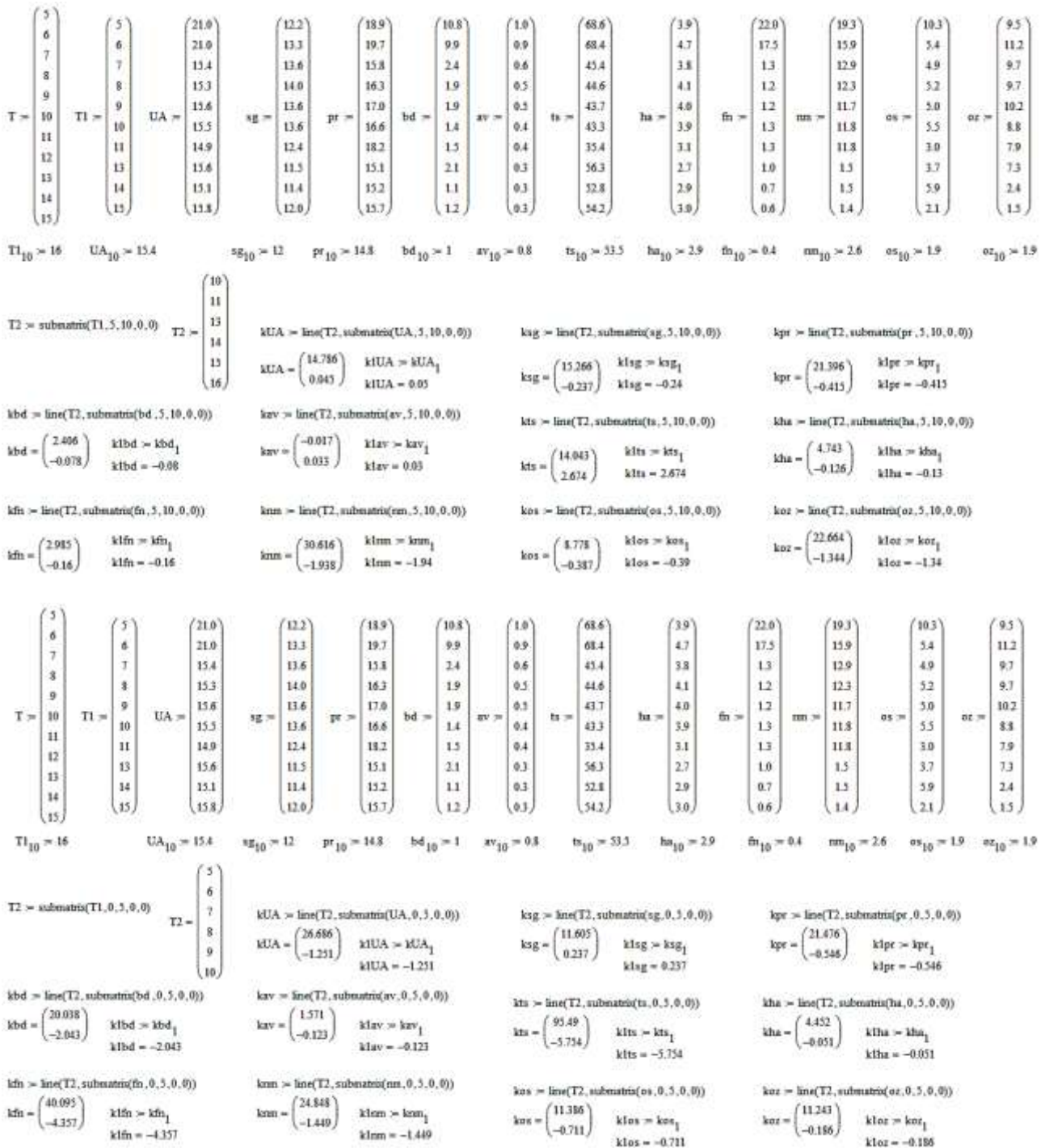

Рис. С.2. Алгоритм розрахунку значень кутових коефіцієнтів показника (*p*) за 2005–2010 рр. і 2010–2016 рр.*

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «submatrix», «line».

**умовні позначення: питома вага кількості працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки (*p*); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (*sg*); промисловість (*pr*); будівництво (*bd*); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (*av*); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (*ts*); тимчасове розміщення й організація харчування (*ha*); фінансова та страхова діяльність (*fn*); операції з нерухомим майном (*nm*); освіта (*os*); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (*oz*).

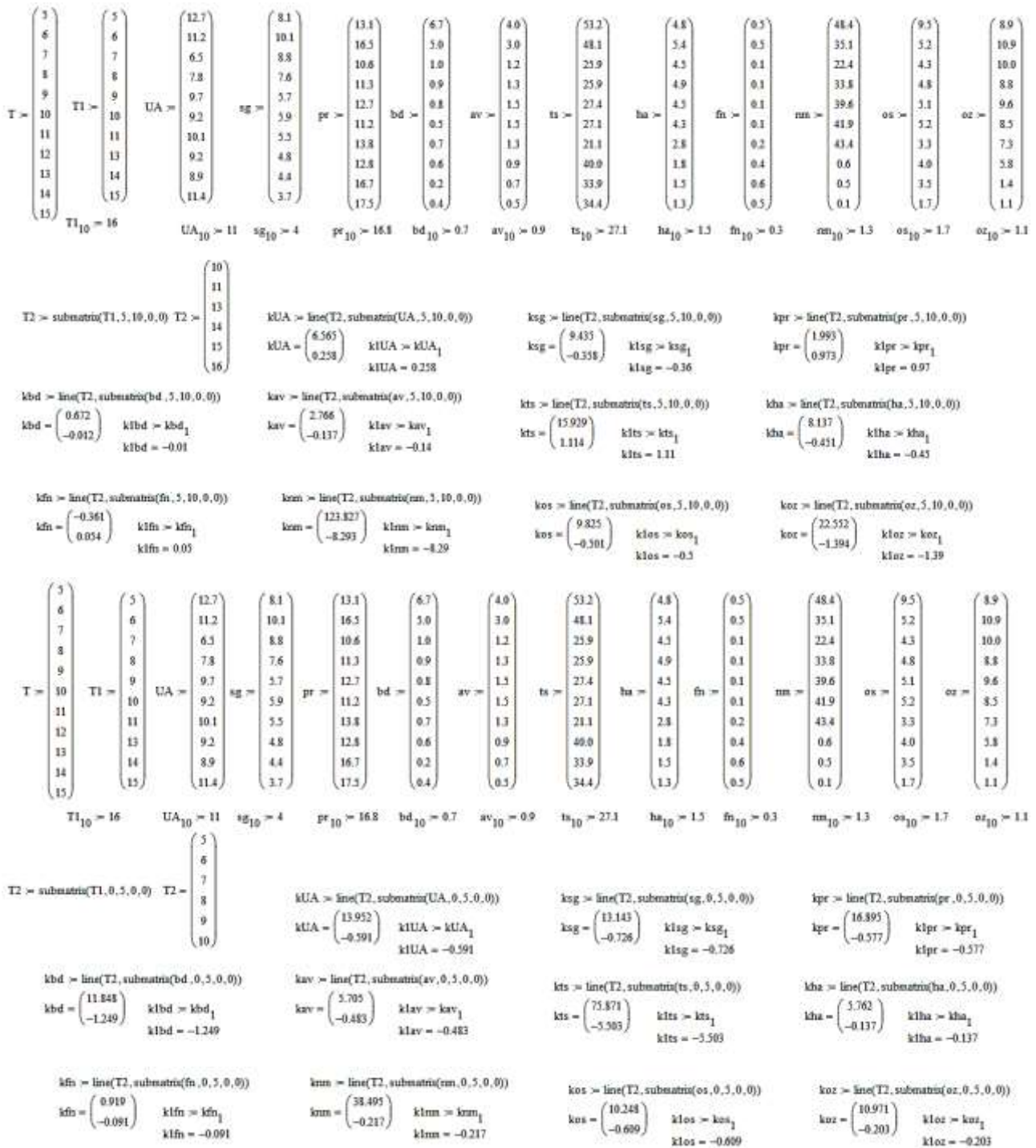

Рис. С.3. Алгоритм розрахунку значень кутових коефіцієнтів показника (ν) за 2005–2010 рр. і 2010–2016 рр.*

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «submatrix», «line».

**умовні позначення: питома вага чистого доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктів господарювання державного сектору економіки (ν); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

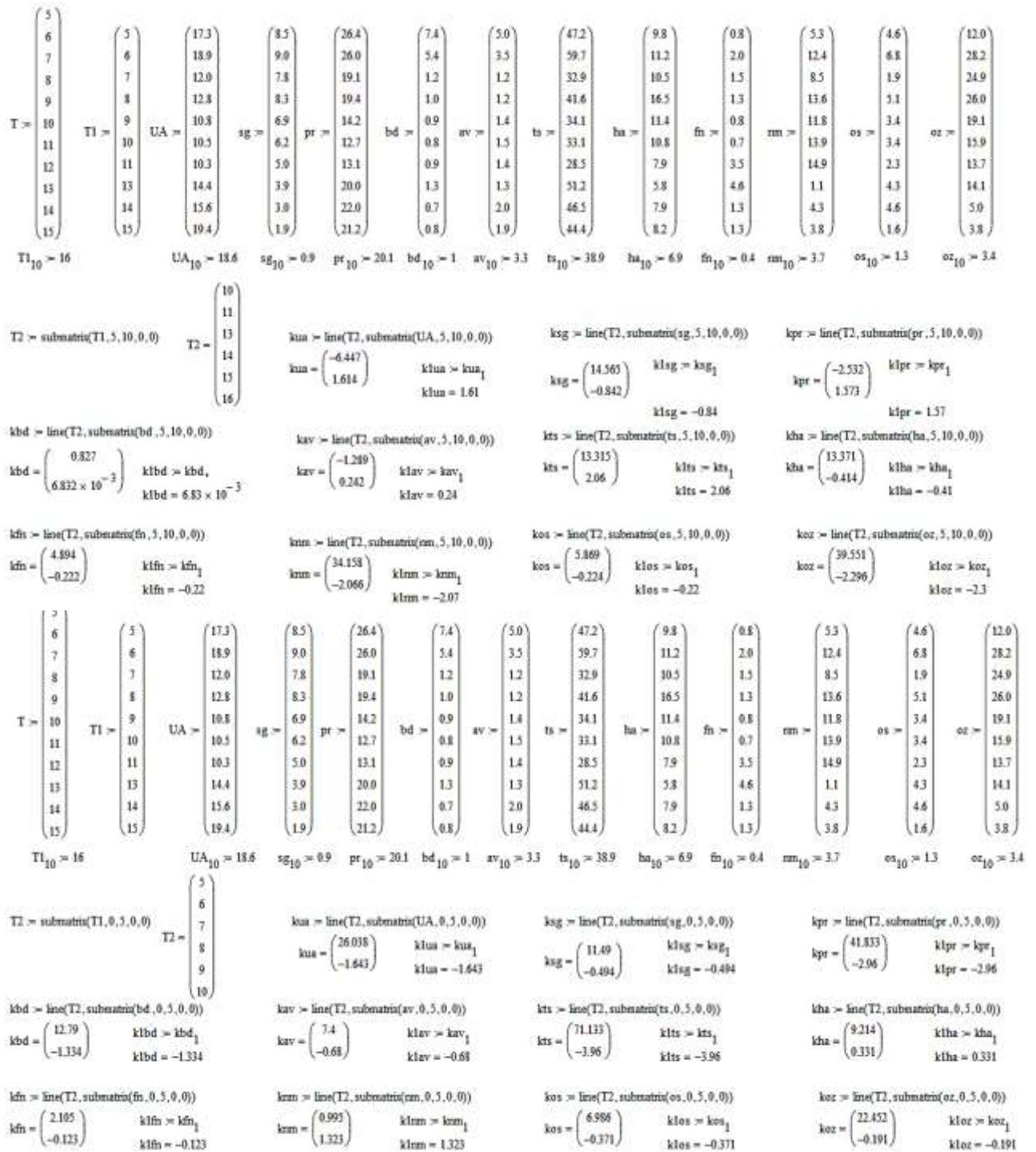

Рис. С.4. Алгоритм розрахунку значень кутових коефіцієнтів показника (a) за 2005–2010 рр. і 2010–2016 рр.

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «submatrix», «line».

**умовні позначення: питома вага середньооблікової вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору економіки (a); сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

Додаток Т

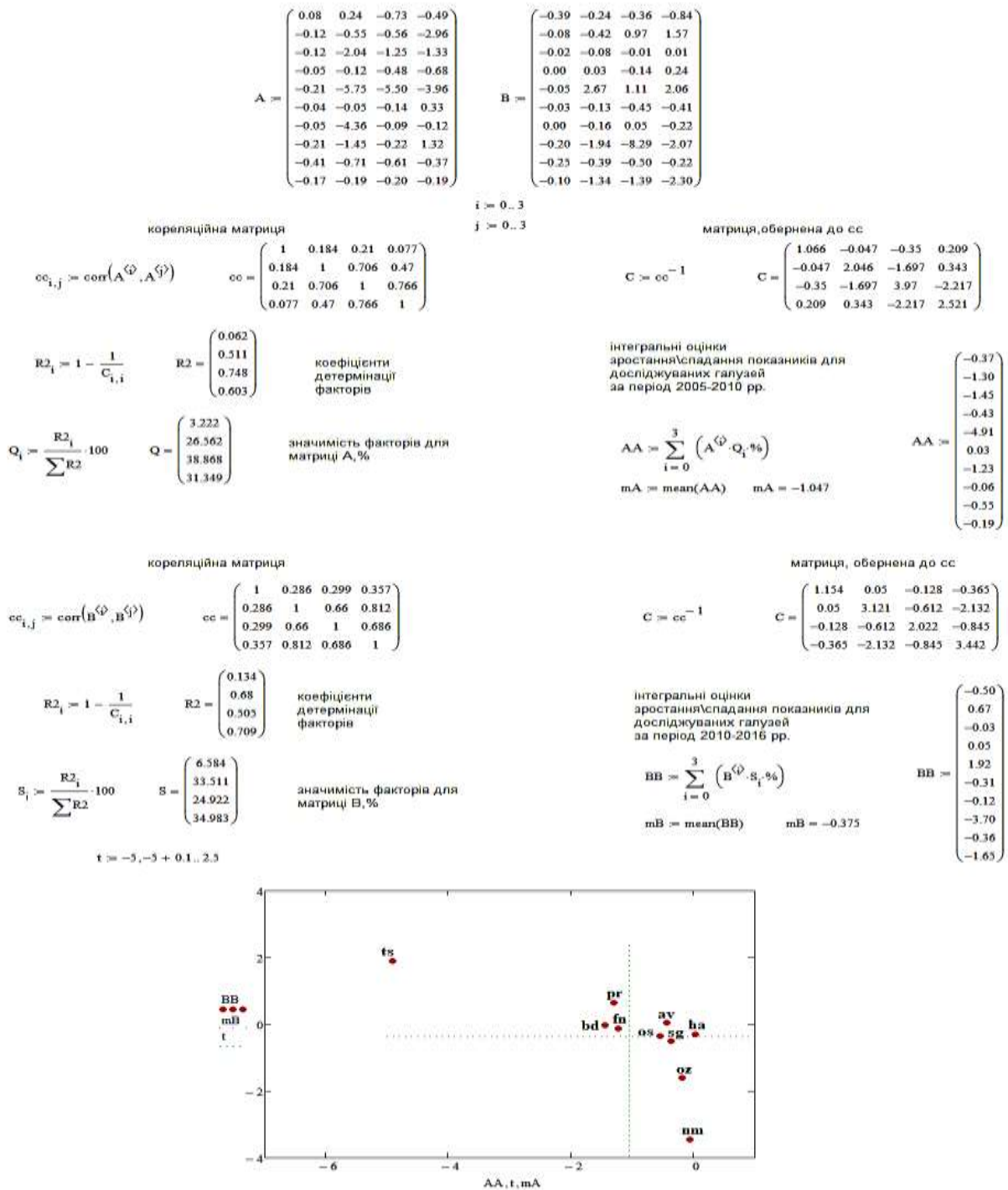

Рис. Т. Порівняльні інтегральні оцінки секторально-галузевого поширення державного підприємництва за 2005–2010 рр. і 2010–2016 рр.*

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «mean», «corr».

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

Додаток У

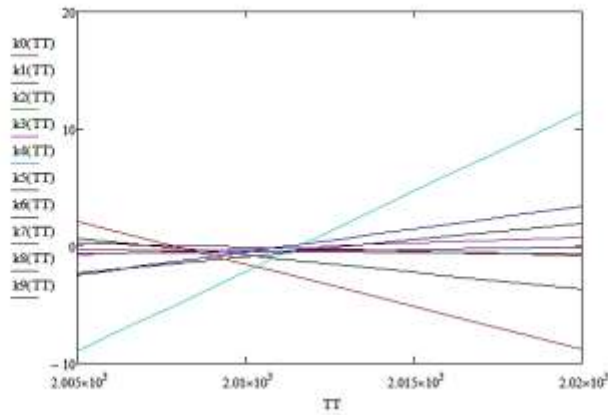
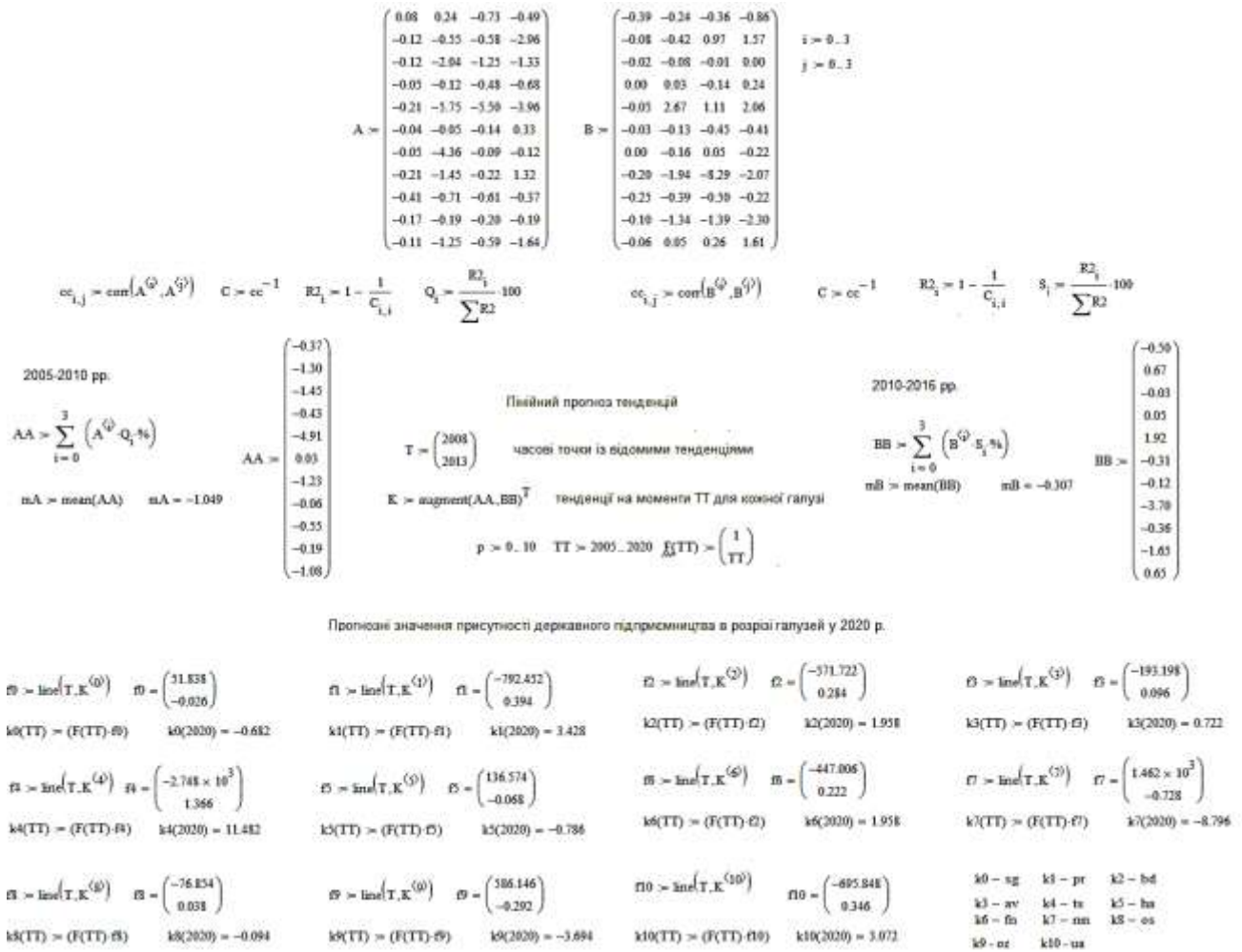

Рис. У. Прогнози тенденції щодо зміни сфер поширення державного підприємства у секторально-галузевому вимірі на період до 2020 р.*

*розраховано автором з допомогою графічного оператора програми «MathCad15» та вбудованих функцій «augment», «line», «corr», «mean».

**умовні позначення: сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (sg); промисловість (pr); будівництво (bd); оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів (av); транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (ts); тимчасове розміщення й організація харчування (ha); фінансова та страхова діяльність (fn); операції з нерухомим майном (nm); освіта (os); охорона здоров'я та надання соціальної допомоги (oz).

Додаток Ф

Вихідні дані кореляційного аналізу показників, що характеризують внесок державного підприємництва у розвиток національної економіки за 2005–2016 рр.*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ВВП, млн. грн.	441452,0	544153,0	720731,0	948056,0	913345,0	1082569,0	1316600,0	1408889,0	1454931,0	1566728,0	1979458,0	2383182,0
Темп приросту ВВП, %	27,9	23,3	32,5	31,5	-3,7	18,5	21,6	7,0	3,3	7,7	26,3	20,4
Кількість суб'єктів державного підприємництва, од.	9207,0	8928,0	8544,0	8189,0	7830,0	7606,0	6704,0	7229,0	6742,0	6537,0	6160,0	4600,0
Доходи Державного бюджету України, млн. грн.	103867,0	131946,0	161587,5	224020,9	201931,3	233990,5	311898,2	344711,4	337617,6	354966,2	531550,8	612103,0
Основні статті надходжень до Державного бюджету України, млн. грн.	28357,2	7977,0	19435,3	8179,4	10649,2	9625,5	23611,3	22424,6	6490,0	5265,2	13072,7	22875,1
Бюджетне фінансування досліджень і розробок, млн. грн.	1860,4	2326,0	3002,1	3783,1	3649,3	4226,2	4599,4	5450,6	5347,8	4666,7	4688,6	4464,5
Обсяг капітальних інвестицій за рахунок коштів держави, млн. грн.	5077,0	6846,0	15077,0	15403,0	8361,0	10223,3	17376,7	16288,3	6174,9	2738,7	6919,5	9264,1
Кількість організацій державного сектору економіки, що займаються інноваційною діяльністю, од.	501	511	496	496	498	514	508	496	456	419	433	453
Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %	1,1	0,1	0,9	0,9	1,0	0,9	0,8	0,8	0,8	0,7	0,6	0,6
Наукоємність ВВП, %	1,2	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,6	0,5
Питома вага промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, %	11,9	11,2	14,2	13,0	12,8	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	18,9
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5	12,8	13,6	13,6	12,1	15,2	16,6
Управлінські витрати сектору загального державного управління, млн. грн.	80528,0	100350,0	128962,0	169163,0	184014,0	219926,0	237432,0	276352,0	287751,0	296210,0	376315,0	461628,0
Обсяг торгів державними облигаціями на ринку цінних паперів України, млн. грн.	27320,0	40850,0	59860,0	62490,0	98990,0	354120,0	855550,0	1217060,0	721470,0	688090,0	283360,0	339490,0
Розмір витрат на оплату праці працівників державних підприємств, млн. грн.	430,3	538,1	658,1	1005,8	1035,3	1169,4	1300,3	1153,5	1450,2	1311,0	1482,2	1665,5
Середньооблікова кількість працівників державних підприємств, тис. осіб	533,8	516,7	487,1	489,7	447,4	419,6	390,6	381,2	355,8	295,6	266,1	236,0
Рівень зайнятості, %	57,7	57,9	58,7	59,3	57,7	58,4	59,1	59,6	60,2	56,6	56,7	56,3

Продовження дод. Ф

Рівень безробіття, %	7,8	7,4	6,9	6,9	9,6	8,8	8,6	8,1	7,7	9,7	9,5	9,7
Доходи населення, млрд. грн..	298,3	363,6	471,0	634,5	672,7	1101,2	1266,8	1457,9	1548,7	1516,8	1735,9	2002,4
Індекс Джині	0,30	0,30	0,25	0,26	0,27	0,27	0,24	0,23	0,24	0,23	0,23	0,22
Індекс споживчих цін	100,9	111,6	116,6	122,3	112,3	109,4	108,0	100,6	99,7	112,1	148,7	113,9
Квінтильний коефіцієнт диференціації грошових доходів населення, разів	4,6	4,7	3,6	3,8	3,7	2,2	2,1	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Витрати Державного бюджету України на соціальне забезпечення і соціальний захист, млн. грн.	31604,2	30284,0	29220,3	50798,3	51517,6	69311,3	63540,2	75254,4	88547,3	80558,2	103700,9	151965,5
Загальний обсяг податків на доходи та прибуток, збільшення ринкової вартості, млн. грн.	24110,9	26044,9	33227,3	45940,3	30423,0	35964,2	60898,9	61043,6	61814,9	54451,7	79773,0	114154,6
Податок на прибуток підприємств і організацій, що перебувають у державній власності, млн. грн.	1200,0	2952,0	4428,4	5534,4	7415,6	5467,3	8091,3	10611,5	1829,6	1039,6	4164,0	8485,6
Загальна сума коштів за укладеними договорами у звітному періоді для закупівлі товарів, робіт і послуг, млрд. грн.:	20,8	40,2	142,3	167,3	105,3	172,1	430,7	428,0	185,5	113,8	152,6	120,5
– кошти Державного бюджету України;	–	–	27,4	28,2	24,0	23,1	48,2	65,4	49,7	35,9	44,2	30,9
– кошти державних, казенних та комунальних підприємств;	–	–	17,7	18,7	31,4	59,0	85,7	95,9	40,9	17,2	41,9	26,1
– кошти господарських товариств, частка власності держави в яких перевищує 50,0%.	–	–	71,3	90,9	35,2	73,8	242,9	225,5	55,7	18,0	27,0	20,8

*сформовано автором на основі [38; 41; 149; 176].

Додаток Х

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань європейської інтеграції

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел. 255-34-42, факс: 255-33-13, e-mail: comeuroint@rada.gov.ua

№ СЧ-17/16-1566(284219)

„29” 11 201 16 р.

**Спеціалізована вчена рада із захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
Тернопільського національного
економічного університету**

У Комітеті Верховної Ради України з питань європейської інтеграції розглянуто аналітичну записку та рекомендації, підготовану Тинською І.І., щодо забезпечення ефективного використання державного підприємництва як рушійної сили, що може забезпечити ексклюзивний шлях економічного зростання в умовах інтенсифікації глобалізаційно-інтеграційних процесів. Зважаючи на активну фазу реформаційних та трансформаційних змін в країні, вважаємо проблематику дисертаційної роботи Тинської І.І. на тему: «Державне підприємство в системі управління національною економікою» актуальною і своєчасною. Повідомляємо, що надані пропозиції та зауваження будуть використані у законопроектній роботі Комітету.

Заступник голови Комітету

М.ІОНОВА

Продовження дод. X

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань промислової політики та підприємництва

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-95, факс: 255-39-41

№ 04-30/14-726/295392

"07" листопада 2016р.

Спеціалізована вчена рада із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук Тернопільського національного економічного університету

У Комітеті Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва розглянуто аналітичну записку, надану Тинською І.І., аспіранткою кафедри менеджменту та публічного управління Тернопільського національного економічного університету, в якій проаналізовано вплив державного підприємництва на розвиток секторів національної економіки та його внесок у реалізацію основних складових економічної політики країни.

Зважаючи на період активних антикризових та проєвропейських реформацій в економіці України, вважаю проблематику та отримані результати дисертаційної роботи Тинської І.І. на тему: "Державне підприємство в системі управління національною економікою" актуальними і повідомляю, що надані пропозиції та зауваження будуть використані у діяльності Комітету (зокрема, законопроектній роботі).

Голова Комітету

В.ГАЛАСЮК

Продовження дод. X

УКРАЇНА
ТЕРНОПІЛЬСЬКА МІСЬКА РАДА

UKRAINE
TERNOPIL CITY COUNCIL

УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА
Україна, 46001 м. Тернопіль, вул. Листопадова, 5
тел. +380352253780 тел./факс: +380352525980
код ЄДРПОУ 37710766
ел. адреса: usrm.mr@gmail.com

CITY STRATEGIC DEVELOPMENT DEPARTMENT
5, Lystopadova St., Ternopil, 46001, Ukraine
tel. +380352253780 tel./fax: +380352525980
Code 37710766
e-mail: usrm.mr@gmail.com

Від « 22 » 05 2017 р.
№ 216/2

Спеціалізованій вченій раді
Тернопільського національного
економічного університету
Д 58.082.01

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Тинської Інни Іванівни

Довідка надана Тинській І.І., аспіранту кафедри менеджменту та публічного управління Тернопільського національного економічного університету, що підтверджує практичну цінність та новачійний характер отриманих результатів дисертаційного дослідження на тему: "Державне підприємництво в системі управління національною економікою".

Зокрема, заслуговує на увагу методика та інструментарій дослідження ролі та місця державного підприємництва у забезпеченні регіонального розвитку країни. Застосований метод інтегральних оцінок і кластерний аналіз для визначання алокаційного ефекту суб'єктів державного підприємництва у регіональному зрізі, отримані на його основі висновки та сформовані пропозиції будуть адаптовані і використанні при коригуванні Стратегії розвитку м. Тернополя до 2025 р., а також низки інших документів, пов'язаних із створенням умов для відновлення промислового потенціалу міста і прилеглих територій на засадах інноваційності.

Начальник управління

Ю.П.Дейнека

Продовження дод. X

У К Р А І Н А

**ВИНОГРАДІВСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ВІДДІЛ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я**

вул. Лікарняна, 13, м. Виноградів, Закарпатська обл., 90300, тел. 2-25-43, 2-23-41 факс
e-mail: vincri@mail.ua, код ЄРДПОУ 37290785

23.06.2016 № 01-18/106 На _____ від _____

*Спеціалізованій вченій раді
Тернопільського національного
економічного університету
по захисту кандидатських дисертацій*

ДОВІДКА

*про використання результатів дисертаційної роботи
аспіранта Тернопільського національного економічного університету
Тинської Інни Іванівної на тему:
"Державне підприємство в системі управління національною економікою"*

Результати дисертаційної роботи Тинської І.І. є актуальними та знайшли своє застосування в діяльності відділу охорони здоров'я Виноградівської районної державної адміністрації.

Особливої уваги заслуговують рекомендації інформаційно-консультаційного характеру щодо вдосконалення фінансово-економічних відносин між державою та організаціями різних організаційно-правових форм власності, основу яких становить державне майно.

Методика кореляційно-регресійного аналізу буде адаптована і знайде практичне відображення при формуванні аналітичних оглядів, презентацій та доповідей Відділу охорони здоров'я.

Отримані результати дослідження мають практичну цінність, що базується на можливості їх подальшого використання як основи для удосконалення механізму моніторингу використання фінансових ресурсів держави в контексті усунення бюджетних порушень, в т. ч. при здійсненні державних закупівель, в галузі охорони здоров'я.

В.о. начальника
відділу охорони здоров'я

І.І. Копінцу

Продовження дод. X

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

 вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46020; тел./факс +380 (352) 475051;
 www.tneu.edu.ua; rektor@tneu.edu.ua; код ЄДРПОУ 33680120

№ _____

« _____ » _____ 20__ р.

На № _____

ДОВІДКА

про впровадження у навчальний процес результатів дисертаційної роботи
 Тинської Інни Іванівни на тему «Державне підприємництво в системі
 управління національною економікою»

Розроблені дисертантом методика та інструментарій дослідження державного підприємництва як поліфункціонального інституційного явища з дуальною соціально-економічною природою, а також сформовані пропозиції та висновки за результатами дисертаційного дослідження, будучи адаптованими до навчально-виховного процесу кафедри менеджменту та публічного управління Тернопільського національного економічного університету, використовуються при викладанні наступних дисциплін: «Методологія та організація наукових досліджень», «Державне та регіональне управління».

Довідку видано для представлення у спеціалізовану вчену раду Д 58.082.01 за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством Тернопільського національного економічного університету

Перший в.о. ректор
 Тернопільського національного
 економічного університету

Завідувач кафедри д.е.н., проф.

М.І. Шинкарик

М.М. Шкільняк

THEY

№ 126-27/1911 від 22.09.2017

Додаток Ц

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тинська І. І. Структура власності та її трансформація в економіці регіонів. Механізми реалізації регіональної структурної політики: моногр. / Мельник А. Ф., Лаврів Л. А., Васіна А. Ю. [та ін.]; за заг. наук. ред. проф. А. Ф. Мельник. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Розд. 2, п. 2.4. С. 105–125 (0,89 д. а.).

2. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво в умовах трансформації управління національною економікою. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2014. Вип. 2. С. 7–19 (0,96 д. а.) (особистий внесок автора: встановлено причини відсутності єдності наукових позицій щодо трактування сутності поняття «державне підприємництво», охарактеризовано окремі сфери державного втручання) (0,48 д. а.).

3. Тинська І. І. Державне підприємництво як наслідок реформування відносин власності в Україні та за кордоном в 90-х рр. ХХ ст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 7. (Ч. 2). С. 89–93 (0,53 д. а.).

4. Тинська І. І. Роль держави у створенні корпоративного сектору в Україні. *Наука молода: збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету*. 2015. Вип. 22. С. 41–49 (0,70 д. а.).

5. Tynska I. I. The Entrepreneurial State as New Economy Necessity. *Australian Journal of Education and Science*. The University of Sydney. 2015. No. 2 (16). P. 200–205 (0,34 д. а.).

6. Тинська І. І. Державне підприємництво у формуванні та використанні фінансових ресурсів України: економіко-аналітична діагностика. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2016. № 1 (Т. 24). С. 71–78 (0,62 д. а.).

7. Тинська І. І. Декомпозиція масштабів державного підприємництва у складі національної економіки: галузевий зріз. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1 (49). Т. 1. С. 75–81 (0,63 д. а.).

8. Tynska I. I., Melnyk A. F. Genesis of state entrepreneurship in Ukraine and the world: from privatization till internationalization. *Journal of European Economy*. 2017. Vol. 16. № 1 (60). P. 86–109 (1,22 д. а.) (особистий внесок автора: обґрунтовано проблему відсутності єдиної критеріальної бази зарахування господарських одиниць до складу суб'єктів державного підприємництва на основі аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду; розроблено матрицю створення нової вартості й генерування новаційних цінностей державним підприємництвом відповідно до комерційних і соціальних засад діяльності) (0,61 д. а.).

9. Тинська І. І. Алокаційний ефект суб'єктів державного підприємництва для розвитку національної економіки: методичні та прикладні аспекти. *Економіка та суспільство: електронне наукове фахове видання*. 2017. Вип. 10. С. 131–138. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/25.pdf (0,66 д. а.).

10. Тинська І. І. Стратегічні орієнтири та напрями модернізації державного підприємництва. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 18. С. 55–59 (0,49 д. а.).

11. Tynska I. I. The fluctuation of state entrepreneurship: theoretical and empirical evidence. *Economic and social development of Ukraine in XXI century: national vision and globalization challenges: Collection of scientific articles*. Dradt2Digital Publishing House. 2017. P. 146–149 (0,29 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

12. Тинська І. І. Державне підприємництво: роль та значення в управлінні національною економікою. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації*: зб. тез доп. XI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (Тернопіль, 13–14 лют. 2014 р.). Тернопіль: Вектор, 2014. С. 234–235 (0,10 д. а.).

13. Тинська І. І. Держава і підприємництво: аналіз наукових поглядів Джона Гелбрейта. *Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 16–17 трав. 2014 р.). Ужгород: Гельветика, 2014. С. 89–91 (0,23 д. а.).

14. Тинська І. І. Проблема визначення правосуб'єктності державних підприємств в законодавстві України. *Ринкові економічні механізми сталого розвитку: інноваційне та фінансове забезпечення*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 9–10 трав. 2014 р.). Дніпропетровськ: Гельветика, 2014. С. 96–98 (0,21 д. а.).

15. Тинська І. І. Приватизація як фактор зміни інституційного середовища на державному рівні. *Формування моделі розподілу влади «центр – місцевість»: теорія і практика*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 9–10 жовт. 2014 р.). Тернопіль: Крок, 2014. С. 189–191 (0,14 д. а.).

16. Тинська І. І. Інститут власності як основа розвитку економіки регіонів України. *Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 29–30 трав. 2015 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. Ч. 1. С. 34–37 (0,22 д. а.).

17. Тинська І. І. Особливості трансформації структури власності в Тернопільській області. *Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози*: зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Вишнівець, 20–21 жовт. 2015 р.). Тернопіль: Крок, 2015. С. 263–266 (0,16 д. а.).

18. Тинська І. І., Мельник А. Ф. Державне підприємництво як інструмент забезпечення збалансованого конкурентного розвитку національної економіки. *Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень*: зб. матеріалів доп. Всеукр. наук. internet-конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 29 трав. 2015 р.). Тернопіль: СМП «Тайп», 2015. С. 80–82 (0,1 д. а.) (особистий внесок автора: визначено особливості формування функціонального навантаження державного

підприємництва з врахуванням ринкових засад ведення господарської діяльності) (0,05 д. а.).

19. Тинська І. І. Досвід проведення приватизаційної реформи в Росії та можливості його імплементації у вітчизняну практику. *Перспективи стабільного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів*: матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8 трав. 2015 р.). У 3 ч. Ужгород: Гельветика, 2015. Ч. 1. С. 83–85 (0,19 д. а.).

20. Tynska I. I. The Role of State-owned Enterprises in Economy Development Nowadays. *The 3rd International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics*: proceeding of abstracts and papers (on CD-ROM) by Istanbul Aydin University and Industrial Management Institute Pioneer in Management Service (Istanbul, Nov 6, 2015). Istanbul, 2015 (0,23 д. а.).

21. Тинська І. І. Державне підприємництво як системоутворюючий фактор регіонального розвитку. *Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах*: зб. матеріалів доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль – Збараж, 18–19 жовт. 2016 р.). Тернопіль – Збараж: Крок, 2016. С. 340–343 (0,17 д. а.).

22. Тинська І. І. *Європейська інтеграція і Україна: радикальні економічні реформи*. Двадцята міжнар. наук. конф. (Тернопіль – Бодрум, 13–27 верес. 2016 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2016. С. 19 (0,05 д. а.).

Додаток Ш

Апробація результатів дисертаційної роботи

Назва конференції, конгресу, симпозиуму, семінару, школи	Місце проведення	Дата проведення (із зазначенням числа, місяця та року)	Форма участі
XI Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації»	м. Тернопіль	13–14 лютого 2014 р.	очна
Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України»	м. Ужгород	16–17 травня 2014 р.	заочна
Міжнародна науково-практична конференція «Ринкові економічні механізми сталого розвитку: інноваційне та фінансове забезпечення»	м. Дніпропетровськ	9–10 травня 2014 р.	заочна
Міжнародна науково-практична конференція «Формування моделі розподілу влади «центр – місцевість»: теорія і практика» (Сьомі регіональні та муніципальні читання)	м. Тернопіль	9–10 жовтня 2014 р.	очна
Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції економічного розвитку України в умовах нестабільності»	м. Київ	29–30 травня 2015 р.	заочна
Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток регіонів та громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: перспективи та загрози» (Дев'ять регіональні та муніципальні читання)	м. Тернопіль– м. Вишнівець	20–21 жовтня 2015 р.	очна
Всеукраїнська наукова internet-конференція з міжнародною участю «Секторальні асиметрії розвитку національної економіки: механізми подолання в умовах нових викликів та факторних обмежень»	м. Тернопіль	29 травня 2015 р.	заочна
Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи стабільного економічного розвитку та економічної безпеки України та її регіонів»	м. Ужгород	8 травня 2015 р.	заочна
The 3 rd International Conference on New Directions in Business, Management, Finance and Economics	м. Стамбул	6 листопада 2015 р.	очна
Міжнародна науково-практична конференція «Міжрегіональне співробітництво в національному та міжнародному вимірах» (Десяті ювілейні регіональні та муніципальні читання)	м. Тернопіль– м. Збараж	18–19 жовтня 2016 р.	очна
Двадцята міжнародна наукова конференція «Європейська інтеграція і Україна: радикальні економічні реформи»	м. Тернопіль– м. Бодрум	13–27 вересня 2016 р.	заочна